

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2024-14

Legal Bulletin

“KROK” UNIVERSITY

ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК»

Issue 4 (14)

Випуск 4 (14)

Kyiv/Kiїв 2024

Збірник наукових праць «Legal Bulletin» є правонаступником видання «Правничий вісник Університету «КРОК» та науковим виданням ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК» (Україна) (свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №24369-14209ПР від 26.03.2020).

Міжнародні бази та каталоги, що індексують видання:

- Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Вищого навчального закладу «Університету економіки та права «КРОК».

«Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 4 (14). – К., 2024. – 172с.

Чотирнадцятий випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК», а також інших закладів вищої освіти і науково-дослідних установ України. Розраховано на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також з інших питань, пов'язаних з фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями з проблем застосування права.

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №3 від 28.11.2024 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №24369-14209ПР від 26.03.2020

The collection of scientific works «Legal Bulletin» is the legal successor of the «Legal Bulletin of the «KROK» University edition and the scientific publication of the “KROK” University (Ukraine) (Certificate of the Ministry of Justice of Ukraine of printed mass media KB №24369-14209PR 26.03.2020).

International databases and catalogs indexing publications:

- International Center for Periodicals (ISSN International Centre, Paris);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi;
- Institutional repository of the University of Economics and «KROK» rights.

“Legal Bulletin”: Collection of Scientific Works. “KROK” University and University of Economics. Iss.4 (14). Kyiv. 2024. pp. 172.

The fourteenth issue of the Bulletin contains articles by scientists from «KROK» University, as well as other higher educational institutions and research institutions of Poland and Ukraine. It is designed for scientific and pedagogical workers of higher educational establishments, aspirants, masters, practitioners in the fields of theory and history of state and law, constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal-procedural, economical, financial, international law, as well as in other problem aspects concerning theoretical and applied researches of the application of law.

*Recommended for printing by Scientific Council of “KROK” University
(protocol №3 28 November 2024)*

*Certificate of State Registration of printed mass media in Ukraine:
KB №24369-14209PR 26.03.2020*

Головний редактор:

Француз А.Й. (Україна) доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи (юридична освіта), Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Відповідальний секретар:

Степаненко Н.В. (Україна) доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Члени редколегії:

Юридичні науки

Міхневич Людмила Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного та кримінального права КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Україна

Скоморовський Віталій Богданович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Дідич Тарас Олегович, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи (навчальна

робота) навчально-наукового інституту права Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Губська Олена Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, Україна

Корольова Вікторія Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Палащакова Даніела, доктор хабілітат, професор, професор технічного університету у Кошиці, Словацька Республіка

Stanislaw Leszek Stadniczenko, доктор хабілітат, професор керівник кафедри державного права і прав людини Опольського Університету, м. Ополь, Республіка Польща

Editors-in-Chief:

Frantsuz A.Yo., Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work (Legal Education), Higher Educational Institution «KROK University»

Executive Editor:

Stepanenko N.V., PhD, Associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution «KROK University»

Members of Editorial Board:

Legal Sciences:

Lyudmila Mikhnevich, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Constitutional and Criminal Law of KNEU Vadym Hetman, Ukraine

Vitaliy Skomorovsky, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution «KROK University», Ukraine

Tetiana Frantsuz-Yakovets, Doctor of legal sciences, Professor, Head of the department of Constitutional, International Law and Public Law disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University «Odesa Law Academy», Ukraine

Taras Didych, Doctor of Law, Professor, Deputy Director of Scientific and Pedagogical Work (Study Work) of the Educational

and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

Olena Gubska, Doctor of Legal Science, Professor, Ukraine

Viktoriya Koroleva, Candidate of Legal Science, associate Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines, Higher Educational Institution «KROK University», Ukraine

Daniela Palaščakova, Doctor of Habilitation, Professor, Technical University in Košice, Slovak Republic

Stanislaw Leszek Stadniczenko, Doctor of Habilitation, Professor, Head of the Department of State Law and Human Rights, Opole University, Opole, Republic of Poland.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

<i>Степаненко Н.В., Кучинська А.Ю.</i> Відповідальність у господарській діяльності	10
<i>Степаненко Н.В., Богуславський Є.В.</i> Особливості та правові аспекти надання факторингових послуг на небанківському фінансовому ринку України	19
<i>Скоморовський В.Б., Петренко Б.Р.</i> Правове забезпечення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в країнах Західної Європи	24
<i>Сердюков О.О.</i> Державно-правова реальність легітимації державної влади у часи гетьманства Павла Скоропадського	30

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

<i>Биков О.М., Боровик Б.С.</i> Правові основи відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності	35
<i>Скоморовський В.Б., Яновер М.Е.</i> Нормативно-правові засади банківської діяльності в Україні	44
<i>Корольова В.В., Даниль А.І.</i> Вплив військової агресії на екологічну ситуацію в Україні	51
<i>Биков О.М., Матірка Б.А.</i> Діяльність юристів в умовах воєнного стану в Україні	58

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

<i>Биков О.М., Савченко В.В.</i> Захист персональних даних у сучасному законодавстві	67
<i>Степаненко Н.В., Піддубний Д.Д.</i> Сучасні проблеми запобігання і протидії злочинності у сфері інформаційних технологій	73
<i>Чистякова А.С., Костенко Д.В.</i> Трансформація права на інформацію в умовах воєнного часу	81
<i>Француз А.Й., Кушнір А.Г.</i> Теоретичні та практичні проблеми реалізації конституційного права людини на звернення до органів державної влади та доступу до публічної інформації та шляхи їх подолання	91
<i>Горелова В.Ю.</i> Кібербезпека: виклики цифрової ери через призму конгресу ООН у Кіот	98
<i>Вихрист С.М.</i> Нормативно-правове регулювання цифровізації моніторингу довкілля в Україні	105
<i>Дзісяк О.П., Цвик О.В.</i> Стан та перспективи правового регулювання електронної комерції в Україні	113

**РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ
ПРОЦЕС; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І
КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

<i>Корольова В.В., Руда Є.С.</i> Досвід правового регулювання надання детективних послуг у зарубіжних країнах та його реалізація в Україні	119
<i>Француз А.Й., Васечко А.В.</i> Протидія корупційним проявам в умовах війни в Україні	126
<i>Француз А.Й., Барабаш М.Т.</i> Правові аспекти сурогатного материнства: міжнародний та національний контексти	132
<i>Чистякова А.С.</i> Гарантія «гуманне поводження» щодо військовослужбовців-військовополонених, які перебувають на тимчасово окупованих територіях	138
<i>Француз А.Й., Довгошея Р.В.</i> Інститути громадянського суспільства у протидії корупції в Україні в умовах війни	144
<i>Француз А.Й., Сніцаренко К.О.</i> Класифікація тероризму в світі. Способи та елементи класифікації.	161
<i>Сидор В.Д., Прилуцький С.В., Іщенко Ю.І., Перепадін К.В.</i> Тероризм як загроза міжнародної безпеки	165

CONTENT

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES; CONSTITUTIONAL, MUNICIPAL LAW. PHILOSOPHY OF LAW

<i>Stepanenko N.V., Kuchynska A.Y.</i> Responsibility in economic activity	10
<i>Bohuslavskiy E.V.</i> Features and legal aspects of factoring services in the non-bank financial market of Ukraine	19
<i>Skomorovsky V.B., Petrenko B.R.</i> legal support of public control over the activities of local self-government bodies in the countries	24
<i>Serdyukov O.O.</i> State and Legal Reality of Legitimation of State Power in the Times of Hetmanship of Pavlo Skoropadsky	30

SECTION 2. CIVIL LAW AND PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL LAW; COMMERCIAL AND COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

<i>Bykov O.M., Borovyk B.S.</i> Legal basis for compensation for damage caused by business entities	35
<i>Skomorovsky V.B., Yanover M.E.</i> Regulatory and legal principles of banking activity in Ukraine	44
<i>Koroleva V.V., Danyl A.I.</i> Impact of military aggression on the environmental situation in Ukraine	51
<i>Bykov O.M., Matirka B.A.</i> Activities of lawyers under martial law in Ukraine	58

SECTION 3. LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW; ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE PROCEDURE; FINANCIAL, INFORMATIONAL, LAND LAW

<i>Bykov O.M., Savchenko V.V.</i> Personal Data Protection in Modern Legislation	67
<i>Stepanenko N.V., Piddubnyi D.D.</i> Modern problems of prevention and counteraction to crime in the sphere of information technology	73
<i>Chistyakova A.S., Kostenko D.V.</i> Transformation of the right to information in wartime conditions	81
<i>Frantsuz A.Yo., Kushnir A.G.</i> Theoretical and practical problems of implementation of the constitutional human right to appeal to state authorities and access to public information and ways to overcome them	91
<i>Gorelova V.Yu.</i> Cybersecurity: challenges of the digital age through the prism of the UN Congress in Kyoto	98
<i>Vykhryst S.M.</i> Legal regulation of digitalization of environmental monitoring in Ukraine	105
<i>Dzisiak O.P., Tsyvk O.V.</i> The state and prospects of legal regulation of e-commerce in Ukraine	113

**CHAPTER 4. CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE;
CRIMINAL EXECUTIVE LAW AND CRIMINOLOGY; FORENSICS;
FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE
ACTIVITIES**

<i>Koroleva V.V., Ruda E.S.</i> Experience of legal regulation of the provision of detective services in foreign countries and its implementation in Ukraine	119
<i>Frantsuz A.Yo., Vasechko A.V.</i> Counteraction to corruption in the conditions of war in Ukraine	126
<i>Frantsuz A.Yo., Barabash M.T.</i> Legal aspects of surrogate motherhood: international and national contexts	132
<i>Chistyakova A.S.</i> Guarantee of «humane treatment» towards military personnel - prisoners of war who are in the temporarily occupied territories	138
<i>Frantsuz A.Yo., Dovgosheya R.V.</i> Civil society institutions in combating corruption in Ukraine in the conditions of war	144
<i>Snitsarenko K.O.</i> Classification of terrorism in the world. Methods and elements of classification	161
<i>Sydor V.D., Prylutskyi S.V., Ishchenko Y.I., Perepadin K.V.</i> Terrorism as a threat to international security	165

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ, МУНІЦИ- ПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 346.2

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A1

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4498-5026>*

Кучинська А.Ю.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: kuchynskaay@krok.edu.ua*

RESPONSIBILITY IN ECONOMIC ACTIVITY

Stepanenko N.V.,

*PhD in Law,
associate Professor of the Department of Theory and History
of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4498-5026>*

Kuchynska A.Y.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 0311
e-mail: kuchynskaay@krok.edu.ua*

Анотація. Стаття присвячена аналізу відповідальності в господарській діяльності, яка є фундаментальним компонентом регулювання економічних відносин у сучасному бізнес-середовищі. У роботі розглядається сутність та особливості різних видів відповідальності суб'єктів господарювання, зокрема правової, економічної та етичної. Матеріальна, адміністративна та кримінальна відповідальність є ключовими аспектами, що застосовуються до суб'єктів у разі порушення правових норм чи договірних зобов'язань. Особлива увага приділена правовим наслідкам недотримання обов'язків щодо якості продукції, екологічної та соціальної безпеки, що сьогодні набуває особливого значення.

Аналізуючи відповідальність у господарській діяльності, стаття зосереджується на правових, фінансових і матеріальних аспектах, а також на екологічній і соціальній складовій, механізмах контролю та управлінні ризиками. Виявлено, що акцент на цих аспектах сприяє зниженню юридичних і фінансових ризиків, забезпечує сталість компанії, її конкурентоспроможність і сприяє формуванню позитивного іміджу.

Актуальність дослідження підкреслюється необхідністю запобігання недоброчесній конкуренції, забезпеченням стабільного економічного розвитку та створенням правового середовища, що сприяє чесному функціонуванню ринку. Розвиток корпоративної відповідальності стає важливим з огляду на зростання глобальних вимог до соціальних та екологічних стандартів, які вимагають від компаній ефективного управління відповідальністю. Дослідження підходів до корпоративної відповідальності включає розробку практик, які враховують економічні та соціальні фактори і сприяють сталому розвитку.

Особлива увага приділяється питанням корпоративної етики, зокрема доброчесності у веденні бізнесу,

прозорості фінансової звітності та соціально-етичних зобов'язань компаній перед суспільством. Такий підхід підвищує довіру партнерів, споживачів та інвесторів, створюючи позитивне ринкове середовище та сприяючи економічній стабільності. Таким чином, компанії, що дотримуються принципів відповідальності, стають рушіями сталого розвитку та формують позитивний вплив на суспільство.

Ключові слова: відповідальність, господарська діяльність, юридична відповідальність, соціальна відповідальність, підприємництво, репутація, ризики, споживачі, партнери.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 15.

Abstract. The article is dedicated to an in-depth analysis of responsibility in economic activity, which is a fundamental component in regulating economic relations within the modern business environment. The paper examines the essence and specific features of various types of responsibility for business entities, including legal, economic, and ethical aspects. Material, administrative, and criminal responsibilities are key elements applied to entities in cases of legal violations or contractual breaches. Special attention is given to the consequences of failing to fulfill obligations related to product quality, environmental, and social safety, which are increasingly significant today.

Analyzing responsibility in economic activity, the article focuses on legal, financial, and material aspects, as well as the environmental and social components, control mechanisms, and risk management practices. It has been found that emphasizing these aspects helps reduce legal and financial risks, ensures company sustainability and competitiveness, and contributes to building a positive reputation.

The relevance of this study is underscored by the need to prevent unfair competition, ensure stable economic development, and create a legal environment that supports fair market operations. The development of corporate responsibility has become crucial due to rising global requirements for social and environmental standards, necessitating companies to implement effective responsibility management practices. Research into corporate responsibility approaches includes developing practices that consider economic and social factors and support sustainable development.

Special attention is given to corporate ethics, particularly integrity in business conduct, transparency in financial reporting, and companies' social and ethical obligations to society. This approach enhances the trust of partners, consumers, and investors, fostering a positive market environment and promoting economic stability. Thus, companies that uphold principles of responsibility become drivers of sustainable development and create a positive impact on society.

Keywords: responsibility, economic activity, legal responsibility, social responsibility, entrepreneurship, reputation, risks, consumers, partners.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 15.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтеграції ринкових відносин відповідальність в економічному житті стає ключовим аспектом забезпечення стабільності та ефективності діяльності компаній. З одного боку, компанії повинні прагнути максимізувати прибуток і збільшити частку ринку, з іншого – дотримуватися законів і соціальних стандартів, що вимагає комплексного підходу до управління відповідальністю.

В умовах жорсткої конкуренції компанії часто стикаються з дилемою між короткостроковим прибутком і довгостроковою відповідальністю. Порушення правових стандартів, нехтування етичними принципами або екологічними вимогами можуть мати негативні наслідки, включаючи юридичні санкції, фінансові втрати, втрату довіри споживачів і репутаційну шкоду [1, с. 74].

Зростаючі вимоги суспільства до компаній щодо соціальної та екологічної відповідальності ускладнюють ситуацію. У цьому контексті виникає потреба в розробці та впровадженні ефективних механізмів управління підзвітністю, які враховують як економічні, так і соціальні аспекти діяльності.

Важливо зрозуміти, як можна забезпечити баланс між економічними інтересами компаній та їхньою відповідальністю перед суспільством, законом і навколишнім середовищем, щоб створити умови для сталого розвитку та зростання. Ця проблема потребує всебічного аналізу, оскільки її вирішення є необхідним для розробки успішної стратегії компаній у сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками питання відповідальності у господарській діяльності набуло значної уваги з боку науковців і практиків.

Дослідження показують важливість інтеграції соціальної, екологічної та етичної відповідальності у діяльність підприємств для підвищення їх конкурентоспроможності і довіри з боку споживачів.

У працях Аванесяна Г. М., Лісного І. А. та Глушка К. О. обговорюються договірні відносини на ринку цінних паперів, особливості правового регулювання та вплив цих аспектів на господарську діяльність, що підкреслює необхідність відповідальності суб'єктів господарювання для забезпечення правової захищеності учасників ринку [1, с. 74].

Значний внесок у розробку питань го-

сподарського права зробили В. С. Щербина та В. В. Резнікова у підручнику «Актуальні проблеми господарського права», де розглядаються проблеми правового регулювання господарських відносин, а також аспекти дотримання законодавчих норм суб'єктами господарювання, що є важливим для підтримання стабільності в ринкових відносинах [2, с. 672].

О. О. Адлер та О. Й. Лесько в навчальному посібнику «Аналіз господарської діяльності» акцентують увагу на важливості ефективного контролю та аналізу діяльності підприємств як інструментів мінімізації ризиків. Вони підкреслюють, що систематичний підхід до аналізу діяльності сприяє підвищенню відповідальності та ефективності управління ресурсами [3, с. 60].

Ю. О. Гелич у своїй праці розглядає питання вдосконалення господарського законодавства, що включає механізми підвищення відповідальності суб'єктів господарювання за недотримання договірних зобов'язань. Він пропонує конкретні зміни до нормативно-правових актів для посилення правових гарантій у господарській діяльності. Ці дослідження вказують на зростаючу потребу у впровадженні чітких механізмів контролю та підзвітності, які враховують як економічні, так і соціальні аспекти господарської діяльності [4, с. 13].

Важливою науковою працею є «Стратегія та суспільство: зв'язок між конкурентною перевагою та корпоративною соціальною відповідальністю» (2006) Майкла Портера та Маркса Крамера, яке залишається актуальним і вплинуло на багато подальших досліджень. Автори підкреслюють, що корпоративна соціальна відповідальність може призвести до конкурентних переваг. Вони пропонують інтегрувати соціальні проблеми в бізнес-стратегії компаній, що призведе до підвищення їх ефективності [15, с. 57].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри значний прогрес у дослідженні відповідальності в господарській діяльності, залишаються не вирішеними важливі аспекти. Зокрема, це питання узгодженості адміністративно-господарських санкцій з іншими нормативними актами, що ускладнює їх практичне застосування та ін-

теграції соціальної, екологічної й юридичної відповідальності в єдину правову систему.

Недостатньо досліджено ефективність санкцій у забезпеченні стабільності ринкових відносин, а також не врегульовано господарські зобов'язання у нетипових ситуаціях. Використання цифрових технологій для моніторингу та контролю дотримання законодавства також потребує подальшого аналізу.

Вирішення цих питань сприятиме створенню більш ефективної системи правового регулювання господарської діяльності.

Метою даної статті є всебічний аналіз відповідальності у господарській діяльності, включаючи соціальну, екологічну та етичну відповідальність підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Господарська відповідальність – це несприятливі майнові чи адміністративно-управлінські наслідки, які настають для суб'єкта господарювання у випадку невиконання чи неналежного виконання ним вимог господарського договору або господарського законодавства.

Господарське зобов'язання – це обов'язок, який виникає між суб'єктами господарської діяльності або іншими учасниками господарських відносин на підставах, визначених законодавством. Згідно з ним, один із суб'єктів (зобов'язана сторона, зокрема боржник) повинен здійснити певні дії економічного або управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (наприклад, виконати роботу, передати майно, виплатити гроші, надати інформацію тощо) або ж утриматися від виконання певних дій. Інший суб'єкт (управлена сторона, зокрема кредитор) має право вимагати виконання цих обов'язків (ч. 1 ст. 173 Господарського кодексу України).

В сучасних умовах важливою складовою належного ведення господарської діяльності є встановлення відповідальності для учасників господарських відносин. Це є необхідною умовою для ефективної роботи системи, що забезпечує законність та правовий порядок у сфері господарства в Україні [3, с. 60].

Ефективність господарського законодавства залежить від встановлення системи санкцій за його порушення. До числа санк-

цій, які найчастіше застосовуються саме у господарських відносинах, але на сьогоднішній день є найменш дослідженими, є насамперед адміністративно-господарські санкції. Вони вперше були виокремлені в окремий вид санкцій і регламентовані саме в Господарському кодексі України.

У Господарському кодексі України є розділ «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання», в якому, зокрема, глава 27 «Адміністративно-господарські санкції» визначає основні правила застосування таких санкцій до суб'єктів господарювання. У цьому розділі описані види санкцій, умови, строки їх накладання та гарантії захисту прав суб'єктів господарювання у разі неправомірного застосування санкцій. Крім Господарського кодексу, інші закони та нормативні акти, що регулюють господарські відносини, також містять положення щодо адміністративно-господарських санкцій, їх порядок і підстави застосування. Проте ці закони не завжди узгоджені з Господарським кодексом, і в них недостатньо чітко визначені механізми застосування санкцій, що ускладнює ефективний захист господарсько-правових відносин від неправомірних дій суб'єктів господарювання [14, с. 136].

Господарські зобов'язання можуть виникати (ст. 174 ГК України):

- безпосередньо внаслідок закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;

- з акту управління господарською діяльністю;

- з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, що не суперечать закону, але не згадані в ньому;

- внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, а також в результаті придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без належних підстав;

- у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, які законом пов'язані з виникненням правових наслідків у сфері господарювання.

Види господарських зобов'язань:

- Майново-господарські зобов'язання (ст. 175 ГК України);

- Організаційно-господарські зобов'язання (ст. 176 ГК України);

- Соціально-комунальні зобов'язання (ст. 177 ГК України);

- Публічні зобов'язання (ст. 178 ГК України);

- Господарсько-договірні зобов'язання (ст. 17-188 ГК України [8]).

Майново-господарські зобов'язання – це цивільно-правові зобов'язання, які виникають між учасниками під час господарської діяльності. Згідно з цими зобов'язаннями, одна зі сторін повинна виконати певну дію на користь іншої сторони або утриматися від виконання певних дій. Інша сторона, в свою чергу, має право вимагати виконання цього зобов'язання [4, с. 13].

Організаційно-господарські зобов'язання – це зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та стороною, яка має організаційно-господарські повноваження. В межах цих зобов'язань одна зі сторін повинна виконати певні організаційні дії на користь іншої сторони або утриматися від певних дій, а інша сторона має право вимагати виконання цих зобов'язань (ст. 176 Господарського кодексу України).

Соціально-комунальні зобов'язання – це обов'язки, за якими місцеві ради ухвалюють рішення про створення спеціальних робочих місць для людей з обмеженими можливостями та організацію їхньої професійної підготовки, фінансуючи це з власних коштів відповідно до законодавства.

Господарсько-правова відповідальність базується на принципах, згідно з якими:

- потерпіла сторона має право на компенсацію збитків незалежно від того, чи міститься в договорі відповідне застереження;

- законодавчо встановлена відповідальність виробника (продавця) за неналежну якість продукції застосовується також незалежно від наявності відповідного застереження в договорі;

- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язань, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника від виконання зобов'язань у натурі без згоди іншої сторони;

- у господарському договорі недопустимі застереження, які виключають або обмежують відповідальність виробника (продавця) продукції.

Публічні зобов'язання – це обов'язки, за якими суб'єкт господарювання, відповідно до закону та своїх установчих документів, повинен виконувати роботи, надавати послуги або продавати товари кожному, хто звертається на законних підставах. Він не має права відмовити в цих діях, якщо здатен їх виконати, і не може надавати перевагу одному споживачу над іншим, окрім випадків, передбачених законодавством [5, с. 144].

Корпоративна відповідальність охоплює різні фактори діяльності компаній та організацій, які впливають на їхній успіх, репутацію та відносини із зацікавленими сторонами. Основні види відповідальності в підприємницькому середовищі можна розділити на кілька категорій.

Соціальна відповідальність (CSR, Corporate Social Responsibility) відображає зобов'язання компанії діяти в інтересах суспільства з урахуванням етичних, екологічних та економічних факторів.

Вона включає:

- взаємодію з громадою: підприємства повинні активно співпрацювати з місцевими громадами, підтримувати соціальні ініціативи, благодійність і волонтерство;

- забезпечення прав працівників: включає дотримання трудових прав, створення безпечних умов праці та сприяння розвитку професійних навичок співробітників;

- етичний маркетинг: підприємства мають дотримуватись етичних стандартів у рекламі та просуванні своїх продуктів.

Екологічна відповідальність включає дотримання норм і стандартів, які забезпечують збереження навколишнього середовища.

Це:

- використання стійких практик: впровадження екологічно чистих технологій, зменшення відходів і споживання ресурсів;

- відповідальне використання ресурсів: раціональне використання природних ресурсів, таких як вода, енергія та сировина;

- відповідність екологічним стандартам: суворе дотримання екологічних вимог і стандартів [13, с. 182].

Екологічна відповідальність передба-

чає дотримання норм і стандартів, що забезпечують збереження навколишнього середовища.

Можна поділити на:

- використання сталих практик: впровадження екологічно чистих технологій, зменшення відходів і споживання ресурсів;

- відповідальне управління ресурсами: раціональне використання природних ресурсів, таких як вода, енергія та сировина;

- дотримання екологічних норм: суворе дотримання екологічних законодавчих вимог і стандартів.

Етична відповідальність стосується дотримання моральних норм і стандартів у бізнес-діяльності.

Вона включає:

- прозорість у веденні бізнесу: чесне і відкрите управління, що включає звітність перед зацікавленими сторонами;

- доброчесність: уникнення корупції, шахрайства та інших неетичних практик;

- уважність до стейкхолдерів: залучення і врахування думок усіх зацікавлених сторін, включаючи клієнтів, постачальників, співробітників і громади [6, с. 166].

Насамперед, проаналізувавши положення ГК України, слід відзначити, що факт правопорушення у сфері господарської діяльності є підставою для господарсько-правової відповідальності. Цей вид відповідальності застосовується лише в сфері господарської діяльності.

Господарсько-правова відповідальність виражається у вигляді негативних економічних та/або правових наслідків, які впливають на особу або майновий стан правопорушника.

Для застосування господарсько-правової відповідальності обов'язковою умовою є наявність складу правопорушення, що включає чотири основні елементи:

- факт неправомірної поведінки суб'єктів господарювання може проявлятися в порушенні норм законодавства або невиконанні умов договору, які є обов'язковими для учасників господарських відносин, що призводить до збитків або інших негативних наслідків для потерпілої сторони, шкодячи її правам і законним інтересам;

- факт наявності збитків або інших негативних наслідків (наприклад, шкода репу-

тації підприємства або відсутність можливості виходу на ринок);

- причинний зв'язок між неправомірною поведінкою порушника та завданими потерпілому збитками;

- наявність вини правопорушника.

У господарському праві виділяють два основні елементи: реальна можливість суб'єкта господарських відносин діяти правомірно, щоб запобігти негативним наслідкам, а також його бездіяльність, тобто відсутність необхідних дій для запобігання неправомірним діям і уникнення збитків. Правовим інструментом господарсько-правової відповідальності є система санкцій, які впливають на інтереси правопорушника.

У сфері господарської діяльності використовуються такі види санкцій: відшкодування збитків, штрафи, оперативно-господарські санкції, а також адміністративно-господарські санкції за порушення правил ведення господарської діяльності.

Встановлені господарсько-правові санкції спрямовані на захист прав та законних інтересів учасників господарських правовідносин, а також на компенсацію збитків, завданих внаслідок правопорушення, і на забезпечення правопорядку в господарській сфері.

Принципи господарсько-правової відповідальності відображають основні аспекти і характер правового регулювання цієї відповідальності та є важливими в практиці їх застосування. Зокрема, господарсько-правова відповідальність базується на таких принципах:

- потерпіла сторона має право на відшкодування збитків, незалежно від того, чи міститься відповідне застереження в договорі. Також законодавство передбачає відповідальність виробника (продавця) за неналежну якість продукції, що застосовується незалежно від наявності такого застереження в договорі [7, с. 257].

Цей принцип підтверджує право суб'єкта господарювання, який зазнав збитків через правопорушення іншого суб'єкта, на отримання відшкодування у будь-якій ситуації. Водночас, цей принцип також передбачає відповідальність виробника (продавця) за недостатню якість продукції.

- сплата штрафів за порушення зо-

бов'язань та відшкодування збитків не звільняє правопорушника від виконання взятих зобов'язань в натурі без згоди іншої сторони.

У літературі розрізняються юридичні і фактичні підстави господарсько-правової відповідальності.

Юридичні підстави – це правові документи, які визначають певні дії суб'єкта господарювання як неправомірні та встановлюють форму і обсяги відповідальності за них. У господарському праві такими підставами виступають законодавчі акти, контракти, а також адміністративні акти (наприклад, статут підприємства, положення про філію або рішення Кабінету Міністрів щодо створення конкретних підприємств).

Фактичні підстави господарсько-правової відповідальності слід розрізняти за суб'єктом та об'єктом.

У першому випадку йдеться про відповідність правосуб'єктності осіб, які беруть участь у правовідносинах, тим критеріям, що визначені законом для правопорушника та потерпілої сторони. Наприклад, санкції не можуть бути застосовані до фізичної особи – підприємця відповідно до Закону «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ і організацій за правопорушення у сфері містобудування». У другому випадку йдеться про фактичні дії, які закон, договір або адміністративний акт класифікують як неправомірні. Це стосується господарського правопорушення. Особливість господарсько-правової відповідальності полягає в тому, що її характер визначається типом економічного правопорушення.

Господарські санкції – це заходи, які застосовуються до підприємств, організацій або фізичних осіб у разі порушення законодавства в галузі господарської діяльності, умов договорів, а також норм екологічного, трудового, антимонопольного законодавства та інших регуляцій. Такі санкції можуть мати різні форми та наслідки, які залежать від типу правопорушення.

Господарські санкції можна класифікувати за кількома критеріями.

За формою:

- фінансові санкції: включають штрафи, пені, неустойки, які накладаються на підприємства за невиконання або неналеж-

не виконання зобов'язань. Наприклад, за затримку з оплатою товарів або послуг;

- адміністративні санкції: включають заборони на певну діяльність, припинення ліцензій, анулювання сертифікатів, що регулюють діяльність підприємства;

- кримінальні санкції: у випадках грубих порушень закону (наприклад, корупція, шахрайство) можуть застосовуватися кримінальні санкції, які включають позбавлення волі, конфіскацію майна тощо.

За метою:

- санкції для захисту прав споживачів: накладаються у випадках, коли підприємство порушує права споживачів, наприклад, шляхом надання недостовірної інформації про товар чи послугу;

- економічні санкції: включають обмеження на доступ до ринків, фінансування або технологій у відповідь на певні дії підприємства або держави;

- санкції за порушення екологічного законодавства: можуть включати штрафи за забруднення навколишнього середовища, неналежне управління відходами тощо [8].

Господарські санкції можуть бути накладені з різних причин, серед яких:

- порушення умов договору: невиконання зобов'язань за контрактами, що призводить до економічних втрат для контрагента;

- недотримання законодавства: включає порушення податкового, трудового, антимонopolного, екологічного законодавства;

- неналежна якість продукції: випуск продукції, яка не відповідає стандартам якості, може призвести до штрафів та відшкодувань;

- неправомірні дії: дії, які порушують права інших підприємств чи фізичних осіб, зокрема конкуренцію, можуть призвести до накладення санкцій.

Господарські санкції можуть мати серйозні наслідки для підприємств, такі як: фінансові втрати, погіршення репутації, втрата ліцензій та сертифікатів, кримінальні наслідки.

Відповідальність у господарській діяльності охоплює різноманітні аспекти, що впливають на роботу підприємств та їх взаємодію з усіма зацікавленими сторонами.

Розглянемо як позитивні, так і негативні наслідки впровадження відповідальності в бізнес. Дотримання принципів соціальної, екологічної та етичної відповідальності сприяє формуванню позитивного іміджу компанії. Це дозволяє залучати нових клієнтів і партнерів і зміцнювати довіру існуючих клієнтів. Відповідальність може стати конкурентною перевагою. Компанії, які активно впроваджують етичні практики та екологічні ініціативи, можуть виділятися серед менш сумлінних конкурентів. Відповідальні компанії створюють здорову корпоративну культуру, яка позитивно впливає на мотивацію та задоволеність працівників. Співробітники, які відчувають, що працюють у відповідальній компанії, більш лояльні та продуктивні.

Дотримання законів і етичних стандартів знижує ризик санкцій, судових позовів і втрати репутації. Це, в свою чергу, зменшує ймовірність фінансових втрат. Відповідальність у бізнесі підтримує принципи сталого розвитку, що веде до збереження природних ресурсів та покращення якості життя в громадах. Інвестори все більше звертають увагу на соціальні та екологічні аспекти ділового життя. Відповідальні компанії можуть бути більш привабливими для інвестицій [9, с. 93].

Також можуть бути негативні наслідки. Впровадження соціальних, екологічних та етичних ініціатив може вимагати значних фінансових та ресурсних витрат, що може вплинути на короткострокову рентабельність підприємства. Зміна бізнес-процесів і впровадження нових практик можуть стикатися з опором з боку співробітників, що може призвести до внутрішніх конфліктів.

Деякі компанії, можливо, намагаються справити враження на відповідальних, не вживаючи жодних реальних дій. Це може призвести до втрати довіри споживачів і негативних наслідків для репутації. Збільшення державних вимог щодо відповідальності може ускладнити ведення бізнесу, особливо для малих і середніх підприємств, які можуть не мати ресурсів для виконання нових вимог. Іноді навіть найкращі наміри можуть мати зворотний результат. Наприклад, впровадження програми соціальної відповідальності може викликати негативну реакцію з

боку споживачів або громади [12, с. 484].

Бувають випадки, коли корпоративна відповідальність суперечить фінансовим інтересам компанії, що може призвести до важких управлінських рішень. Успішне впровадження принципів відповідальності може значно підвищити ефективність компанії, зміцнити її репутацію та сприяти сталому розвитку. Однак важливо враховувати потенційні ризики та проблеми, пов'язані з цим процесом. Комплексний підхід до відповідальності може допомогти компаніям не тільки бути успішними, а й брати активну участь у позитивних змінах у суспільстві.

Господарсько-правова відповідальність ґрунтується на принципах, відповідно до яких (пункт 3, стаття 216 Господарського кодексу України):

- потерпіла сторона має право на компенсацію збитків, незалежно від того, чи міститься в договорі відповідне застереження;

- законодавчо встановлена відповідальність виробника (продавця) за неналежну якість продукції застосовується також незалежно від наявності відповідного застереження в договорі;

- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

- у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції [10].

Форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) – це надзвичайні та непередбачувані обставини, які об'єктивно ускладнюють виконання зобов'язань, зазначених у договорі (контракті, угоді тощо), а також обов'язків, передбачених законодавчими та іншими нормативними актами (ч. 1 ст. 617 Цивільного кодексу, ч. 2 ст. 218 Господарського кодексу України та ст. 14-1 Закону «Про торгово-промислові палати в

Україні»).

Висновки. У сучасному світі, який стикається з багатьма викликами – від зміни клімату до соціальної несправедливості – роль відповідального бізнесу стає дедалі важливішою. Підприємства, що активно впроваджують принципи відповідальності, не лише сприяють сталому розвитку суспільства та захисту навколишнього середовища, але й отримують конкурентні переваги.

Позитивні наслідки відповідальності, такі як: поліпшення репутації, підвищення мотивації співробітників і зниження ризику, свідчать про те, що відповідальна бізнес-практика може привести до поліпшення фінансових показників і організаційної стабільності. У той же час негативні наслідки, такі як витрати на впровадження нових практик або ризик «зеленого піару», вимагають обережних дій і належного менеджменту з боку компаній.

Необхідність інтегрувати відповідальність у бізнес-стратегію є гарячою темою для дискусій серед науковців, практиків та менеджерів. Розробка та впровадження програм корпоративної соціальної відповідальності, управління екологічними ризиками та забезпечення прозорості бізнесу можуть бути критично важливими факторами для досягнення компаніями своїх цілей.

Відповідальність у господарській діяльності є не лише етичним обов'язком, але й важливим інструментом для забезпечення довгострокового успіху. Бізнес, який розуміє цю відповідальність і впроваджує її в своїй діяльності, має можливість не тільки покращити свою репутацію та фінансові показники, але й стати активним учасником соціально-економічного розвитку, сприяючи благополуччю суспільства в цілому. В умовах швидко змінюваного бізнес-середовища, усвідомлення і прийняття відповідальності є ключем до сталого розвитку та процвітання як підприємства, так і суспільства в цілому.

Література:

1. Аванесян Г.М., Лісний І.А., Глушко К.О. Договірні відносини на ринку цінних паперів: цивільний обіг та господарська діяльність. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 8. С. 74.
2. Актуальні проблеми господарського права (Особлива частина): підручник за ред. В. С. Щербини, В. В. Резнікової. Київ : Видавництво Ліра-К. 2018. 672 с.
3. Аналіз господарської діяльності : навчальний посібник О. О. Адлер, О. Й. Лесько. Вінниця: ВНТУ. 2019. С. 60.
4. Геліч. Ю. О. Щодо питання про вдосконалення господарського законодавства України. Реформування

системи господарського законодавства України. 2014. С. 13.

5. Господарське право: навч. посібник укл. А. А. Бутирський. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2020. 144 с.

6. Господарське право: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання) Подцерковний О. П., Добровольська В. В., Зятіна Д. В., Будурова Г. М. Одеса. 2021. 166 с.

7. Господарське право: В. В. Сергієнко, Ю. Ю. Браславець, Н. М. Капустян та ін.; за заг. ред. канд. юрид. наук, професора В. В. Сергієнка. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2016. С. 257.

8. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року, із наступними змінами та доповненнями. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 20.10.2024)

9. Джури́нський О. Поняття та види джерел господарського права України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2015. № 2 (101). С. 93.

10. Н. А. Буличева. Юридична відповідальність у сфері господарювання. URL: <https://studies.in.ua/gopodarske-pravo/3946-yuridichna-vdpovdalnst-u-sfer-gospodaryuvannya.html> (дата звернення: 20.10.2024)

11. Нескороджена Л. Л. Реформування системи господарського законодавства України Л. Л. Нескороджена, П. С. Борцевич. Матеріали круглого столу, 2 грудня 2014. К., 2014. С. 71.

12. Смолин Г. В., Туркот О. А., Л. В. Хомко Господарське право України. Загальна частина: підручник за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

13. Черняк С. В., Господарська діяльність як об'єкт адміністративно-правової охорони. Legal Novels. 2024. Т. 2. № 22. С. 182.

14. Швидка Т. І., Господарське право в схемах і таблицях : навч. посіб. Т. І. Швидка. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право. 2019. 136 с.

15. Ямкова І. М. Актуальні проблеми господарського права І. М. Ямкова Науковий вісник публічного та приватного права. 2015. Вип. 2. С. 57.

References:

1. Avanesyan G.M., Lisny I.A., Hlushko K.O., Contractual Relations on the Securities Market: Civil Turnover and Economic Activity, Legal Scientific Electronic Journal. 2023. No. 8. P. 74.

2. Current Issues of Economic Law (Special Part): Textbook edited by V. S. Shcherbyna, V. V. Reznikova. Kyiv: Lira-K Publishing House, 2018. 672 p.

3. Analysis of Economic Activity: Training Manual by O. O. Adler, O. Y. Lesko. Vinnytsia: VNTU, 2019. P. 60.

4. Helich Yu. O. On the Issue of Improving Ukraine's Economic Legislation, Yu. O. Helich, Reforming the System of Economic Legislation of Ukraine. 2014. P. 13.

5. Economic Law: Textbook compiled by A.A. Butyrskiy. Chernivtsi: Chernivtsi National University named after Yuriy Fed'kovych, 2020. 144 p.

6. Economic Law: Educational and Methodical Manual (for full-time and part-time students) Podtserkovnyi O.P., Dobrovol'ska V.V., Ziatina D.V., Budurova H.M. Odesa, 2021. 166 p.

7. Economic Law: V.V. Serhiienko, Yu.Yu. Braslavets, N.M. Kapustian, et al.; edited by Ph.D. in Law, Professor V.V. Serhiienko. Kharkiv: KhNEU named after S. Kuznets, 2016. P. 257.

8. The Commercial Code of Ukraine dated January 16, 2003, with subsequent amendments and additions. Verkhovna Rada of Ukraine Information. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (Accessed October 20, 2024)

9. Dzhurynskiy O. The Concept and Types of Sources of Economic Law of Ukraine. Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series «Legal Sciences». 2015. No. 2 (101). P. 93.

10. N.A. Bulicheva, Legal Liability in the Sphere of Economic Activity. URL: <https://studies.in.ua/gopodarske-pravo/3946-yuridichna-vdpovdalnst-u-sfer-gospodaryuvannya.html> (Accessed October 20, 2024)

11. Neskorozhena L.L. Reforming the System of Economic Legislation of Ukraine, L.L. Neskorozhena, P.S. Borzvykh. Round Table Materials, December 2, 2014. Kyiv, 2014. P. 71.

12. Smolyn H.V., Turkot O.A., L.V. Khomko Economic Law of Ukraine. General Part: Textbook edited by H.V. Smolyn. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2017. 484 p.

13. Chernyak S.V., Economic Activity as an Object of Administrative Legal Protection, Legal Novels. 2024. Vol. 2. No. 22. P. 182.

14. Shvydka T.I., Economic Law in Schemes and Tables: Training Manual T.I. Shvydka. 2nd ed., revised and supplemented. Kharkiv: Pravo, 2019. 136 p.

15. I. Yamkova I.M. Current Issues of Economic Law, I.M. Yamkova. Scientific Bulletin of Public and Private Law. 2015. Issue 2. P. 57.

Стаття надійшла до друку 30 жовтня 2024 року

УДК 347.73

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A2

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ФАКТОРИНГОВИХ ПОСЛУГ НА НЕБАНКІВСЬКОМУ ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Степаненко Н.В.,

доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4498-5026>

Богуславський Є.В.,

здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: bohuslavskiyv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8851-9648>

PECULIARITIES AND LEGAL ASPECTS OF PROVIDING FACTORING SERVICES IN THE NON-BANK FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

Stepanenko N.V.,

PhD in Law,
associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4498-5026>

Bohuslavskiy Y.V.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: bohuslavskiyv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8851-9648>

Анотація. Стаття досліджує особливості та правові аспекти надання факторингових послуг на небанківському фінансовому ринку України, акцентуючи увагу на відмінностях від міжнародної практики. Традиційний факторинг підтримує торгові операції через відстрочку платежів, проте в Україні він здебільшого зосереджений на купівлі проблемних кредитів із подальшим стягненням або реалізацією заставного майна. Така модель виникла внаслідок фінансових криз 2008 та 2014 років, коли банки змушені були продавати проблемні активи зі значними знижками, часто через аукціони, через систему Prozorro. Продажі. Це призвело до того, що факторинг в Україні фактично став інструментом управління проблемними боргами та заставним майном, а не підтримкою торгових операцій.

У статті також вказуються правові недоліки українського факторингу, зокрема відсутність захисту прав учасників ринку порівняно з міжнародними стандартами. Законодавство дозволяє небанківським фінансовим компаніям купувати проблемні кредити та права вимоги на заставу, що надає їм значні можливості щодо стягнення боргу. Такий підхід є прибутковим, оскільки активи часто купуються за 10-30% від номіналу та реструктуризуються для часткового відшкодування.

Однак український факторинговий ринок стикається з викликами: існують прогалини в регулюванні, що можуть призводити до зловживань кредиторськими правами, а також недостатній захист прав боржників. У відповідь Національний банк України пропонує реформувати систему, розділивши класичний факторинг для торговельних операцій та небанківські фінансові послуги для стягнення споживчої заборгованості, що може підвищити прозорість та довіру до ринку.

Ключові слова: факторинг, правове регулювання, фінансовий ринок, Україна, міжнародна практика.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 8.

Abstract. This article examines the unique characteristics and legal aspects of factoring services within Ukraine's non-banking financial sector, highlighting their departure from international factoring practices. While traditional factoring supports trade transactions through deferred payments, Ukrainian factoring largely focuses on purchasing distressed debt for subsequent collection or asset sale. This model developed as a response to economic crises in 2008 and 2014, where defaults on loans caused banks to sell distressed assets at discounts, often through auction platforms like Prozorro.Sale. Consequently, factoring in Ukraine is commonly associated with debt recovery and property repossession, distinct from the trade finance role it plays internationally.

The article identifies legal and regulatory issues in Ukraine's factoring market, including limited protections for clients and debtors, which contrast with global standards for factoring operations. Ukrainian law allows non-banking financial companies to acquire problem loans and associated collateral rights, providing these companies substantial control over debt resolution processes. This model has proven profitable, as assets are often acquired at 10-30% of their nominal value and then restructured for partial recovery at higher rates, sometimes involving court enforcement.

Amid this, the Ukrainian factoring market faces challenges such as regulatory gaps that allow for potential misuse of creditor rights and a lack of debtor protections. The National Bank of Ukraine, in response, has proposed regulatory reforms to distinguish between classic trade-based factoring and non-bank financial services for consumer debt recovery, potentially increasing transparency and investor confidence.

In conclusion, the article underscores the need for legislative updates to protect participants' rights and align Ukraine's factoring practices with international standards.

Keywords: factoring, legal regulation, financial market, Ukraine, international practice.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 8.

Постановка проблеми. Факторинг традиційно визначається як фінансова послуга, що надається виробникам і постачальникам для підтримки торгових операцій, які виконуються з відстрочкою платежу. Згідно з міжнародною практикою, факторинг передбачає передачу права вимоги на дебіторську заборгованість банкам або фінансовим установам [1]. Проте в Україні класичний факторинг, або банківський факторинг, практично не використовується. Натомість на ринку домінує небанківський факторинг, пов'язаний переважно з викупом проблемних кредитів, що несе істотні ризики для учасників ринку [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження та публікації більшості українських дослідників вивчають класичний факторинг, пов'язаний з фінансуванням постачальників, хоча реально ця фінансова послуга в Україні практично не надається. У наукових статтях досліджується перспективність розвитку класичного факторингу та йому надається переважна увага. Натомість небанківський факторинг фактично залишається за кадром досліджень, хоча небанківський фінансовий ринок активно працює, надаючи саме такі фінансові послуги.

Наприклад, Дерев'яно С. [3, с. 34-40] пише про вагомій проблеми серед економічних агентів щодо управління дебіторською заборгованістю та наполягає на необхідності

активізації розвитку факторингу в умовах функціонування вітчизняної банківської системи, під яким розуміє одержання клієнтом від фінансової установи (фактора) ресурсів у грошовій формі в обмін на відступлення останньому права на грошову вимогу до третьої особи (боржника), яке йому надано, відповідно до укладеного між сторонами договору.

Момот Л. визначає сутність факторингу у здійсненні посередництва та у забезпеченні діяльності маклерів й агентів щодо банківських операцій чи надання послуг клієнту спеціалізованою установою, які передбачають перехід права власності на дебіторську заборгованість [4, с. 147-149]. В іншому своєму дослідженні Момот Л. відокремлює переваги та недоліки факторингу. При цьому до основних переваг відносить: 1) посилення ділових відносин із клієнтом шляхом надання пропозиції додаткової конкурентоспроможної послуги; 2) потенційні можливості збільшення клієнтської бази, що реалізуються через залучення на обслуговування дебіторів постачальника; 3) зниження обсягів резервування за факторингом у порівнянні із кредитними операціями. До недоліків: 1) дороговартісність послуг факторингу; 2) недосконалість нормативно-правового забезпечення у сфері оподаткування факторингових операцій; 3) несформованість методичного механізму щодо відображення факторингових операцій в

бухгалтерському обліку [5, с. 126-130].

Науковець Белінська К. звертає увагу на такі особливості факторингу, як його короткостроковий період фінансування та те, що сума кредиту, на умовах факторингу, обмежена поточними можливостями фактора [6, с. 8-10].

У свою чергу Герасименко Д. виділяє наявність таких істотних проблем розвитку факторингу: 1) високі вимоги факторингових компаній та банківських установ, що обмежує суб'єктів малого підприємництва у доступі до факторингових операцій; 2) відсутність уніфікованого законодавчого документу Закону України «Про факторингові послуги», який би регулював організаційно-правові засади його розвитку в Україні; 3) надмірні розміри оплати за здійснення факторингових операцій; 4) нестача кваліфікованих спеціалістів у сфері факторингу [7, с. 18-19].

Як бачимо, проблематика дослідження розвитку факторингу у більшості дослідників відображає проблематику розвитку класичного банківського факторингу.

Національний банк України (НБУ) в своїй Концепції регулювання реформування факторингу в Україні, яка схвалена Правлінням НБУ 20 червня 2023 року [8] описує, що законодавче регулювання факторингу не відповідає міжнародній практиці та не забезпечує належний захист факторів та клієнтів, і пропонує розділити види факторингу та ліцензувати їх окремо наступним чином: 1) Операції фінансування під відступлення права грошової вимоги за торговою заборгованістю, яка не є фінансовою та споживчою (класична модель факторингу) в рамках ліцензії на надання фінансової послуги факторингу. 2) Операції з придбання права грошової вимоги за фінансовою заборгованістю споживачів, в т. ч. з дисконтом в рамках ліцензії на надання фінансової послуги з надання коштів у кредит.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Таким чином, як вже згадувалося раніше, небанківський факторинг в Україні, на відміну від класичного торгового, охоплює здебільшого проблемні кредити та займає основну частину ринку факторингу в Україні. Але небанківський факторинг практично не відображений в наукових юридич-

них та економічних дослідженнях, а існує лише в юридичній судовій практиці. Такий підхід вперше був затверджений судовими рішеннями у справах щодо оподаткування, де продаж дебіторської заборгованості зі знижкою зменшував оподатковуваний прибуток компанії. Цей підхід, зокрема, отримав правову підтримку Міністерства юстиції у його юридичних звітах, де вказано, що продаж проблемних кредитів також може вважатися факторинговою операцією, що надалі закріпилося в українському законодавстві.

Метою статті слід вважати визначення поняття та ролі небанківського факторингу як фінансової послуги, яка надається суб'єктами небанківського ринку фінансових послуг на основі практичного досвіду, що відображений в судовій практиці, законодавстві та роз'ясненнях НБУ.

Виклад основного матеріалу. Розвиток факторингу в Україні у його нинішньому вигляді був спричинений економічними кризами 2008 і 2014 років, коли багато банківських позичальників втратили здатність виконувати свої кредитні зобов'язання, що призвело до нестабільності банківського сектора. Як наслідок, НБУ та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) запровадили тимчасові адміністрації у проблемних банках, а в деяких випадках розпочали процедури ліквідації [9]. Під час ліквідації активи банків продавалися через систему Prozorro. Продажі, де вартість кредитів могла скласти лише 1% від загальної суми заборгованості.

Унаслідок цього фінансові компанії активно скуповували ці кредити з дисконтом, що дозволяло їм отримувати значні прибутки шляхом реструктуризації боргів або часткового списання заборгованостей за домовленістю з позичальниками. Завдяки цьому небанківський факторинг перетворився на прибутковий бізнес, оскільки компанії часто викупували борги за 10-30% від їх номінальної вартості, а реструктурували за 50-70%.

Нинішня модель факторингу в Україні фактично зводиться до купівлі проблемних боргів з метою подальшого стягнення або реалізації заставного майна. На відміну від міжнародної практики, де факторинг фінан-

сує торгіві операції, в Україні він здебільшого слугує інструментом для повернення проблемної заборгованості.

Основні аспекти української факторингової моделі включають:

- Скуповування проблемної заборгованості, зокрема факторингові компанії викупують борги за кредитами або дебіторську заборгованість підприємств за ціною, значно нижчою від номіналу. Такий підхід підкріплений правовими нормами та спрощеними процедурами викупу кредитів на аукціонах.

- Перехід прав на заставне майно, так як фінансові компанії після купівлі боргів отримують усі права кредитора, включаючи права вимоги за договорами застави, поруки та іпотеки. Це дозволяє факторинговій компанії стягувати не лише грошові борги, а й отримувати майно, надане у заставу. За оцінками експертів, вартість заставного майна часто перевищує фактичну ціну купівлі кредиту у кілька разів.

Незважаючи на ризики, сучасний факторинг в Україні дозволяє швидко конвертувати проблемні кредити у ліквідні активи. Це має особливе значення для стабільності фінансового ринку, адже навіть проблемні активи можуть використовуватися для погашення боргів перед вкладниками та іншими кредиторами банків.

Однак така модель має і суттєві не-

доліки. Через відсутність достатнього правового регулювання факторингові компанії інколи зловживають своїми правами. Крім того, українське законодавство не передбачає належного захисту прав боржників, що є стандартом у міжнародній практиці, коли йдеться про факторингові операції.

Основним фактором, що стимулює ринок факторингу, є наявність заставного майна, зокрема нерухомості та обладнання, яке можна реалізувати в разі неплатоспроможності боржника. Це дає змогу фінансовим компаніям швидко повертати вкладені кошти, отримуючи значний прибуток від купівлі боргів за заниженими цінами на аукціонах Prozorro. Продажі.

Висновки. Факторинг в Україні набув специфічної форми, що значно відрізняється від міжнародних практик. Сьогодні він здебільшого стосується купівлі проблемних кредитів для стягнення заборгованості або отримання заставного майна. Така модель виникла під впливом кризових явищ у фінансовому секторі та сформувалася в умовах слабкої законодавчої бази. З огляду на перспективи розвитку ринку, український факторинг потребує вдосконалення законодавства для кращого захисту прав клієнтів та боржників і впровадження міжнародних стандартів, які сприятимуть прозорості на фінансовому ринку.

Література:

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.11.2024).
2. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 03.11.2024).
3. Дерев'янюк С.І. Факторинг в Україні: стан та перспективи розвитку. Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «КОГОΣ». 2020. № 10. С. 34-40.
4. Момот Л. Факторингові послуги в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 16. Ч. 2. С. 147-149.
5. Момот Л. Факторинг та перспективи його розвитку в Україні. Збірник наукових праць ЧДТУ. 2014. Вип. 36. Ч. 1. Т. 1. С. 126-130.
6. Белінська К.В. Особливості здійснення форфейтингу як різновиду факторингу в Україні. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку» (25-26 листопада 2020 року). С. 8-10.
7. Герасименко Д.Є. Перспективи розвитку факторингових компаній в Україні. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку» (25-26 листопада 2020 року). С. 18-19.
8. Національний банк України. Концепція регулювання реформування факторингу в Україні. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Conception_factoring_pr_23-06-2023.pdf (дата звернення: 03.11.2024).

References:

1. Civil Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed on: 03.11.2024).
2. Law of Ukraine «On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets», No. 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (Accessed November 03,2024).
3. Derevianko, S.I. Factoring in Ukraine: State and Prospects for Development. International Multidisciplinary Scientific Journal «КОГОΣ». 2020. No. 10. P. 34-40.

4.Momot, L. Factoring Services in Ukraine. Scientific Bulletin of Kherson State University. 2016. Issue 16. Part 2. P. 147–149.

5.Momot, L. Factoring and Prospects for its Development in Ukraine. Collection of Scientific Works of ChSTU. 2014. Issue 36. Part 1. Vol. 1. P. 126–130

6.Belinska, K.V. Features of Forfaiting as a Type of Factoring in Ukraine. Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Transformation of the Financial System of Ukraine: Trends and Prospects for Development» (November 25–26, 2020). P. 8–10.

7.Herasymenko, D.Ye. Prospects for the Development of Factoring Companies in Ukraine. Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Transformation of the Financial System of Ukraine: Trends and Prospects for Development» (November 25-26, 2020). P. 18-19

8.National Bank of Ukraine. Concept of Regulatory Reform of Factoring in Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Conception_factoring_pr_23-06-2023.pdf (Accessed November 03,2024).

Стаття надійшла до друку 10 листопада 2024 року

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Скоморовський В.Б.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор Університету «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>*

Петренко Б.Р.,

*здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: PetrenkoBR@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0009-0003-8080-987X>*

LEGAL PROVISION OF PUBLIC CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN THE COUNTRIES OF WESTERN EUROPE

Skomorovskyi V.B.,

*Doctor of Law, Professor,
Professor of «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>*

Petrenko B.R.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: PetrenkoBR@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0009-0003-8080-987X>*

Анотація. У статті досліджено досвід країн Західної Європи щодо правового забезпечення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Встановлено, що система місцевого самоврядування включає такі два види контролю, як громадський та державний. Проаналізовано поняття громадського контролю як одного із основних принципів демократії, що пов'язаний із правами особи на інформацію у галузі публічного управління. Проведено аналіз чинного європейського законодавства у сфері правового забезпечення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в країнах Західної Європи. Встановлено, що основним правовим документом у сфері місцевого самоврядування є Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 р., яка містить головні принципи та механізми дії самоврядних органів влади. Також важливими документами у даному питанні являються: рекомендація, видана Радою Європи у 1981 р., додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування щодо права участі громадськості у процесах пов'язаних із діяльністю органів місцевого самоврядування, ухвалений у 2009 р., Керівні принципи відносно участі громадськості в ухваленнях політичних рішень, затверджені Комітетом міністрів в 2017 р. Відзначається, що громадський контроль являє собою вид соціального контролю, є комплексом різних заходів, який здійснюють громадяни, інститути громадського суспільства (політичні партії, профспілки, засоби масової інформації, громадські об'єднання) зі спостереження та перевірки діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з метою примусу влади до виконання норм законів, відповідального та компетентного виконання своїх обов'язків. На основі досвіду Франції та Німеччини аналізується практика громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування країн Західної Європи. Французький приклад ілюструє способи, за допомогою яких громадяни можуть

здійснювати вплив і контроль над місцевою владою. А саме, через судовий контроль, який доповнює перевірки законності, що здійснюються губернатором. Будь-яка особа з відповідними правами може безкоштовно оскаржити в місцевому суді муніципальні рішення, які призводять до певних наслідків. Це означає, що вони можуть звернутися до місцевого адміністративного суду. Досвід Німеччини підкреслив необхідність прямої участі, з урахуванням чого було запроваджено проміжний механізм між традиційною петицією та референдумом. Цей механізм виявляється у формі громадянської ініціативи і надає можливість муніципальним радам розглядати певні питання, якщо ініціатива має підтримку мінімальної кількості громадян.

Ключові слова: контроль, органи місцевого самоврядування, громадський контроль, правове забезпечення, доступ до інформації.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 12;

Abstract. The article examines the experience of Western European countries regarding the legal provision of public control over the activities of local self-government bodies. It was established that the system of local self-government includes two types of control: public and state. The author analyzed the concept of public control as one of the main principles of democracy, which is related to the rights of individuals to information in the field of public administration. An analysis of the current European legislation in the field of legal provision of public control over the activities of local self-government bodies in the countries of Western Europe has been carried out. It was established that the main legal document in the field of local self-government is the European Charter of Local Self-Government of 1985, which contains the main principles and mechanisms of action of self-governing authorities. Also, important documents in this matter are: a recommendation issued by the Council of Europe in 1981, an additional protocol on the right of public participation in processes related to the activities of local self-government bodies, adopted in 2009, and Guidelines for public participation in political decision-making, approved by the Committee of Ministers in 2017. It is noted that public control is a type of social control, which is a complex of various measures carried out by citizens, institutions of public society (political parties, trade unions, mass media, public associations) to monitor and check the activities of state authorities and local self-government bodies with the aim of forcing the authorities to comply with the norms of laws, responsible and competent performance of their duties. Based on the experience of France and Germany, the experience of public control over the activities of local self-government bodies in Western European countries is analyzed. The French example illustrates the ways in which citizens can exercise influence and control over local government. Namely, through judicial control, which complements the legality checks carried out by the governor. Any person with the appropriate rights can challenge municipal decisions that lead to certain consequences free of charge in a local court. This means that they can appeal to the local administrative court. The experience of Germany emphasized the need for direct participation, taking into account that an intermediate mechanism between a traditional petition and a referendum was introduced. This mechanism takes the form of a citizens' initiative and enables municipal councils to consider certain issues if the initiative has the support of a minimum number of citizens.

Keywords: control, local self-government bodies, public control, legal support, access to information.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12.

Постановка проблеми. Важливу роль у ефективності діяльності органів місцевого самоврядування відіграє громадський контроль, який здійснюється на державному та громадському рівні. Громадський контроль здійснюється за допомогою різних видів громадських об'єднань. Важливим аспектом у даному процесі являється правова база на яку опираються держави Європи. Цінним у цьому зв'язку є досвід Франції та Німеччини. Водночас у науковій літературі, пов'язаній із дослідженням даного питання, не існує єдиного визначення громадського контролю.

Аналіз останніх досліджень. Велика увага вітчизняних та зарубіжних вчених-практиків приділена питанню правового забезпечення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Зокрема, проблема визначення такого поняття як «громадський контроль» стала об'єктом дослідження таких дослідників як

А. Крупник, Е. Шевченко, А. Француз, В. Грохольський, С. Медведенко, О. Миргородська, О. Моргунов та інші.

Метою статті є висвітлення особливостей правового забезпечення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в країнах Західної Європи. У межах даної статті необхідним є аналіз основних законодавчих актів та конституційних норм, на які безпосередньо опираються країни Європи у сфері громадського контролю діяльності органів місцевого самоврядування та надання узагальненого визначення поняття «громадського контролю».

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх двох десятиліть в європейських країнах спостерігається тенденція до більшої децентралізації та автономії органів місцевого самоврядування. Існує дві причини такого перерозподілу повноважень до місцевої влади, а саме: зростаючий попит на демократію на місцевому рівні та децен-

тралізація фінансових і бюджетних функцій від центрального уряду до місцевих органів влади.

На сьогоднішній день у науковій літературі, пов'язаній із дослідженням даного питання, не існує єдиного підходу щодо визначення громадського контролю. А. Крупник вважає, що громадський контроль – це інструмент громадського оцінювання діяльності органів влади та інших контрольованих ними суб'єктів. Такий вид контролю є невід'ємною складовою загальної системи публічного управління в умовах розвитку демократичної правової держави [1, с. 152]. Е. Шевченко, у свою чергу, визначив громадський контроль як систему відносин між громадянським суспільством і державою [2]. В. Грохольський вважає, що громадський контроль – це система відносин між громадянським суспільством і державою, заснована на відповідальності органу державної виконавчої влади перед державним законодавчим органом і недержавними структурами (суспільством) [3, с. 162].

Варто зазначити, що ефективність діяльності місцевого самоврядування залежить саме від контролю. Метою контролю за роботою органів місцевого самоврядування є: перевірка відповідності виконання поставлених перед органами місцевого самоврядування завдань, способу виконання даних завдань та обов'язків; виявлення неефективності роботи підконтрольних органів та відхилень від заявлених цілей. І в разі наявності таких відхилень - встановлення причини та відповідальних за це осіб [4, с. 137].

Існує два види контролю діяльності органів місцевого самоврядування: державний та громадський.

Державний контроль забезпечують органи державної влади, а саме законодавча, виконавча та судова. Громадський контроль, як одна з основних засад реалізації демократії, безпосередньо пов'язаний з правами особи на інформацію. Це право особливо гарантується Загальною декларацією прав людини [5].

С. Медведенко визначає громадський контроль як цілеспрямовану діяльність громадськості з нагляду за виконанням органами влади покладених на них повноважень та

додержанням законності, дисципліни, прав і свобод людини. Автор слушно підкреслює, що проблема такого виду контролю полягає в тому, що громадську діяльність не можна назвати контролем у повному розумінні, оскільки в процесі громадського контролю відсутня така контрольна ознака, як право втручання в господарську діяльність та право притягнення підконтрольних осіб до юридичної відповідальності [6, с. 33].

О. Миргородська висуває думку про те, що громадський контроль, як вид соціального контролю, є функцією громадянського суспільства, способом залучення населення до управління суспільством і державою. Вона є важливою формою реалізації демократії, оскільки дозволяє населенню брати участь в державному управлінні, у вирішенні державних і громадських справ, активно впливати на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування [7, с. 89].

Важливим правовим документом у сфері місцевого самоврядування є Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 р. [8], яка містить головні принципи та механізми дії самоврядних органів влади. Також вагомими документами у даному питанні являються Рекомендація R (97) 7 Комітету міністрів державам-членам про місцеві публічні послуги та права їх користувачів [9], додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування щодо права участі громадськості в процесах пов'язаних із діяльністю органів місцевого самоврядування, керівні принципи відносно участі громадськості в ухваленнях політичних рішень, Біла книга європейського врядування [10].

Європейська Хартія місцевого самоврядування визначає, що право громадян брати участь в управлінні національними справами є одним із демократичних принципів, спільних для всіх держав-членів Ради Європи. Відповідно до Хартії, будь-який адміністративний нагляд з боку місцевих органів влади може здійснюватися відповідно до процедур та обставин, викладених у Конституції чи Статуті. Крім того, адміністративний нагляд за місцевими органами влади має здійснюватися таким чином, щоб втручання наглядового органу було пропорційним важливості інтересів, які він має захищати. По-

трібно також зауважити, що місцеве управління та самоврядування завжди вважалися основою демократичного суспільства, і від того, наскільки розвиненою, активною та завершеною є муніципальна система, багато в чому залежить міцність демократичних інститутів і загальна політична стабільність у конкретній державі [11, с. 62].

Відповідно до Рекомендації R(97)7 Комітету міністрів Ради Європи Про місцеві публічні послуги та права користувачів їхніх послуг, усі основні служби, які надають соціальні та адміністративні послуги, повинні регулярно оцінюватися з точки зору задоволення потреб користувачів, потім результати оцінювання обговорюються публічно.

Біла книга європейського врядування визначає головні напрямки покращення діяльності інституцій Європи, зокрема за допомогою залучення громад до процесу контролю за їх роботою. Згідно даного правового документа, в процесі своєї роботи європейські інституції, що діють на державному та локальному рівнях мають відповідати таким принципам доброго демократичного врядування як: відкритість, ефективність, підзвітність, узгодженість.

У процесі аналізу досвіду громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування країн Західної Європи показовим є приклад Франції та Німеччини, досвід яких доволі ґрунтовно описаний сучасними авторами [12, с. 453].

Окрім голосування у Франції існує кілька механізмів участі громадян у місцевому житті. Одним із прикладів є Рада району, яка є обов'язковою для муніципалітетів з населенням понад 80 000 мешканців (і дозволена для муніципалітетів з меншою кількістю мешканців). Ці ради можуть консультувати та надавати рекомендації місцевій владі з усіх питань, що стосуються їхнього району та міста в цілому. Муніципальні ради також можуть надавати приміщення районним радам і фінансувати їхню діяльність.

Крім того, у кожному муніципалітеті з населенням 5 000 і більше осіб створено комітет з питань доступності для людей з обмеженими можливостями та регіональний консультативний комітет з питань громадських послуг (для муніципалітетів з населенням 10 000 і більше осіб), який очолює

мер і до складу якого входять представники місцевих організацій. Дорадчі комітети не лише надають висновки, але й щороку розглядають звіт (мера) про надання публічних послуг. Ці звіти включають, зокрема, адміністративні та фінансові звіти державних і приватних компаній, що надають послуги в муніципалітеті, такі як плата за воду та її якість, утилізація відходів та поведження з ними тощо. Крім статутних органів, місцева влада може створювати дорадчі комітети (включаючи представників іноземців, молоді, людей похилого віку, ремісників тощо) та залучати їх до розгляду конкретних питань.

Суд може ретроспективно скасувати будь-який захід з підстав незаконності (відсутність юрисдикції, невідповідність офіційним підставам, процесуальні порушення, юридична помилка, помилка щодо факту, помилка, що впливає на мотив), розглядаючи такі скарги на основі позасудових принципів.

Ці можливості є надзвичайно важливими для забезпечення верховенства права та надання фізичним і юридичним особам можливості здійснювати ефективний вплив і контроль над публічними службовцями на місцевому рівні.

У цьому зв'язку важливо підкреслити важливість доступу до публічної інформації для забезпечення реалізації різних прав.

У Німеччині, хоча представницька демократія закріплена в Конституції, успіх соціальних рухів підкреслив необхідність прямої участі. З огляду на це, було запроваджено проміжний механізм між традиційною петицією та референдумом. Цей механізм, відомий як громадянська ініціатива (Bürgerantrag) і передбачає, що муніципальні ради можуть розглядати певні питання, якщо ініціатива має підтримку мінімальної кількості громадян. Також організуються збори громадян (Bürgerversammlungen), на яких громадяни можуть внести пропозиції або проаналізувати ситуацію в муніципалітеті, а потім поставити запитання на відкритому засіданні міської ради. Нарешті, існує можливість ініціювати референдум на місцевому рівні (Bürgerbegehren) з різними варіаціями залежно від норм і правил, що діють у конкретному муніципалітеті. У

випадку, якщо муніципалітет не виконує рішення, прийняте на референдумі, передбачена можливість звернення до суду.

Висновки. Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування залежить від рівня контролю. Існує два види контролю діяльності органів місцевого самоврядування, а саме державний та громадський. На сьогоднішній день у науковій літературі не існує єдиного визначення громадського контролю, проте авторами, на основі аналізу наявних дефініцій, зазначається, що громадський контроль являє собою вид соціального контролю, є комплексом різних заходів, який

здійснюють громадяни, інститути громадського суспільства зі спостереження та перевірки діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з метою примусу влади до виконання норм законів, відповідального та компетентного виконання своїх обов'язків. Досвід організації контролю з боку громадськості в країнах Західної Європи свідчить про варіативність форм та механізмів публічного контролю, що зумовлено різними факторами, зокрема формою правління, формою державного устрою, формою політичного режиму, моделлю місцевого самоврядування країни тощо.

Література:

1. Крупник А. С. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України. Ефективність державного управління: 36. наук. праць ЛРІДУ. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 14. С. 146–154.
2. Шевченко Е. А. Сутність та визначальні ознаки громадського контролю за діяльністю органів влади. Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування. 2024. № 13. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-01-01> (дата звернення: 25.09.2022).
3. Грохольський В. П. Особливості громадського контролю за діяльністю науково-дослідних установ судових експертиз. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 6. Т. 1. С. 161–164.
4. Зарубіжний досвід організації та роботи місцевої влади: монографія / М.О.Пухтинський, П.В.Ворона, О.В.Власенко та ін. За заг. ред. П.В.Ворони 2009. 262 с. URL: http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/1703/3/upravlinnya_book_fin.pdf (дата звернення: 20.10.2024).
5. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.10.2024).
6. Медведенко С. В. Поняття та форми громадського контролю за діяльністю національної поліції України. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 2(27), 2019. С. 32–36.
7. Myrhorodska O. Public control as a means of ensuring the legality of the application of administrative coercion measures. Rozvytok nauk v umovakh novoi realnosti: problemy ta perspektyvy. Kyiv, MTsND, 2024. P. 88–90.
8. European Charter of Local Self-Government URL: <https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/european-charter-of-local-self-government#/> (дата звернення: 28.10.2024).
9. Recommendation № R (97) 7 of the Committee of Ministers to member states on local public services and the rights of their user. URL: <https://rm.coe.int/16804c68f6> (дата звернення: 28.10.2024).
10. European Governance A White Paper. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc_01_10 (дата звернення: 28.10.2024).
11. Француз А. Й. Західноєвропейський досвід становлення та розвитку місцевого самоврядування. Legal Bulletin. 2023. № 3(9). С. 59–63.
12. Morhunov, O., Artemenko, I., Sobol, Y., Bobryshova, L. and Shevchenko, S. (2023) Methodological principles of studying the essence of public administration bodies as subjects of administrative procedural law. Cuestiones Políticas, vol. 41, part. 76, pp. 453–468.

References:

1. Krupnyk, A. S. (2007) Zarubizhnyy dosvid hromads'koho kontroliu: uroky dlia Ukraïny [Foreign experience of public control: lessons for Ukraine]. Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia. Zb. nauk. prats' LRIDU. L'viv: LRIDU NADU, 2007, vol. 14, pp. 146–154.
2. Shevchenko, E. A. (2024) Sutnist' ta vyznachal'ni oznaky hromads'koho kontroliu za diial'nistiu orhaniv vlady [The essence and defining features of public control over the activities of authorities]. Problemy suchasnykh transformatsij. Seriya: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia vol. 13. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-01-01> (Accessed October 25, 2024).
3. Hrokhols'kyi, V. P. (2017) Osoblyvosti hromads'koho kontroliu za diial'nistiu naukovykh ustanov sudovykh ekspertyz [Peculiarities of public control over the activities of scientific and research institutions of forensic examinations]. Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, vol. 6. part. 1, pp. 161–164.
4. Foreign experience of the organization and work of local government: monograph / M. O. Pukhtynskyi, P. V. Vorona, O. V. Vlasenko and others. In general ed. P. V. Vorona. 2009. URL: http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/1703/3/upravlinnya_book_fin.pdf. (Accessed October 20, 2024).
5. Universal Declaration of Human Rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed 20.10.2024).

6. Medvedenko, S. V. (2019) Poniattia ta formy hromads'koho kontroliu za diial'nistiu natsional'noi politsii Ukraïny [Concepts and forms of public control over the activities of the National Police of Ukraine]. Prykarpats'kyi iurydychnyy visnyk, vol. 2(27), pp. 32-36.

7. Myrhorodska, O. (2024) Public control as a means of ensuring the legality of the application of administrative coercion measures. Rozvytok nauk v umovakh novoi realnosti: problemy ta perspektyvy, MTsND, pp. 88-90.

8. European Charter of Local Self-Government URL: <https://www.coe.int/en/web/impact-convention-human-rights/european-charter-of-local-self-government#/> (Accessed October 28, 2024).

9. Recommendation № R (97) 7 of the Committee of Ministers to member states on local public services and the rights of their user. URL: <https://rm.coe.int/16804c68f6> (Accessed October 28, 2024).

10. European Governance A White Paper. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc_01_10 (Accessed October 28, 2024).

11. Frantsuz, A. Yo. (2023) Zakhidnoievropejs'kyj dosvid stanovlennia ta rozvytku mistsevoho samovriaduvannia [Western European experience of formation and development of local self-government]. Legal Bulletin, vol. 3(9), pp. 59-63.

12. Morhunov, O., Artemenko, I., Sobol, Y., Bobryshova, L. and Shevchenko, S. (2023) Methodological principles of studying the essence of public administration bodies as subjects of administrative procedural law. Cuestiones Políticas, vol. 41, part. 76, pp. 453-468.

Стаття надійшла до друку 30 жовтня 2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A4

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ ЛЕГІТИМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ЧАСИ ГЕТЬМАНСТВА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Сердюков О.О.,

аспірант Університету економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9935-8448>

STATE AND LEGAL REALITY OF LEGITIMATION OF STATE POWER DURING THE HETMANSHIP OF PAVLO SKOROPADSKY

Serdyukov O.O.,

Postgraduate student of the University of Economics and Law «KROK»

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9935-8448>

Анотація. Українська держава гетьмана Павла Скоропадського проіснувала короткий період – 7,5 місяців (з 29 квітня 1918р. по 14 грудня 1918р.). Але, безумовно, потрібно реально оцінювати певний вклад, і цивілізаційний потенціал державотворчих процесів, їх легітимацію у забезпеченні солідарних дій, держави, суспільства, влади і громадян, у процесах визнання законності органів публічної влади, соціально-політичних інститутів і їх діяльності, повноваження і функціонування, що відповідає чинники нормам законодавства.

Дискусійність проблематики питань найуспішніших українських державотворень у часі з 1917-1921 рр. викликає неоднозначність наукових підходів і оцінок.

Вітчизняні науковці історики амбівалентно оцінюють роль гетьмана П. Скоропадського в історії України. У юридичних колах, ці підходи більш на нашу думку реалістичні, з врахуванням нормотворчих процесів державотворення, вибудову законодавчих механізмів і конструкцій, дотримання законності і правопорядку, організація активної боротьби з злочинністю.

Одні зазначають реальність порівняно стабільного періоду життя українства у період правління П. Скоропадського, стабілізацію у розвитку економіки, фінансової системи, військової справи, українських закладів науки, зокрема шкіл і відомих університетів, академії наук, театрів, музеїв.

Інші критикують за політичні підходи які направлені були до зближення з російськими політичними колами. Що справедливо викликало гнів і нерозуміння українських державників і політиків, і послужило приводом до антигетьманського повстання під орудою С. Петлюри і В. Винниченка, що потребує окремого дослідження.

Має місце і критика, що влада гетьмана частково трималась на окупаційних військах Німеччини та Австро-Угорщини. У даному підході виникає питання, а чи реально можна усвідомити динаміку сил того часу, і чи міг гетьман за 7,5 місяців, щось реально протиставити? Чи здатність скоріше умілого маневрування, позитив історичної постаті, гідність особистості – давали можливості існування і творення державності?

Павло Скоропадський у мемуарах 1918 року, подає власне бачення проблематики становлення України як держави в умовах військового часу, які і у даний час є актуальними з огляду на війну в Україні і можуть бути доречним підґрунтям для роздумів і осмислення Реалі сьогодення, сучасними українством, як на теренах України, так особливо і українською діаспорою, ближнього і дальнього зарубіжжя, державниками різного рівня і політиками, релігійними діячами і освітянами.

Ключові слова: легітимація, держава, державотворчі процеси, Україна, військовий стан, окупація.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 3.

Abstract. The Ukrainian state of Hetman Pavlo Skoropadskyi existed for a short period of 7.5 months (from April 29, 1918, to December 14, 1918). However, it is necessary to realistically assess the contribution and civilizational potential of the state-building processes, their legitimation in ensuring solidarity between the state, society, government, and citizens, as well as in recognizing the legitimacy of public authorities, socio-political institutions, their activities, powers, and functioning, which corresponds to the factors of legislation.

The debate over the most successful Ukrainian state formations between 1917 and 1921 leads to ambiguity in scientific approaches and assessments.

Domestic historians have ambivalent views on the role of Hetman P. Skoropadskyi in the history of Ukraine. In legal circles, these approaches are more realistic, in our opinion, taking into account the rule-making processes of state formation, the construction of legislative mechanisms and structures, compliance with law and order, the organization of an active fight against crime, etc.

Some note the reality of a relatively stable period of life for Ukrainians during the reign of P. Skoropadskyi, including stabilization in the development of the economy, financial system, military affairs, and Ukrainian scientific institutions, particularly schools, renowned universities, academies of sciences, theaters, museums, etc.

Others criticize him for political approaches aimed at rapprochement with Russian political circles. This rightly caused anger and misunderstanding among Ukrainian statesmen and politicians and served as a pretext for the anti-hetman uprising led by S. Petliura and V. Vinnychenko, which requires separate study.

There is also criticism that the power of the hetman partially rested on the occupation troops of Germany and Austria-Hungary. In this context, the question arises: Is it really possible to understand the dynamics of the forces of that time, and could the hetman have really opposed them in 7.5 months? Or did the ability to skillfully maneuver, the positive qualities of the historical figure, and the dignity of the individual provide opportunities for the existence and creation of statehood?

Pavlo Skoropadskyi, in his memoirs of 1918, presents his own vision of the problems of the formation of Ukraine as a state during wartime, which remain relevant today in light of the ongoing war in Ukraine. These reflections may serve as an appropriate basis for contemplation and comprehension of the realities of the present, by modern Ukrainians, both in the territory of Ukraine and, especially, by the Ukrainian diaspora, near and far abroad, as well as by statesmen of various levels, politicians, religious figures, and educators.

Keywords: legitimation, state, state-building processes, Ukraine, martial law, occupation.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 3.

Постановка проблеми. Як вбачається, у дослідженні даної проблематики нині є багато дискусійних і проблематичних питань, підходів і розумінь. Сучасні проблеми розуміння повинні враховувати рудименти наносної радянської комуністичної облуди, спеціально направленої на знищення реальної української історії державотворення. Геноцид сьогоденішнього дня, засвідчує яскраво реальність фактів і небезпеки викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання процесів державотворення, легітимації державної влади описуються і досліджується в багатьох наукових працях. Зокрема В.Ковальчука, В.Козака, С.Махуна, А.Печерського, З.Кравцова, О.Кузнецова, О.Скрипнюка, Ю.Тодики, В.Шаповала та інш. Виділення не вирішених раніше проблем, яким присвячується стаття.

Формулювання цілей статті: Проаналізувати і дослідити державотворчі процеси 1917-1921 рр. Роль і місце державників у процесах демократичної легітимації, зміст і підходи дотримання конституційних норм, їх механізмів, забезпечення функцій легітимації державної влади, її рівнів і гарантій забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Розбудовою УНР, Української Держави, ЗУНР українці довели здатність і спроможність українського національного державотворення.

У 1918 році 29 квітня було проголошено Українську Державу (Гетьманату П. Скоропадського). Прийшовши до влади, гетьман Павло Скоропадський використав незнач-

ний проміжок мирного періоду, для продовження процесу розбудови основ української державності, легітимації української влади. Слід зауважити у даному контексті, що у період Гетьманату (хоча він був і незначний 7,5 місяців) були сформовані і почала функціонувати регіональні адміністрації, що практично взяли під державний контроль і управління найбільші українські терени, за весь час Української революції. До складу Української Держави, були зроблені конкретні кроки, щоб включити Кубань і Крим до України, де компактно проживав з давніх часів український етнос. Українство Кубані і Криму у переважній своїй більшості підтримувало дану ідею.

Більшовицькі пройдисвіти чинили зумисно всілякі перепони і провокації, розповсюджуючи і нав'язуючи комуністичну облуду.

Слід звернути увагу на такий важливий історичний факт, що на той час Українську Державу, офіційно було визнано більше тридцятьма країнами світу. За незначний проміжок часу у історичному вимірі (7,5 місяців) цей час був воістину героїчним і ефективним етапом державного будівництва, підвалин і фундаментів України як держави, забезпечення і впровадження стратегічно орієнтованих дій українських часів органів державної влади, їх легітимації. Розбудови територіальних громад, формування цілісної системи правових ідеалів і норм.

Так для прикладу, за даний час Рада Міністрів ухвалила і провадила більше чотирьохсот законів, ліквідувала російські

гроші, що вільно були у обігу, зміцнила позиції Українського державного банку.

Певнений курс на економічну платформу розбудови основ державного устрою, дали можливості збільшення кооперативних спілок і товариств. Їх кількість сумарно зросла до 15 тис., з 4 тис. Кредитні спілки наростили значні балансові суми капіталів, вдвічі зросли обсяги видобутку вугілля.

Півострів Крим, на правах автономії увійшов до складу України. Дуже важливим фактором стало відновлення права на приватну форму власності, що дало свій позитивний вектор розвитку Української держави. Запроваджено вільний продаж земель, у відповідності до цивілізаційних традицій демократичних спільнот людства.

Як опора державності, враховуючи соціальні та національні специфіки українства, відновлювався козацький соціальний стан, для забезпечення динамічного процесу державотворення, соціальних змін, єдності держави.

Долаючи виклики військового часу, на шляху до суверенного розвитку держави, було створено Українську академію наук, Українські державні університетські заклади у Києві і Кам'янець-Подільському, Національну Українську бібліотеку, Державний Український архів, Український військово-морський флот, оперний театр, історичний музей, український симфонічний оркестр.

Українізація середньої та вищої школи набула пріоритету реальності, що ідеологічно сприяло консолідації українства, відповідно до ціннісних і ментальних особливостей української нації, її самоорганізаційного потенціалу, що дає можливості забезпечення зв'язків держави і суспільства, у векторах формування правової держави і громадянського суспільства.

Спроможність уряду П. Скоропадського реально і об'єктивно стати на шлях внутрішньої стабільності розбудови і легітимації державотворчих процесів на українських теренах, є ціннісно-світоглядною, що являла собою реальність динамічного процесу змін, фундаментальних підходів розбудови суспільних відносин, держави, життєдіяльності її громадян.

В Україні почали функціонувати ряд

заводів і фабрик, у русло стабілізації було спрямовано торгівельні відносини, реанімовано українську фінансову систему, у результаті чого була стабільна національна валюта, почала працювати банківська система, зокрема Державний і Земельний банки. Відновили роботу вугільні шахти і залізничний транспорт.

Так званий «гетьманський переворот» 29 квітня 1918р. має чималу літературу, як історико-політологічну, так і художню зазначає С. Махун. Вже понад століття історики ламають списи: настільки антидемократичним був цей режим у ситуації фактичної окупації України німецькими та австро-угорськими військами, чи відповідав він справі побудови незалежної держави [1].

У даному контексті, доцільно аргументувати, що на всіх етапах історичного становлення і розвитку українства, Україну, як самостійну незалежну державу, у першу чергу ніколи не хотіли бачити російські імперіалісти і їх сателіти. Вони завжди бачили Україну, як сировинний і інтелектуальний придаток «великої расі». Маємо це наглядно і сьогодні, в умовах повномасштабної війни в Україні, що розв'язала путінська хунта.

Антиукраїнським духом була проникнута і епоха радянщини, на всіх рівнях суспільного життя. У наукових розвідках і дослідженнях непересічна історична постать П. Скоропадського завжди висвітлювалась у негативному плані, у підручниках брехливої подачі і історії радянської доби, монографіях, науково-публіцистичних творах, образ П. Скоропадського зумовлено вульгарно спотворювався, починаючи з негативної інтерпретації прізвища і термінів правління, місця народження, соціального статусу і т.п. Радянська комуністична ідеологія, цілеспрямовано і послідовно насаджувала власні шаблони стереотипів мислення і підходів бачення, не гребуючи нічим. Ці потуги спрямовувались і проєктувались і на міжнародні наукові спільноти.

Отже, як зазначалось вище, слід звернути увагу, що ганебний крах влади УНР, що практично детонував після злочинного викрадення відомого в Україні і за її межами цукрозаводчика, банкіра Абрама Доброго, з подачі і підтримці представників державництва УНР, доцільність реорганізації і пере-

форматування уряду не викликав сумнівів. Тим більше, що значна кількість причетних особисто чи опосередковано до здійснення і організації цього злочину державних посадовців зникли і покинули Україну боячись кримінальної відповідальності.

Збанкрутілу владу, соціалістичний уряд, відмовились захищати військові, народний гнів переріс у протестну площину. На вулиці Києва вийшов багаточисельний народ, відбувся Всеукраїнський з'їзд хліборобів, який обрав Скоропадського П., харизматичного нащадка гетьмана України (1708-1722 рр.) Івана Скоропадського гетьманом України (багаточисельні документальні фотознімки, детально підтверджують даний факт).

Відбувся багаточисельний народний молебень на честь обрання, оприлюднено принародно «Грамоту до всього українського народу».

То виникає питання, про який переворот може йти мова, що практично нав'язують і дискутують значний відсоток дослідників і науковців?

Зміна збанкрутілої соціалістичної влади УНР пройшла безкровно, з врахуванням локальної сутички з січовими стрільцями, які вбили трьох гетьманських представників з числа офіцерського складу.

Відсутні єдині підходи до визначення і однозначності розуміння понять, що стосується авторитаризму і антиукраїнськості П. Скоропадського. Досить часто, окреслені підходи мають свою присутність у дослідженнях, публікаціях і т.п. Не вдаючись до окреслення і цитування авторів таких підходів і розумінь, це їх особиста думка, яка має право на існування.

Але, щодо окресленого, не викликає заперечень, що криза державних інституцій УНР, професійна некомпетентність державного чиновництва сприяли тому, що в країні того історичного періоду панував повний хаос і анархія. На теренах України, особливо у частинах провінціальних територій процвітали отаманські настрої, що ігнорували Центральну Раду, державну владу на місцях.

Бандитизм і масові погроми на місцях, розквіт кримінальної анархії і професійної злочинності на українських землях, були яскравими маркерами тодішньої вла-

ди більшовиків і УНР. Щоб досягти реальної внутрішньої стабільності в країні, у цей непростий військовий час, потрібна була сильна політична воля, високий рівень суспільної дисципліни, належна адекватність роботи силових структур. Тому повинно бути цілком зрозумілим, у контексті дискусії і сутності правового мислення, жорсткість підходів і розумінь складної ситуації, з врахуванням військового часу, вимагала відповідної реакції. І вона була вимушеною, диктована часом, але однозначно проукраїнською.

У даному контексті доцільно на думку автора, процитувати відомого ідеолога ОУН, філософа-публіциста який за часів гетьманату очолював Українську телеграфну агенцію Д. Донцова: «Суть нашої проблеми лежить у питанні формотворчої, будівничої правлячої касті. Була та каста мудра, відважна й сильна морально, була й держава... Кожна сильна суспільність міцна твердим моральним законом, що над нею панує, якого живим символом і прикладом є її правляча верства. Мусить вона насамперед бути тверда і невблаганна щодо себе самої, не піддаватися матеріальним спокусам вигідництва чи оспалості, ставлячи над усе поняття честі й обов'язку, безоглядно вірити в свою справу і в своє право провадити загалом. Мусить вона вірити тільки в свою організуючу ідею, служити їй як найвищій меті. Мусить, нарешті, суворо карати всякі відосередкові егоїстичні тенденції в лоні своєї групи й суспільності, не піддаючись голосу фальшивої «людяності», не дозволяючи тим егоїстичним тенденціям розсадити суспільність, яку тримають вкупі і в силі лише ця пильність провідної касті та її чесноти: героїзм, не потурання злу, віра в своє високе посланництво, відданість справі, поняття честі, фанатизм у службі ідеї, відвага стояти і впасти при своїм ідеалі» [2, с. 16-17].

Історія побудови Української Держави, державно-правової політики Павла Скоропадського має два діаметрально протилежні виміри, про що справедливо зазначає А. Печерський, з яким не можна не погодитись. Це захоплення його постаттю, та всім визначним що було зроблено за 7,5 місяців. Про постать П. Скоропадського варто говорити об'єктивно, а не дорікати тим, що він

не зробив. П. Скоропадський був людиною своєї епохи, причому військовим, далеким від політичних проблем, партійних і національних рухів [3].

В залежності від особистих уподобань, певна частина, має особисту думку, і вбачає у діях П. Скоропадського зраду українських інтересів, і Української держави.

Вони вважають, що гетьман П. Скоропадський не виправдав різновекторних суспільних сподівань, не погасив класовий антагонізм, не вирішив аграрне питання, стояв на позиціях федералізації, відновлення єдиної росії і т.п. Але чи була можливість за такий короткий проміжок часу осмислити і переосмислити історичний калейдоскоп подій?

Зрозуміло, що властивість допущення помилок має присутність для кожного індивіда чи групи (команди).

Сумновідома «федеративна грамота», наміри про можливість включення України до майбутньої небільшовицької федеративної росії, зіграла свою фатальну роль і дорого коштувала гетьману і його прибічникам. Згодом у своїх мемуарах і спогадах він від

цієї ілюзорної ідеї рішуче категорично відмежувався, і висловлював і декларував ідею, що «братню росію» потрібно назавжди забути. Маємо у реальності сьогодення, через 150 років аналогію. Історія повторюється, але з більшою жорстокістю і цинізмом, мільйони смертей, економічна розруха, геноцид українського народу. Такою побачили «братню росію» у 21 столітті.

Висновки. Важливо для сучасності, поважати і зберігати пам'ять про всіх державних діячів, які своїм жертвним трудом плекали відродження державності України. Своє чільне місце серед них посідає і Павло Скоропадський. Не дивлячись на зовсім короткий період його очільництва, він декларував професійний підхід у підходах до державотворчих процесів легітимації влади, розбудови держави і її інституцій, економіки, науки, культури, українського війська, міжнародного співробітництва. Що показово і повчально повинно нас об'єднувати і мобілізувати, на чому концентрувати історичну пам'ять, і наші зусилля у перемозі над російською облудною і варварству у 21-у столітті.

Література:

1. Махун С. «Гетьманат Павла Скоропадського зближення з Росією чи крок до незалежності України який виявився не на часі». URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukraina/2024-12-14/5890270-istorik-rasskazal-kak-na-samom-dele-poyavilos-reestrovoe-kazachestvo-i-kto-dobilsya-privilegiy-dlya-nikh> (дата звернення: 01.11.2024)
2. Донцов Д. Дух нашої давнини. «Відродження» м. Дрогобич. 1991р. 341с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Dontsov/Dukh_nashoi_davnyny.pdf
3. Історик Георгій Папакін 15.05.2023р. Ілюзія про «братню росію» дорого коштувала Павлу Скоропадському. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/15/ilyuziya-pro-bratnyu-rosiyu-dorogo-koshtovala-pavlu-skoropadskomu-istoryk-georgij-papakin/> (дата звернення: 01.11.2024)

References:

1. Makhun S.»Hetmanat Pavla Skoropadskoho zblyzhennia z Rosiieiu chy krok do nezalezhnosti Ukrainy yakyi vyiavyvsia ne na chasi» URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukraina/2024-12-14/5890270-istorik-rasskazal-kak-na-samom-dele-poyavilos-reestrovoe-kazachestvo-i-kto-dobilsya-privilegiy-dlya-nikh> (Accessed November 01,2024)
2. Dontsov D. dukh nashoi davnyny. «Vidrodzhennia» m Drohobych. 1991r. 341s. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Dontsov/Dukh_nashoi_davnyny.pdf
3. Istoryk Heorhii Papakin 15.05.2023. Iliuziia pro «bratniu rosiiu» doroho koshtovala Pavlu Skoropadskomu URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/15/ilyuziya-pro-bratnyu-rosiyu-dorogo-koshtovala-pavlu-skoropadskomu-istoryk-georgij-papakin> (Accessed November 01,2024)

Стаття надійшла до друку 10 листопада 2024 року

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A5

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ СУБ'ЄКТАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Биков О.М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Боровик Б.С.,

здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: BorovykBS@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0373-1144>

LEGAL BASIS OF COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY ENTITIES OF BUSINESS ACTIVITY

Вукон О.М.,

Doctor of Laws, Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
email: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

Borovyk B.S.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
email: BorovykBS@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0373-1144>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правових основ відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності, що є важливим аспектом для забезпечення справедливості та правопорядку у господарській сфері. Розглянуто ключові правові положення та принципи, які регулюють процес відшкодування збитків, завданих підприємствами або фізичними особами-підприємцями в ході їхньої діяльності. Акцентується увага на ролі державного регулювання та законодавчого закріплення механізмів компенсації збитків, які повинні забезпечувати захист прав постраждалих осіб та сприяти підтриманню справедливого балансу між інтересами підприємців і громадян.

У статті також аналізуються основні категорії шкоди, що може бути завдана в результаті підприємницької діяльності, а саме майнова та моральна шкода, яка потребує компенсації. Підкреслюється, що для ефективного захисту постраждалих осіб важливо, щоб на законодавчому рівні було визначено прозорі критерії для оцінки шкоди та порядок її відшкодування. Окрім того, розглянуто поняття «відповідальність підприємця» як зобов'язання суб'єкта підприємництва компенсувати завдані збитки в межах встановлених законом.

Також у статті аналізуються різні підходи до забезпечення відшкодування шкоди в різних країнах, що дозволяє визначити найкращі практики, які можуть бути адаптовані в Україні. Висвітлено важливість запровадження та вдосконалення страхових механізмів як додаткових засобів забезпечення виплати компенсації, що

дозволяє мінімізувати ризики для обох сторін - як підприємців, так і потерпілих осіб.

Особлива увага приділяється судовим та адміністративним способам вирішення спорів щодо відшкодування шкоди, що дозволяє забезпечити об'єктивний та неупереджений розгляд кожного випадку. Розглянуто специфіку застосування норм цивільного, господарського та адміністративного права для розгляду позовів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди. У статті також відзначено, що ефективна робота судової системи та наявність чітко визначених процедур розгляду таких справ є запорукою захисту прав громадян та належного функціонування ринкової економіки.

Таким чином зазначається, що вдосконалення законодавства у сфері відшкодування шкоди суб'єктами підприємницької діяльності є одним із напрямків розвитку правової системи, який сприяє підвищенню рівня відповідальності суб'єктів господарювання перед суспільством.

Ключові слова: компенсація збитків, підприємницька відповідальність, захист прав постраждалих, майнова шкода, моральна шкода, державне регулювання, законодавчі механізми, страхові механізми, правова відповідальність, відшкодування збитків, судовий захист.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10.

Abstract. The article is devoted to the study of the legal foundations of compensation for damage caused by business entities, which is an important aspect for ensuring justice and law and order in the economic sphere. The key legal provisions and principles that regulate the process of compensation for damages caused by enterprises or individual entrepreneurs in the course of their activities are considered. Attention is focused on the role of state regulation and legislative consolidation of mechanisms for compensation of losses, which should ensure the protection of the rights of injured persons and contribute to the maintenance of a fair balance between the interests of entrepreneurs and citizens.

The article also analyzes the main categories of damage that can be caused as a result of entrepreneurial activity, namely, property and moral damage that requires compensation. It is emphasized that for the effective protection of victims, it is important that transparent criteria for assessing damage and the procedure for its compensation are defined at the legislative level. In addition, the concept of «responsibility of the entrepreneur» is considered as the obligation of the business entity to compensate for the losses incurred within the limits established by law.

Also, the article analyzes different approaches to providing compensation for damage in different countries, which allows us to determine the best practices that can be adapted in Ukraine. The importance of the introduction and improvement of insurance mechanisms as additional means of ensuring the payment of compensation is highlighted, which allows for minimizing risks for both parties - both entrepreneurs and injured persons.

Special attention is paid to judicial and administrative methods of resolving disputes regarding compensation for damage, which allows for ensuring an objective and impartial consideration of each case. The specifics of the application of norms of civil, economic and administrative law for consideration of lawsuits related to compensation for damage are considered. The article also noted that the effective work of the judicial system and the existence of clearly defined procedures for consideration of such cases are a guarantee of the protection of citizens' rights and the proper functioning of the market economy.

Thus, it is noted that the improvement of legislation in the field of compensation for damage by business entities is one of the directions of the development of the legal system, which contributes to increasing the level of responsibility of business entities to society.

Keywords: compensation for losses, business liability, protection of the rights of victims, property damage, moral damage, state regulation, legislative mechanisms, insurance mechanisms, legal responsibility, compensation for damages, legal protection.

Formulas: 0; **fig.:** 0, **bibl.:** 10.

Постановка проблеми. Захист прав суб'єктів господарювання та відшкодування шкоди, завданої підприємницькою діяльністю, є важливим компонентом правової системи сучасної держави, яка прагне до збереження та розвитку демократичних цінностей. У процесі економічного розвитку й активізації підприємницької діяльності виникають ситуації, у яких підприємці можуть завдати шкоди іншим учасникам ринку, споживачам або третім особам. Може відбуватися через недотримання стандартів якості, неналежне виконання договірних зобов'язань, порушення правил безпеки, а також внаслідок інших дій або бездіяльності, що створюють негативні наслідки для оточення.

Проблема відшкодування збитків у цій сфері потребує належного законодавчого врегулювання, яке б забезпечувало захист постраждалих осіб і водночас підтримувало баланс між інтересами суб'єктів підприємницької діяльності та суспільства загалом. Зокрема, важливо визначити чіткі правові основи, що регулюють процес відшкодування збитків, забезпечуючи справедливую компенсацію для потерпілих та мінімізуючи ризики для підприємців. Держава має взяти на себе роль гаранта захисту прав і законних інтересів усіх учасників правовідносин, формуючи чіткі правила гри для підприємців та створюючи умови для розвитку бізнесу в межах правового поля.

Завдання полягає в тому, щоб забезпечити ефективність механізмів відшкодування шкоди, враховуючи міжнародні правові стандарти та адаптуючи їх до національних умов. Недостатньо розвинене законодавство або неналежне виконання норм права у цій сфері може призвести до правової невизначеності, зниження довіри до правової системи та виникнення внутрішніх конфліктів. Дослідження проблем у сфері правових основ відшкодування збитків є необхідним для виявлення існуючих недоліків у законодавстві та розробки ефективних заходів для їх усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи питання правових основ відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності, проаналізовано наукові роботи, що розглядають такі поняття, як «відповідальність підприємців», «відшкодування збитків», а також праці, присвячені регуляторній ролі держави у підприємницькій сфері. Вивченням цих аспектів займалися такі науковці, як Л. Хомко, Х. Кульгавець, В. Левицький, В. Довбиш, А. Іванський, Д. Терлецький та інші. Проте, у цих дослідженнях недостатньо висвітлено питання комплексного впровадження страхових механізмів та забезпечення своєчасного відшкодування збитків. Зокрема, залишаються малодослідженими підходи до забезпечення балансу між інтересами потерпілих осіб та підприємців у процесі відшкодування завданих збитків.

Виклад основного матеріалу. Відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності – це юридичний процес компенсації матеріальних або нематеріальних збитків, які виникли у фізичних чи юридичних осіб через дії або бездіяльність підприємців [1]. Воно спрямоване на захист прав постраждалих, забезпечення справедливості та відновлення їхнього фінансового або особистого стану [2, с.162-166]. Така шкода може бути спричинена через неналежну якість продукції, порушення умов договорів, порушення стандартів безпеки або інші правопорушення у процесі ведення бізнесу.

Законодавчі норми, що регулюють процес відшкодування, визначають, які обставини призводять до відповідальності

підприємців, а також процедуру отримання компенсації для постраждалих осіб. Зазвичай, для притягнення до відповідальності необхідно довести зв'язок між шкодою та діями підприємця, а також наявність вини, хоча деякі сучасні системи права допускають відповідальність незалежно від вини, якщо продукція чи послуги не відповідають встановленим стандартам.

Поняття «відшкодування шкоди» має ключове значення у правовому регулюванні підприємницької діяльності. Л. Хомко та Х. Кульгавець у своїй роботі зазначають, що правове регулювання відшкодування шкоди, завданої підприємцями, передбачає захист прав постраждалих осіб і забезпечення справедливої компенсації завданих збитків [3, с. 8-17]. У їхніх дослідженнях відшкодування збитків визначається як юридичний обов'язок суб'єктів господарювання, який виникає у випадку завдання шкоди іншим учасникам ринку або третім особам унаслідок порушення норм законодавства чи недотримання стандартів діяльності.

Законодавство щодо відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності, є важливим елементом правового регулювання економічних відносин, спрямованим на забезпечення захисту прав та інтересів постраждалих осіб. В Україні чинні норми цього законодавства формуються на базі положень Цивільного кодексу, зокрема розділу, що регулює деліктні зобов'язання [4], Закону України «Про захист прав споживачів» та ряду інших нормативних актів, які встановлюють відповідальність за завдання шкоди в процесі ведення підприємницької діяльності [5].

Основною нормою, що регулює відшкодування шкоди, є стаття 1166 Цивільного кодексу України, яка передбачає обов'язок відшкодування майнової та немайнової шкоди, завданої особі або її майну, за принципом вини особи, що спричинила шкоду [6]. Означає, що для покладення відповідальності на суб'єкта підприємницької діяльності необхідно довести, що його діяльність чи бездіяльність була безпосередньою причиною завдання шкоди, а також наявність вини. У сфері підприємництва особливої актуальності набувають питання відшкодування шкоди, завданої продукцією

або послугами, які не відповідають стандартам якості та безпеки. З метою захисту прав споживачів в Україні діє Закон «Про захист прав споживачів», що регулює механізми притягнення до відповідальності підприємців за завдання шкоди споживачам унаслідок використання неякісної продукції чи надання неякісних послуг [7].

Відповідність українського законодавства міжнародним стандартам у сфері відшкодування шкоди є важливим фактором у контексті інтеграції України до глобальної економічної системи. Міжнародні стандарти, зокрема Принципи Європейського деліктного права (European Tort Law Principles) та директиви Європейського Союзу [6], такі як Директива 85/374/ЄЕС про відповідальність за дефектну продукцію, мають на меті забезпечити високу ступінь захисту прав потерпілих та чіткі механізми відшкодування [7]. Згідно з європейськими стандартами, відповідальність виробника або продавця неякісної продукції ґрунтується на принципі безвинності, тобто виробник відповідає за завдану шкоду незалежно від того, чи було виявлено його вину в порушенні стандартів якості. Положення значно спрощує процес відшкодування, оскільки потерпіла особа має довести лише сам факт дефекту продукції та завдання шкоди, що суттєво підвищує рівень захисту її прав.

В Україні, однак, законодавство у сфері відповідальності за завдану шкоду все ще вимагає доведення вини підприємця, що ускладнює процедуру для постраждалих. Така система захисту потребує адаптації до європейських стандартів, оскільки підвищення рівня захисту прав споживачів є необхідним для гармонізації з європейськими нормами та створення умов для ефективного захисту потерпілих. Для цього важливо переглянути національні положення та врахувати принцип об'єктивної відповідальності, який діє в ЄС. Водночас впровадження таких змін сприятиме формуванню довіри споживачів до українського ринку, оскільки чіткі правила відповідальності зменшать ризики придбання небезпечної продукції, а також сприятимуть зміцненню конкурентоспроможності українських виробників на світовому ринку.

Реформування українського законо-

давства у відповідності до європейських принципів також допоможе захистити інтереси добросовісних підприємців, спрямовуючи їх на відповідальне ставлення до виробництва та обігу продукції. Одним аспектом, який потребує адаптації до міжнародних стандартів, є розвиток інституту страхування відповідальності підприємців за шкоду, завдану їх діяльністю. У міжнародній практиці цей інститут є важливим інструментом, що дозволяє мінімізувати ризики для постраждалих та забезпечити швидке і повне відшкодування. Наприклад, у ЄС і США страхування відповідальності за шкоду, завдану неякісною продукцією, є обов'язковим для більшості виробників та постачальників. В Україні ж таке страхування поки що носить переважно добровільний характер, що може призводити до ситуацій, коли постраждалі особи залишаються без компенсації.

Законодавство України щодо відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності, має певні основи, що забезпечують захист прав постраждалих осіб. Проте для підвищення ефективності цього механізму та його відповідності сучасним міжнародним стандартам необхідна подальша адаптація. Стосується, зокрема, переходу до системи об'єктивної відповідальності, розширення практики страхування відповідальності, а також удосконалення процедурних аспектів, які сприятимуть швидкому й ефективному відшкодуванню шкоди. Така адаптація дозволить Україні підвищити рівень захисту прав споживачів, покращити інвестиційний клімат та гармонізувати законодавство з європейськими та міжнародними стандартами.

В. Левицький у своїй праці зосереджувався на аналізі правових основ відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності, та визначає основні механізми державного регулювання у цій сфері. Він відзначав, що правове регулювання відшкодування шкоди має забезпечувати баланс між інтересами підприємців та правами потерпілих осіб, сприяючи справедливому вирішенню спорів [8, с. 73-75]. Науковець акцентував на важливості дотримання міжнародних стандартів та принципів у процесі відшкодування збитків, наголошуючи,

що забезпечення ефективного механізму захисту прав постраждалих осіб є одним із головних завдань державного регулювання у сфері підприємництва.

Існуючі механізми відшкодування збитків у сфері підприємницької діяльності включають як судові, так і страхові методи, кожен з яких має свої переваги та недоліки з точки зору захисту прав потерпілих осіб. Судові методи передбачають звернення постраждалих осіб до судових інстанцій з метою отримання компенсації за завдану шкоду. У цьому випадку суд розглядає обставини справи, встановлює розмір збитків, а також вирішує питання вини та обсягу відповідальності підприємця. Судовий механізм є фундаментальним інструментом забезпечення справедливості, однак він може бути тривалим та складним, особливо коли йдеться про докази вини підприємця та оцінку шкоди. Недоліками судового способу також є значні витрати на судові процеси, які часто лягають на постраждалих осіб, а також складність процедур, що можуть відштовхувати потерпілих від звернення до суду.

В. Довбиш у своїй праці «Основи підприємницького права України» розглядає правові засади відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності, та виділяє ключові категорії відповідальності підприємців у разі завдання збитків третім особам [9, с. 103-113]. Дослідник підкреслює, що відповідальність може мати різні форми, зокрема договірну та позадоговірну, залежно від характеру взаємовідносин між сторонами. Аналізуючи ці механізми, Довбиш робить висновок, що для ефективного захисту потерпілих осіб необхідне узгодження національних норм із міжнародними стандартами.

А. Іванський у дослідженні «Нормативно-правове регулювання реєстраційної діяльності» визначав основні аспекти правового забезпечення процесу реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Він наголошував на важливості чітких регуляцій, які гарантують правову визначеність і захист інтересів як підприємців, так і третіх осіб, що можуть постраждати від діяльності таких суб'єктів [10, с. 308-319]. Зокрема, акцентував на необхідності інтеграції націо-

нальних норм з міжнародними стандартами, щоб забезпечити ефективну і справедливу процедуру реєстрації та захисту прав потерпілих осіб.

Альтернативним механізмом є страхування відповідальності підприємців, що набуває все більшої популярності у багатьох країнах світу. Фінансовий інструмент, який дозволяє компаніям зменшити фінансові втрати через непередбачувані події, такі як шкода, спричинена діяльністю підприємства, чи інші юридичні зобов'язання. Страхування відповідальності підприємців охоплює різноманітні види ризиків:

- страхування цивільної відповідальності – покриває збитки, спричинені третім особам через діяльність підприємства;

- страхування від професійних помилок – застосовується для компаній, що надають професійні послуги, і покриває витрати, пов'язані з неправильною діяльністю або недбалістю;

- страхування від нещасних випадків – покриває відповідальність за шкоду, що може бути завдана співробітникам чи клієнтам.

Страхування відповідальності забезпечує підприємців додатковим рівнем захисту, дозволяючи знизити фінансові ризики і забезпечити стабільність бізнесу в разі судових позовів чи інших непередбачених ситуацій. Страхові механізми передбачають укладення підприємцями договорів страхування, за якими страхова компанія компенсує шкоду, завдану третім особам унаслідок підприємницької діяльності. Метод є більш оперативним у порівнянні з судовими процесами, оскільки в разі настання страхового випадку потерпіла особа може отримати компенсацію безпосередньо від страховика, що значно скорочує час та зусилля на процес відшкодування. Страхування захищає не лише постраждалих осіб, а й підприємців, оскільки забезпечує покриття їхніх фінансових зобов'язань. Утім, ефективність страхових механізмів залежить від умов страхового договору та обсягу покриття, а також від добросовісності страховиків. Деякі страхові компанії можуть відмовляти в виплаті або пропонувати значно нижчі суми, ніж фактичний розмір збитків, що знижує ефективність страхового механізму.

Важливим фактором є поєднання судових та страхових методів, що дає змогу більш комплексно захистити права потерпілих. Якщо страхування забезпечує швидку компенсацію, то судовий процес може забезпечити відшкодування повної суми шкоди, якщо страховик не покриває її в повному обсязі. У цьому контексті важливим є розвиток законодавства щодо обов'язкового страхування відповідальності в окремих видах підприємницької діяльності, пов'язаних із підвищеним ризиком для життя та здоров'я споживачів.

Ефективність захисту прав потерпілих осіб у підприємницькій діяльності значною мірою залежить від обраного механізму відшкодування збитків. Комбінація судових та страхових методів дозволяє підвищити рівень захисту, забезпечуючи як оперативність відшкодування, так і справедливість у визначенні розміру компенсації. Такий підхід є перспективним для розвитку інституту відшкодування збитків в Україні та гармонізації його з міжнародними стандартами.

Д. Терлецький в своїх дослідженнях з питань відшкодування шкоди, завданої актами та діями, що визнані неконституційними, зазначив, що таке відшкодування є важливою складовою правового захисту громадян в умовах правової держави. Він підкреслював, що в Україні питання компенсації шкоди, спричиненої неконституційними актами, потребує детального аналізу та чіткого правозастосування [11, с. 300-303]. Зокрема, вважається, що лише визнання актів або дій неконституційними не завжди автоматично призводить до ефективного механізму відшкодування шкоди, що виникла внаслідок таких актів. Науковець наголошував, що необхідно вдосконалювати правову практику та створювати більш чіткі нормативно-правові акти, які б забезпечували ефективне відшкодування шкоди постраждалим особам, а також запобігали б подібним порушенням в майбутньому.

В Україні правове регулювання відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності, є важливою складовою забезпечення справедливості та захисту прав громадян. Проте на сьогодні існує ряд проблем, що ускладнюють ефективність цієї сфери. Однією з основних проблем

є необхідність доведення вини підприємця для відшкодування шкоди:

- складність доведення вини – згідно з чинним законодавством, для того щоб потерпіла особа отримала відшкодування шкоди, їй потрібно довести, що шкода була завдана саме внаслідок неправомірних дій підприємця (може бути проблемою, оскільки підприємці часто намагаються довести, що не порушували своїх обов'язків, навіть якщо наслідки завданої шкоди очевидні);

- доказова база - на практиці потерпілі можуть мати труднощі з збором достатньої доказової бази для підтвердження вини, що ускладнює доступ до справедливості (для встановлення вини може знадобитися експертне оцінювання або свідчення, що не завжди є доступними або об'єктивними);

- ускладнений процес для потерпілих - призводить до затягування судових процесів і значних витрат на адвокатів та експертів, що може відлякувати постраждалих осіб від звернення до суду.

Відповідно до чинного законодавства, для того, щоб потерпіла особа могла отримати відшкодування, вона повинна довести, що шкода була завдана внаслідок дій, що мали ознаки вини підприємця. Значно ускладнює доступ до правосуддя для потерпілих, оскільки не завжди можна довести, що дії підприємця були неналежними або передбачали порушення його обов'язків.

Іншою проблемою є обмежена можливість використання альтернативних методів врегулювання спорів, таких як медіація та арбітраж, які могли б значно скоротити час і витрати на розгляд справи:

- недосконале законодавство – в Україні медіація та арбітраж поки що не мають достатньо розвинену правову основу, і законодавство не створює сприятливі умови для широкого застосування цих методів (обмежує можливість вирішення спорів поза судом);

- низька популярність альтернатив – альтернативні методи врегулювання спорів, як медіація або арбітраж, хоча і мають потенціал для швидшого вирішення справ, все ще не є достатньо популярними серед підприємців та потерпілих через недовіру до таких методів або через відсутність кваліфікованих посередників;

- високі витрати та тривалі проце-

си в судах – судовий процес, як правило, є дорогим і тривалим, що створює додаткові бар'єри для доступу до правосуддя (у порівнянні з альтернативними методами, такі процеси можуть тривати роками, що для багатьох потерпілих є серйозною перешкодою для отримання компенсації).

В Україні ці методи лише починають набувати популярності, але їх використання залишається обмеженим через недосконалість законодавства та відсутність належної правової практики. Важливим аспектом є питання страхування відповідальності підприємців за завдану шкоду:

- недостатнє страхування підприємців – в Україні не всі підприємці забезпечують достатній рівень страхування відповідальності, що часто призводить до ситуацій, коли потерпілі не можуть отримати відшкодування шкоди, оскільки підприємства не мають достатніх страховок або взагалі не застраховані;

- низька поінформованість – багато підприємців не розуміють важливості страхування відповідальності або вважають, що це не є пріоритетом для їхнього бізнесу (ставить під загрозу права потерпілих, які можуть не отримати належної компенсації за завдану шкоду);

- відсутність ефективного контролю – недосконала система контролю за обов'язковим страхуванням також дозволяє підприємцям уникати законодавчих вимог, що ускладнює виконання норм, що забезпечують права потерпілих.

Низький рівень страхування у багатьох секторах підприємницької діяльності призводить до того, що потерпілі не можуть отримати належного відшкодування, оскільки підприємці не завжди забезпечують відповідні страховки, що покривають збитки. Також пов'язано з недостатньою регламентацією та контролем за обов'язковим страхуванням підприємницьких ризиків.

Щоб вирішити ці проблеми, необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, яка регулює відшкодування шкоди, зокрема, через запровадження принципу об'єктивної відповідальності. Означає, що в разі завдання шкоди постраждалі особи повинні мати можливість отримати компенсацію незалежно від того, чи була вина підприємця. Крім

того, необхідно сприяти розвитку альтернативних методів вирішення спорів, таких як медіація, що дозволить значно зменшити навантаження на судову систему та забезпечить швидший доступ до справедливості для потерпілих.

Ще одним важливим кроком є запровадження обов'язкового страхування для певних видів підприємницької діяльності. Законодавство повинно чітко визначати вимоги до мінімальних сум страхового покриття, що дозволить забезпечити належний рівень захисту прав потерпілих. Водночас, потрібно впроваджувати більш жорсткий контроль за дотриманням вимог щодо страхування підприємців, що дозволить уникнути ситуацій, коли постраждалі залишаються без компенсації.

Таким чином, важливою частиною вдосконалення є розвиток правової освіти для підприємців, щоб вони мали чітке розуміння своїх обов'язків і відповідальності перед громадянами та державою. Дозволить знизити ризик порушень та забезпечить більш ефективне функціонування правової системи в Україні в цілому.

Висновки. Правові основи відшкодування шкоди, завданої суб'єктами підприємницької діяльності, є невід'ємним компонентом сучасної правової системи, спрямованим на забезпечення балансу між інтересами підприємців та правами потерпілих. Сприяє стабільності правовідносин в економічній сфері, формує підґрунтя для справедливого розподілу відповідальності та стимулює відповідальну поведінку суб'єктів господарювання.

У демократичному суспільстві діяльність підприємців повинна здійснюватися у межах чітко визначених юридичних норм, які забезпечують захист прав фізичних і юридичних осіб. Інститут відшкодування шкоди відіграє важливу роль у цивільному праві, дозволяючи компенсувати негативні наслідки, спричинені діяльністю підприємств чи підприємців. Принципи цього інституту забезпечують відновлення порушених прав незалежно від доведеності вини суб'єкта підприємницької діяльності, хоча на практиці це часто ускладнюється необхідністю доведення причинно-наслідкового зв'язку, дефектів продукції або послуг.

Розвиток системи страхування відповідальності підприємців є перспективним напрямом вдосконалення механізмів відшкодування шкоди. Таке страхування зменшує фінансове навантаження на підприємців та забезпечує реальні гарантії для потерпілих у частині отримання компенсації. Особливо актуально в умовах інтеграції України в міжнародну економічну систему, що зобов'язує національне законодавство відповідати європейським стандартам у сфері цивільно-правового регулювання відповідальності.

Узгодження українського законодавства з європейськими стандартами та впровадження сучасних підходів до регулювання відшкодування шкоди сприятиме забезпе-

ченню належного рівня захисту прав потерпілих і створенню правових умов для розвитку підприємництва. Включає удосконалення норм, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, що завдана через дефекти продукції, послуг чи професійної діяльності, а також створення прозорої процедури її стягнення.

Таким чином, вдосконалення правових основ відшкодування шкоди є не лише запорукою економічної стабільності та розвитку підприємництва, а й важливим фактором забезпечення справедливості у суспільстві. У довгостроковій перспективі це сприятиме гармонізації інтересів підприємців і потерпілих осіб, посиленню довіри до правової системи та сталому економічному розвитку України.

Література:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
2. Прокопєць Л.В. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». Випуск 1-1 (44) 2018. С. 162-166.
3. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 424 с.
4. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.11.2024)
5. Про захист прав споживачів. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 10.11.2024)
6. Principles of European Tort Law (PETL). European Group on Tort Law. URL: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> (дата звернення: 10.11.2024)
7. Директива Ради 85/374/ЄЕС «Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо відповідальності за неякісну продукцію». Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_348#Text (дата звернення: 10.11.2024)
8. Левицький В. О. Державне регулювання підприємницької діяльності. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах». Т. : ФОП Паляниця В.А, 2022. С. 73-75.
9. Довбиш В. А. Основи підприємницького права України (Загальна частина) : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2015. 219 с.
10. Іванський А. Й. Нормативно-правове регулювання реєстраційної діяльності : комент. довід. Одеса : Гельветика, 2019. 627 с
11. Терлецький Д.С. Відшкодування шкоди, завданої актами і діями, що визнані неконституційними: аналіз правозастосування. Правове життя сучасної України: у 2 т.: матер. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса: ВД «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 300-303. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/21063?show=full> (дата звернення: 10.11.2024)

References:

1. Constitution of Ukraine. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Accessed November 10, 2024).
2. Prokopets L.V. Mechanisms of state regulation of entrepreneurial activity. Scientific and industrial magazine «Business-navigator». Issue 1-1 (44) 2018. P. 162-166.
3. Khomko L. V., Kulhavets H. Yu. Legal regulation of entrepreneurial activity: educational manual. Lviv: LvDUVS, 2016. 424 p.
4. Civil Code of Ukraine. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Accessed November 10, 2024)
5. On the protection of consumer rights. Official website of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (Accessed 11/10/2024)
6. Principles of European Tort Law (PETL). European Group on Tort Law. URL: <http://www.egtl.org/PETLEnglish.html> (Accessed November 10, 2024)

7. Council Directive 85/374/EEC «On approximation of laws, regulations and administrative provisions of member states regarding liability for low-quality products». Official website of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_348#Text (Accessed November 10, 2024)

8. Levytskyi V. O. State regulation of business activity. Materials of the IX International scientific and practical conference «Formation of the mechanism for strengthening the competitive positions of national economic systems in global, regional and local dimensions». Vol. : FOP Palanytsia VA, 2022. P. 73–75.

9. Dovbysh V. A. Fundamentals of entrepreneurial law of Ukraine (General part): educational manual. Vinnytsia: VNTU, 2015. 219 p.

10. Ivanskyi A.Y. Normative and legal regulation of registration activity: comment. argument. Odesa: Helvetica, 2019. 627 p

11. Terletsy D.S. Compensation for damage caused by acts and actions recognized as unconstitutional: an analysis of law enforcement. Legal life of modern Ukraine: in 2 volumes: Mater. science and practice conf. (Odesa, May 17, 2019). Odesa: VD «Helvetika», 2019. Vol. 1. pp. 300-303. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/21063?show=full> (Accessed November 10, 2024)

Стаття надійшла до друку 15 листопада 2024 року

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Скоморовський В.Б.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор Університету «КРОК»
вул. Табірна 30-32, м. Київ, Україна, 03113
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>*

Яновер М.Е.,

*здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: Yanoverme@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0117-2224>*

REGULATORY AND LEGAL FOUNDATIONS OF BANKING ACTIVITY IN UKRAINE

Skomorovskyi V.B.,

*Doctor of Law, Professor,
Professor of «KROK» University,
Tabirna St., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113,
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>*

Yanover M.E.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: Yanoverme@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0117-2224>*

Анотація. У статті досліджено нормативно-правові аспекти банківської діяльності в Україні, зокрема основні законодавчі документи, що визначають функціонування банківської системи, такі як Конституція України, Закон «Про банки і банківську діяльність», Закон «Про Національний банк України» та інші правові акти. Також проаналізовано роль Національного банку України як основного регулятора банківської системи та органу нагляду.

Розглядаються сучасні питання щодо правового регулювання банківської сфери у рамках фінансового сектору та досліджується вплив міжнародних стандартів, таких як Базельські принципи, на розвиток української банківської системи.

У статті вивчаються особливості юридичного статусу Національного банку України та відзначається, що в сучасний час банківська система нашої країни потребує комплексних заходів для підвищення її стійкості та підтримки фінансової стабільності банків. Національний банк України, як орган державної влади, відіграє важливу роль у забезпеченні цих заходів через контроль та нагляд за діяльністю комерційних банків. Розуміння правового статусу Національного банку України, його місце та роль в системі органів державної влади є важливою проблемою. Недостатня ясність визначення правового статусу НБУ в теорії та в Конституції України, а також проблеми у взаємодії з органами виконавчої влади ускладнюють функціонування грошово-кредитної системи та розвиток економіки країни в цілому.

Знаначається, що Національний банк України є сучасною державною інституцією, яка має ціль забезпечити стабільність цін та фінансів у країні та сприяти економічному розвитку України. Його особливий статус та незалежність обумовлені потребою ефективного регулювання банківської та грошово-кредитної сфер, хоча можна говорити про обмежену незалежність НБУ. Автономність та самостійність Національного банку України підтримуються механізмом відповідальності перед Верховною Радою України, що є ключовою умовою

ефективності та прозорості політики банку. Виконуючи свої законодавчо закріплені повноваження, НБУ має враховувати інтереси держави, співпрацювати з іншими органами державної влади та координувати свою діяльність з ними.

У статті також розглядаються проблеми виконання законів та надаються рекомендації щодо поліпшення законодавчого регулювання банківського сектору з метою забезпечення його стійкості та прозорості.

Ключові слова: банківська діяльність, правове регулювання, Національний банк України, банківський нагляд, Базельські стандарти.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 13.

Abstract. The article examines the regulatory and legal basis of banking activity in Ukraine. The main legislative acts regulating the functioning of the banking system are outlined, in particular the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On Banks and Banking Activities», the Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine» and other normative acts. The role of the National Bank of Ukraine as the main regulator of the banking system and supervisory body is analyzed.

The author examines current issues of legal regulation of banking activity in the context of financial sector reforms, and also studies the influence of international standards, such as the Basel principles, on the development of the banking system of Ukraine.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the legal status of the National Bank of Ukraine. It is noted that now the banking system of our country requires the adoption of comprehensive measures to strengthen it, as well as support the financial stability of banks. An important role in the implementation of these measures should be played by the National Bank of Ukraine as a state authority that controls and supervises the activities of commercial banks. Understanding the legal status of the National Bank of Ukraine (hereinafter - NBU), its place and role in the system of state authorities is a very topical problem. The absence of a clear definition of the legal status of the NBU in the theory and in the Constitution of Ukraine, as well as the problem of interaction with the executive authorities, complicate the functioning of the monetary system and the development of the state's economy in general.

It is noted that the National Bank of Ukraine is a modern independent state institution, which is designed to ensure price and financial stability in the state and promote the economic growth of Ukraine. The special status and independence of the National Bank of Ukraine is conditioned by the need to carry out effective banking and monetary regulation, however, we can only speak of a certain degree of independence of the National Bank of Ukraine. The autonomy and independence of the NBU is reinforced by the created mechanism of its accountability to the Verkhovna Rada of Ukraine, which is an important condition for ensuring the effectiveness and transparency of the policy pursued by the National Bank of Ukraine. In monopolizing its legally established powers, the NBU must proceed from the interests of the state, take into account the activities of other state authorities, and coordinate its activities with them.

The article also highlights the problems of law enforcement and provides suggestions for improving the legal regulation of the banking sector to ensure its stability and transparency.

Keywords: banking activity, legal regulation, National Bank of Ukraine, banking supervision, Basel standards.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 13.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування банківської системи в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні економічної стабільності країни. Нормативно-правовий базис банківської діяльності створений з метою гарантування надійності банків, прозорості їх операцій та захисту інтересів вкладників і кредиторів. Однак існують проблеми, які негативно впливають на стабільність та розвиток банківського сектора в Україні.

Постійні зміни законодавства, низький рівень гармонізації з міжнародними стандартами та недостатнє регулювання фінансових інновацій призводять до правової невизначеності для банківських установ. Відсутність чітких і передбачуваних правил гри ускладнює діяльність банків, збільшує їхні ризики та підриває довіру клієнтів до фінансової системи.

Також залишається актуальною про-

блема недостатнього захисту прав клієнтів банків, зокрема вкладників, і кредиторів. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб не враховує всі ризики, з якими стикаються клієнти, а процеси ліквідації банків часто є затяжними й непрозорими.

Судова система та механізми вирішення спорів у банківській сфері також стикаються з рядом проблем, включаючи затягування процесів та можливі ризики корупції. Це ускладнює захист прав як банків, так і їхніх клієнтів у випадку конфліктів.

Основне завдання у сфері нормативно-правової регуляції банківської діяльності в Україні полягає в створенні стабільної, прозорої та відповідної міжнародним стандартам законодавчої бази. Ця база повинна забезпечувати ефективний контроль за банками, захист прав клієнтів, а також враховувати сучасні виклики, пов'язані з цифровою трансформацією та інноваціями у банківсь-

кій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана тематика стала предметом зацікавлення цілого ряду сучасних українських авторів. Серед них можна виділити наступних науковців: А.А. Коваленко, А.М. Цветков, Е.В. Дмитренко, М.В. Ковалів, С.С. Єсімов, Т.Я. Назар, Н.Я. Лепіш, Ж. В. Семчук Р.М. Скриньковський, А.О. Єпіфанов, І.О. Школьник, К.М. Гуртова, О.М. Костенко, А.С. Ярошенко, В.В. Лактіонова, А.С Буряк, І.О. Загоровська, В.Р. Пономарьова, В. Г Савенкова та інші.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз нормативно-правових засад банківської діяльності в Україні, а також розробка рекомендацій та потенційних шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим для всіх банківських відносин є поняття «банківська діяльність». Загалом, коли йдеться про діяльність, мається на увазі «активність», і найбільш загальне поняття «діяльність» може бути описане як інформаційно орієнтована активність живих систем, що виникає на основі адаптованого вибіркового відношення до середовища, здатна задовольняти потреби цих систем у здійсненні функції самозбереження [1, с. 137].

Важливо відзначити, що банківська діяльність, незважаючи на присутність приватного елементу, має громадський характер, що проявляється у забезпеченні її сутності юридичною діяльністю – об'єктивною, правовою, інтелектуальною та управлінською діяльністю компетентних структур.

Також варто розрізнити основну та допоміжну банківську діяльність. Основна банківська діяльність включає в себе операції і угоди, що проводяться кредитною організацією. Допоміжна банківська діяльність, зі свого боку, спрямована на створення сприятливих та безпечних умов для проведення основної діяльності у банківській сфері. Ці операції зазвичай пов'язані з результатами основного банківського бізнесу, такі як інформатизація, охорона, системи безпеки та інші аналогічні види допоміжної роботи у різних підрозділах кредитної установи.

Даючи аналіз банківської діяльності, дослідник Цветков А. М. вказує, що фінансова робота держави у сфері банківської

діяльності полягає в тому, щоб, використовуючи принципи ринкової економіки, впливати на розвиток кредитно-фінансових установ, сприяти отриманню ними прибутків, і завдяки цьому – підтримувати стабільність у всій кредитно-банківській системі та підвищувати довіру населення до неї [2, с. 478]. Зазначене яскраво ілюструє той факт, що банківська діяльність має публічну фінансово-правову природу.

Концепція «банківська діяльність» тісно пов'язана з терміном «банк» і вважається особливим фінансовим інститутом, спрямованим на виконання банківських операцій. Банківська діяльність являє собою конкретний вид економічної діяльності, який постійно здійснюють спеціалізовані суб'єкти (банки) за ліцензією від Національного банку України (НБУ). Ця діяльність спрямована на виконання банківських операцій і надання банківських послуг, підтримання та розвиток банківської системи, а також втілення грошово-кредитної політики держави. Банківська діяльність є унікальною, оскільки не поєднується з іншими формами економічної діяльності [3, с. 144-145].

У законодавстві України зазначено визначення поняття «банк», яке визначається підходом законодавця до розуміння банківської діяльності. Це нормативне визначення зводить зміст категорії «банківська діяльність» до трьох операцій, які можуть проводити банки з відповідною ліцензією. Проте справжній обсяг цієї категорії набагато ширший: банки здійснюють низку інших операцій, які перелічені в законі. Крім того, на практиці банки вступають у різноманітні відносини в рамках державного регулювання банківської діяльності, що регулюються обов'язковими нормами [4].

При цьому важливо пам'ятати про не лише регуляторну, але й банківську діяльність, яку провадить сам центральний банк країни – Національний банк України. Законодавством України визначено право банків та кредитних установ здійснювати статутні функції та повноваження, проводити банківські операції в інтересах юридичних та фізичних осіб, надавати їм банківські послуги на підставі отриманих ліцензій, а також в межах власної компетенції виконувати інші дозволені дії від їхнього імені та за їх-

ній рахунок [5, с. 125-126].

Згідно з законодавством України, банки та кредитні установи мають право виконувати статутні функції та повноваження, проводити банківські операції в інтересах юридичних та фізичних осіб, надавати їм банківські послуги на підставі отриманих ліцензій, а також в межах власної компетенції виконувати інші дозволені дії від їхнього імені та за їхній рахунок. Це визначення, на нашу думку, є більш економічним. Банківська діяльність, яку провадить НБУ, націлена не лише на дотримання регуляторних вимог, але й на забезпечення статутних функцій та повноважень банків та кредитних установ відповідно до законодавства України. Ці установи мають право здійснювати банківські операції в інтересах різних клієнтів, надаючи їм банківські послуги на підставі ліцензій та в межах своєї компетенції. Вони також можуть виконувати інші дозволені дії від їхнього імені та за їхній рахунок.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська діяльність – це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [4].

У контексті процесу євроінтеграції, банківські установи повинні дотримуватися європейських стандартів та ключових принципів банківської діяльності, а також процедур банківського контролю та нагляду. При цьому слід звертати увагу на відповідні документи Базельського Комітету з банківського нагляду, включаючи Базельську угоду про міжнародне наближення розрахунку капіталу та стандартів капіталу 1988 року. Ця угода містить три основних принципи: капітал банку складається з основного та додаткового; банки повинні визначити й формувати такий розмір капіталу, який був би достатнім для покриття кредитного ризику; в будь-який момент співвідношення між капіталом банку та його активами, враховуючи коефіцієнт кредитного ризику, не повинно бути меншим за 8% [6, с. 8]. Відзначимо, що найважливіші положення стосовно необхідності врахування загальних норм європейського права у національному законодавстві

було закладено у ряді міжнародних актів. Така політика на сьогодні являє собою один із домінуючих напрямків сучасної державної політики [7, с. 164-165].

Український Національний банк є важливим органом, відповідальним за банківське регулювання та контроль в Україні через особливості дворівневої банківської системи та нагляду за діяльністю комерційних банків.

На сьогоднішній день статус НБУ відображає процеси, що відбуваються в економіці, рівня розвитку політичних інститутів, демократичних традицій суспільства та економічної культури країни. Банківська система України складається з Національного банку України, інших банків, а також філій іноземних банків, які діють на території України [8]. Важливо зазначити, що банківська система відіграє ключову роль у державі і є інструментом впливу в усіх аспектах внутрішньої та зовнішньої політики.

Банківський контроль означає ряд дій, які проводяться органом банківського нагляду в рамках своєї компетенції та відповідно до установлених процедур з метою забезпечення стійкості функціонування банківської системи та захисту інтересів кредиторів та клієнтів. Банківський контроль, як окремий вид державного контролю, повинен мати можливість прямого втручання в діяльність контрольованого об'єкта з метою виявлення відхилень від стандартів і законності, усунення порушень на ранніх етапах та запобігання їх у майбутньому.

В сучасних умовах важливо постійно вдосконалювати функціонування державних органів шляхом систематичного моніторингу й аналізу їх діяльності з метою виявлення надлишкових функцій, що спричиняють зайву регульованість та негативний вплив на галузь економіки, а також недостатню регульованість окремих аспектів та вирішення суперечностей у розподілі повноважень між різними суб'єктами регулювання [9, с. 144].

Згідно зі статтею 2 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк України виконує функції центрального банку держави та є особливим центральним органом управління, юридичний статус, завдання, повноваження та принципи його організації визначаються

Конституцією України, Законом «Про Національний банк України» та іншими відповідними законами держави [10].

Саме Національний банк України проводить єдину державну грошово-кредитну політику з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці (ст. 99 Конституції України) [11]. Діяльність НБУ є пов'язаною з економічним розвитком України.

Функціонально НБУ реалізує свої завдання не лише через нормативно-контрольну діяльність, таку як встановлення нормативів, проведення інспекцій та дистанційний нагляд, але й через оперативну участь, що включає регулювання поточної ринкової ситуації. НБУ використовує як адміністративні, так і економічні та ринкові методи управління економікою. Угоди цивільного права, які укладає НБУ з іншими особами, є основною юридичною формою застосування таких ринкових методів управління державою.

Перший та найважливіший аспект правового статусу Національного банку України полягає у визначенні його функцій та обов'язків згідно з Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України». Статус центрального банку України – це не лише основний елемент його впливу на економіку, але й важливий фактор з точки зору політичного та економічного розвитку ринкової інфраструктури. Норми, що регулюють діяльність Національного банку, відображають складні процеси, що відбуваються в економіці, розвиненість політичних інститутів, демократичні традиції суспільства та економічну культуру.

Правовий статус НБУ характеризується подвійною правовою природою: це орган державної влади, що має повноваження управляти сферою банківської діяльності, а також банківська установа, яка надає кредити іншим банкам, є державним інвестором, депозитарієм тощо [12, с. 343].

Банки відіграють важливу роль у фінансовій системі, оскільки вони мають ексклюзивне право на здійснення ряду фінансових операцій згідно з законом про банки та їх функції. Ці установи є юридичними особами, які отримали ліцензію від Національного банку України та можуть приймати вклади від фізичних та юридичних осіб,

інвестувати ці кошти на користь клієнтів та обслуговувати їхні банківські рахунки. Принципи банківської діяльності, подібно до принципів права, відіграють важливу роль у нормуванні взаємин у банківській сфері, надаючи важливі орієнтири для законодавців та пропонуючи шляхи для удосконалення відповідних галузевих законів.

З урахуванням вищезазначеного можна зробити висновки, що правовий статус центрального банку визначає його як державну установу з особливими функціями у сфері грошово-кредитних відносин і банківської діяльності. Центральний банк має відповідні повноваження як державні, так і цивільно-правові для виконання цих функцій. Як самостійна юридична особа, центральний банк має власне майно, що відокремлене від державного. Центральний банк має право розпоряджатися своїм майном, але водночас він не є комерційною організацією.

Банківська сфера у галузі публічних фінансів має ґрунтуватися не лише на законі, але й на моральних засадах. Важливо, щоб учасники фінансових відносин, зокрема у банківській сфері, мали високий рівень правосвідомості. Було б ідеально, якщо ці принципи були закріплені у законодавстві, але фактично це складно втілити через існування неформалізованого права, доктринальні тлумачення і взаємозв'язок між правом та законом.

В даний момент важливість узгодження внутрішнього національного фінансового та банківського законодавства з міжнародними принципами банківської діяльності, банківського регулювання, контролю та нагляду стала очевидною [13, с. 125]. Розвиток сучасного фінансового права вимагає створення системи фінансово-правових принципів для банківської діяльності та їх систематизації. Це має важливе наукове значення для обґрунтування банківської діяльності як об'єкта фінансового права.

Нормативно-правові бази банківської діяльності в Україні відіграють важливу роль у гарантуванні стабільності та ефективності банківського сектору. Але існують проблеми, які ускладнюють повне використання їхнього потенціалу. До головних труднощів можна віднести:

Невідповідність міжнародним стан-

дартам. Відставання у порівнянні зі стандартами ЄС та Базельськими угодами. Навіть при зусиллях щодо пристосування українського законодавства до вимог Європейського Союзу та Базельських стандартів, існують значні розбіжності. Це стосується вимог до капіталу, управління ризиками та банківського нагляду.

Проблеми правового захисту інтересів клієнтів. Низький рівень забезпечення прав споживачів банківських послуг виявляється у тому, що, навіть при існуючому законодавстві, захисні механізми для клієнтів часто не працюють належним чином. Це стосується як прозорості умов кредитування, так і відповідальності банків перед клієнтами у випадках банкрутства або невиконання зобов'язань.

Нестабільність нормативно-правової бази. Часті зміни законодавства щодо регулювання банківської діяльності створюють правову невизначеність через політичні та економічні виклики. Це змушує банки постійно пристосовуватися до нових регулятивних вимог, що призводить до збільшення операційних ризиків.

Проблеми з банківським наглядом. Недостатній контроль над ризиковими операціями, які не завжди належним чином контролюються системою нагляду Національного банку України, може спричинити фінансову нестабільність окремих банків.

Недостатня ефективність судової системи. Складність в захисті інтересів банків та клієнтів у суді виникає через тривалість судових процесів у справах, пов'язаних з банківською діяльністю. Ці процеси часто затягуються на довгі роки через завантаженість судів, неефективність процедур та корупційні ризики, що ускладнює вирішення конфліктів між банками та клієнтами, а також між банками та державними органами.

Недосконалість регулювання інновацій у банківській сфері. Відсутність адекватного регулювання цифрових банків та фінтех-інновацій. Швидкість розвитку цифрових банків, мобільних платежів і ін-

ших фінтех-рішень вимагає більш чіткого законодавчого регулювання. Зараз законодавча база не повністю враховує всі ризики та аспекти нових технологій у фінансовій сфері.

Корупційні ризики. Неясність у процесі закриття банків. Закриття та стабілізація банків іноді супроводжуються корупційними вчинками, коли віддається перевага певним кредиторам або власникам.

Висновки. Нормативно-правові засади банківської діяльності в Україні є ключовим елементом забезпечення стабільності та розвитку фінансової системи держави. Аналіз законодавства та існуючих досліджень показує, що банківська система України перебуває в процесі адаптації до нових викликів, зокрема до євроінтеграційних стандартів, глобальних фінансових інновацій і вимог підвищеної прозорості діяльності.

З одного боку, запровадження європейських директив та рекомендацій Базельського комітету поступово підвищує надійність та ефективність української банківської системи. З іншого боку, залишається низка проблем, таких як нестабільність нормативно-правової бази, недоліки у захисті прав клієнтів банків і виклики, пов'язані з цифровізацією фінансових послуг.

Для забезпечення подальшого розвитку банківського сектора необхідно удосконалити правові механізми регулювання діяльності банківських установ, зміцнити захист прав вкладників і кредиторів, а також забезпечити стабільність та передбачуваність регуляторних правил. Особливо важливим є створення правової бази для фінансових інновацій, що забезпечить безпеку та ефективність цифрових фінансових послуг в Україні.

Отже, подальші реформи в нормативно-правовій площині мають бути спрямовані на досягнення гармонійного поєднання міжнародних стандартів із національними інтересами, що забезпечить стійкість і конкурентоспроможність української банківської системи на міжнародній арені.

Література:

1. Коваленко А. А. Фінансово-правові питання банківської діяльності в Україні. Право і суспільство. 2015. № 5. С. 136-140.
2. Цветков А.М. Поняття та сутність банківської діяльності в умовах євроінтеграції України. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 478-481.

3. Дмитренко Е.В. Особливості правового регулювання банківських відносин в умовах євроінтеграції України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 3(31). С. 144–150.
4. Закон України Про банки і банківську діяльність. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 5-6. ст. 30
5. Банківське право України: навчальний посібник / Ковалів М. В., Єсімов С. С., Назар Т. Я., Лепіш Н. Я. Семчук Ж. В., Скриньковський Р. М. Львів: СПОЛОМ, 2023. 256 с.
6. Базель II: проблеми та перспективи використання в національних банківських системах: монографія / за ред. А.О. Єпіфанов, І.О. Школьник. Суми: ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2011. 261 с.
7. Гуртова К. М. Теорія і практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Київський часопис права. 2024. № 4. С. 162-168.
8. Куць С. М., Скоморовський В. Б. Поняття банку і банківської системи в теорії та практиці. Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 7 грудня 2023 р.). URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1685> (дата звернення 14.10.2024).
9. Ярошенко А.С., Лактіонова В.В., Буряк А.С. Ефективність антикорупційної політики: позитивний досвід зарубіжних країн. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. № 2(31) С. 143-146.
10. Закон України Про Національний банк України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 29. ст. 238
11. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. ст. 141.
12. Ярошенко А.С., Загоровська І.О., Пономарьова В.Р. Правовий статус Національного банку України: парадигмальний аналіз. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 342-344.
13. Савенкова В. Г. Суть правових принципів здійснення банківської діяльності в Україні та Європейському Союзі. Часопис Київського університету права. 2016. № 4. С. 125-130.

References:

1. Kovalenko, A. A. (2015) Finansovo-pravovi pytannia bankivs'koi diial'nosti v Ukraini [Financial and legal issues of banking activity in Ukraine], Pravo i suspil'stvo, vol. 5, pp. 136-140.
2. Tsvietkov, A.M. (2024) Poniattia ta sutnist' bankivs'koi diial'nosti v umovakh ievrointehratsii Ukrainy [Concept and essence of banking activity in the conditions of European integration of Ukraine], Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal, vol. 1, pp. 478-481.
3. Dmytrenko, E.V. (2021) Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання bankivs'kykh vidnosyn v umovakh ievrointehratsii Ukrainy [Peculiarities of legal regulation of banking relations in the conditions of European integration of Ukraine], Visnyk Natsional'noho universytetu «L'viv'ska politehnika». Serii: «Yurydychni nauky», vol. 3(31) pp. 144-150.
4. The Verkhovna Rada of Ukrain (2001). The Law of Ukraine «Pro banky i bankivs'ku diial'nist'». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 5-6. st. 30.
5. Bankivs'ke pravo Ukrainy: navchal'nyj posibnyk (2023) [Banking law of Ukraine: a study guide] / Kovaliv M. V., Yesimov S. S., Nazar T. Ya., Lepish N. Ya, Semchuk Zh. V., Skryn'kovs'kyj R. M. L'viv, Ukraine.
6. Bazel' II: problemy ta perspektyvy vykorystannia v natsional'nykh bankivs'kykh systemakh: monohrafiia (2011) [Basel II: problems and prospects of use in national banking systems: monograph] / za red. A.O. Yepifanov, I.O. Shkol'nyk. Sumy, Ukraine.
7. Hurtova, K. M. (2024) Teoriia i praktyka adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva ES [Theory and practice of adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation], Kyivs'kyj chasopys prava, vol. 4, pp. 162-168.
8. Kuts', S. M. and Skomorovs'kyj, V. B. (2023) Poniattia banku i bankivs'koi systemy v teorii ta praktytsi [Concept of bank and banking system in theory and practice], Derzhava, rehiony, pidpriemnytstvo: informatsijni, suspil'no-pravovi, sotsial'no-ekonomichni aspekty rozvytku: tezy dopovidej V Mizhnarodnoi konferentsii. URL: <https://tsnf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1685> (Accessed October 14, 2024).
9. Yaroshenko, A.S., Laktionova, V.V. and Buriak, A.S. (2020) Efektyvnist' antykoruptsijnoi polityky: pozytyvnyj dosvid zarubizhnykh krain [Effectiveness of anti-corruption policy: positive experience of foreign countries], Prykarpats'kyj iurydychnyj visnyk, vol. 2(31), pp. 143-146.
10. The Verkhovna Rada of Ukrain (1999). The Law of Ukraine «Pro Natsional'nyj bank Ukrainy». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 29. st. 238.
11. Constitution of Ukraine (1996). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 30. st. 141.
12. Yaroshenko, A.S., Zahorovs'ka, I.O. and Ponomar'ova, V.R. (2020) Pravovyj status Natsional'noho banku Ukrainy: paradyhmal'nyj analiz [Legal status of the National Bank of Ukraine: a paradigmatic analysis], Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal, vol. 8. pp. 342-344.
13. Savenkova, V. H. (2016) Sut' pravovykh pryntsypiv zdijsnennia bankivs'koi diial'nosti v Ukraini ta Yevropejs'komu Soiuzi [The essence of legal principles of banking activity in Ukraine and the European Union], Chasopys Kyivs'koho universytetu prava, vol. 4, pp. 125-130.

Стаття надійшла до друку 17 жовтня 2024 року

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ НА ЕКОЛОГІЧНУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2998-6144*

Даниль А.І.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: DanylAI@krok.edu.ua*

IMPACT OF MILITARY AGGRESSION ON THE ECOLOGICAL SITUATION IN UKRAINE

Koroleva V.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Department of State and Legal Disciplines «KROK» University Kyiv,
st. Tabirna, 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Daniil A.I.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DanylAI@krok.edu.ua*

Анотація. Війна на території України призвела до численних руйнувань не лише інфраструктури та економіки, але й довкілля. Екологічні злочини стали невід'ємною складовою військових дій, спричиняючи неправні наслідки для природних ресурсів, екосистем та здоров'я населення. Вибухи, обстріли, хімічні забруднення, знищення лісів та забруднення водних ресурсів стали серйозною загрозою для екологічної безпеки країни, яка тривалий час потребуватиме відновлення. Саме тому питання юридичної відповідальності за екологічні злочини під час війни набуло надзвичайної актуальності. Війна на території України спричинила низку екологічних катастроф. Пошкодження інфраструктурних об'єктів, таких як нафтопереробні заводи, хімічні підприємства, електростанції, газові сховища, призводить до викиду небезпечних речовин у повітря, ґрунт і водні ресурси. Окрім цього, забруднення спричиняють вибухи боєприпасів, мінування територій та руйнування лісових і сільськогосподарських угідь. Значні ризики екологічної катастрофи становлять також військові дії в зоні Чорнобильської зони відчуження, де вже заздалегідь вразлива екосистема піддається додатковому тиску. Крім того, війна порушує нормальну роботу природоохоронних структур, що унеможливорює належний моніторинг і контроль за ситуацією в екологічній сфері. Це спричиняє довгострокові екологічні наслідки, які залишатимуться актуальними навіть після завершення бойових дій. Відповідно до сучасних законів України, екологічні злочини можуть підпадати під юрисдикцію як кримінального, так і адміністративного права. Проте, у військовий час постає питання ефективності цих механізмів, оскільки під час бойових дій складно здійснювати оперативний моніторинг ситуації та зібрати докази. Багато міжнародних екологічних та правозахисних організацій звертають увагу на необхідність удосконалення національного законодавства для ефективної протидії екологічним злочинам в умовах конфлікту.

Ключові слова: екологічна ситуація, злочин, війна, юридична відповідальність.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10.

Abstract. The war on the territory of Ukraine led to numerous destructions not only of the infrastructure and

economy, but also of the environment. Environmental crimes have become an integral part of military operations, causing irreparable consequences for natural resources, ecosystems and public health. Explosions, shelling, chemical pollution, destruction of forests and pollution of water resources have become a serious threat to the ecological security of the country, which will require recovery for a long time. That is why the issue of legal responsibility for environmental crimes during the war became extremely urgent. The war on the territory of Ukraine caused a number of environmental disasters. Damage to infrastructure facilities, such as oil refineries, chemical plants, power plants, and gas storage facilities, leads to the release of hazardous substances into the air, soil, and water resources. In addition, pollution causes explosions of munitions, the demining of territories and destruction of forest and agricultural lands. Military actions in the zone of the Chernobyl exclusion zone, where the already vulnerable ecosystem is subjected to additional pressure, are also significant risks of an ecological disaster. In addition, the war disrupts the normal work of environmental protection structures, which makes it impossible to properly monitor and control the situation in the environmental sphere. This causes long-term environmental consequences that will persist even after hostilities have ended. According to the modern laws of Ukraine, environmental crimes can fall under the jurisdiction of both criminal and administrative law. However, in wartime, the question of the effectiveness of these mechanisms arises, since it is difficult to monitor the situation and gather evidence during hostilities. Many international environmental and human rights organizations draw attention to the need to improve national legislation to effectively counter environmental crimes in conflict situations.

Keywords: environmental situation, crime, war, legal responsibility, legislation.

Formulas: 0, fig: 0, tabl: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Російська збройна агресія проти України, спричинила масштабні руйнування інфраструктури та значну екологічну шкоду. Вибухи, обстріли промислових об'єктів, знищення лісів, забруднення повітря, води та ґрунтів стали регулярними явищами в зонах бойових дій. Виникає проблема довгострокових негативних наслідків для екосистем, які загрожують не лише навколишньому середовищу, але й здоров'ю населення. Відсутність оперативного моніторингу та слабкість правових механізмів протидії екологічним злочинам посилюють проблему. Це вимагає глибокого аналізу впливу конфлікту на екологію та розробки нових стратегій для захисту довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремих проблемних аспектів у сфері охорони довкілля торкалися вітчизняні науковці серед яких варто відзначити О. Бабича, О. Васильченко, К. Гайдука, В. Корольову, Ю. Орлова, Я. Ступника та інших. Вивчення публікацій цих авторів дає нам змогу дослідити проблематику впливу збройних конфліктів на екологічну ситуацію в Україні, яка на сьогоднішній день є мало дослідженою.

Не вирішені раніше проблеми. Збройний конфлікт в Україні спричинив значні екологічні проблеми, які досі залишаються невирішеними. Зокрема, важко оцінити масштаби екологічних збитків через обмежений доступ до деяких територій, зокрема на сході країни. Забруднення ґрунтів, водних ресурсів та повітря вимагає тривалого відновлення, проте бракує фінансування та системно-

го моніторингу. Проблеми міграції диких тварин, розмінування територій та контроль радіаційних загроз також потребують комплексного підходу. Крім того, залишаються невирішеними довготривалі наслідки конфлікту для біорізноманіття в регіонах.

Метою статті є дослідження впливу російської військової агресії на екологічну ситуацію в Україні, а також аналіз наявних прогалин у національному законодавстві щодо захисту довкілля під час конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збройний конфлікт на сході України, що розпочався у 2014 році, став не лише гуманітарною кризою, але й спричинив значний вплив на довкілля. Інфраструктурні руйнування, військові дії та використання важкого озброєння призвели до суттєвого погіршення екологічної ситуації у регіоні. Основними аспектами, що викликають занепокоєння, є забруднення водних ресурсів, ґрунту, повітря, а також порушення екосистем.

Руйнування очисних споруд та інфраструктури викликало забруднення водних ресурсів, а використання важкого озброєння призвело до деградації ґрунтів і втрати біорізноманіття. Знищення заводів, електростанцій та інших об'єктів інфраструктури призвели до викидів токсичних речовин, важких металів та нафтопродуктів, що потрапляють у ґрунт і водойми. Це погіршило якість води та створило загрози для водних екосистем і питного водопостачання. Забруднення повітря відбувається через пожежі, вибухи, а також руйнування зелених

насаджень, що сприяє збільшенню захворювань серед населення, особливо респіраторних та онкологічних [1, с. 11].

Військові дії в Україні спричинили значний негативний вплив на стан ґрунтів у регіонах, де проходили бойові дії. Вибухи снарядів і мін призводять до фізичної деградації ґрунтів, руйнуючи їхню структуру та знижуючи родючий шар, що ускладнює сільськогосподарське використання земель. Також відбувається хімічне забруднення ґрунтів важкими металами, залишками вибухових речовин і нафтопродуктів, які потрапляють у навколишнє середовище через руйнування промислових об'єктів та інфраструктури. Це робить ґрунти токсичними для рослин і тварин, а також загрожує здоров'ю людей. Забруднення ускладнюється наявністю мін та нерозірваних боєприпасів, які роблять ці території небезпечними для використання [2, с. 87].

Окрім цього, військові дії порушують природну екосистему ґрунтів, знижуючи біорізноманіття та руйнуючи природні процеси відновлення. Все це призводить до зниження родючості ґрунтів, посилення ерозії та втрати сільськогосподарського потенціалу регіону. Для відновлення екологічної рівноваги після завершення бойових дій необхідні масштабні заходи з очищення, рекультивациі та відновлення природної рослинності на постраждалих територіях.

Військові дії в Україні суттєво погіршили стан водних ресурсів, особливо у регіонах, де відбувалися інтенсивні бойові дії. Руйнування промислових об'єктів та інфраструктури призвело до витоків токсичних хімікатів, важких металів та нафтопродуктів у річки, озера і ґрунтові води, що погіршило якість води та створило загрози для питного водопостачання.

Пошкодження систем водопостачання і каналізації призвело до скидання неочищених стічних вод у поверхневі водойми, що ще більше ускладнило ситуацію. Забруднення води нафтопродуктами, що потрапляють у водойми через пошкодження нафтобаз та витоків з військової техніки, негативно впливає на водні екосистеми, спричиняючи загибель водних організмів та погіршення кисневого режиму. Руйнування гідротехнічних споруд, таких як дамби та водосховища,

призвело до неконтрольованих змін рівня води, що вплинуло на екосистеми та сільське господарство, обмежуючи доступ до води для зрошення. Забруднення водних ресурсів токсичними речовинами створює серйозні ризики для здоров'я людей, які використовують забруднену воду для пиття та побутових потреб, що може призвести до різних захворювань. У постконфліктний період необхідно проводити заходи з очищення води, відновлення водозабезпечення та реабілітації водних екосистем, щоб забезпечити відновлення екологічного балансу та безпечних умов для населення.

Однією з наймасштабніших трагедій для України став підрив Каховської ГЕС, який мав катастрофічний вплив на екологію. Руйнування дамби призвело до масового затоплення прибережних територій, знищення сільськогосподарських угідь, забруднення водних ресурсів та загибелі флори і фауни. Величезний обсяг води, що вийшов із водосховища, змив ґрунти, спричинив ерозію і забруднив річки токсичними речовинами, зокрема нафтою та хімікатами, які потрапили у воду через руйнування інфраструктури. Це також призвело до зниження рівня води в Дніпрі, що негативно вплинуло на водопостачання та іригацію, погіршивши доступ до питної води для тисяч людей і завдавши значної шкоди екосистемам у регіоні.

Як вірно вказують науковці, що такі негативні наслідки на довкілля посилюють питання потреби в екологічній безпеці як кожної окремої людини, українського суспільства, так і світової спільноти [3, с. 42].

Військові дії в Україні мали серйозний негативний вплив на ліси та тваринний світ, особливо в зонах інтенсивних бойових дій. Масштабні лісові пожежі, спричинені вибухами снарядів та артилерійськими обстрілами, знищили великі площі лісових масивів, що призвело до втрати середовища існування для багатьох видів тварин і рослин. Зруйнована структура ґрунтів та пошкоджений деревостій ускладнюють природне відновлення лісів, що впливає на екологічну стабільність регіону.

Постійний шум та вибухи змушують багатьох диких тварин покидати свої звичні території, що призводить до зменшення їх чисельності та порушення природних мігра-

ційних шляхів. Витоки токсичних речовин і важких металів через військові дії забруднюють ґрунти та водні джерела, завдаючи шкоди рослинам і тваринам та створюючи ризики для їхнього здоров'я. Ці забруднення проникають у харчові ланцюги, що може призвести до загибелі окремих видів. Особливо вразливими виявляються рідкісні види, які втрачають свої природні місця існування та стикаються із загрозою зникнення. Загалом, війна призвела до деградації екосистем, зниження біорізноманіття та значного погіршення стану природних ресурсів. Для відновлення лісів та збереження тваринного світу потрібні комплексні заходи з очищення територій, відновлення лісових екосистем та створення умов для повернення диких тварин на їхні місця проживання [4, с. 235].

Військовий конфлікт значно погіршив стан повітря, особливо в зонах активних бойових дій. Вибухи снарядів, обстріли та бомбардування призводять до викидів токсичних речовин, таких як оксиди азоту, важкі метали та дрібнодисперсні частинки, що забруднюють повітря та загрожують здоров'ю людей. Масштабні пожежі, викликані руйнуванням будівель та промислових об'єктів, спричиняють виділення у повітря токсичних газів, таких як чадний газ та бензол, що можуть поширюватися на великі відстані.

Зруйновані будівлі та інфраструктура утворюють пил і дрібнодисперсні частинки, які довго залишаються в атмосфері, викликаючи подразнення дихальних шляхів та проблеми зі здоров'ям. Крім того, важка військова техніка та транспорт сприяють викидам вихлопних газів, що погіршує якість повітря в місцях зосередження військових сил. Ці забруднення не лише шкодять людям, підвищуючи ризик респіраторних та серцево-судинних захворювань, але й негативно впливають на рослинний світ, погіршуючи умови для фотосинтезу та знижуючи продуктивність сільськогосподарських угідь. Для поліпшення ситуації необхідні масштабні заходи з очищення територій, відновлення екосистем та моніторинг якості повітря для забезпечення безпеки людей і навколишнього середовища.

Військові дії в Україні серйозно вплинули на здоров'я населення та біорізноманіття, викликавши масштабні екологічні

проблеми. Забруднення повітря через викиди токсичних речовин, дим від пожеж та вибухів спричиняє зростання респіраторних захворювань, таких як астма та бронхіт, а також підвищує ризик серцево-судинних хвороб.

Забруднення водних джерел важкими металами, хімікатами та нафтопродуктами через руйнування промислових об'єктів погіршує якість питної води, що призводить до отруєнь та інфекційних захворювань серед населення. Забруднення ґрунтів ускладнює вирощування безпечних сільськогосподарських культур, що впливає на харчову безпеку. Крім фізичного впливу, військові дії викликають психологічний стрес у людей, що позначається на загальному самопочутті та якості життя.

Біорізноманіття також зазнало серйозних втрат. Знищення лісів, водно-болотних угідь та інших природних середовищ через вибухи та руйнування позбавляє тварин і рослини їхніх звичних місць проживання, що призводить до скорочення популяцій багатьох видів. Забруднення води та ґрунту токсичними речовинами викликає загибель водних організмів та порушує харчові ланцюги, знижуючи загальну кількість видів у постраждалих регіонах. Шум від бойових дій та вибухів змушує диких тварин мігрувати з небезпечних територій, що порушує їхній природний цикл життя та виживання. Війна також сприяє поширенню інвазивних видів, що витісняють місцеву флору і фауну, ще більше знижуючи біорізноманіття [5].

Нормативно-правове регулювання екологічної ситуації під час війни в Україні спрямоване на захист довкілля, забезпечення права екологічної безпеки населення та мінімізацію екологічних збитків. Конституція України гарантує право громадян на безпечне довкілля [6, ст. 50]. В юридичній літературі існують різноманітні підходи до розуміння поняття «безпечне довкілля». На думку В. Корольової, під безпечним довкіллям слід розуміти такий його стан, в якому можна забезпечити умови для гідного життя і здоров'я людини. Основним критерієм такого стану є відсутність небезпеки для життя і здоров'я людини [7, с. 39]. О. Васильченко зазначає, що міжнародний порядок диктує свої умови у сфері екологічної безпеки, а

Україна зобов'язана на них реагувати в тому числі і шляхом розробки механізмів забезпечення безпечного довкілля [8, с. 31]. О. Бабич підкреслює, що забезпечення ефективності реалізації права на безпечне довкілля вимагає створення умов для ефективності здійснення державної та регіональної екологічної політик [9, с. 25]. К. Гайдуком висловлена схожа позиція, який пропонує визначення довкілля як середовища існування людини (фізичного, природного, соціального, віртуального та ін.), яке має бути безпечним через вжиття державою «всіх можливих» заходів, спрямованих на забезпечення контролю ризиків та їх мінімізацію [10, с. 239].

Стаття 16 Конституції України зобов'язує державу забезпечувати екологічну безпеку, підтримувати екологічну рівновагу на території країни, а також подолання наслідків екологічних катастроф, зокрема Чорнобильської аварії. Це положення покладає на державні органи обов'язок здійснювати належний контроль за станом довкілля та приймати необхідні заходи для мінімізації екологічних ризиків, навіть в умовах воєнних дій [6].

Україна активно співпрацює з міжнародними екологічними організаціями, а також іншими державами для оцінки та документування шкоди, яку війна завдала навколишньому середовищу. Наприклад, для відновлення екосистем і мінімізації екологічної шкоди Україна, зокрема, звертається до міжнародних організацій, таких як Програма ООН з охорони навколишнього середовища (UNEP), для допомоги в оцінці шкоди та розробки планів з відновлення природних ресурсів. Таким чином, Україна активно використовує міжнародні правові механізми для збереження екологічної безпеки, як на рівні національної політики, так і на рівні міжнародної співпраці.

Розділ VIII Кримінального кодексу України «Злочини проти довкілля» охоплює низку статей, що передбачають відповідальність за злочини, такі як забруднення водних та земельних ресурсів, незаконна вирубка лісу, забруднення атмосферного повітря, незаконне полювання та рибальство, а також інші дії, що завдають шкоди навколишньому середовищу. Умови війни роблять ці злочини особливо небезпечними, оскільки

їхні наслідки можуть бути масштабними та довготривалими, завдаючи шкоди не тільки довкіллю, але й здоров'ю людей та загрожуючи національній безпеці [11].

Науковці Ю. Орлов та Я. Ступник констатують, що «продовження бойових дій спричиняє непоправну шкоду цілим екосистемам, збереження і відродження функціоналу яких має стати складовою концепції перехідного правосуддя для України, а також сформувати окремий фокус уваги на рівні міжнародного кримінального правосуддя» [12, с. 287].

Ускладнення правозастосування під час війни пов'язане з обмеженим доступом до місць скоєння злочинів, ризиком для життя слідчих та експертів, а також труднощами у встановленні винних осіб. Військові дії часто унеможливають проведення належного розслідування, документування порушень та притягнення винних до відповідальності. Проте, навіть в умовах воєнного стану, держава повинна докладати всіх зусиль для фіксації таких злочинів, оскільки вони можуть стати підставою для судових процесів як на національному, так і на міжнародному рівнях після завершення війни.

Отже, війна в Україні призвела до значних екологічних наслідків, що позначаються на всіх аспектах навколишнього природного середовища – від забруднення повітря і водних ресурсів до деградації ґрунтів і втрати біорізноманіття. Руйнування промислових об'єктів, пошкодження інфраструктури та використання важкої військової техніки спричинили масштабне забруднення токсичними речовинами, що впливають на здоров'я населення та стійкість природних екосистем. Значне пошкодження водних джерел, лісів та сільськогосподарських земель потребує багаторічних зусиль для відновлення.

Для подолання цих наслідків необхідно розробити комплексну стратегію з очищення забруднених територій, відновлення природних ресурсів та впровадження ефективного екологічного моніторингу. Міжнародна співпраця та залучення ресурсів для екологічної реабілітації є ключовими для забезпечення сталого розвитку України після завершення конфлікту.

На сьогодні в Україні немає окремого

законодавчого акту, що спеціально регулює захист довкілля під час збройних конфліктів. Деякі питання охорони навколишнього середовища під час війни врегульовані чинними

кодексами – Земельним, Лісовим, Водним та Кодексом про надра, але цих норм недостатньо для ефективного захисту довкілля від наслідків військових дій.

Література:

1. Мурин, С. С., Мельник-Шамрай В. В. Вплив військової агресії на стан природоохоронних територій. Сучасні проблеми екології : тези доп. Учасників XVIII Всеукраїн. наук. on-line конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених з міжнародною участю, м. Житомир, 6 жовт. 2022 р. Житомир : Житомирська політехніка. С. 11-12.
2. Роман Л.Ю. Аналіз екологічних загроз об'єктів ПЗФ України у воєнний період. Екологічні науки: науково-практичний журнал. 2022. №3(42). С. 84-88.
3. Гуцаленко Л., Марчук У., Мулик Т. Екологічні наслідки війни та їх відображення в обліковій системі. Вісник економіки. 2023. №3. С. 39-54.
4. Кононенко Є. Д. Актуальні питання правової охорони мігруючих видів диких тварин. Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 груд. 2022 р.). Харків : Право, 2022. С. 232-236.
5. Щорічник СІПРІ 2023: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-08/yb24_summary_ukr.pdf. (дата звернення: 05.10.2024)
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Корольова В. В. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в системі особистих немайнових прав фізичної особи. Legal Bulletin. 2022. №3. С. 37-41.
8. Васильченко О. Право кожного на безпечне навколишнє середовище: відголоски для тимчасово окупованих територій України. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/6/part_1/6.pdf (дата звернення: 05.10.2024)
9. Бабич О. Право на безпечне довкілля у формуванні змісту регіональної екологічної політики. Науковий журнал «Law. State. Technology». Вип. №3. 2023. С. 22-27.
10. Гайдук К. Ю. Зміст права на безпечне для життя і здоров'я довкілля: приватноправовий підхід. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. Випуск 84: частина 1. 2024. С. 235-240.
11. Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
12. Орлов Ю., Ступник Я. Кримінологічний аналіз екологічної злочинності в Україні: від ординарної ситуації до контексту війни. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. 29(2). 276-288.

References:

1. Muryn, S. S., Melnyk-Shamrai V. V. (2022). Vplyv viiskovoi ahresii na stan pryrodookhoronnykh terytorii. Suchasni problemy ekolohii [The impact of military aggression on the state of nature conservation areas. Modern problems of ecology]. Modern problems of ecology: KhVIII Vseukrain. nauk. on-line konf. zdobuvachiv vyshchoi osvity i molodykh uchenykh z mizhnarodnoiu uchastiu (m. Zhytomyr, 6 zhovt. 2022 r. 11-12). Zhytomyr : Zhytomyrska politekhnika. (in Ukrainian).
2. Roman L.Iu. (2022). Analysis of environmental threats of the PZF facilities of Ukraine during the war period [Analysis of environmental threats of the PZF facilities of Ukraine during the war period]. Ekolohichni nauky: naukovopraktychnyi zhurnal. 3(42). 84-88. (in Ukrainian).
3. Hutsalenko L., Marchuk U., Mulyk T. (2023). Environmental consequences of the war and their reflection in the accounting system. [Environmental consequences of the war and their reflection in the accounting system]. Visnyk ekonomiky. 3. 39-54. (in Ukrainian).
4. Kononenko Ye. D. (2022). Actual issues of legal protection of migratory species of wild animals [Actual issues of legal protection of migratory species of wild animals]. Environmental and legal security of a sovereign state under martial law: materialy nauk.-prakt. onlain-konferentsii (Kharkiv, 8 hrud. 2022 r.). Kharkiv : Pravo, 232-236. (in Ukrainian).
5. Shchorichnyk SIPRI (2023). Ozbroiennia, rozzbroiennia ta mizhnarodna bezpeka [Armament, disarmament and international security]. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2024-08/yb24_summary_ukr.pdf. (Accessed October 05, 2024)
6. The Verkhovna Rada of Ukraine, (1996). Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. No 30. St. 141.
7. Korolova V.V. (2023). Pravo na bezpechne dlia zhyttia i zdorovia dovkillia v systemi osobystykh nemainovykh prav fizychnoi osoby [The right to an environment safe for life and health in the system of personal non-property rights of an individual]. Legal Bulletin. 3. 37-41. (in Ukrainian).
8. Vasylychenko O. (2018). Pravo kozhnoho na bezpechne navkolyshnie seredovyshe: vidholosky dlia tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/6/part_1/6.pdf/ (in Ukrainian).(Accessed October 05, 2024)
9. Babych O. (2023). Pravo na bezpechne dovkillia u formuvanni zmistu rehionalnoi ekolohichnoi polityky [The right to a safe environment in the formation of the content of the regional environmental policy]. Naukovyi zhurnal «Law. State. Technology». Vyp. 3. 22-27. (in Ukrainian).
10. Haiduk K.Iu. (2024). Zmist prava na bezpechne dlia zhyttia i zdorovia dovkillia: pryvatnopravovi pidkhd [The

content of the right to an environment safe for life and health: a private law approach]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo. Vypusk 84: chastyna 1. 235-240. (in Ukrainian).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine « Criminal Code of Ukraine». Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2001. № 25-26. St. 131.

12. Orlov Yu., Stupnyk Ya. (2023). Kryminolohichniy analiz ekolohichnoi zlochynnosti v Ukraini: vid ordynarnoi situatsii do kontekstu viiny [Criminological analysis of environmental crime in Ukraine: from the ordinary situation to the context of war]. Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy. 29(2). 276–288. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до друку 08 жовтня 2024 року

ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИСТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Биков О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави та права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Матірка Б.А.,

*здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: matirka2001@ukr.net
ORSID: <https://orcid.org/0009-0000-1404-0597>*

ACTIVITIES OF LAWYERS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

Bykov O.M.,

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Theory and History of the State and Law
«KROK» University of Economics and Law
Kyiv, str. Tabirna, 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Matirka B.A.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: matirka2001@ukr.net
ORSID: <https://orcid.org/0009-0000-1404-0597>*

Анотація. Статтю присвячено аналізу діяльності юристів в умовах воєнного стану в Україні. Введення воєнного стану 24 лютого 2022 року внаслідок масштабної агресії російської федерації кардинально змінило умови роботи юридичної професії. Юристи зіткнулися з новими викликами, такими як військові злочини, захист прав цивільного населення, інтернування військовополонених та забезпечення правопорядку в умовах воєнного часу. Важливість юридичної роботи в цей період полягає у відновленні справедливості, охороні прав людини та недопущенні правового вакууму. Проте існуючі програми юридичної освіти в Україні часто виявляються недостатніми для реалій воєнного стану, що призводить до того, що професіонали не завжди здатні ефективно вирішувати складні питання, які виникають у воєнний час. У статті наголошено на необхідності термінових реформ у сфері юридичної освіти, спрямованих на підвищення її актуальності та відповідності сучасним вимогам. Також досліджено попит на правничі послуги, особливості ринку праці та доступність правової допомоги в умовах воєнного стану. Зазначено важливість впровадження системних змін у юридичній освіті та професійній підготовці юристів для забезпечення ефективної правової допомоги та зміцнення верховенства права в Україні.

Ключові слова: воєнний стан, юридична освіта, правова допомога, правничі послуги, реформи, юристи, права людини.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 16.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the activities of lawyers under martial law in Ukraine. The introduction of martial law on February 24, 2022, due to the large-scale aggression of the Russian Federation, drastically

changed the working conditions of the legal profession. Lawyers faced new challenges such as war crimes, protection of civilian rights, internment of prisoners of war, and maintaining legal order under wartime conditions. The importance of legal work during this period lies in restoring justice, protecting human rights, and preventing a legal vacuum. However, existing legal education programs in Ukraine often prove insufficient for the realities of martial law, leading to professionals not always being able to effectively address complex issues arising during wartime. The article emphasizes the need for urgent reforms in the field of legal education aimed at enhancing its relevance and compliance with modern requirements. It also explores the demand for legal services, features of the labor market, and the accessibility of legal assistance under martial law. The importance of implementing systemic changes in legal education and professional training of lawyers is highlighted to ensure effective legal aid and strengthen the rule of law in Ukraine.

Keywords: martial law, legal education, legal assistance, legal services, reforms, lawyers, human rights.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 16.

Постановка проблеми. Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року, спричинене масштабною агресією російської федерації, кардинально змінило умови діяльності всіх сфер суспільного життя, включно з юридичною професією. Зіткнувшись з новими викликами, такими як військові злочини, захист прав цивільного населення, інтернування військовополонених, а також із забезпеченням правового порядку в умовах воєнного часу, юристи були змушені адаптувати свою практику до радикально змінених обставин. Важливість юридичної роботи в цей період виражається через потребу відновлення справедливості, охорони прав людини та недопущення правового вакууму, який може виникнути внаслідок воєнних дій.

Професійна діяльність юристів під час воєнного стану також потребує особливих знань та навичок, пов'язаних із застосуванням міжнародного гуманітарного права та права збройних конфліктів. В умовах, коли порушення законів може призвести до серйозних міжнародних наслідків, роль юридичної освіти стає критичною. Це стосується не тільки теоретичної підготовки, але й практичного застосування здобутих знань, здатності оперативного реагувати на виклики та зміни в законодавстві, що є необхідним для ефективної юридичної підтримки та захисту.

Однак, існуючі програми юридичної освіти в Україні часто виявляються недостатньо підготовленими до реалій воєнного стану, не враховуючи специфічні потреби та особливості такого надзвичайного стану. Недоліки в освітньому процесі, такі як застарілі курси, недостатня практична підготовка та відсутність спеціалізованих програм, що включали б комплексне вивчення воєнного права та міжнародного гуманітарного права, ведуть до того, що професіонали не завжди

здатні ефективно вирішувати складні питання, які виникають у воєнний час. Це, у свою чергу, підкреслює необхідність термінових реформ у сфері юридичної освіти, спрямованих на підвищення її актуальності та відповідності сучасним вимогам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності юристів в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності в сучасній Україні. Дослідження цієї проблематики базується на аналізі правових, соціальних та етичних аспектів професійної діяльності правників під час збройного конфлікту.

Проблематику професійної діяльності юристів в умовах воєнного стану досліджували такі вітчизняні науковці, як О. М. Биков, Ю. Л. Бошицький, Т. Ю. Ярошевська, Г. Коваль, С. Ф. Константінов, В. П. Лаврів, А. В. Мусієнко, А. М. Жук, О. С. Орлова, В. В. Заборовський, В. В. Манзюк, В. Прилипка, Ю. Заверуха, Н. Кушевська, Д. Р. Хомин, А. М. Шандрук, О. Хотинська-Нор та Р. Денисюк.

Ми погоджуємося з думкою Г. Ковалю, який у своїй статті зазначає, що «сучасні умови вимагають перегляду підходів до професійної підготовки правників, особливо в частині етичної та моральної складової» [5, с. 1129]. Автор підкреслює необхідність посилення мотиваційно-ціннісного компонента правників в умовах воєнного стану, що є ключовим для ефективного виконання ними своїх професійних обов'язків.

Особливості правосвідомості адвоката в період воєнного стану досліджував В. П. Лаврів. Він акцентує увагу на значенні професійної етики та моральних цінностей у діяльності адвокатів під час збройних конфліктів, підкреслюючи, що адвокати стикаються зі специфічними викликами, включаючи загрози фізичній безпеці та обмеження

доступу до клієнтів [7, с. 232].

Актуальність критичного мислення в професійній діяльності юриста під час агресії Росії проти України досліджували А. В. Мусієнко та А. М. Жук. Вони підкреслюють важливість критичного мислення для протидії інформаційно-психологічному впливу в процесі виконання професійних обов'язків юристів, зазначаючи, що медіакультура молоді залишається актуальною проблемою в умовах потужного ідеологічного впливу [8, с. 148].

Питання юридичної освіти та підготовки правників в умовах воєнного стану висвітлив С. Ф. Константінов, який зазначає, що «незважаючи на всі виклики та труднощі, українська юридична освіта зуміла зберегти свою репутацію та продовжити розвиватися» [6, с. 100]. Автор підкреслює необхідність підготовки юристів, здатних ефективно функціонувати в умовах збройного конфлікту.

Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану аналізували О. С. Орлова, В. В. Заборовський та В. В. Манзюк [9, с. 279], а також Д. Р. Хомин та А. М. Шандрук [15, с. 513]. Вони акцентують увагу на необхідності адаптації адвокатської діяльності до нових реалій, зокрема щодо захисту прав громадян, які постраждали внаслідок війни, та забезпечення ефективної правової допомоги.

Актуальні виклики та тенденції у сфері професійної підготовки юристів в Україні досліджували В. Прилипко, Ю. Заверуха та Н. Кушевська [10, с. 655]. Вони наголошують на необхідності реформування юридичної освіти з урахуванням європейських стандартів та потреб ринку праці, особливо в умовах воєнного стану та глобальних викликів сучасного суспільства.

Спеціалізацію адвокатів України в умовах війни та перспективи розвитку цього процесу досліджували О. Хотинська-Норт та Р. Денисюк [16, с. 97]. Вони констатують, що війна зумовлює трансформації в адвокатурі, вимагаючи від адвокатів швидкого реагування на зміну попиту на адвокатські послуги та розвитку нових сфер спеціалізації, зокрема у контексті військової юстиції.

Ю. Л. Бошицький та Т. Ю. Ярошевська розглядали питання оптимізації роботи

бібліотеки Київського університету права НАН України в умовах воєнного стану, підкреслюючи важливість доступу до інформаційних ресурсів для забезпечення освітнього процесу та наукової діяльності юристів. Вони зазначають, що трансформація бібліотеки відбувається у взаємозв'язку з глобальними світовими тенденціями, що визначають розвиток освіти та науки [3, с. 9].

Таким чином, сучасні дослідження свідчать про те, що діяльність юристів в умовах воєнного стану є багатогранною проблемою, яка потребує комплексного підходу, враховуючи правові, етичні та освітні аспекти. Подальше вивчення цієї теми є необхідним для підвищення ефективності правничої діяльності в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Воєнний стан в Україні визначається як особливий правовий режим, що запроваджується на території держави або в окремих її регіонах у разі збройної агресії, загрози нападу, або небезпеки для державної незалежності та територіальної цілісності України. Цей режим було введено 24 лютого 2022 року о 05:30 строком на 30 діб. Пізніше його дію було продовжено: спочатку з 26 березня 2022 року на наступні 30 діб, а згодом – на 90 діб, до 25 серпня 2022 року. У подальшому воєнний стан неодноразово продовжували [2, с. 12].

Запровадження воєнного стану передбачає тимчасове обмеження окремих прав громадян, проте ці обмеження жодним чином не стосуються права людини на захист навіть у період війни. Воєнний стан не може бути використаний як підстава для відмови держави від своїх обов'язків щодо забезпечення та гарантування прав людини. Навпаки, основною метою запровадження цього режиму є створення умов для відновлення можливості ефективної реалізації громадянами їхніх прав і свобод [2, с. 12].

У преамбулі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначено [12], що метою цього нормативно-правового акта є забезпечення гарантій прав і свобод людини і громадянина, а також захист прав та законних інтересів юридичних осіб. Таким чином, воєнний стан спрямований не лише на захист держави, а й на забезпечення

правопорядку та дотримання прав людини в умовах надзвичайних обставин.

Під час воєнних дій професія юриста набуває особливої значущості, оскільки правові наслідки безпосередньо пов'язані з юридичними аспектами конфлікту. Хоча розв'язання ситуації з державою-агресором правовими засобами є малоімовірним, а міжнародні правові механізми в цьому контексті не функціонують ефективно, значна частина питань потребує ретельної юридичної підготовки для їх вирішення в майбутньому.

Наразі існує значний попит на юридичний супровід, зокрема у сферах захисту бізнесу та відновлення пошкодженого майна. Також затребуваними є військово-правові, соціального забезпечення військово-службовців та їхніх сімей, а також ІТ-право. Це спричинило зростання попиту на правничі послуги.

Водночас ринок праці не здатен повністю задовольнити цей попит через дефіцит кадрів. Однією з причин є демографічна криза 90-х років, наслідки якої ринок праці відчуває нині. За даними аналітичних досліджень Work.ua, сектор «Юриспруденція» відновився після початку повномасштабного вторгнення і наразі пропонує більше вакансій, ніж до війни. Це пояснюється як збільшенням кількості правових викликів, так і гострим браком фахівців [14].

Типова вакансія в юридичній сфері – це пропозиція роботи в офісі, на повний робочий день, найчастіше у Києві. Дефіцит кадрів на юридичному ринку праці відчувається, незважаючи на давні твердження про «перенасичення» юристами. У квітні 2024 року конкуренція на одну вакансію була удвічі нижчою порівняно з довоєнним періодом [14].

Одним з ключових трендів юридичного ринку є військово-правові. Аналіз ринку свідчить про підвищений інтерес до цієї галузі з боку шукачів, і роботодавці підтверджують її високу актуальність. Компанії все частіше звертають увагу на «м'які» навички кандидатів, тоді як самі кандидати у резюме акцентують на «твердих» професійних компетенціях.

Конституція України гарантує непогрознені права та свободи людини навіть у

періоди воєнного стану [1]. Зокрема, стаття 21 Конституції передбачає, що права і свободи людини не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією та законами України [1]. У контексті воєнного стану юристи відіграють вирішальну роль у забезпеченні дотримання цих конституційних норм, балансує між необхідністю державних обмежень та захистом прав громадян. На мою думку, ефективність цього процесу значною мірою залежить від професіоналізму та етичних стандартів юридичних фахівців, які мають забезпечувати правову підтримку навіть у складних умовах війни. Важливо також, щоб юристи активно брали участь у моніторингу дотримання правових норм та сприяли прозорості і відповідальності державних органів. Таким чином, конституційні гарантії стають фундаментом для діяльності юристів, забезпечуючи правову основу для їхньої роботи під час воєнного стану.

Крім того, діяльність юристів в умовах воєнного стану повинна відповідати принципам верховенства права, закріпленим у Конституції України [1]. Це передбачає не лише захист індивідуальних прав, але й сприяння створенню правових механізмів, які дозволяють ефективно реагувати на виклики, пов'язані з військовими діями. На мою думку, конституційні норми повинні слугувати орієнтиром для розробки тимчасових законодавчих актів, що регулюють діяльність юристів у надзвичайних ситуаціях. Забезпечення доступності правової допомоги та захисту прав громадян під час воєнного стану є не лише юридичним, а й етичним обов'язком фахівців. Підсилення співпраці між юридичними інститутами та державними органами може сприяти більш ефективному виконанню цих завдань, що, у свою чергу, зміцнює верховенство права в країні.

Середня заробітна плата юристів становить близько 20 000 грн, однак вона залежить від низки чинників, таких як спеціалізація, галузь діяльності компанії, її географічне розташування та досвід працівника. Найбільший вплив на рівень доходу має знання англійської мови – роботодавці готові платити фахівцям зі знанням англійської на 38% більше.

На юридичному ринку праці спостерігається менша частка молоді, що зумовлено необхідністю здобуття вищої освіти для більшості посад. Водночас тут більше кандидатів з досвідом роботи. З метою подолання дефіциту кадрів, юридичні фірми активно працюють зі студентами, запроваджуючи програми стажування. Представники провідних юридичних компаній прогнозують, що попит на юристів не зменшуватиметься в найближчі роки, оскільки існує безліч правових викликів, які потребують вирішення саме в юридичній площині [14].

Дослідження командою Українського центру вивчення громадської думки «Соціоінформ» про доступності правової допомоги в умовах воєнного стану показало, що громадяни України зазвичай звертаються за правовою допомогою, переважно користуючись самостійним пошуком інформації в інтернеті, що складає 39% випадків. Допомога від органів місцевої влади склала 31%, а від приватних адвокатів та юристів – 27%. Значно рідше, лише 14%, правову допомогу надавали друзі та родичі, які не мають юридичної освіти [4, с. 49].

Значна різниця спостерігається між мешканцями обласних центрів та сільською місцевістю: жителі обласних центрів (38%) частіше зверталися за допомогою до приватних юристів, тоді як у сільських та менших містах більша частка (41% та 35%) отримувала допомогу від місцевих органів влади, що, можливо, обумовлено міцнішими зв'язками та вищим рівнем довіри до місцевої влади.

В умовах воєнного стану, особливо у прифронтових зонах, громадяни часто намагалися знайти відповіді на правові питання самостійно (41%), і менш активно зверталися за допомогою до влади та приватних юристів. Також багато хто зазначив, що після 24 лютого 2022 року якість та доступність правових послуг в Україні погіршилась. Головні проблеми, які були ідентифіковані, включають затримки в отриманні відповідей, перевантаженість системи безоплатної правової допомоги, скорочення числа юристів, а також недостатність фахівців для консультування щодо воєнних дій [4, с. 135].

У невеликих містах та обласних центрах фіксується скорочення числа юристів і збільшення часу очікування на консультації,

особливо щодо питань, пов'язаних із воєнними діями. Незважаючи на ці складнощі, серед тих, хто звертався до системи безоплатної правової допомоги, понад 80% виявились задоволеними наданою допомогою. Це включає вищий рівень задоволеності серед осіб працездатного віку та мешканців сільських районів.

Головними джерелами правової інформації для громадян залишаються органи місцевої влади, приватні юристи та самостійний пошук в інтернеті, де люди активно шукають відповіді на свої правові питання [4, с. 56].

Отже, аналіз діяльності юристів в умовах воєнного стану в Україні виявляє ряд значних викликів і змін у наданні правових послуг. Передусім, воєнний стан призвів до збільшення труднощів у доступі до кваліфікованих правових радників, особливо в регіонах, які не є великими обласними центрами. Число юристів у містах, крім обласних центрів, зазнало скорочення, що, в свою чергу, підсилює навантаження на існуючі правові системи та збільшує час очікування на необхідну допомогу.

Спеціалізована допомога з питань, пов'язаних із воєнними діями, особливо в обласних центрах, вимагає залучення більшої кількості кваліфікованих фахівців, яких недостатньо наявно через загальне скорочення чисельності юристів. Це спричиняє зниження загальної якості правових послуг, що підтверджується скаргами громадян на затримки в отриманні відповідей і перевантаженість системи безоплатної правової допомоги.

Юридична освіта в Україні складається з двох ключових ступенів: бакалавра та магістра. Магістерський ступінь надає право вступу до регульованих юридичних професій, таких як суддівство, адвокатура, нотаріат та прокурорська діяльність. Натомість бакалаврський ступінь дозволяє обіймати менш спеціалізовані посади, зокрема роль помічника. Загальний час навчання становить приблизно 5,5-6 років, з яких 4 роки припадають на бакалаврат та 1,5-2 роки на магістратуру [13, с. 202].

В Україні юридичну освіту можна здобути за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» у класичних університетах та

спеціалізованих вищих навчальних закладах різних органів влади, таких як університети внутрішніх справ або Пенітенціарна академія України [10]. Ця різноманітність у виборі освітніх інституцій і спеціалізацій є наслідком історичного розвитку освітньої системи, утвердженої ще за радянських часів.

Проте сучасна юридична освіта в Україні стикається з рядом системних та інституційних викликів. Серед них – необхідність оновлення навчальних програм та методик до сучасних вимог суспільства та економіки, формальність і застарілість багатьох курсів, перевиробництво юридичних фахівців, недостатність практично-орієнтованого навчання та співпраці з реальним сектором. Важливими є також питання, які стосуються внеску юридичної освіти у загальний розвиток верховенства права, захисту прав людини та подолання корупції у академічному середовищі.

В період з 2009 по 2024 роки в Україні було представлено та активно обговорено ряд концепцій, спрямованих на реформування юридичної освіти. Особливу увагу варто звернути на Концепцію розвитку вищої юридичної освіти, запропоновану у 2009 році, Концепцію розвитку юридичної освіти 2019 року та проект Концепції вдосконалення правничої освіти 2021 року, який має на меті підвищення якості фахової підготовки правників у відповідності до європейських освітніх та професійних стандартів [13, с. 203].

Хоча жодна з цих концепцій не була втілена у повному обсязі, не можна ігнорувати значні практичні кроки, зроблені в напрямку реформування: введення Єдиного фахового вступного випробування для вступу до магістратури з права, започаткування Єдиного державного кваліфікаційного іспиту для випускників правничих шкіл, а також створення Рейтингу правничих шкіл.

Наразі триває робота над новою Концепцією правового регулювання вищої юридичної освіти, яка є необхідною для забезпечення вимог європейської інтеграції. Розробка цієї концепції доручена Робочій групі, створеній Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики у грудні 2023 року. За планом, проект Концепції мав бути готовий до кінця червня 2024 року, однак, як заявлено, робота над ним затягнула-

ся і була завершена лише в липні 2024 року. Деталі цієї Концепції, терміни її прийняття та імплементації на момент підготовки звіту залишаються невизначеними [13, с. 203].

Реформування юридичної освіти в Україні набуває особливої актуальності та розглядається на високому державному рівні, зокрема в Офісі Президента України. І. Мудра, заступниця керівника Офісу Президента, у червні 2024 року провела засідання з представниками Уряду, Парламенту та юридичних шкіл, обговорюючи ці питання, а також взаємодіяла з міжнародними дипломатами у контексті цих реформ. Важливим висновком цих дискусій є утворення загального консенсусу серед зацікавлених сторін про значення цих змін для зміцнення верховенства права в країні [13, с. 203].

На жаль, попри деякі позитивні кроки, як-от впровадження нових освітніх формул та кодифікацій, основні цілі реформи юридичної освіти не були повністю реалізовані, а ключові системні та інституційні проблеми залишаються невирішеними. Це підкреслює потребу в подальших практичних кроках для реформування в контексті європейської інтеграції України.

Регуляція вищої освіти в Україні відбувається через стандарти вищої освіти, які визначають основні та спеціалізовані компетенції, які студенти повинні освоїти після завершення навчання. Важливу роль відіграють професійні стандарти, що формують основу для отримання професійних кваліфікацій. Станом на березень 2024 року, стандарти спеціальності «Право» на бакалаврському та магістерському рівнях, затверджені в липні 2022 року, були розроблені широким колом фахівців, включаючи представників провідних юридичних шкіл та неурядових організацій [13, с. 203].

Водночас стандарти для спеціальності «Міжнародне право» ще не були затверджені та перебувають у стадії розробки. Розробку професійних стандартів, таких як для суддів, прокурорів та юридичних радників, веде Асоціація правників України, тоді як стандарти для нотаріусів та адвокатів розробляються Львівським університетом бізнесу та права, підкреслюючи важливість участі широкого кола професійних організацій у цьому процесі.

Під час розробки Стандартів було використано широкий спектр європейських та міжнародних стандартів, що дозволяє розглядати їх як імplementовані у юридичну освіту в Україні. Це визначає їх як ключову цінність. Проте, обмежений обсяг Стандартів може свідчити про часткове включення міжнародних положень, можливо через узагальнене або неповне розуміння цих положень авторами [13, с. 204].

Стандарти, в цілому, відповідають вимогам юридичної професії, охоплюючи не тільки «м'які навички», практичні інструменти та методологічні знання, але й їх застосування. Однак, етичні аспекти професійного розвитку юристів зазнали меншої уваги в порівнянні з технічними навичками, з етичними питаннями, зазначеними лише у двох компетенціях. Зауваження також стосуються відображення в Стандартах знань права Європейського Союзу, іноземних мов та інших аспектів.

Наразі, зміст професійних стандартів важко оцінити, оскільки їх вплив на Стандарти та освітні програми може бути значним. Також важливим є перегляд процесу відбору розробників цих документів, який наразі обмежується поданням заявок за встановленою формою, без проведення повноцінного конкурсу, що може призвести до низької якості стандартів та потребуватиме подальшого удосконалення.

Необхідно провести оцінку впливу Стандартів та професійних стандартів на юридичну освіту, щоб сформулювати рекомендації щодо їх удосконалення та вибору найефективніших інструментів для їх імplementації в освітні програми, а також для подальшого моніторингу їх ефективності.

У світлі того, що Стандарти і професійні стандарти мають формальний характер, важливо переглянути їхню роль у юридичній освіті, посилюючи їх вплив чи вводячи інші методи контролю якості освітніх програм. В удосконаленні змісту Стандартів та професійних стандартів слід звернути увагу на зміцнення вимог до компетентностей і кваліфікацій, які забезпечать студентам належні знання та навички з професійної етики, права Європейського Союзу, іноземних мов і технологій штучного інтелекту. Такий підхід сприятиме верховенству права

в Україні та підвищенню якості юридичної професії в цілому, а також процесу європейської інтеграції [13, с. 205].

Висновки. Отже, дослідивши дане питання, ми дійшли висновку, що діяльність юристів в умовах воєнного стану в Україні стикається з низкою значних викликів, які потребують негайного вирішення. Воєнний стан призвів до зростання попиту на правничі послуги в сферах військового права, захисту прав військовослужбовців та їхніх сімей, а також відновлення пошкодженого майна. Проте ринок праці не в змозі повністю задовольнити цей попит через дефіцит кваліфікованих кадрів, що посилює навантаження на існуючих фахівців та впливає на доступність правової допомоги, особливо в регіонах, віддалених від обласних центрів. За даними Work.ua, у квітні 2024 року конкуренція на одну вакансію в юридичній сфері була удвічі нижчою порівняно з довоєнним періодом, що свідчить про гострий дефіцит фахівців на ринку праці.

Недостатня підготовка юристів до роботи в умовах збройного конфлікту свідчить про необхідність глибоких реформ у системі юридичної освіти. Існуючі освітні програми часто не враховують специфічних потреб воєнного часу, що знижує ефективність правничої діяльності. Важливим аспектом є оновлення стандартів вищої освіти та професійних стандартів, включення в навчальні програми міжнародного гуманітарного права, військового права, розвитку практичних навичок та етичних компетенцій. Наприклад, впровадження нових освітніх формул та кодифікацій, як зазначено у роботах Українського центру вивчення громадської думки «Соціоінформ», може суттєво підвищити якість підготовки майбутніх юристів.

Зважаючи на це, нагальною є потреба у впровадженні системних змін у юридичній освіті та професійній підготовці юристів. Це сприятиме підвищенню якості надання правової допомоги, забезпеченню прав людини та зміцненню верховенства права навіть у найскладніших умовах воєнного стану. Зазначені заходи є вкрай важливими сьогодні, оскільки вони сприятимуть захисту прав громадян та відновленню справедливості в суспільстві, яке зазнає впливу збройної агресії. Наприклад, програми стажування,

впроваджені юридичними фірмами, дозволяють студентам отримувати необхідний досвід та практичні навички, що підвищує їхню готовність до роботи в екстремальних умовах.

Крім того, необхідно розширювати можливості для професійного розвитку юристів, особливо в галузях, пов'язаних з воєнним правом та правами людини. Держава повинна підтримувати програми навчання та перепідготовки, що дозволять фахівцям ефективно реагувати на нові правові виклики. Це особливо актуально з огляду на те, що багато громадян звертаються за правовою допомогою в умовах воєнного стану, і якість цієї допомоги безпосередньо впливає на їхні права та свободи. Наприклад, введення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту для випускників правничих шкіл допоможе стандартизувати рівень підготовки та забезпечити високу якість правових послуг.

Також важливо враховувати географічну нерівномірність доступу до правових послуг. Як зазначено у статті, мешканці обласних центрів частіше звертаються до приватних юристів, тоді як у сільській місцевості переважає допомога від місцевих органів влади. Це підкреслює необхідність розширення мережі безоплатної правової допомоги та підтримки місцевих юридичних фахівців у віддалених регіонах. Наприклад, створення мобільних юридичних консультаційних пунктів у сільських районах може суттєво покращити доступність правової допомоги для громадян, які потребують негайної підтримки.

Література:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.11.2024).
2. Биков О. М., Старков І. О. Загальнотеоретичні аспекти забезпечення прав людини в умовах війни. *Legal bulletin*. 2024. Т. 1, № 11. С. 10-15. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339x-2024-11-a1> (дата звернення: 19.11.2024).
3. Бошицький Ю. Л., Ярошевська Т. Ю. Оптимізація роботи бібліотеки київського університету права НАН України в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 9-13.
4. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. Соціоінформ. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-pravovoyi-dopomogy-v-konteksti-voyennogo-stanu.pdf> (дата звернення: 21.10.2024).
5. Коваль Г. Мотиваційно-ціннісний компонент правників в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 9(37). С. 1129-1140. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-1129-1140](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-1129-1140) (дата звернення: 21.10.2024).
6. Константінов С. Ф. Юридична освіта та підготовка правників в умовах воєнного стану. *New ukrainian law*. 2023. № 2. С. 98-103. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2023.2.12> (дата звернення: 21.10.2024).
7. Лаврів В. П. Правосвідомість адвоката в період військового стану. *Scientific notes Series Law*. 2024. Т. 1, № 16. С. 232-234. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-232-234> (дата звернення: 21.10.2024).
8. Мусієнко А. В., Жук А. М. Актуальність критичного мислення в професійній діяльності юриста під час агресії росії проти України. *Dictum factum*. 2023. № 2(14). С. 148-152.
9. Орлова О. С., Заборовський В. В., Манзюк В. В. Особливості професійної діяльності адвоката та україн-

Конституційні гарантії, закріплені в Конституції України, грають ключову роль у забезпеченні прав та свобод громадян навіть у період воєнного стану. Стаття 21 Конституції передбачає, що права і свободи людини не можуть бути обмежені, за винятком випадків, передбачених Конституцією та законами України. Юристи мають важливу місію забезпечувати дотримання цих конституційних норм, балансує між державними обмеженнями та захистом прав громадян. На нашу думку, підвищення професіоналізму та етичних стандартів серед юристів є невід'ємною складовою успішного функціонування правової системи в умовах воєнного стану. Це включає активну участь юристів у моніторингу дотримання правових норм та сприянні прозорості та відповідальності державних органів, що, в свою чергу, зміцнює верховенство права в країні.

Таким чином, діяльність юристів в умовах воєнного стану в Україні вимагає комплексного підходу, який включає реформування освітньої системи, підвищення професійної підготовки, розширення доступу до правових послуг та забезпечення дотримання конституційних гарантій. Реалізація цих заходів сприятиме не лише ефективнішому функціонуванню правової системи в умовах війни, але й загальному зміцненню верховенства права та захисту прав людини в Україні. Враховуючи поточні виклики, впровадження запропонованих реформ є критично важливим для забезпечення стабільності та справедливості в суспільстві, що перебуває під загрозою збройної агресії.

ської адвокатури в умовах воєнного стану. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2022. № 3. С. 279–285. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.50> (дата звернення: 21.10.2024).

10. Прилипко В., Заверуха Ю., Кушевська Н. Актуальні виклики та тенденції у сфері професійної підготовки юристів в Україні. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 2(30). С. 655-669. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-655-669](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-655-669) (дата звернення: 21.10.2024).

11. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

12. Про правовий режим воєнного стану. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.11.2024).

13. Тінювий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. ZMINA - Центр прав людини. 538 с. URL: https://uba.ua/documents/1PR/PR%20&%20Communications%202023/Zvit_09_09_2024_fin.pdf (дата звернення: 21.10.2024).

14. Україні (не) потрібні юристи: що відбувається з ринком праці юриспруденції та чи знайдуться робочі місця для тисяч випускників. *Work.ua*. URL: <https://www.work.ua/articles/analytics/3291> (дата звернення: 21.10.2024).

15. Хомин Д. Р., Шандрук А. М. Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. № 1. С. 513–515. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/117> (дата звернення: 21.10.2024).

16. Хотинська-Нор О., Денисюк Р. Спеціалізація адвокатів України в умовах війни: стан і перспективи розвитку. *Bulletin of taras shevchenko national university of kyiv. legal studies*. 2022. № 124. С. 97-101. URL: <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/541> (дата звернення: 21.10.2024).

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). Ofitsiyniy vebportal parlamentu Ukrainy. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (Accessed October 30, 2024).

2. Bykov, O. M., & Starkov, I. O. (2024). Zahalnoteoretychni aspekty zabezpechennia prav liudyny v umovakh viiny. *Legal Bulletin*, 1(11), 10-15. <https://doi.org/10.31732/2708-339x-2024-11-a1> (Accessed November 19, 2024).

3. Boshytskyi, Y. L., & Yaroshevska, T. Y. (2023). Optimization of the work of the library of the Kyiv University of Law of the NAS of Ukraine under martial law. *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava (Kyiv University of Law Journal)*, (4), 9-13. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1001> (Accessed October 21, 2024).

4. Dostupnist pravovoyi dopomohy v konteksti voyennogo stanu. (2023). *Sotsioinform*. <https://legaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/dostupnist-pravovoyi-dopomogy-v-konteksti-voynenogo-stanu.pdf> (Accessed October 21, 2024).

5. Koval, H. (2024). Motyvatsiino-tsinnisnyi komponent pravnykiv v umovakh voiennoho stanu. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 9(37), 1129–1140. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-1129-1140](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-1129-1140) (Accessed October 21, 2024).

6. Konstantinov, S. F. (2023). Yurydychna osvita ta pidhotovka pravnykiv v umovakh voiennoho stanu. *New Ukrainian Law*, 2, 98-103. <https://doi.org/10.51989/nul.2023.2.12> (Accessed October 21, 2024).

7. Lavriv, V. P. (2024). Pravosvidomist advokata v period viiskovoho stanu. *Scientific Notes Series Law*, 1(16), 232-234. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-232> (Accessed October 21, 2024).

8. Musiienko, A. V., & Zhuk, A. M. (2023). Aktualnist krytychnoho myslennia v profesiinii diialnosti pravnyka pid chas ahresii Rosii proty Ukrainy. *Dictum factum*, 2(14), 148-152

9. Orlova, O. S., Zaborovskiy, V. V., & Manziuk, V. V. (2022). Osoblyvosti profesiinoy diialnosti pravnyka ta ukraïnskoy advokatury v umovakh voiennoho stanu. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3, 279-285. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.50> (Accessed October 21, 2024).

10. Prylypko, V., Zaverukha, Y., & Kushevska, N. (2024). Suchasni vyklyky ta tendentsii u sferi profesiinoy pidhotovky pravnykiv v Ukraini. *Nauka i tekhnika sohodni*, 2(30). [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-655-669](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-655-669) (Accessed October 21, 2024).

11. Pro zatverdzhennya pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity. (2015). Ofitsiyniy vebportal parlamentu Ukrainy. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п#Text> (Accessed October 21, 2024).

12. Pro pravoviy rezhym voiennoho stanu. (2015). Ofitsiyniy vebportal parlamentu Ukrainy. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed October 21, 2024).

13. Tinoviy zvit do rozdil 23 «Pravosuddia ta fundamentalni prava» Zvitu Yevropeiskoy komisii shchodo Ukrainy u 2023 rotsi. (2024). ZMINA - Tsentr prav liudyny. https://uba.ua/documents/1PR/PR%20&%20Communications%202023/Zvit_09_09_2024_fin.pdf (Accessed October 21, 2024).

14. Ukraini (ne) potribni yurysty: Shcho vidbuvaetsia z rynkom pratsi yurysprudentsii ta chy znyaydutsia robochi mistia dlia tysyach vypusknikiv. (2024). *Work.ua*. <https://www.work.ua/articles/analytics/3291> (Accessed October 21, 2024).

15. Khomyn, D. R., & Shandruk, A. M. (2023). Osoblyvosti diialnosti advokatury v umovakh voiennoho stanu. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 1, 513–515. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/117> (Accessed October 21, 2024).

16. Khotynska-Nor, O., & Denysiuk, R. (2022). Spetsializatsiia ukraïnskykh advokativ v umovakh viiny: stan i perspektyvy rozvytku. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies*, 124, 97–101. <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/541> (Accessed October 21, 2024).

Стаття надійшла до друку 19 листопада 2024 року

**РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ;
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ,
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 343.3

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A9

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Биков О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Савченко В.В.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: savchenkovv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2974-8019>*

PERSONAL DATA PROTECTION IN MODERN LEGISLATION

Вукон О.М.,

*Doctor of Laws,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>*

Savchenko V.V.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: savchenkovv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2974-8019>*

Анотація. У статті розглянуто сучасні виклики захисту персональних даних, обумовлені стрімким розвитком інформаційних технологій і зростаючими кіберзагрозами. Автор досліджує проблеми, що виникають через витоки даних, соціальну інженерію та поширення фішингових атак, а також аналізує численні приклади масштабних витоків інформації, які не лише завдають фінансових збитків, але й підривають довіру громадськості до державних установ і комерційних компаній. Основну увагу приділено законодавчим аспектам захисту персональних даних в Україні, їх відповідності викликам сучасного цифрового середовища та порівнянню з міжнародними стандартами, такими як Загальний регламент про захист даних (GDPR) та стандарти ISO/IEC 27001.

Результати аналізу свідчать про те, що чинне законодавство не завжди встигає адаптуватися до швидкого розвитку технологій, що призводить до утворення «сірих зон», які можуть використовуватися для несанкціонованого доступу до інформації. Крім того, важливими факторами зниження рівня безпеки є недоліки в організаційному управлінні, недостатня підготовка працівників і брак регулярних аудитів, а також відсутність належної координації між державними органами. У статті також запропоновано низку рекомендацій для вдосконалення законодавчої бази, включаючи введення суворіших санкцій за порушення норм, чіткі визначення ключових понять і запровадження спеціального регулювання для новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту та блокчейну. Автор наголошує на необхідності посилення кібербезпеки в організаціях, які обробляють персональні дані, включаючи впровадження систем управління інформаційною безпекою та регулярне навчання співробітників. Підвищення обізнаності громадян також розглядається як важливий фактор, що сприятиме кращому

розумінню ризиків, пов'язаних із захистом особистої інформації. Також підкреслюється значення державної координації та міжнародного співробітництва для подолання кіберзагроз.

У результаті дослідження зроблено висновок, що лише комплексний підхід, який охоплює вдосконалення законодавства, посилення кібербезпеки, підвищення цифрової грамотності та розвиток інноваційних технологій захисту даних, здатний забезпечити належний рівень захисту персональних даних у сучасному цифровому світі.

Ключові слова: персональні дані, захист персональних даних, інформаційні технології, глобалізація, законодавство, кібербезпека, приватність, витік даних, кібератаки.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 13.

Abstract. The article examines the current challenges of personal data protection caused by the rapid development of information technology and growing cyber threats. The author examines the problems arising from data leaks, social engineering and the spread of phishing attacks, and analyses numerous examples of large-scale information leaks that not only cause financial losses but also undermine public trust in government agencies and commercial companies. The main focus is on the legislative aspects of personal data protection in Ukraine, its compliance with the challenges of the modern digital environment and comparison with international standards, such as the General Data Protection Regulation (GDPR) and ISO/IEC 27001 standards.

The results of the analysis show that the current legislation does not always keep pace with the rapid development of technology, which leads to the creation of 'grey areas' that can be used for unauthorised access to information. In addition, important factors in reducing the level of security are deficiencies in organisational management, insufficient training and lack of regular audits, as well as lack of proper coordination between government agencies. The article also offers a number of recommendations for improving the legal framework, including the introduction of stricter sanctions for violations of regulations, clear definitions of key concepts, and the introduction of special regulation for new technologies, including artificial intelligence and blockchain. The author emphasises the need to strengthen cybersecurity in organisations that process personal data, including the introduction of information security management systems and regular employee training. Raising awareness of citizens is also seen as an important factor that will contribute to a better understanding of the risks associated with the protection of personal information. The importance of state coordination and international cooperation to overcome cyber threats is also emphasised.

The study concludes that only a comprehensive approach, which includes improving legislation, strengthening cybersecurity, increasing digital literacy and developing innovative data protection technologies, can ensure an adequate level of personal data protection in the modern digital world.

Keywords: Personal data, personal data protection, information technology, globalisation, legislation, cybersecurity, privacy, data breach, cyberattacks

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 13.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток технологій та глобалізація суттєво збільшили обсяги персональних даних, що збираються та обробляються. Однак, законодавство часто не встигає за цими змінами, створюючи ризики для приватності. Ця робота спрямована на аналіз сучасного стану законодавчого регулювання захисту персональних даних в Україні та розробку пропозицій щодо його вдосконалення для забезпечення адекватного захисту прав громадян у цифрову епоху.

Витік персональних даних у цифрову епоху став однією з найактуальніших проблем інформаційної безпеки. Зростання кількості кібератак та вдосконалення методів збору даних призвели до підвищення ризику несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації. Наслідки таких інцидентів можуть бути різноманітними: від фінансових втрат до порушення репутації та психологічного дискомфорту постраждалих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що питання захисту

персональних даних у контексті розвитку технологій та глобалізації в Україні є відносно новим, окремі аспекти цієї проблеми вже стали об'єктом досліджень українських науковців, які заклали основу для подальшого вдосконалення законодавчої бази. Зокрема, Брижко В.М., Захист персональних даних: реалії та практика сучасності, Бем М. В., Городиський І. М., Саттон Г., Родіоненко О. М. – захист персональних даних: правове регулювання та практичні аспекти, Єфремова К. В. – технології цифрової економіки та фінансова безпека, Дуравкін П. М., Гафич І. І. – сучасні виклики та майбутнє правового захисту персональних даних: під впливом розвитку цифровізації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вищезазначена проблема багатогранна й комплексна, тому потребує глибокого аналізу причин і умов витоків персональних даних, оцінки їх наслідків та розробки ефективних заходів для їх усунення. Особливу увагу слід приділити вдосконаленню систем захисту даних, щоб

запобігти повторенню подібних ситуацій та забезпечити надійний рівень безпеки інформації в умовах сучасних кіберзагроз.

Головною метою статті має стати комплексне дослідження проблеми розбіжності між швидким технологічним розвитком та законодавчим регулюванням у сфері захисту персональних даних. Завдання статті полягає в аналізі сучасного стану законодавства щодо захисту персональних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, однією з основних причин недостатньої ефективності механізмів захисту персональних даних є недосконале правове регулювання. Швидкий розвиток технологій часто призводить до того, що законодавство не встигає за змінами, створюючи «сірі зони», які можуть використовувати зловмисники.

Соціальна інженерія також залишається одним з найпоширеніших методів отримання конфіденційної інформації. Багато користувачів не усвідомлюють ризики, пов'язані з передачею персональних даних через Інтернет, і не вживають належних заходів безпеки.

Окрім цього, організаційні недоліки, такі як відсутність чіткої політики інформаційної безпеки у багатьох компаніях, недостатня підготовка персоналу до кіберзагроз, брак регулярних аудитів і слабка координація дій між державними органами, також негативно впливають на загальний рівень захисту даних.

Приклади неефективності захисту даних добре ілюструють ці проблеми. Постійні витіки великих обсягів даних у таких компаніях, як Facebook (50 мільйонів паролів користувачів Facebook):

«Facebook, який вже зіткнувся з перевіркою того, як він обробляє приватну інформацію своїх користувачів, заявив у п'ятницю, що атака на його комп'ютерну мережу призвела до витоку особистої інформації майже 50 мільйонів користувачів» [11, с. 1] і LinkedIn, (700 мільйонів облікових записів):

«Публікація з'явилася на горезвісному хакерському форумі о 8:57 ранку за Лондоном.

«Привіт, у мене є 700 мільйонів записів LinkedIn за 2021 рік», – написав він.

У дописі було посилання на зразок із

мільйоном записів та запрошення до інших хакерів зв'язатися з ним приватно та зробити пропозиції щодо бази даних» [12 с. 1], а також поширення фішингових атак і вірусів-вимагачів (ransomware) свідчать про вразливість існуючих механізмів безпеки. Ці інциденти підкреслюють необхідність посилення як технічних рішень, так і нормативної бази.

Правові аспекти відповідальності за витік даних регулюються національним законодавством кожної країни та міжнародними договорами і стандартами, такими як Загальний регламент про захист даних (GDPR) і стандарти ISO/IEC 27001, які встановлюють вимоги до систем управління інформаційною безпекою [6].

В Україні питання відповідальності за витік інформації регулюється Законом України «Про захист персональних даних» [5, с. 5], що визначає права суб'єктів персональних даних, обов'язки операторів і відповідальність за порушення законодавства, а також нормами Цивільного, Кримінального та Адміністративного кодексів України та Конституції України.

Для порівняння ми можемо визначити основні риси цих двох документів:

- Спільні принципи. Обидва документи базуються на загальних принципах захисту персональних даних, таких як законність, добросовісність, прозорість, обмеження цілей, мінімізація даних, точність, доступність, цілісність та конфіденційність.

- Можуть бути і відмінності у формулюванні та акцентах на певних принципах. Наприклад, GDPR надає більше уваги праву на забуття.

Для прикладу, я ще пропоную розглянути наступний популярний месенджер Telegram. Правове регулювання діяльності Telegram є складним і неоднозначним питанням, яке викликає жваві дискусії серед юристів, фахівців з кібербезпеки та представників правоохоронних органів. З одного боку, Telegram позиціонує себе як захисник приватності користувачів, використовуючи передові технології шифрування. З іншого боку, розподілена структура мережі серверів і відсутність централізованого управління ускладнюють контроль за діяльністю месенджера та забезпечення виконання вимог національного законодавства.

Ключовими проблемами правового регулювання Telegram є:

- юрисдикція, тобто встановлення юрисдикції над компанією, яка має розподілену структуру і не має офіційного представництва в багатьох країнах.

- захист персональних даних, оскільки суміщення вимог до захисту персональних даних з необхідністю боротьби з незаконною діяльністю, такою як поширення екстремістських матеріалів або дитячої порнографії.

- цензура, так як збалансування права на свободу слова з необхідністю запобігання поширенню ненависті, насильства та дезінформації.

У квітні 2023 року Європейська Комісія оприлюднила список VLOP. До списку потрапити такі платформи, як Facebook, Instagram, LinkedIn, Tik Tok, Twitter та інші. Але поріг у 45 мільйонів повинен постійно оновлюватися. Тому Європейська Комісія уповноважена доповнювати положення Регламенту. Наприклад, знизити поріг, якщо дійде висновку, що платформа має великий соціальний вплив.

Telegram до цього списку поки що не потрапив, адже він має менше 45 мільйонів активних користувачів на місяць в ЄС. Втім, відсутність Telegram серед VLOP не означає, що платформа випадає з поля зору Європейської Комісії і національних регуляторів. Європейська Комісія повинна наглядати за VLOP. А національні органи (Digital Services Coordinators) будуть відповідати за нагляд за меншими платформами. Ці органи повинні бути створені державами-членами ЄС до 17 лютого 2024 року [13, с 1].

Які наслідки мають порушення законодавства про захист персональних даних?

Порушення законодавства про захист персональних даних можуть мати серйозні наслідки як для осіб, чії дані були скомпрометовані, так і для компаній або організацій, відповідальних за їх обробку.

Одним з основних наслідків є фінансові санкції. Органи регулювання можуть накладати значні штрафи на компанії за порушення законодавства. Наприклад, відповідно до Загального регламенту про захист даних (GDPR) в ЄС [3], штрафи можуть досягати 4% від річного обсягу бізнесу або 20 мільйонів євро, залежно від того, що біль-

ше. В Україні, відповідно до статті 188-39 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за порушення [2] законодавства у сфері захисту персональних даних можуть накладатися адміністративні штрафи.

Крім того, відшкодування збитків також є важливим аспектом. Постраждалі особи можуть подати позови на відшкодування збитків, завданих витоком або неналежним обробленням їхніх даних. Це може включати як матеріальні, так і нематеріальні збитки, відповідно до статті 1166 Цивільного кодексу України [3].

Згідно зі статтею 182 Кримінального кодексу [4], незаконні дії щодо збору, зберігання, використання, знищення, поширення або зміни конфіденційної інформації про особу, якщо це не підпадає під регулювання інших статей Кодексу, тягнуть за собою покарання у вигляді штрафу від п'ятисот до тисячі НМДГ, виправних робіт до двох років, арешту до шести місяців або обмеження волі до трьох років.

Зауважу, що розповсюдження неправдивої інформації, яка завдає шкоди репутації особи, є порушенням права на захист честі і гідності (стаття 29 Конституції України) [1].

Також, особливо актуальним питання захисту персональних даних стало в умовах повномасштабної війни в Україні. Масова мобілізація, переміщення населення та посилення кібератак створюють додаткові ризики для витоку персональних даних

Як ми можемо запобігти витоку персональних даних? Щоб забезпечити безпеку особистої інформації, необхідні комплексні заходи, які охоплюють як удосконалення законодавчої бази, так і підвищення рівня кібербезпеки організацій та обізнаності громадян.

Удосконалення законодавчої бази є одним з ключових напрямків у забезпеченні захисту персональних даних. Це передбачає регулярний перегляд та оновлення законодавства з урахуванням нових технологій та викликів. Посилення відповідальності за порушення законодавства шляхом збільшення штрафних санкцій та введення кримінальної відповідальності за найсерйозніші правопорушення також є важливим кроком. Крім того, необхідно створити чіткі та зрозумілі визначення ключових понять, щоб уникну-

ти неоднозначностей у застосуванні закону. Окрему увагу слід приділити регулюванню нових технологій, таких як штучний інтелект та блокчейн, які відкривають нові можливості для обробки персональних даних, але водночас створюють нові ризики.

Підвищення рівня кібербезпеки організацій є не менш важливим завданням. Організації, що обробляють персональні дані, повинні обов'язково впроваджувати та сертифікувати системи управління інформаційною безпекою. Регулярні аудити безпеки дозволяють виявляти та усувати вразливості в системах захисту. Навчання персоналу також є важливим елементом, оскільки саме люди часто стають причиною кібератак. Захист від кібератак шляхом впровадження ефективних систем захисту є невід'ємною частиною забезпечення безпеки даних.

Підвищення обізнаності громадян є ключовим фактором у забезпеченні захисту персональних даних. Проведення широких інформаційних кампаній допоможе людям зрозуміти ризики, пов'язані з розголошенням персональних даних, та навчитися захищати свою інформацію. Включення тем кібербезпеки та захисту персональних даних до шкільних та університетських програм сприятиме формуванню цифрової грамотності у молодіжного покоління.

Співпраця державних органів є необхідною умовою для ефективного протистояння кіберзагрозам. Створення єдиного координаційного центру з кібербезпеки дозволить оперативно реагувати на кіберінциденти. Обмін інформацією між різними державними органами сприятиме підвищенню ефективності боротьби з кіберзлочинністю. Розширення міжнародного співробітництва в галузі кібербезпеки дозволить обмінюватися досвідом та розробляти спільні підходи до боротьби з кіберзлочинністю.

Розвиток технологій захисту даних є одним з найперспективніших напрямків у забезпеченні кібербезпеки. Підтримка на-

укових досліджень у сфері кібербезпеки та розробка нових технологій захисту даних дозволить створити більш ефективні системи захисту. Створення інноваційних екосистем сприятиме розвитку стартапів та малих підприємств, які займаються розробкою рішень у сфері кібербезпеки.

Також, необхідно, для захисту персональних даних у воєнний час слід встановити чіткі правила і процедури збору, обробки та зберігання персональних даних, особливо тих, що стосуються військовозобов'язаних та внутрішньо переміщених осіб.

Висновки. Проведене дослідження виявило, що проблема захисту персональних даних є надзвичайно актуальною в сучасному цифровому світі. Недостатня ефективність механізмів захисту даних зумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів.

По-перше, застаріле законодавство не встигає за швидкими темпами розвитку технологій, створюючи «сірі зони», які активно експлуатуються зловмисниками. По-друге, низький рівень кібергігієни користувачів та організаційні недоліки в компаніях роблять їх вразливими до кібератак. По-третє, відсутність ефективної координації між державними органами ускладнює боротьбу з кіберзлочинністю.

Витоки персональних даних у великих компаній, таких як Facebook та LinkedIn, наочно демонструють масштаби проблеми. Воєнний стан в Україні додатково ускладнює ситуацію, оскільки створює нові ризики для витоку даних, пов'язані з мобілізацією, переміщенням населення та посиленням кібератак.

Для вирішення цієї проблеми необхідний комплексний підхід. Захист персональних даних є одним з найважливіших викликів сучасності. Лише за умови спільних зусиль держави, бізнесу та громадянського суспільства можна забезпечити ефективний захист персональних даних та створити безпечне цифрове середовище.

Література:

1. Конституція України, Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція Редакція від 01.01.2020, підстава - 27-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 25.10.2024р.)

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Документ 80731-X, чинний, поточна редакція. Редакція від 09.08.2024, підстава 3886-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. (дата звернення: 25.10.2024р.)

3. Цивільний кодекс України. Документ 435-IV, чинний, поточна редакція. Редакція від 28.04.2023, підстава 2989-IX, 2970-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.10.2024р.)

4.Кримінальний кодекс України, Документ 2341-III, чинний, поточна редакція. Редакція від 07.09.2024, підстава 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення: 26.10.2024 р.)

5.ЗАКОН УКРАЇНИ «Про захист персональних даних», Документ 2297-VI, чинний, поточна редакція. Редакція від 27.04.2024, підстава - 3585-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>. (дата звернення: 27.10.2024р.)

6.РЕГЛАМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2016/679, Документ 984_008-16, чинний, поточна редакція. Прийняття від 27.04.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text. (дата звернення: 27.10.2024р.)

7.Брижко В.М. Захист персональних даних: реалії та практика сучасності. Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національна академія правових наук України. Журнал «Інформація і право», № 3(9) / 2013. (дата звернення: 27.10.2024 р.)

8.Бем М. В., Городиський І. М., Саттон Г., Родіоненко О. М. Захист персональних даних: Правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. К.: К.І.С., 2015. 220 с. URL: <https://rm.coe.int/168059920c>. (дата звернення: 27.10.2024 р.)

9.Єфремова К. В. Технології цифрової економіки та фінансова безпека. Право та інновації. 2023. № 2 (42). С. 7-11. URL: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2\(42\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-1) (дата звернення: 27.10.2024 р.)

10.Дуравкін П. М., Гафич І. І. Сучасні виклики та майбутнє правового захисту персональних даних: під впливом розвитку цифровізації. Право та інновації. 2023. № 3 (43). С. 89-100. (дата звернення: 27.10.2024 р.)

11.Журнал The New York Times. Стаття «Порушення безпеки Facebook викрило акаунти 50 мільйонів користувачів», дата публікації: 28 вересня 2018р. Електронна стаття, URL: <https://www.nytimes.com/2018/09/28/technology/facebook-hack-data-breach.html> (дата звернення: 28.10.2024 р.).

12.Джо Тайді . BBC News Україна. Стаття: «Я викрав дані 700 млн користувачів LinkedIn задля розваги», дата публікації: 18 липня 2021р. Електронна стаття: URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57833124> (дата звернення: 28.10.2024 р.)

13.Спесивцева О. Центр демократії та верховенства права за фінансової підтримки International Media Support. Стаття: «Неприступна фортеця Telegram: чи в силах держави регулювати платформу?», дата публікації: 28 вересня 2023 р. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/telegram-regulyuvaty-platformu/> (дата звернення: 30.10.2024 р.)

References:

1.Constitution of Ukraine, Document 254к/96-ВР, current, current edition - Edition of 01.01.2020, grounds - 27-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>(Accessed October 25, 2024).

2.Code of Ukraine on Administrative Offences. Document 80731-X, current, current edition - Edition of 09.08.2024, basis - 3886-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>(Accessed October 25, 2024).

3.Civil Code of Ukraine. Document 435-IV, current, current edition - Edition of 28.04.2023, basis - 2989-IX, 2970-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Accessed October 26, 2024).

4.Criminal Code of Ukraine, Document 2341-III, current, current edition - Edition of 07.09.2024, basis - 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>(Accessed October 26, 2024).

5.LAW OF UKRAINE ‘On Personal Data Protection’, Document 2297-VI, current, current edition - Edition of 27.04.2024, grounds. 3585-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>(Accessed October 27, 2024).

6.REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL (EU) 2016/679, Document 984_008-16, current, current version - Adoption of 27.04.2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text(Accessed October 27, 2024).

7.Bryzhko V.M. Protection of personal data: realities and practice of the present. State Scientific Institution ‘Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine’. Journal ‘Information and Law’, No. 3 (9) / 2013 (Accessed October 27, 2024).

8.Bem MV, Gorodissky IM, Sutton G, Rodionenko O. Protection of personal data: Legal regulation and practical aspects: a scientific and practical manual. K.: K.I.S., 2015. 220 p. URL: <https://rm.coe.int/168059920c>. (Accessed October 27, 2024).

9.Digital economy technologies and financial security. Law and Innovation. 2023. № 2 (42). С. 7-11. URL: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2\(42\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-1) (Accessed October 27,2024).

10.REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL (EU) 2016/679, Document 984_008-16, current version - Adoption of 27.04.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text(Accessed October 27,2024).

11.Mike Isaac and Sheera Frenkel. The New York Times «Facebook Security Breach Exposes Accounts of 50 Million Users», Electronic article, URL: <https://www.nytimes.com/2018/09/28/technology/facebook-hack-data-breach.html> (Accessed October 28, 2024).

12.Joe Tidy. BBC News Ukraine. Article: ‘I stole the data of 700 million LinkedIn users for fun’, date of publication: 18 July 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57833124> (Accessed October 28,2024).

13.Spesivtseva O. Centre for Democracy and Rule of Law with the financial support of International Media Support. Article: ‘The Impregnable Fortress of Telegram: Is the State Able to Regulate the Platform?’, published: 28 September 2023. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/telegram-regulyuvaty-platformu/>(Accessed October 30, 2024).

Стаття надійшла до друку 01 листопада 2024 року

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Степаненко Н.В.,

доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Піддубний Д.Д.,

здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: piddubnyidd@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4874-228X>

MODERN PROBLEMS OF PREVENTING AND COUNTERING CRIME IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Stepanenko N.V.,

PhD in law,
associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St. 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6216-2206>

Piddubnyi D.D.,

graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: piddubnyidd@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4874-228X>

Анотація. Сучасний розвиток інформаційних технологій створює нові можливості для розвитку суспільства, бізнесу та урядових організацій, але водночас ставить нові виклики для безпеки. Однією з найгостріших проблем є злочинність у сфері інформаційних технологій, яка включає в себе багато різних видів правопорушень, таких як кіберзлочинність, шахрайство з використанням електронних ресурсів, несанкціонований доступ до інформаційних систем, шкідливе програмне забезпечення та інші технологічні експлойти. Зростання кіберзагроз зумовлене швидким розвитком цифрових інфраструктур, глобалізацією даних та ускладненням технологій, що робить боротьбу з цими злочинами дедалі складнішою. Ця проблема є особливо актуальною через зростання кількості кіберзлочинів, які завдають значних економічних збитків як урядам, так і приватному сектору, а також загрожують інформаційній безпеці громадян. Такі злочини характеризуються транснаціональним характером та анонімністю зловмисників, що ускладнює їх розслідування та притягнення до відповідальності. Крім того, стрімкий розвиток таких технологій, як штучний інтелект, великі дані та Інтернет речей (IoT), призводить до появи нових векторів експлуатації та кіберзагроз. Запобігання та боротьба з кіберзлочинністю вимагає комплексного підходу, що поєднує правове регулювання, технологічні рішення, міжнародне співробітництво та кіберграмотність. У дослідженні наголошується на необхідності розвитку національного законодавства у сфері кібербезпеки та кіберзлочинності відповідно до міжнародних стандартів. Законодавча робота повинна охоплювати як кримінально-правові заходи, так і цивільно-правові регуляторні аспекти, такі як захист персо-

нальних даних, електронна комерція та інформаційна безпека. Важливою передумовою ефективної боротьби з кіберзлочинністю є співпраця між державними органами та приватним сектором. IT-компанії повинні брати активну участь у процесі захисту від кіберзагроз. Це пов'язано з тим, що значна частина таких злочинів вчиняється через атаки на власну інфраструктуру та дані клієнтів. Крім того, важливу роль у запобіганні злочинам відіграє обізнаність та кіберграмотність населення. Адже часто саме необережна поведінка користувачів призводить до успішних кібератак.

Важливість міжнародного співробітництва у боротьбі з кіберзлочинністю: Транснаціональний характер IT-злочинності вимагає координації зусиль національних правоохоронних органів, обміну інформацією про нові загрози та вироблення спільних підходів до розслідування і запобігання злочинам. Існують також виклики, пов'язані з юрисдикційними конфліктами та різним рівнем розвитку кібербезпеки в різних країнах, які вимагають спільних дій на міжнародному рівні.

Ключові слова: кіберзлочинність, кібербезпека, правове регулювання, інформаційні технології, міжнародне співробітництво.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.

Abstract. The modern development of information technologies creates new opportunities for the advancement of society, business, and government organizations, but at the same time introduces new security challenges. One of the most pressing issues is crime in the field of information technology, which encompasses various offenses, such as cybercrime, fraud using electronic resources, unauthorized access to information systems, malicious software, and other technological exploits. The growth of cyber threats is driven by the rapid development of digital infrastructures, the globalization of data, and the increasing complexity of technologies, which makes combating these crimes ever more challenging. This issue is particularly relevant due to the rising number of cybercrimes that cause significant economic losses to both governments and the private sector, while also posing a threat to the information security of citizens. These crimes are characterized by their transnational nature and the anonymity of perpetrators, which complicates investigations and holding offenders accountable. Additionally, the rapid development of technologies such as artificial intelligence, big data, and the Internet of Things (IoT) creates new vectors for exploitation and cyber threats. Preventing and combating cybercrime requires a comprehensive approach that combines legal regulation, technological solutions, international cooperation, and cyber literacy. The study emphasizes the need for the development of national legislation on cybersecurity and cybercrime in accordance with international standards. Legislative efforts should cover both criminal justice measures and civil regulatory aspects, including personal data protection, e-commerce, and information security. An essential prerequisite for effective cybercrime prevention is collaboration between government agencies and the private sector. IT companies must actively participate in protecting against cyber threats, as a significant portion of these crimes target their infrastructure and customers' data. Furthermore, public awareness and cyber literacy play a crucial role in crime prevention, as careless user behavior often leads to successful cyberattacks.

The Importance of International Cooperation in Combating Cybercrime The transnational nature of IT-related crimes requires the coordination of efforts by national law enforcement agencies, the exchange of information about emerging threats, and the development of common approaches to investigation and prevention. Challenges also arise from jurisdictional conflicts and varying levels of cybersecurity development across countries, necessitating joint actions at the international level.

Keywords: cybercrime, cybersecurity, legal regulation, information technology, international cooperation.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12.

Постановка проблеми. З розвитком інформаційних технологій кіберзлочинність стала однією з найбільш критичних загроз сучасного суспільства. Кіберзлочинці використовують дистанційні методи для завдання шкоди, що значно ускладнює процес їхнього виявлення та притягнення до відповідальності. Ця проблема посилюється тим, що національні правові системи часто не встигають адаптуватися до швидких технологічних змін. Як наслідок, виникає потреба в ефективних законодавчих та технічних заходах для протидії новим кіберзагрозам. Необхідність міжнародного співробітництва стає ще актуальнішою, оскільки атаки не мають територіальних меж і можуть завдати шкоди будь-якій

країні незалежно від її розташування.

Аналіз досліджень і публікацій. У наукових колах активно вивчаються різні аспекти кібербезпеки. Одним із ключових міжнародних документів є Будапештська конвенція про кіберзлочинність (2001), яка стала основою для міжнародного співробітництва у цій сфері. Дослідження McAfee (2022) свідчать про масштабні економічні втрати, що сягають 600 мільярдів доларів щороку внаслідок кіберзлочинів. У роботі Goodman (2015) підкреслюється, що цифрове підпілля продовжує розвиватися, створюючи нові виклики для глобальної безпеки. Проте, незважаючи на наявність нормативних документів, таких як Регламент GDPR у Європейському Союзі та USA Patriot Act

у США, проблема кіберзлочинності залишається однією з найбільш актуальних.

Не вирішені раніше проблеми у даній тематиці. Однією з основних проблем є недостатня адаптація національних законодавств до сучасних технологічних викликів. Багато країн стикаються з труднощами у зборі цифрових доказів та ідентифікації злочинців через використання анонімних мереж та VPN. Крім того, існують значні прогалини в міжнародному співробітництві, що ускладнює оперативне реагування на глобальні загрози. Хоча Будапештська конвенція створила основу для координації дій між країнами, кіберзлочинність продовжує еволюціонувати швидше, ніж адаптуються правові механізми.

Метою статті є виявлення основних викликів, пов'язаних із боротьбою з кіберзлочинністю, та аналіз заходів протидії з акцентом на вдосконалення правового регулювання і міжнародної співпраці. Дослідження зосереджується на вивченні ключових аспектів національних та міжнародних ініціатив у сфері кібербезпеки, а також визначенні напрямків для покращення технічних і правових заходів, необхідних для ефективної боротьби з кіберзлочинністю.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні технології сьогодні є не тільки основним драйвером розвитку економіки, соціальних та державних систем, але й відкривають нові можливості для кіберзлочинності. З кожним роком кількість правопорушень у цифровому просторі збільшується, а новітні технології використовуються не лише для захисту, але й для скоєння злочинів. Кіберзлочинці отримують можливість завдавати шкоди, не виходячи з дому, і через це національні та міжнародні правові системи виявляються невідповідними до реагування на ці загрози [9].

Кіберзлочини охоплюють широкий спектр незаконної діяльності – від крадіжки особистих даних до масованих атак на критичні інфраструктури. Прикладом таких атак є подія 2015 року, коли хакери змогли проникнути в українські енергосистеми, викликавши масштабні відключення електроенергії. Це лише один із багатьох прикладів, що демонструє потенціал кіберзлочинності дестабілізувати ключові аспекти життєдіяльності

суспільства. Сьогодні кібербезпека є однією з ключових складових національної безпеки кожної країни. Згідно з даними McAfee у 2022 році, глобальні втрати від кіберзлочинності досягли 600 мільярдів доларів на рік [8], що свідчить про масштабність цієї загрози. Проте законодавчі механізми боротьби з кіберзлочинністю часто відстають від технологічних інновацій, що дає злочинцям можливість використовувати сучасні технології без належної відповідальності.

Важливим аспектом є те, що кіберзлочинність не знає кордонів. Хакери можуть діяти з будь-якої точки світу, в той час як правові норми залишаються прив'язаними до національних юрисдикцій. Це вимагає розвитку міжнародного співробітництва для ефективної боротьби з цим явищем.

З розвитком інформаційних технологій та інтернету кіберзлочинність стала однією з найгостріших проблем сучасного суспільства. Визначення кіберзлочинності охоплює всі види правопорушень, що вчиняються з використанням комп'ютерних систем або проти них. Кіберзлочини можуть бути спрямовані на самі системи, їх користувачів або інфраструктуру, залежно від мети нападників. Одними з найпоширеніших видів кіберзлочинів є хакерські атаки, крадіжка особистих даних, фінансові махінації та кібертероризм.

Хакерські атаки зазвичай полягають у несанкціонованому втручанні в роботу комп'ютерних систем з метою викрадення інформації, порушення функціонування мереж або нанесення шкоди. Один із відомих прикладів такої атаки стався в Україні у грудні 2015 року, коли хакери проникли в енергетичну мережу і відключили електроенергію для сотень тисяч людей на заході країни. Цей інцидент привернув увагу до важливості кібербезпеки, особливо у контексті захисту критичної інфраструктури. Іншою загрозою є крадіжка особистих даних, яка передбачає несанкціонований доступ до конфіденційної інформації фізичних або юридичних осіб. Яскравим прикладом є атака на компанію Equifax у 2017 році, під час якої було викрадено персональні дані понад 145 мільйонів осіб [11]. Такі інциденти демонструють глобальний характер проблеми, оскільки жертви можуть перебувати

у різних країнах, а злочинці можуть діяти з будь-якої точки світу.

Фінансові махінації у кіберпросторі стали особливо актуальними через поширення електронної комерції та банківських операцій в інтернеті. Кіберзлочинці використовують фішингові схеми для викрадення реквізитів банківських карток і подальшого зняття коштів з рахунків жертв. Такі схеми стають дедалі витонченішими, що ускладнює їх своєчасне виявлення і запобігання. Кібертероризм, у свою чергу, є однією з найбільш небезпечних форм кіберзлочинності, оскільки передбачає атаки на державні або приватні інфраструктурні об'єкти з метою дестабілізації політичної або економічної ситуації в країні. Наприклад, у 2007 році Естонія зіткнулася з масштабними DDoS-атаками, що паралізували роботу урядових сайтів та фінансових установ. Ця атака стала каталізатором для розвитку системи кібероборони на державному рівні.

Ключові етапи еволюції правового регулювання. Еволюція правового регулювання кіберзлочинності почалася з появою перших міжнародних угод, які окреслили основні правові механізми боротьби із кіберзагрозами. Найважливішим документом у цій сфері стала Будапештська конвенція про кіберзлочинність, ухвалена у 2001 році [1]. Це перша міжнародна угода, спрямована на гармонізацію кримінальних законів різних країн щодо злочинів у кіберпросторі, таких як несанкціонований доступ до комп'ютерних систем, злом та поширення шкідливого програмного забезпечення. Конвенція передбачає криміналізацію цих діянь і визначає засади міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки, оскільки кіберзлочини часто мають транснаціональний характер. Більше 60 країн, зокрема Україна, ратифікували цю конвенцію, що стало важливим кроком до побудови глобальної системи кіберзахисту.

Крім міжнародних ініціатив, багато країн розробили власні національні закони про кібербезпеку, що сприяють боротьбі з кіберзлочинами на внутрішньому рівні. Наприклад, у США після терактів 11 вересня 2001 року був ухвалений закон USA Patriot Act, який розширив повноваження правоохоронних органів [2] у боротьбі з тероризмом

та кіберзагрозами. Цей закон дозволяє здійснювати моніторинг комунікацій у мережі з метою виявлення потенційних загроз і злочинців. У Європейському Союзі важливим кроком став Регламент загального захисту даних (GDPR), який встановив нові стандарти щодо обробки та зберігання персональних даних [4]. GDPR забезпечує захист особистої інформації громадян ЄС і вводить жорсткі санкції для компаній, що порушують вимоги регламенту.

Міжнародне співробітництво є ключовим елементом у боротьбі з кіберзлочинністю. Окрім Будапештської конвенції, країни активно співпрацюють у рамках таких організацій, як НАТО та Європол. Одним з основних механізмів співпраці є Центр Багатопільової Кібероборони НАТО (CCDCOE), який займається координацією зусиль країн-членів Альянсу [10] у сфері кібероборони. Центр проводить навчання, дослідження та надає рекомендації з удосконалення кіберзахисту на державному рівні.

Законодавче забезпечення в Україні. Україна, регулярно піддаючись кібератакам, активно вдосконалює національне законодавство у сфері кібербезпеки. Важливим нормативним актом у цій галузі є Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», який визначає правові засади захисту інформаційних систем від несанкціонованого доступу. Цей закон окреслює ключові принципи захисту даних, встановлює вимоги до суб'єктів, які здійснюють обробку інформації, та передбачає відповідальність за порушення норм інформаційної безпеки.

Важливим кроком у розбудові національної системи кіберзахисту стало прийняття Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Цей закон визначає роль державних органів у забезпеченні кібербезпеки, зокрема координацію дій між Міністерством внутрішніх справ, Службою безпеки України та іншими відомствами. Закон передбачає створення інфраструктури для моніторингу та попередження кібератак, а також встановлює основні завдання для кіберполіції та інших органів, що займаються боротьбою з кіберзлочинністю.

Ключовим елементом системи кібер-

захисту в Україні є кіберполіція, створена у 2015 році як спеціалізований підрозділ Національної поліції України. Основним завданням кіберполіції є протидія кіберзлочинам, розслідування кібератак та запобігання новим загрозам у кіберпросторі. Однією з найбільш відомих операцій кіберполіції стала ліквідація злочинного угруповання, яке стояло за поширенням вірусу NotPetya у 2017 році [12]. Цей вірус завдав значних збитків багатьом українським та міжнародним компаніям і став одним з найбільших викликів для кібербезпеки України.

Однією з найбільших проблем у боротьбі з кіберзлочинністю є складність ідентифікації злочинців. Кіберпростір забезпечує високий рівень анонімності, що дозволяє злочинцям діяти приховано та ускладнює їх виявлення. Зокрема, використання шифрованих мереж, таких як Tor, а також VPN-сервісів, які приховують справжні IP-адреси користувачів, створює додаткові труднощі для правоохоронних органів у процесі розслідування кіберзлочинів. Хакери, які здійснюють атаки, можуть знаходитися в різних країнах, змінювати місце розташування або використовувати технології, що заплутують слідство. Це значно ускладнює процес ідентифікації, оскільки злочинці мають можливість діяти без відчуття негайної відповідальності. Наприклад, під час масштабних атак на українські урядові вебресурси в 2014-2015 роках більшість нападників використовували проксі-сервери, що не дозволяло одразу визначити їх місцезнаходження або джерело атак.

Ще однією серйозною проблемою є збір доказів. Електронні докази, такі як файли логів, мережевий трафік або дані з серверів, можуть бути легко змінені, знищені або приховані. У багатьох випадках злочинці використовують складні методи шифрування, які роблять неможливим розшифрування інформації без спеціальних інструментів чи паролів, доступ до яких можна отримати тільки у злочинців. Крім того, оскільки електронні докази є нестабільними, їх збір потребує оперативної та ретельної роботи правоохоронців. Неправильне вилучення чи обробка таких доказів може призвести до їх втрати або неприпустимості в суді, що ускладнює процес доведення вини злочинця. Як приклад, мож-

на навести справу, пов'язану з атаками вірусу WannaCry у 2017 році. Цей вірус атакував комп'ютерні системи в більш ніж 150 країнах [6], однак злочинців вдалося ідентифікувати лише через кілька місяців завдяки складним міжнародним розслідуванням, у ході яких доводилося обробляти величезний масив цифрових даних.

Ще одним важливим аспектом є правовий статус електронних доказів у суді. У багатьох юрисдикціях, зокрема в Україні, законодавство ще не в повній мірі адаптоване до реалій використання цифрових доказів. Це часто призводить до проблем із їх прийняттям та оцінкою в судовому процесі. Для того щоб електронні докази були дійсними, їх збір та обробка повинні відповідати встановленим правовим стандартам. Проте, навіть коли дотримані всі вимоги, судді інколи мають обмежені знання про технічні аспекти таких доказів, що може негативно впливати на справедливість рішень. Вирішення цієї проблеми вимагає не тільки вдосконалення законодавства, а й підвищення кваліфікації суддів та правоохоронців у галузі цифрових технологій.

Кіберзлочинність є транснаціональною загрозою, оскільки атаки можуть здійснюватися в одній країні, а наслідки відчуваються в іншій. Це вимагає ефективного міжнародного співробітництва, адже жодна країна не може самостійно вирішити проблему глобальної кіберзлочинності. Успішна боротьба з кіберзагрозами залежить від здатності країн взаємодіяти та обмінюватися інформацією, що стосується кіберзлочинів, технічних аспектів атак та методів їх розслідування. Одним з ключових прикладів міжнародної співпраці є діяльність Інтерполу, який займається координацією міжнародних операцій з боротьби з кіберзлочинністю та надає технічну допомогу країнам-членам організації. Інтерпол постійно здійснює моніторинг кіберпростору та підтримує комунікацію між національними правоохоронними органами [3], що дозволяє швидко реагувати на нові кіберзагрози.

Європол також відіграє важливу роль у боротьбі з кіберзлочинністю, особливо у межах Європейського Союзу. У 2013 році був створений Європейський центр з кіберзлочинності (EC3), який зосереджується на

розслідуванні найбільш серйозних злочинів у кіберпросторі [7], таких як кібертероризм, дитяча порнографія та великомасштабні шахрайства в інтернеті. Цей центр надає підтримку національним правоохоронним органам у розслідуванні злочинів, а також проводить навчання для фахівців у сфері кібербезпеки. Завдяки діяльності Європолу було проведено кілька успішних міжнародних операцій, серед яких варто згадати операцію «Аваланш», що тривала з 2012 по 2016 рік. Вона привела до ліквідації великого кіберзлочинного угруповання, яке використовувало ботнети для здійснення шахрайства в інтернеті та завдало збитків на мільйони доларів.

Іншим важливим аспектом міжнародного співробітництва є участь країн у міжнародних угодах та конвенціях. Окрім Будапештської конвенції, важливим документом у цій сфері є Таллінський маніфест щодо кібероборони, який був прийнятий у рамках НАТО. Цей документ визначає основні засади співпраці країн-членів Альянсу у сфері кібероборони та окреслює принципи взаємодії у разі виникнення кіберзагроз. Крім того, багато країн беруть участь у глобальних форумах та ініціативах, таких як Форум з управління інтернетом (IGF), де обговорюються питання безпеки в інтернеті, цифрових прав та захисту приватності в глобальному масштабі.

Ефективна боротьба з кіберзлочинністю вимагає поєднання як технічних, так і правових заходів. Сучасні технічні рішення, такі як системи моніторингу та аналізу мережевого трафіку, штучний інтелект для виявлення аномалій у роботі систем, а також розробка нових методів захисту даних відіграють важливу роль у запобіганні кіберзлочинам. Важливим інструментом є створення національних центрів реагування на кіберзагрози (CERT), які здійснюють моніторинг мереж, виявляють підозрілу активність та реагують на кібератаки у реальному часі. В Україні функціонує Національний центр оперативного-технічного управління мережами телекомунікацій (CERT-UA), який є одним із ключових елементів у національній системі кіберзахисту [5].

Проте, технічні заходи самі по собі не є достатніми. Необхідне також вдоско-

налення правових механізмів боротьби з кіберзлочинністю, що включає не тільки прийняття нових законів, але й адаптацію існуючих норм до сучасних викликів. Важливим аспектом є оновлення нормативної бази для збору, зберігання та використання електронних доказів у судових процесах. Крім того, важливо підвищити ефективність правозастосування шляхом навчання правоохоронних органів та суддів щодо сучасних методів розслідування кіберзлочинів. Необхідно створювати спеціалізовані підрозділи, які б займалися розслідуванням злочинів у кіберпросторі та забезпечували тісну співпрацю між різними відомствами.

Серед пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання в Україні можна зазначити посилення санкцій за кіберзлочини, особливо за рецидивні кібератаки, що завдають значної шкоди національній безпеці та економіці. Крім того, слід переглянути законодавчі норми щодо кримінальної відповідальності за використання шкідливого програмного забезпечення та здійснення атак на критичні об'єкти інфраструктури. Україна, як частина глобальної спільноти, повинна активно впроваджувати міжнародні стандарти кібербезпеки і зміцнювати свої позиції у боротьбі з кіберзлочинністю як на національному, так і міжнародному рівні.

Висновки. Кіберзлочинність у сучасному світі стає однією з найактуальніших загроз як для окремих країн, так і для глобальної безпеки. З кожним роком інформаційні технології все глибше інтегруються у повсякденне життя людей, що, у свою чергу, створює нові можливості для зловмисників використовувати ці технології з метою скоєння правопорушень. Цифрові злочини, такі як хакерські атаки, крадіжка персональних даних, фінансові махінації та кібертероризм, набули глобальних масштабів, завдаючи значних економічних, політичних та соціальних збитків. Високий рівень анонімності в інтернеті, технічні складнощі ідентифікації кіберзлочинців та правові проблеми збору та обробки електронних доказів роблять боротьбу з кіберзлочинністю надзвичайно складним завданням для правоохоронних органів.

Серед головних проблем сучасної боротьби з кіберзлочинністю варто виділити

складність ідентифікації злочинців у кіберпросторі через використання технологій, що приховують їхню особистість. Це значно ускладнює роботу правоохоронних органів у розслідуванні кіберзлочинів. Водночас законодавство в багатьох країнах, зокрема в Україні, ще не повністю адаптоване до реалій кіберзлочинності, що ускладнює їх прийняття в судовому процесі.

Міжнародне співробітництво залишається ключовим інструментом у боротьбі з кіберзлочинністю, оскільки злочини в кіберпросторі рідко обмежуються межами однієї країни. Важливу роль відіграє участь у глобальних ініціативах та програмах, які спрямовані на координацію зусиль різних країн у боротьбі з кіберзлочинністю та підвищення рівня захисту критичних інфраструктур.

Враховуючи швидкий розвиток технологій, держава повинна постійно оновлювати та вдосконалювати правову базу для ефектної боротьби з кіберзлочинністю. Одним із важливих напрямів є навчання суддів, слідчих та правоохоронців, щоб вони краще

розуміли технічні аспекти цифрових доказів і могли правильно оцінювати їх у процесі розслідувань та судових розглядів. Водночас важливою є підтримка інновацій у сфері кібербезпеки, розробка нових технологій захисту даних та запобігання атакам. Це має стати спільним завданням держави, приватного сектору та міжнародної спільноти.

Таким чином, боротьба з кіберзлочинністю вимагає комплексного підходу, що включає як технічні рішення, так і вдосконалення правових механізмів. Міжнародна співпраця, підвищення рівня кваліфікації кадрів у сфері кібербезпеки та постійне оновлення законодавства є тими ключовими напрямками, які дозволять ефективно протистояти кіберзлочинам. Україна, як частина глобальної цифрової економіки, повинна активно впроваджувати нові технології кіберзахисту, брати участь у міжнародних ініціативах та вдосконалювати національну правову базу, щоб забезпечити ефективний захист від кіберзлочинності та гарантувати безпеку своїх громадян та інфраструктур.

Література:

1. Budapest Convention on Cybercrime: Рада Європи, 2001 р. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185> (дата звернення: 25.10.2024).
2. General Data Protection Regulation (GDPR): Регламент Європейської Комісії від 27.04.2016р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (дата звернення: 25.10.2024).
3. Tallinn Manual on Cyber Defence 2.0: Рекомендаційний документ НАТО, 2017 р. URL: <https://www.onlinelibrary.ihl.org/wp-content/uploads/2021/05/2017-Tallinn-Manual-2.0.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
4. USA Patriot Act: Закон Конгресу США від 2001 р. RL: <https://www.justice.gov/archive/ll/archive.htm> (дата звернення: 25.10.2024).
5. CERT-UA Reports: CERT-UA. URL: <https://cert.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2024).
6. Equifax Data Breach Report: Звіт Комітету з нагляду і реформ Палати представників США, 2017 р. URL: <https://oversight.house.gov/wp-content/uploads/2018/12/Equifax-Report.pdf> (дата звернення: 25.10.2024).
7. Interpol Operations Against Cybercrime: Інтерпол, URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Cybercrime/Cybercrime-operations> (дата звернення: 25.10.2024).
8. McAfee Report on Economic Impact of Cybercrime: Звіт McAfee, 2022 р. URL: https://www.mcafee.com/de-ch/consumer-corporate/newsroom/press-releases/press-release.html?news_id=6859bd8c-9304-4147-bdab-32b35457e629 (дата звернення: 25.10.2024).
9. WannaCry Ransomware Attack Report: Європол, 2017 р. URL: <https://www.europol.europa.eu/wannacry-ransomware> (дата звернення: 25.10.2024).
10. Goodman, M. (2015). Future Crimes: Inside the Digital Underground and the Battle for Our Connected World. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Future_Crimes.html?id=tn22CwAAQBAJ&redir_esc=y (дата звернення: 25.10.2024).
11. Europol's European Cybercrime Centre (EC3): Європол, без дати. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3> (дата звернення: 25.10.2024).
12. NotPetya Cyberattack Analysis: BBC News, 2017 р. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-40428967> (дата звернення: 25.10.2024).

References:

1. Budapest Convention on Cybercrime: Council of Europe, 2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185> (Accessed: October 25,2024).
2. General Data Protection Regulation (GDPR): European Commission Regulation of 27.04.2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (Accessed: October 25,2024).

3. Tallinn Manual on Cyber Defence 2.0: NATO advisory document, 2017. URL: <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/05/2017-Tallinn-Manual-2.0.pdf> (Accessed: October 25,2024).
4. USA Patriot Act: U.S. Congress Law of 2001. URL: <https://www.justice.gov/archive/ll/archive.htm> (Accessed: October 25,2024).
5. CERT-UA Reports: CERT-UA, n.d. URL: <https://cert.gov.ua/> (Accessed: October 25,2024).
6. Equifax Data Breach Report: U.S. House Committee on Oversight and Reform, 2017. URL: <https://oversight.house.gov/wp-content/uploads/2018/12/Equifax-Report.pdf> (Accessed: October 25,2024).
7. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Cybercrime/Cybercrime-operations> (Accessed: October 25,2024).
8. McAfee Report on Economic Impact of Cybercrime: McAfee Report, 2022. URL: https://www.mcafee.com/de-ch/consumer-corporate/newsroom/press-releases/press-release.html?news_id=6859bd8c-9304-4147-bdab-32b35457e629 (Accessed: October 25,2024).
9. WannaCry Ransomware Attack Report: Europol, 2017. URL: <https://www.europol.europa.eu/wannacry-ransomware> (Accessed: October 25,2024).
10. Goodman, M. (2015). Future Crimes: Inside the Digital Underground and the Battle for Our Connected World. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Future_Crimes.html?id=tn22CwAAQBAJ&redir_esc=y (Accessed: October 25,2024).
11. Europol's European Cybercrime Centre (EC3): Europol, URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3> (Accessed: October 25,2024).
12. NotPetya Cyberattack Analysis: BBC News, 2017. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-40428967> (Accessed: October 25,2024).

Стаття надійшла до друку 31 жовтня 2024 року

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Чистякова А.С.,

*кандидат юридичних наук
доцент кафедри державно-правових дисциплін
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: chystyakovaa@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0299-2755>*

Костенко Д.В.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: kostenkody@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2370-7831>*

TRANSFORMATION OF THE RIGHT TO INFORMATION IN WARTIME CONDITIONS

Chistyakova A.S.,

*PhD in Law
Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines
m. Kyiv, st. 30-32 Tabirna Ave., Ukraine, 03113
e-mail: chystyakovaa@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0299-2755>*

Kostenko D.V.,

*PhD student at the University of Economics and Law «Krok»
m. Kyiv, st. 30-32 Tabirna Ave., Ukraine, 03113
e-mail: kostenkody@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2370-7831>*

Анотація. Стаття фокусується на сучасних аспектах здійснення права на доступ до інформації в умовах воєнного стану в Україні, а саме відстежує механізми трансформації права на інформацію в умовах воєнного стану, та спрямована на розробку практичних рекомендацій щодо знаходження оптимального співвідношення між охороною національної безпеки та гарантуванням конституційного права громадян на інформацію. Відзначається, що право на інформацію є одним із ключових елементів демократичного суспільства. Воно забезпечує прозорість у діяльності органів влади та сприяє участі громадян у прийнятті рішень. Конституція України, міжнародні документи (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права) та Європейська конвенція з прав людини формують базу для гарантування права на інформацію, а також встановлюють обґрунтовані обмеження. В українському законодавстві такі обмеження регулюються низкою законів, включаючи Закон «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про державну таємницю» та інші, що регламентують баланс між доступом до відомостей та безпекою приватних даних. Однак у ситуації, коли національна безпека перебуває під загрозою, актуальним є пошук балансу між захистом інтересів держави та правами особи. Під час воєнного стану держава має право тимчасово обмежувати доступ до певних категорій публічної інформації, що пов'язано з військовими діями чи економічною стабільністю. Закони, такі як «Про правовий режим воєнного стану», а також постанови Кабінету Міністрів України, уточнюють заходи для захисту державної інформації від загроз.

У статті аналізується законодавча база та пропонуються можливі напрями для удосконалення правових норм, що врегульовує доступ до інформації в умовах воєнного стану. У дослідженні звертається увага на важливість моніторингу інформаційного простору на предмет дезінформації та фейків.

Ключові слова: право на інформацію, воєнний стан, національна безпека, доступ до інформації, дезінформація.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 40.

Abstract. *The article focuses on modern aspects of the implementation of the right to access to information under martial law in Ukraine, namely, it tracks the mechanisms of transformation of the right to information under martial law, and is aimed at developing practical recommendations for finding the optimal balance between protecting national security and guaranteeing the constitutional rights of citizens for information. It is noted that the right to information is one of the key elements of a democratic society. It ensures transparency in the activities of authorities and promotes the participation of citizens in decision-making. The Constitution of Ukraine, international documents (the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights) and the European Convention on Human Rights form the basis for guaranteeing the right to information, and also establish reasonable restrictions. In Ukrainian legislation, such restrictions are regulated by a number of laws, including the Law «On Access to Public Information,» «On Protection of Personal Data,» «On State Secrets» and others, which regulate the balance between access to information and security of private data. However, in a situation where national security is under threat, it is urgent to find a balance between the protection of the interests of the state and the rights of the individual. During martial law, the state has the right to temporarily restrict access to certain categories of public information related to military operations or economic stability. Laws such as «On the Legal Regime of Martial Law,» as well as resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, specify measures to protect state information from threats. The article analyzes the legislative framework and suggests possible directions for improving legal norms regulating access to information under martial law. The study draws attention to the importance of monitoring the information space for disinformation and fake.*

Keywords: right to information, martial law, national security, access to information, disinformation.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 40.

Постановка проблеми. Забезпечення права доступу до інформації в умовах воєнного стану є однією з ключових проблем сучасного законодавчого регулювання у зв'язку з тим, що обмеження права на доступ до інформації та свободи слова в цей період практично дозволяє монополізувати інформаційний простір. Одночасно слід погодитись, що розповсюдження окремих видів інформації в даний період має бути врегульованим та звуженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові принципи обмеження конституційних прав, зокрема права на інформацію, є темою досліджень таких вітчизняних науковців: М. Корнієнко досліджує загально-правові аспекти обмеження прав людини, зокрема конституційних прав, у період воєнного стану в Україні [16], Л. Летнянчин аналізує вплив війни на розвиток конституційної доктрини України, досліджуючи зміни в управлінні державою під час воєнного стану та збройної агресії [17], С. Магда досліджує забезпечення прав та свобод громадян в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів, акцентуючи на реалізації правових обов'язків під час таких періодів [20], В. Паламарчук аналізує проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян під час збройного конфлікту на Донбасі, акцентуючи на порушеннях та заходах захисту прав людини [23], А. Івановська у своїй праці досліджує захист та реалізацію прав громадян в умовах воєнного стану та післявоєнний період, надаючи практичні рекомендації з юридичної точки зору [13], А. Чистякова досліджує трансформацію

українського законодавства в умовах воєнного стану та звертає увагу на домінування публічного інтересу над приватним в період військових конфліктів [39]. Проблематика реалізації права на доступ до публічної інформації під час воєнного стану досліджується в наукових працях: І. Голубенко розглядає питання забезпечення цього права в умовах воєнного стану, фокусуючись на обмеженнях та викликах, С. Гриненко та І. Зеленська розглядає особливості доступу до публічної інформації під час воєнного стану, фокусуючи увагу на викликах у правовій сфері в період збройних конфліктів [1], Н. Дяченко аналізує особливості доступу до публічної інформації під час воєнного стану, фокусуючи увагу на викликах у правовій сфері в період збройних конфліктів [6], Л. Рудник досліджує правові засади обмеження права на доступ до інформації під час воєнного стану, акцентуючи на змінах в інформаційному законодавстві [32], Г. Самойленко розглядає право на інформацію під час збройної агресії РФ, акцентуючи на правових та практичних аспектах доступу до інформації [33], О. Тихомиров аналізує обмеження прав людини на інформацію в умовах воєнного стану в Україні, акцентуючи на правових викликах і особливостях цих обмежень [35], О. Ярема та А. Лазар досліджують аспекти обмеження інформаційних прав громадян під час воєнного стану, акцентуючи на конституційних правах і свободах [40]. Важливу роль у розгляді правового виміру інформації в контексті інформаційних та гібридних війн відіграють роботи Є. Желновач досліджує вплив війни на формування нових скла-

дових інформаційного суспільства в Україні та аналізує правові аспекти інформаційної безпеки в умовах війни [8-9], О. Гончарук вивчає властивості інформації під час колабораціонізму, зокрема у контексті кримінальної кваліфікації та розслідувань [10], О. Лисенко аналізує соціально-правові аспекти реалізації права на доступ до інформації під час інформаційних воєн, зосереджуючи увагу на інформаційному захисті [18], Г. Любовець досліджує методи захисту в умовах інформаційного протистояння, акцентуючи на способах боротьби з негативним контентом під час війни [19], В. Новородовський аналізує питання інформаційної безпеки України під час російської агресії, досліджуючи як правові, так і інформаційні аспекти цього питання [22], Д. Смотрич та Л. Браїлко досліджують інформаційну безпеку під час воєнного стану, аналізуючи сучасні виклики в інформаційній сфері [34], В. Хорошко, Ю. Хохлачова та Т. Пірцхалава аналізують інформаційну зброю як інструмент ведення інформаційної війни, досліджуючи її роль у сучасних конфліктах [37].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Однак окремі питання потребують додаткової конкретизації та вивчення, зокрема пошук баланс між обмеженнями інформаційного доступу та охороною демократичних прав громадян. Потребує додаткових досліджень рівні прозорості органів державної влади та актуальні механізми з дезінформацією.

Метою статті є з'ясувати специфіку трансформаційних змін права на інформацію в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Право на доступ до інформації є одним із ключових елементів демократичного суспільства, що гарантує доступ громадян до відомостей, необхідних для реалізації інших прав і свобод, зокрема свободи слова та участі в державному управлінні та громадського контролю.

Конституція України [15] (ст. 34) забезпечує кожному громадянину свободу висловлювання своїх думок, зокрема право вільно отримувати, зберігати, використовувати та розповсюджувати інформацію як усно, так і письмово. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заво-

рушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

До законів, які регулюють право на інформацію слід віднести: Закон України «Про доступ до публічної інформації» [24], який визначає яка інформація є публічною (ст. 1) конфіденційною (ст. 7), таємною інформацією (ст. 8), службовою (ст. 9), визначає гарантії забезпечення права на доступ до публічної інформації (ст. 3), принципи забезпечення доступу до публічної інформації (ст. 4), визначає хто є розпорядниками інформації (ст. 13), та порядок оприлюднення інформації (ст. 15), визначає які видання віднесені законом до офіційних (ст. 15-1); Закони України «Про інформацію» [27] та «Про захист персональних даних» [26], які встановлюють основні принципи інформаційної політики, а також баланс між доступом до інформації та безпекою приватних даних. Закон «Про державну таємницю» визначає, яка саме інформація не підлягає розголошенню та визначає механізми для її охорони, а Закон «Про інформацію» визначає поняття масової інформації (ст. 22), забороняє цензуру та втручання в професійну діяльність журналістів і медіа (ст. 24), передбачає гарантії діяльності медіа та журналістів (ст. 25).

Відповідно до міжнародних нормативно-правових актів право на інформацію є фундаментальним правом людини. У Загальній декларації прав людини [12] (1948 р.), яка ратифікована Українською РСР у 1973 році, в статті 19 затверджує право кожного на свободу переконань і їх вільне висловлення, включаючи право на пошук, отримання та розповсюдження інформації будь-яким способом і незалежно від кордонів країни. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [21] (1966 р.) також гарантує це право, наголошуючи на важливості його дотримання в демократичному суспільстві. Відповідно до статті 19 Пакту, обмеження цього права можливі лише в інтересах національної безпеки, суспільного порядку, захисту здоров'я або моралі, але такі обмеження мають бути передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві.

Рада Європи і Європейський суд з прав

людини також відіграють ключову роль у регулюванні права на інформацію в Європі. Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини (ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97) [7] гарантує свободу вираження, включаючи право на отримання та поширення інформації. Суд активно використовує цю норму для захисту журналістів, громадських активістів та інших осіб, що стикаються з обмеженим доступом до інформації.

В умовах воєнного стану держава може встановлювати обмеження на доступ до інформації, що пов'язане з національною безпекою, військовими операціями або іншою конфіденційною інформацією. Однак межі допустимих обмежень залишається доволі дискусійним питанням.

Україна трансформує свою правову систему з урахуванням викликів, які пов'язані з воєнним станом аби забезпечити не лише захист національної безпеки, але й дотримання конституційних прав і свобод населення. Одним із таких прав, що зазнає трансформації, є право на інформацію. Загальні теоретичні засади права на інформацію базуються на концепції інформаційної відкритості держави та доступу до відомостей, які є важливими для здійснення громадського контролю за діяльністю влади. В теорії права на інформацію виділяються два основні аспекти [19]:

– свобода доступу до інформації – право кожного громадянина отримувати інформацію, яка необхідна для усвідомленої участі в суспільному житті, ухваленні рішень та контролю за владою;

– обмеження права на інформацію – необхідність встановлення розумних обмежень на доступ до інформації в інтересах захисту національної безпеки, державної таємниці, приватності або інших правомірних інтересів.

У воєнний час виникає гостра потреба у захисті інформації, що стосується військових дій, стратегічних рішень уряду, та інших відомостей, які можуть бути використані ворогом для дестабілізації державної системи. Водночас обмеження повинні бути чітко обґрунтовані, пропорційними та передбаченими законом, аби уникнути необґрунтованого порушення прав громадян.

Обмеження права на інформацію передбачені Законом України «Про правовий ре-

жим воєнного стану», який передбачає тимчасове обмеження прав і свобод українців, включаючи право на інформацію, передбачає вжиття додаткових заходів щодо посилення захисту державної таємниці, і, відповідно, розширює перелік відомостей, які до такої таємниці належить в умовах воєнного стану.

Міжнародне право дозволяє державам тимчасово обмежувати права на інформацію під час надзвичайних ситуацій, зокрема воєнного стану, за умови дотримання основоположних принципів. У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 19) зазначено, що свобода висловлення думок може бути обмежена в ситуаціях, коли це необхідно для забезпечення національної безпеки. Європейський суд з прав людини може обмежити право на інформацію, якщо це є необхідним у демократичному суспільстві для захисту прав інших осіб або для забезпечення безпеки держави.

До характерних змін права на інформацію в умовах воєнного стану слід також віднести:

1. Тимчасові обмеження доступу до публічної інформації. Воєнний стан може передбачати тимчасове обмеження доступу до певних категорій публічної інформації. Зокрема, державні органи можуть затримувати або обмежувати публікацію інформації, що стосується економічної або соціальної стабільності, аби попередити паніку серед населення. Закон України від 03 березня 2022 року № 2115-ІХ «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та іншої документації у період воєнного стану або стану війни» [25] має на меті захистити інтереси осіб, які подають звітність та інші документи під час воєнного стану. Він регулює терміни виконання зобов'язань і ігнорує особливі вимоги до подання та зберігання звітності в умовах воєнного часу. Постанова КМУ від 12 березня 2022 № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» [5], описує, як працюють інформаційні та електронні комунікаційні системи та публічні електронні реєстри під час війни. Ця постанова встановлює тимчасові обмеження та забезпечує безперебійну роботу систем, захищає інформацію від можливих загроз і атак, що є критичними в період дії

воєнного стану. Постанова КМУ від 21 липня 2023 року № 757 «Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі» [4], яка регулює доступність інформаційно-комунікаційних систем та електронних документів під час воєнного стану та встановлює заходи для гарантування захисту інформації та обмеження доступу до деяких інформаційних ресурсів для безпеки держави.

2. Запроваджені механізми контролю за розповсюдженням дезінформації. У контексті гібридних воєнних дій неабияке значення відіграє протидія дезінформації та фейковим новинам. Держава впроваджує механізми моніторингу інформаційного простору та правові заходи для блокування неправдивих відомостей, що можуть бути використані для дестабілізації ситуації. Водночас важливо дотримуватися правової процедури та не допускати необґрунтованого цензурування інформації. Так, Закон України «Про медіа» [28] прийнятий 13 грудня 2022 року і чинний з 2023 року, є однією з найважливіших реформ у сфері медіа. Він містить норми щодо боротьби з дезінформацією, зокрема:

– визначення відповідальності за поширення недостовірної інформації;

– впровадження механізмів контролю за медійним контентом через Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, який має право карати за порушення інформаційних правил;

– закон має вплив як на звичайні медіа-ресурси, так і платформи в онлайн-просторі, що дозволяє регулювати дезінформацію в Інтернеті.

Окрім цього, указом Президента України від 14 квітня 2023 року № 227/2023 «Про заходи щодо протидії інформаційним загрозам» передбачено додаткові заходи для посилення боротьби з дезінформацією. Він передбачає створення робочих груп для моніторингу інформаційного простору та впровадження інформаційних кампаній задля підвищення інформованості громадян щодо загроз дезінформації.

Варто зазначити, що в контексті реалізації механізму контролю за розповсюдженням дезінформації розроблено законопроект «Про протидію дезінформації» [12]. Хоча цей проєкт ще не ухвалений, він є однією з основних ініціатив на 2024 рік і пропонує нові

способи контролю за поширенням дезінформації, зокрема заснування спеціалізованих органів для перевірки фактів, а також встановлення більш жорстких санкцій для тих, хто поширює неправдиву інформацію.

У рамках протидії дезінформації також має бути врахована роль телемарафону «Єдині новини», який став значущим методом забезпечення інформаційної безпеки та протидії інформаційним загрозам під час воєнних дій на початку своєї діяльності. Цей ресурс було запроваджено у якості платформи для поєднання зусиль провідних українських телевізійних каналів з метою забезпечення постійного й достовірного інформування населення про ключові події, зокрема під час повномасштабної агресії. З правової точки зору, телемарафон «Єдині новини» був важливим механізмом забезпечення інформаційної безпеки в Україні в стані війни. Однак після двох років війни оцінка результатів діяльності телемарафону змінилась. Діяльність телемарафону базується на ряді правових норм та документів, що регламентують інформаційні процеси та захист працівників медіа, а також боротьбу з дезінформацією. Телемарафон «Єдині новини» діє в межах законодавства, зокрема Закону України «Про медіа» [28], який визначає стандарти діяльності ЗМІ під час воєнного стану.

3. Захист журналістської діяльності. Держава під час воєнного стану зобов'язана забезпечувати захист журналістів, які виконують свої обов'язки щодо інформування суспільства. Важливим елементом є забезпечення гарантій безпеки журналістів та захист їх від переслідувань у разі публікації суспільно важливої інформації. В контексті правового регламентування даного елементу механізму було прийнято ряд документів, серед яких:

– Наказ Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» [29], який визначає правила взаємодії між Збройними Силами України та представниками ЗМІ під час воєнного стану. Ключові положення включають:

– регламентований доступ журналістів до зон бойових дій і військових об'єктів, з до-

триманням заходів безпеки;

– інформування журналістів через офіційні представництва сил оборони, з метою уникнення поширення дезінформації та захисту державних таємниць;

– журналістам дозволяється висвітлювати дані про діяльність Збройних Сил, однак із обмеженнями, які запобігають витоку конфіденційних відомостей, що можуть загрожувати національній безпеці;

– забезпечення безпеки журналістів на полі бою шляхом супроводу та координації з представниками сил оборони.

– Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (втратив чинність) [30]: цей закон, що втратив чинність у 2022 році, раніше регулював взаємодію ЗМІ з органами влади, встановлюючи прозорі правила висвітлення діяльності державних органів та місцевого самоврядування. Його скасування свідчить про перехід на нові, адаптовані до воєнного часу механізми регулювання ЗМІ, зокрема через закон «Про медіа» та інші нормативно-правові акти, які більш чітко враховують виклики воєнного стану. ЗМІ тепер більше зосереджені на співпраці з військовими і безпековими структурами.

– заява Верховної Ради України від 14.04.2022 № 2190-ІХ «Про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану» [31]: ця заява підтверджує важливість захисту свободи слова та незалежної журналістської діяльності навіть у складних умовах під час війни. Ключові пункти:

– підтвердження гарантій свободи висловлювання думок, навіть під час воєнних дій, з наголосом на необхідність оперативного й достовірного висвітлення подій;

– захист журналістів як ключових учасників інформаційного простору, на яких покладено відповідальність за правдиве інформування громадян і міжнародної спільноти;

– гарантії діяльності ЗМІ передбачають

захист журналістів, які працюють у зонах бойових дій, а також надання їм підтримки в контексті інформаційної безпеки та фізичної охорони;

– відповідальність за порушення прав журналістів – уряд України визнає необхідність захисту журналістів від переслідувань та тиску, навіть у разі необхідності тимчасових обмежень через загрози національній безпеці.

Відповідно до статті 34, Конституція України гарантує право на доступ до інформації, яке включає свободу слова, а також право на збір, зберігання, використання та розповсюдження інформації у письмовій або усній формі. Будь-які обмеження, в тому числі інформаційного характеру повинні бути правомірними, доцільними та пропорційними. Захист національної безпеки під час війни вимагає тимчасових обмежень прав на доступ до певних видів інформації, проте ці обмеження мають бути мінімальними та періодично переглядатися на предмет їх відповідності.

Висновки. Таким чином, введення воєнного стану в Україні трансформувало право збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово та в інший спосіб. Вказані зміни характеризуються наступними ознаками: 1) забезпеченням додаткових гарантій захисту журналістів, які виконують свої професійні обов'язки; 2) впровадженням додаткових механізмів моніторингу інформаційного простору та правових заходів для блокування неправдивих відомостей, що можуть бути використані для дестабілізації ситуації; 3) непрозорим механізмом/процедурою віднесення тих чи інших відомостей до категорій «неправдиві» або «правдиві»; 4) функціонуванням унікальної платформи – телемарафону «Єдині новини», завдання якого на початку вторгнення полягає у однаковому висвітленні новин. Зазначені трансформації обмежують право на інформацію, хоча оцінити пропорційність та співмірність зазначених обмежень можна буде виключно ретроспективно.

Література:

1. Голубенко І.І. Питання реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 144–147.
2. Гриненко С.О., Зеленська І.М. Особливості реалізації права на доступ до інформації в Україні в умовах воєнного стану в світлі європейських стандартів. Право і суспільство. 2023. №3. С. 45-51

3.Гуртова К. М. Забезпечення функціонування державними органами інформаційно-комунікативних систем під час воєнного стану. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. Парк «Наука та безпека». Вінниця, 2022. С. 40

4.Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2023 року № 757. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.10.2024)

5.Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.10.2024)

6.Дяченко Н. П. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Права людини в період збройних конфліктів : 36. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 527-530

7.Європейська конвенція з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/ documents/d/echr/Convention_UKR (дата звернення: 05.10.2024)

8.Желновач Є.Г. Війна як каталізатор формування нових складових інформаційного суспільства в Україні. Правові новели. № 21/2023. С. 163-171.

9.Желновач Є.Г. Інформаційне суспільство в умовах війни: Українські реалії та правові аспекти. Юридичний бюлетень. № 28. 2023. С. 184-191.

10.Желновач Є.Г., Гончарук О.М. До питання властивості інформації під час калабарціонізму. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2023 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 85-87.

11.Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 05.10.2024)

12.Законопроект про дезінформацію у Раді на «стадії пропозицій» / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3833077-zakonoproekt-pro-dezinformaciu-u-radi-na-stadii-propozicij-urcisin.html> (дата звернення: 05.10.2024)

13.Івановська А. В. Реалізація і захист прав та свобод громадян в Україні в умовах воєнного стану та у післявоєнний період : довідник. Хмельницький : ХУУП ім. Л. Юзькова, 2023. 352 с.

14.Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнародний документ від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 05.10.2024)

15.Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.10.2024)

16.Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1-2. С. 27-31.

17.Летнянчин Л. Вплив війни на розвиток офіційної конституційної доктрини України. Вплив війни на систему управління. Роздуми в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України : монографія / ред.: Р. Stetsyuk, К. Eckhardt. 43-те вид. Rzeszów, 2023. С. 69-91

18.Лисенко О. М. Соціально-правові особливості реалізації права на доступ до інформації в умовах ведення інформаційної війни. Соціологія права, 2015. С. 167-170

19.Любовець Г. Контент негативу. Як захистити себе та країну в умовах тотального інформаційного протистояння : монографія / Григорій Любовець, Валерій Король. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2021. 266 с.

20.Магда С. О. Забезпечення прав, свобод та реалізація обов'язків громадян в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів : монографія. Харків : Право, 2015. 216 с.

21.Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 05.10.2024)

22.Новородовський В. Інформаційна безпека України в умовах Російської агресії. Соціум. Документ. Комунікація. Сер. Іст. науки. 2020. Вип. 9. С. 150-179

23.Паламарчук В. Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. Права людини в Україні: минуле, сьогодні, майбутнє : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. 2021. 10 грудня. С. 48-52

24.Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024)

25.Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни. Закон України від 03 березня 2022 року № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення: 05.10.2024)

26.Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 05.10.2024)

27. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 05.10.2024)
28. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 05.10.2024)
29. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 № 73. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785> (дата звернення: 05.10.2024)
30. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації (втрата чинності). Закон України. Закон втратив чинність на підставі Закону № 2849-IX від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.10.2024)
31. Про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану. Заява Верховної Ради України від 14.04.2022 № 2190-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2190-20#Text> (дата звернення: 05.10.2024)
32. Рудник Л.І. Правові засади обмеження права на доступ до інформації в умовах воєнного стану. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2023. Випуск 4(60). С. 32-39.
33. Самойленко Г. В., Миргородський А. О. Право на інформацію в умовах збройної агресії рф. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. С. 311-317
34. Смотрич Д.В., Браїлко Л.В. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. С. 121-127
35. Тихомиров О. О. Проблеми обмеження інформаційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 6. С. 62-67.
36. Турченко О.Г. Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 107-113.
37. Хорошко В., Хохлячова Ю., Пірцхалава Т., Іванченко І. Інформаційна зброя як інструмент інформаційної війни. Захист інформації. Том 24, № 2, квітень-червень 2022. С. 50-58
38. Чернобай А.М., Неворотіна С.Ю., Міжнародно-правові механізми та гарантії забезпечення права людини на інформацію. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 670-673
39. Чистякова А. С. Права людини в умовах воєнного стану. Законодавство. Судова практика / за заг. ред. В. С. Ковальського. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 316 с.
40. Ярема О. Г., Лазар А. Я. Деякі аспекти обмеження інформаційних прав громадян в умовах воєнного стану. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 295

References:

- Golubenko, I.I. (2023) «The issue of exercising the right to access public information under martial law», *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*, No. 3, P. 144–147.
- Hrynenko, S.O., Zelenska, I.M. (2023) «Peculiarities of the implementation of the right to access to information in Ukraine under martial law in the light of European standards», *Pravo i suspilstvo*, No. 3, P. 45-51
- Gurtova, K. M. (2022) «Ensuring the functioning of information and communication systems by state bodies during martial law». *Modern problems of legal, economic and social development of the state: theses add. XI International of science -practice conf. / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv National University of Internal Affairs of affairs, Science Science and Security Park. Vinnytsia*, P. 40
- Some issues of availability of information and communication systems and documents in electronic form. Resolution No. 757 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 21, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-2023-%D0%BF#Text>
- Some issues of ensuring the functioning of information and (Accessed: October 05,2024). communication systems, electronic communication systems, and public electronic registers in the conditions of martial law. Resolution No. 263 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 12, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text> (Accessed: October 05,2024).
- Dyachenko, N.P. (2022) «Peculiarities of the implementation of the right to access to public information in the conditions of a state of war», *Human rights in the period of armed conflicts: Collection. materials of the International scientific and practical conference dedicated. On the 25th anniversary of the National University «Odesa Law Academy» (Odesa, November 18, 2022) / Nat. Odesa Law Academy University; café of international and European law, OU «OYUA»*: in 2 volumes. Odesa, P. 527-530
- European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_UKR (Accessed: October 05,2024).
- Zhelnovach, E.H. (2023) «War as a catalyst for the formation of new components of the information society in Ukraine», *Pravovi novely*, No. 21, P. 163-171.
- Zhelnovach, E.H. (2023) «Information society in the conditions of war: Ukrainian realities and legal aspects», *Yurydychni biuleten*, No. 28, P. 184-191.

10. Zhelnovach, E.G., Honcharuk O.M. (2023) «On the question of the properties of information during Calabartsonism». Current issues of criminal-legal qualification, documentation and investigation of collaborationism: materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference (Odesa, July 21, 2023). Odesa: Yurydika Publishing House, P. 85-87.
11. The Universal Declaration of Human Rights: an international document dated December 10, 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed: October 05,2024).
12. Draft law on disinformation in the Council at the «proposal stage» / Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3833077-zakonoproekt-pro-dezinformaciu-u-radi-na-stadii-propozicij-urcisin.html> (Accessed: October 05,2024).
13. Ivanovska, A. V. (2023) «Realization and protection of the rights and freedoms of citizens in Ukraine under martial law and in the post-war period: a guide». Khmelnytskyi: HUUP named after L. Yuzkova, 352 p.
14. United Nations Convention against Corruption: international document dated 10/31/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (Accessed: October 05,2024).
15. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed: October 05,2024).
16. Kornienko, M.V. (2022) «Human rights under martial law: common law discourse». South Pivdenoukrainskyi pravnychy chasopys, No. 1-2, P. 27–31.
17. Letnyanchyn, L. (2023) «The influence of the war on the development of the official constitutional doctrine of Ukraine. The impact of war on the management system. Reflections in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine» monograph / ed.: P. Stetsyuk, K. Eckhardt. 43rd species. Rzeszów, P. 69–91
18. Lysenko, O. M. (2015) «Socio-legal features of the implementation of the right to access to information in the conditions of conducting an information war», Sotsiologhiia prava, P. 167-170
19. Lyubovets, G. (2021) «Content of the negative. How to protect yourself and the country in conditions of total information confrontation»: monograph / Hryhoriy Lyubovets, Valery Korol. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 266 p.
20. Magda, S. O. (2015) «Ensuring the rights, freedoms and implementation of the duties of citizens in the conditions of emergency administrative and legal regimes»: monograph, Kharkiv: Pravo, 216 p.
21. International Covenant on Civil and Political Rights: international document dated 12/16/1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (Accessed: October 05,2024).
22. Novorodovsky, V. (2020) «Information security of Ukraine in the conditions of Russian aggression». Sotsium. Dokument. Komunikatsiia. Ser. Ist. nauky, Issue 9, P. 150-179
23. Palamarchuk, V. (2021) «Problems of protecting the constitutional rights and freedoms of Ukrainian citizens during the settlement of the armed conflict in Donbas». Human rights in Ukraine: past, present, future: theses add. participants of the All-Ukrainian science and practice conf, 2021, P. 48–52
24. On access to public information: Law of Ukraine dated January 13, 2011 No. 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (Accessed: October 05,2024).
25. On the protection of the interests of subjects submitting reports and other documents during the period of martial law or a state of war. Law of Ukraine dated March 3, 2022 No. 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (date of application: 05.10.2024)
26. On the protection of personal data: Law of Ukraine dated 01.06.2010 No. 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (date of application: 05.10.2024)
27. About information: Law of Ukraine dated 02.10.1992 No. 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (date of application: 05.10.2024)
28. About the media: Law of Ukraine dated 13.12.2022 No. 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (date of application: 05.10.2024)
29. On the organization of interaction between the Armed Forces of Ukraine, other components of the defense forces and representatives of the mass media during the legal regime of martial law. Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces dated 03.03.2022 No. 73. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785> (Accessed: October 05,2024).
30. On the procedure for covering the activities of state authorities and local self-government bodies in Ukraine by means of mass information (loss of validity). Law of Ukraine. The law became invalid on the basis of Law No. 2849-IX dated 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed: October 05,2024).
31. On the value of freedom of speech, guarantees of activities of journalists and mass media during martial law. Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine dated April 14, 2022 No. 2190-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2190-20#Text> (Accessed: October 05,2024).
32. Rudnyk, L.I. (2023) «Legal principles of limiting the right to access to information under martial law», Visnyk NTUU «KPI». Politologhiia. Sotsiologhiia. Pravo, Issue 4(60), P. 32–39.
33. Samoilenko, G.V., Myrhorodskyi A.O. (2024) «The right to information in the conditions of armed aggression of the Russian Federation», Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, P. 311-317
34. Smotrych, D.V., Brailko L.V. (2024) «Information security in the conditions of martial law», Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, P. 121-127
35. Tikhomirov, O.O. (2022) «Problems of restricting human informational rights in the conditions of martial law

in Ukraine», *Juris Europensis Scientia*, Issue 6, P. 62–67.

36. Turchenko, O.H. (2023) «Restriction of the right to access to public information under martial law», *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*, P. 107–113.

37. Khoroshko, V., Khokhlacheva, Yu., Pirtskhalava, T., Ivanchenko, I. (2022) «Information weapons as a tool of information warfare», *Zakhyst informatsii*, Volume 24, No. 2, April-June 2022, P. 50–58

38. Chernobay, A.M., Nevorotina, S.Yu. (2019) «International legal mechanisms and guarantees for ensuring the human right to information. Protection of human rights: international and domestic experience: materials of the 1st International Scientific and Practical Conference» (May 16, 2019), Kyiv: National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine, P. 670-673

39. Chistyakova, A. S. (2024) «Human rights under martial law. Legislation. Judicial practice» / in general ed. V. S. Kovalskyi. Kyiv: Yurinkom Inter, 316 p.

40. Yarema, O. G., Lazar, A. Ya. (2022) «Some aspects of limiting the informational rights of citizens under martial law. Constitutional rights and freedoms of a person and a citizen under martial law: materials of a scientific seminar (June 23, 2022)» / ref. M. V. Kovaliv, M. T. Havryltsiv, N. Ya. Lepish. Lviv: LvDUVS, P. 295

Стаття надійшла до друку 09 жовтня 2024 року

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: anatoliyff@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Кушнір А.Г.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: KushnirAH@krok.edu.ua*

THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS OF IMPLEMENTING THE CONSTITUTIONAL RIGHT OF A PERSON TO APPLY TO GOVERNMENT BODIES AND ACCESS TO INFORMATION AND WAYS TO OVERCOME THEM

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of State and Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Kushnir A.H.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: KushnirAH@krok.edu.ua*

Анотація. Право на пошук, збір та отримання інформації є складовою демократії та свободи вираження поглядів. У статті наведено поняття основних видів звернень громадян, узагальнено проблеми реалізації конституційного права особи на звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із заявами, скаргами та пропозиціями щодо сфер їх діяльності. Дотримання державним апаратом принципів прозорості є запобіжником розвитку корупції, системних порушень прав людини, приховування інформації та інших негативних явищ. Важливим елементом у покращенні ситуації із відкритістю держави є моніторинг та громадський контроль. Отож, базуючись на поставлених проблемах, у роботі запропоновано можливі шляхи щодо їх вирішення, в тому числі шляхом прийняття нового законодавства, на прикладі проєкту Закону України «Про звернення». У науковій статті розглянуто ключові моменти та новинки проєкту закону, а також проаналізовано недоліки та можливі наслідки під час практичного його застосування, відповідальними особами за роботу зі зверненнями громадян і організації особистого прийому та заявниками.

Зокрема, у статті автор приділяє увагу проблематиці розгляду звернень громадян та організації особистого прийому представниками уповноважених органів, установ та організацій під час дії воєнного стану задля підвищення рівня порозуміння і взаємодії апарату держави та суспільства. Розроблення прозорого та ефективного

ного нормативно-правового забезпечення суспільних відносин у цих сферах, може підвищити рівень довіри громадян до держави. Також, на думку автора, розвиток нормативно-правового регулювання у цьому колі відносин має беззаперечний вплив не тільки на подальший розвиток галузі та її правове регулювання, а й матиме наслідки для України у післявоєнний період відбудови.

Ключові слова: звернення громадян, конституційне право на звернення, держава та народ, демократія, громадянські права, держава і суспільство, звернення громадян під час воєнного стану, особистий прийом громадян, воєнний стан, проблеми розгляду звернень громадян, органи державної влади, суб'єкти звернення, проєкт Закону.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 8.

Abstract. The law to search, collect and receive information is a component of democracy and freedom of expression. The article provides the concept of the main types of appeals by citizens, summarizes the problems of realizing the constitutional right of a person to appeal to state authorities, local self-government, associations of citizens, enterprises, institutions and organizations regardless of the forms of ownership, mass media, officials in accordance with their functional duties with statements, complaints and proposals regarding their spheres of activity. Compliance with the principles of transparency by the state apparatus is a safeguard against the development of corruption, systemic violations of human rights, concealment of information and other negative phenomena. An important element in improving the situation with the openness of the state is monitoring and public control. Therefore, based on the posed problems, the paper proposes possible ways to solve them, including through the adoption of new legislation, using the example of the draft Law of Ukraine «On Appeals». The scientific article examines the key points and novelties of the draft law, as well as analyzes the shortcomings and possible consequences during its practical application by persons responsible for working with appeals from citizens and organizations of personal reception and applicants.

In particular, in the article, the author pays attention to the problems of consideration of appeals from citizens and the organization of personal reception by representatives of authorized bodies, institutions and organizations during martial law in order to increase the level of understanding and interaction between the state apparatus and society. The development of transparent and effective regulatory and legal provision of public relations in these areas can increase the level of trust of citizens in the state. Also, according to the author, the development of regulatory and legal regulation in this circle of relations has an undeniable impact not only on the further development of the industry and its legal regulation, but will also have consequences for Ukraine in the post-war reconstruction period.

Keywords: appeals of citizens, constitutional right to appeal, state and people, democracy, civil rights, state and society, appeals of citizens during martial law, personal reception of citizens, martial law, problems of consideration of appeals of citizens, state authorities, subjects appeal, draft law.

Formulas: 0, fig.: 0, table: 1, bibl.: 8.

Постановка проблеми. Право на звернення особи до органів державної влади закріплено у статті 40 Конституції України. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. Це право не може бути обмеженим навіть в умовах воєнного та надзвичайного стану (стаття 64 Конституції України). Це зумовлено правовою природою «інституту звернення» до суб'єктів владних повноважень, як ефективного правового інструмента, шляхом застосування якого громадяни можуть реалізувати будь-які інші права – соціально-економічні, політичні та особисті [3].

Мета статті на основі аналізу літератури, законодавства та відповідних роз'яснень основних положень нормативно-правового регулювання конституційного права на звернення, визначення основних проблем, що по-

требують вирішення, пропозиції шляхів подолання проблем у сфері звернень громадян.

У статті ми говоримо про звернення громадян, як людини, особи, не виокремлюючи «громадянина України» в окрему категорію, оскільки особи, які не є громадянами України, але законно знаходяться на її території, мають таке ж право на подання звернення, як і громадяни України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Аналіз останніх публікацій експертів. Питанням забезпечення права особи на звернення до органів влади та на особистий прийом громадян керівниками цих органів присвячено чималу кількість праць, методичних рекомендацій та брошур громадських організацій, що здійснюють свою діяльність у цій сфері нормативно-правових відносин. Зокрема, питання досліджували такі автори: Котляр Д., Головенко Р., Андрусів В., Красноступ Г., Олексіюк Т., Мірошниченко О., Снігур І., Мельник О., Француз А. Проте ємність даної тематики, відбиток часу, у якому нам доводиться жити та працювати на сьогодніш-

ній день, потребує більш детального її висвітлення.

Виклад основного матеріалу. У одній із своїх праць Француз А. Й. говорить, що «на сьогоднішній день важливою у політиці всіх держав світу є проблема гарантування та реалізації прав і свобод людини та громадянина. Саме гарантування прав і свобод людини і громадянина та їх практична реалізація є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому» [8, с. 645]. Із цієї думкою науковця важко не погодитись. У цій

статті ми поговоримо про один з проявів демократії – право на звернення громадян.

Насамперед наведемо загальні визначення понять щодо яких проводилося дослідження. Отже, під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги (стаття 3 Закону України «Про звернення громадян»), які потребують вчинення певних дій. Звернення може бути індивідуальним чи колективним [2].

У таблиці 1 наведемо поняття основних видів звернень громадян [7].

Пропозиція (зауваження)	звернення, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства
Заява (клопотання)	звернення із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання - письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо
Скарга	звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб

Таблиця 1. Види звернень громадян [7].

Строк надання відповіді на звернення не більше 1 місяця від дня його надходження, а те, яке не потребує додаткового вивчення, - невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня отримання. Якщо в місячний термін вирішити порушені у зверненні питання неможливо, керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації або його заступник встановлюють необхідний термін для його розгляду, про що повідомляється особі, яка подала звернення. При цьому загальний термін вирішення питань, порушених у зверненні, не може перевищувати сорока п'яти днів, наголошено у статті 20 Закону України «Про звернення громадян» [2].

Ось тут іноді і виникає проблема. Як

обґрунтувати, що звернення додаткового опрацювання не потребує і може бути вирішено невідкладно, що державний орган не затягує вирішення питання навмисне? Приклад вирішення цього питання можливо знайти в законодавстві інших країн. Наприклад, в Законі Республіки Казахстан «Про порядок розгляду звернень фізичних та юридичних осіб», який діяв на території республіки до 2021 року і втратив чинність у зв'язку з прийняттям Адміністративного процедурно-процесуального Кодексу Республіки Казахстан, було закріплено, що «звернення фізичної і (або) юридичної особи, розгляд якого не потребує отримання додаткової інформації від інших суб'єктів, посадових осіб або проведення перевірки з виїз-

дом на місце...розглядаються в 15-денний термін». [4] Вважаю за доречне, прописати в українському законодавстві схоже обґрунтування, що конкретизувало б трактування норм права.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» в державі введено режим воєнного стану. У контексті реалізації конституційного права на звернення гарантується неможливість встановлення обмежень таких його елементів: подати звернення; отримати обґрунтовану відповідь; отримати таку відповідь у встановлений законом строк. Ці елементи основоположні і не можуть бути обмежені [3].

Водночас Законом України «Про звернення громадян» закріплені й інші додаткові права, пов'язані з розглядом звернення та способом вирішення порушених питань. Це зокрема, право на особистий прийом керівниками та іншими посадовими особами суб'єктів владних повноважень, право бути присутнім при розгляді звернення, подавати додаткові аргументи особі, яка здійснює розгляд звернення тощо [3].

Реалізація цих додаткових прав в умовах воєнного або надзвичайного стану може бути ускладнена з огляду на певні об'єктивні чинники (повітряна тривога, комендантська година на деяких територіях, тощо) та необхідність здійснення заходів правового режиму воєнного стану, визначених у статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Державними органами влади введено додаткове обмеження доступу до адмінбудівель, пропускний режим, зміну тривалості робочого часу та інші безпекові заходи [3].

У випадку впровадження зазначених обмежень за певних обставин реалізація будь-яких прав, пов'язаних з особистою присутністю заявника та інших дотичних прав, визначених у Законі України «Про звернення громадян», може бути ускладненою або взагалі неможливою. Під час повітряної тривоги у державного органу виникає обов'язок забезпечити укриттям осіб, що знаходяться в будівлі, що фактично іноді зробити не можливо (обмежена кількість місць у сховищі чи просто відсутнє укриття).

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини на допомогу державним

органам влади та іншим зацікавленим установам, організаціям та громадянам надав низку роз'яснень, зокрема і щодо особистого прийому громадян та особистого супроводу при розгляді їх звернень. Де зазначено, що серед таких прав, які може бути ускладнено або неможливо реалізувати в умовах воєнного стану, є наступні:

- право на особистий прийом;
- особисто викласти аргументи особі, яка перевіряла заяву чи скаргу, та брати участь у перевірці поданої скарги чи заяви;
- знайомитися з матеріалами перевірки;
- подавати додаткові матеріали або наполягати на їх запиті органом, який розглядає заяву чи скаргу;
- бути присутнім при розгляді заяви чи скарги [3].

Відповідно до доручення Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала від 23 червня 2022 року № 14838/1/1-22 на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади покладено забезпечення виконання положень Закону України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX «Про адміністративну процедуру» згідно з планом організації підготовки проєктів актів та виконання інших завдань, необхідних для забезпечення реалізації цього Закону.

У зв'язку з викладеним, а також на виконання пункту 43 плану заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 року № 831 «Деякі питання реформування державного управління України», Міністерство юстиції України підготувало проєкт Закону України «Про звернення» (далі – проєкт Закону). Зупинимось на деяких нормах цього проєкту докладніше.

Новинкою проєкту є поняття «суб'єкт звернення» та «суб'єкт розгляду звернення». Відповідно до ст. 3 проєкту Закону суб'єкт звернення – фізична особа (громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка перебуває в Україні на законних підставах), юридична особа, громадське об'єднання, що не має статусу юридичної особи (далі – Заявник).

Суб'єкт розгляду звернення – державний орган, орган місцевого самоврядування,

підприємство, установа, організація незалежно від форми власності, об'єднання громадян, посадові особи, до повноважень яких належить розгляд порушених у зверненнях питань (далі – Суб'єкт розгляду) [5].

Тобто тут з'являється юридична особа, як суб'єкт звернення. За чинним законодавством, відповідно до Закону України «Про звернення громадян» розглядалися звернення фізичних осіб та громадських організацій. Пропозиція додати і юридичних осіб зумовить збільшення навантаження та посадових осіб, які причетні до прийому та розгляду звернень громадян.

Відповідно до частини 5 статті 4 проекту «У разі коли у зверненні містяться пропозиції, рекомендації, повідомлення про проблему, зауваження щодо формування та реалізації державної політики, дій чи бездіяльності посадових осіб органів державної влади та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, вирішення питань місцевого значення, врегулювання суспільних відносин у відповідній сфері, поліпшення діяльності суб'єкта розгляду, вимоги надати роз'яснення щодо питань формування та реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення, які не належать до компетенції суб'єкта розгляду, таке звернення в розумний строк, але не більше п'ятнадцяти календарних днів надсилається за належністю, про що не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляється суб'єкту звернення, або у межах цього ж строку йому надається інформація щодо повноважень суб'єкта розгляду». По-перше, з положень проекту не вдається з'ясувати у яких випадках який спосіб реагування має застосовуватись. По-друге, викликає сумніви обґрунтованість підходу, за яким суб'єкт розгляду звернення має самостійно (замість суб'єкта звернення) визначити іншого суб'єкта розгляду звернення. Не є також достатньо зрозумілим порядок розгляду звернення, яке надійшло суб'єкту розгляду звернення від іншого суб'єкта розгляду звернення [6].

Також відповідно до абзацу 1 частини 2 статті 4 проекту, «усне звернення до суб'єкта розгляду може бути подано на особистому прийомі, зокрема за допомогою відеоконференцзв'язку...». Відповідний термін згадується також в абзаці 1 частини 1 ст.

17 та частині 3 ст. 16 проекту. Однак, поданий проект наразі не містить ані визначення такого способу комунікації між суб'єктами звернення та суб'єктами розгляду як «відеоконференцзв'язок», ані загальних правил його здійснення [5, 6].

У проекті, на відміну від положень чинного Закону, відсутні положення щодо: безоплатності розгляду звернень (ст. 21 чинного Закону); організації прийому громадян вищими посадовими особами – Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України (ст. 23 чинного Закону). Крім того, виключаються норми про обов'язок керівників органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян проводити особистий прийом громадян (частина 1 ст. 22 Закону). Натомість відповідно до абзацу 1 частини 1 ст. 17 проекту повноваження проводити особистий прийом суб'єктів звернення, у тому числі за допомогою відеоконференцзв'язку, у порядку, визначеному їх керівниками, покладається на «уповноважених осіб».

Відповідно до пункту 3 ч. 1 ст. 3 проекту «уповноважена особа суб'єкта розгляду (далі – уповноважена особа)» визначається як «посадова особа (структурний підрозділ) органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, іншого суб'єкта розгляду, визначена його керівником, до повноважень якої належить розгляд порушених питань і до обов'язків якої віднесено роботу із зверненнями або розгляд звернень». При цьому «уповноважені особи проводять особистий прийом суб'єктів звернення, у тому числі за допомогою відеоконференцзв'язку, у порядку, визначеному їх керівниками» (абзац 1 частини 1 ст. 17 проекту). Реалізація цієї норми на практиці також тягне збільшення навантаження на уповноважених посадових осіб, або збільшення штату державних органів [5].

Тобто, у проекті виключаються норми про обов'язок керівників та інших посадових осіб органів держави, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, та об'єднань громадян розглядати звернення та проводити особистий прийом суб'єктів звернення. Натомість відповідні

повноваження покладаються на уповноважених осіб. Прийняття запропонованих змін також призведе до того, що громадяни не матимуть права на особистий прийом, наприклад, посадовими особами місцевого самоврядування, керівниками житлово-експлуатаційних структур, інших державних установ чи комунальних підприємств, що виглядає недостатньо обґрунтованим, особливо у випадках, коли йдеться про суб'єктів розгляду звернень, діяльність яких фінансується за рахунок коштів Державного чи місцевого бюджету [6].

Також за результати дослідження проєкту хотілося б більш конкретизувати строки опрацювання звернень, оскільки ця сфера потребує максимальної чіткості. Чітко прописані норми та строки убезпечили б громадян від можливих зловживань посадовими обов'язками співробітників держорганів, в той самий час і полегшили б роботу установам та організаціям чітко регламентувавши їх роботу. Тому наявний проєкт Закону потребує доопрацювання та обговорення на рівні органів влади, громадських організацій та інших громадських активістів.

Останньою проблемою, на яку хотілося б звернути увагу у статті, є проблема масових та неодноразових звернень громадян. Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Певна кількість звернень, що надходить до органів влади, обумовлюється тим, що заявники виражають незгоду з обґрунтованими і вичерпними роз'ясненнями, що базуються на чинному законодавстві України, вважаючи «чим більше листів, тим швидше вирішиться питання». Цим пояснюються звернення громадян одразу декільком адресатам (Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, міністерствам та народним депутатам України, тощо). Така маса однотипних звернень додає значного навантаження на компетентні органи чи посадових осіб, що відповідають за роботу зі зверненнями громадян.

Висновки. Підсумовуючи варто зазначити, що роль держави у сфері прав і свобод людини не повинна обмежуватись тільки в

закріплені їх у Конституції та інших нормативно-правових актах. Апарат держави має докладати всіх можливих зусиль для гарантування, охорони й захисту прав і свобод людини і громадянина. Саме це визначає гуманність держави.

Важко переоцінити необхідність комплексного удосконалення і оновлення законодавства про звернення, осучаснення відносин між владою та громадянами/особами, а також подолання проблем в їх організації, адже з моменту прийняття Закону України «Про звернення громадян» (02.10.1996 р.) минуло вже 28 років.

Забезпечення всебічного розгляду звернень громадян, порушених у них проблем, оперативне їх вирішення, задоволення законних прав та інтересів громадян на сучасному етапі є одним з пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відповідальним обов'язком їх посадових і службових осіб, фактором забезпечення суспільно-політичної та економічної стабільності.

В умовах сьогодення реалізація деяких аспектів права на звернення може бути ускладнена або зовсім неможлива. Проте підлаштовуючись під реалії життя органи державної влади забезпечують реалізацію даного права, але все ж доцільно громадянам керуватися принципами розумності, помірності та розсудливості при направленні звернень до суб'єктів владних повноважень в період дії воєнного стану.

За результатами аналізу положень проєкту Закону «Про звернення», можна визнати актуальними ряд новел, зокрема, пропозиції щодо: уточнення прав і обов'язків суб'єктів звернення, зокрема, в частині права заявника отримати інформацію про порядок подання і розгляду звернень, про реєстрацію звернення та стан його розгляду, а також на отримання письмової або у випадках, визначених законом, усної відповіді про результати розгляду звернення та проведення особистого прийому за допомогою відеоконференцзв'язку. В цілому проєкт є прогресивним та відображає сучасні реалії, проте для мінімізації випадків подвійного трактування норм та строків розгляду чи перенаправлення звернень належному суб'єкту розгляду доцільним було б доопрацювати проєкт Закону.

Література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2024)
2. Про звернення громадян: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996, № 47, ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.11.2024)
3. Роз'яснення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/voyennij-stan/pravo-na-zvernennya-ta-informaciyu/pravo-na-zvernennya> (дата звернення: 16.11.2024)
4. Про порядок розгляду звернень фізичних та юридичних осіб: Закон Республіки Казахстан від 12.01.2007 р. № 221-III. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 (дата звернення: 14.11.2024)
5. Про звернення: проект Закону України. № 11082 від 13.03.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43836> (дата звернення: 12.11.2024)
6. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 14.11.2024)
7. Юридичний портал № 1. Інтернет ресурс. URL: <http://mego.info/> (дата звернення: 14.11.2024).
8. Француз А.Й. Права і свободи людини та громадянина: досвід гарантування та реалізації зарубіжних країн для України / О.В. Лисенко, А.Й. Француз. Актуальні питання сучасної науки та практики: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 15 листопада 2018 р.) К.: Університет «КРОК», 2018. С. 645-647

References:

1. Konstitutsiia Ukrainy, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 30, p. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (Accessed November 16, 2024)
2. Pro zvernennia hromadian: Zakon Ukrainy Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, № 47, p. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed November 16, 2024)
3. Roz'iasnennia Uповnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/voyennij-stan/pravo-na-zvernennya-ta-informaciyu/pravo-na-zvernennya> (Accessed November 14, 16, 2024)
4. Pro poriadok rozghliadu zvernenn' fizychnykh ta iurydychnykh osob: Zakon Respubliki Kazakhstan vid 12.01.2007 r. № 221-three. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30086115 (Accessed November 14, 2024)
5. Pro zvernennia: projekt Zakonu Ukrainy? № 11082 vid 13 march 2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43836> (Accessed November 16, 2024)
6. Website of the Verkhovna Rada of Ukraine, Sajt Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (Accessed November, 14, 2024)
7. Yurydychnyj portal № 1. Internet resurs. URL: <http://mego.info/> (Accessed November 12, 2024)
8. Frantsuz A. Yo. (2018) «Human and citizen rights and freedoms: the experience of guaranteeing and implementing foreign countries for Ukraine « Prava i svobody liudyny ta hromadianyna: dosvid harantuvannia ta realizatsii zarubizhnykh krain dlia Ukrainy / O.V. Lysenko, A.Yo Frantsuz // Aktual'ni pytannia suchasnoi nauky ta praktyky: materialy naukovopraktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 15 lystopada 2018 r.), Kyiv: Universytet «KROK», Pp.645-647

Стаття надійшла до друку 18 листопада 2024 року

КІБЕРБЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕРИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНГРЕСУ ООН У КІОТО

Горєлова В.Ю.,

кандидат юридичних наук
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»
Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

CYBERSECURITY: CHALLENGES OF THE DIGITAL AGE THROUGH THE PRISM OF THE UN CONGRESS IN KYOTO

Horielova V.Yu.,

candidate of legal sciences
associate professor of department of state legal sciences of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>

Анотація. У статті розглядаються ключові проблеми кіберзлочинності, які були предметом обговорення на 14-му Конгресі ООН [1] із запобігання злочинності, що проходив у Кіото. Особливий акцент зроблено на етичних аспектах і правах людини в контексті забезпечення кібербезпеки. Аналізуються сучасні виклики, з якими стикається міжнародна спільнота у боротьбі з кіберзлочинністю, а також можливості застосування передових технологій, таких як штучний інтелект (ШІ) та великі дані, для протидії цій загрозі. Виявлено, що використання технологій стеження, зокрема систем моніторингу онлайн-активності, аналізу користувацьких даних чи впровадження масового спостереження, хоча й має значний потенціал у боротьбі з кіберзлочинністю, водночас створює серйозні етичні та правові проблеми. Зокрема, такі методи можуть порушувати основоположні права і свободи людини, серед яких право на приватність, свободу вираження поглядів та свободу пересування у цифровому середовищі. У статті наголошується на необхідності обмеження використання таких технологій і забезпечення їх відповідності міжнародним етичним стандартам. Підкреслюється, що для ефективної протидії кіберзлочинності в сучасних умовах необхідно вдосконалювати національні законодавства, які мають адаптуватися до стрімкого розвитку новітніх технологій та глобальних викликів. Вказується на те, що існуючі закони повинні не лише забезпечувати належну правову відповідальність за кіберзлочини, але й створювати нормативну базу для регулювання технологій, що використовуються у сфері кібербезпеки. Зроблено зауваження що до того, що законодавчі норми враховували потребу у захисті людської гідності, приватності та свободи в умовах цифровізації. Окремо виділяється необхідність включення етичних стандартів до законодавства, що регулює використання інноваційних технологій. Наголошено що етичні принципи повинні слугувати основою для забезпечення справедливості, прозорості й підзвітності у процесах, пов'язаних із кібербезпекою. Зокрема, це стосується використання ШІ для аналізу даних та прийняття рішень. Міжнародна співпраця в цій сфері визнається критично важливою, оскільки кіберзлочини не мають державних кордонів. Інтеграція етичних стандартів у національні законодавства, зокрема в Україні, сприятиме створенню більш безпечного цифрового простору. У статті наголошується на важливості обміну досвідом між країнами, співпраці у створенні єдиних нормативних підходів та формуванні глобальної культури відповідальності у сфері кібербезпеки.

Ключові слова: кіберзлочинність, кібербезпека, етика, права людини, міжнародна співпраця.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 14.

Abstract. The article examines key issues of cybercrime discussed at the 14th UN Congress on Crime Prevention held in Kyoto. Particular emphasis is placed on ethical aspects and human rights in the context of ensuring cybersecurity. The article analyzes the current challenges facing the international community in combating cybercrime, as well as the potential use of advanced technologies such as artificial intelligence (AI) and big data to counter this threat. It is revealed that while surveillance technologies, including online activity monitoring systems, user data analysis, and mass surveillance implementation, hold significant potential in the fight against cybercrime, they simultaneously raise serious ethical and legal concerns. In particular, these methods may violate fundamental human rights and freedoms, including the right to privacy, freedom of expression, and freedom of movement in the digital environment. The article emphasizes

the need to limit the use of such technologies and ensure their compliance with international ethical standards. The authors stress that for effective counteraction to cybercrime in today's conditions, national legislation must be improved and adapted to the rapid development of new technologies and global challenges. Existing laws should not only ensure proper legal accountability for cybercrimes but also create a regulatory framework for technologies used in the cybersecurity sector. It is crucial that legislative norms consider the need to protect human dignity, privacy, and freedom in the context of digitalization. The article highlights the necessity of integrating ethical standards into the legislation regulating the use of innovative technologies. Ethical principles should serve as the foundation for ensuring fairness, transparency, and accountability in processes related to cybersecurity, particularly in the use of AI for data analysis and decision-making. International cooperation in this area is recognized as critically important, as cybercrimes transcend national borders. The integration of ethical standards into national legislation, particularly in Ukraine, will contribute to creating a safer digital space. The article underscores the importance of experience exchange between countries, cooperation in developing unified regulatory approaches, and fostering a global culture of responsibility in the cybersecurity sphere.

Keywords: *cybercrime, cybersecurity, ethics, human rights, international cooperation.*

Formulas: *0, fig.: 0, tabl.: 0 bibl.: 14.*

Постановка проблеми. На сьогодні кіберзлочинність перетворилася на глобальний виклик, що вражає не лише окремі компанії чи установи, а й цілі суспільства, загрожуючи їх безпеці, економічній стабільності та правам людини. Постійне зростання кількості кібератак і складність сучасних цифрових загроз вимагають не лише технічних, але й правових та етичних рішень. Особливо гостро постає питання захисту персональних даних і дотримання прав людини в умовах стрімкого розвитку технологій. Відсутність єдиних стандартів реагування та недостатня міжнародна співпраця ускладнюють ефективну боротьбу з кіберзлочинністю на глобальному рівні.

Актуальність теми дослідження. Зростання кіберзлочинності та її вплив на різні сфери суспільного життя роблять питання кібербезпеки одним із найактуальніших у сучасному світі. Кібератаки на медичні установи, банківські системи та державні органи загрожують не лише економічній стабільності, а й безпеці громадян. У сучасних умовах цифрової трансформації особливого значення набуває забезпечення захисту персональних даних, конфіденційності та основоположних прав людини. Водночас використання технологій, таких як штучний інтелект та великі дані, вимагає етичного переосмислення та встановлення чітких правових рамок для їх застосування. Таким чином, дослідження цієї тематики є надзвичайно важливим для розробки ефективних механізмів кіберзахисту та інтеграції етичних стандартів у національне законодавство, що сприятиме безпечному розвитку цифрового суспільства [2].

Метою статті є дослідження сучасних викликів кіберзлочинності з акцентом на етичні та правові аспекти її подолання, а також розробка рекомендацій щодо впровад-

ження міжнародних стандартів кібербезпеки та етичних принципів у законодавство України для забезпечення захисту прав людини в цифровому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці закордонних науковців, таких як М. Бреннер, С. Гудман, Л. Шеллі, досліджують етичні аспекти кібербезпеки. Українські науковці Р.В. Лук'янчук, Ю. Бельський та О. Радутний аналізують національні механізми захисту від кіберзагроз, акцентуючи на правових та етичних аспектах.

Викладення основного матеріалу. 14-й Конгрес ООН із запобігання злочинності відбувся в 2020 році в місті Кіото, Японія, ставши важливою платформою для глобальних дискусій про сучасні загрози в сфері безпеки та стратегії їх подолання. Конгрес зібрав провідних експертів, політиків та представників державних і приватних організацій для обговорення новітніх тенденцій у сфері кримінального правосуддя, кібербезпеки та прав людини. Конгрес відкрила виконавча директорка Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) Гада Валлі [3], а президентом Конгресу [1] була міністерка юстиції Японії Йоко Камікава [4], яка акцентувала на важливості Кіотської декларації та необхідності міжнародної співпраці для досягнення Цілей сталого розвитку (SDG) через посилення правосуддя та безпеки. Основними темами, що обговорювались на Конгресі, стали глобальні виклики кіберзлочинності, зростання кібератак та важливість міжнародного співробітництва у боротьбі з цифровими загрозами. Конгрес зосередився на численних питаннях кібербезпеки, таких як захист персональних даних, боротьба з кібертероризмом і розвиток нових правових механізмів, здатних забезпечити ефективну реакцію на

нові типи кіберзлочинів. Особлива увага була приділена питанням етики в контексті кібербезпеки. Учасники наголошували на важливості балансування між необхідністю захисту інформації та дотриманням прав людини, зокрема конфіденційності особистих даних та захисту свободи слова. Місто Кіото стало важливою платформою для підвищення рівня обізнаності про виклики, з якими стикаються держави в умовах цифровізації. Японія, яка є одним із лідерів у сфері технологій, стала ідеальним місцем для проведення такого заходу. Конгрес у Кіото [1] сприяв розвитку міжнародних зв'язків та створенню єдиної стратегії для боротьби з кіберзлочинністю на глобальному рівні. Учасники Конгресу домовились про необхідність встановлення універсальних стандартів кібербезпеки, що мають сприяти ефективному реагуванню на кібератаки та захисту національних і глобальних інфраструктур. На Конгресі було порушено ряд важливих тем, серед яких: 1) зростання кіберзлочинності (учасники відзначили небезпечну тенденцію до збільшення кількості кібератак, які мають серйозні наслідки для економіки, державних інститутів та приватних осіб); 2) міжнародна співпраця (одним із основних напрямків дискусій стало питання про необхідність створення механізмів для обміну інформацією між державами та організаціями, що займаються кібербезпекою); 3) етичні питання (обговорювались аспекти захисту прав людини в умовах цифрових загроз, зокрема захист конфіденційності особистих даних та боротьба зі злочинним контентом в Інтернеті, не порушуючи основоположні свободи); 4) штучний інтелект та великі дані (обговорення зосередились на використанні сучасних технологій для боротьби з кіберзлочинністю, а також на потенційних етичних ризиках від їхнього використання в контексті стеження та збору персональної інформації). Завдяки цим дискусіям, 14-й Конгрес ООН [1] в Кіото став важливим етапом у формуванні міжнародної стратегії щодо кібербезпеки та етики в цифровому середовищі, визначивши ключові напрямки для подальшої роботи на глобальному та національному рівнях [5].

Кіберзлочинність охоплює широкий спектр злочинних дій, що здійснюються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Одним з найпоширеніших типів кіберзлочинів є атаки на фінансові установи,

такі як банківські системи, що включають крадіжку особистих даних, шахрайство з кредитними картками та здійснення кібератак на платіжні системи. Зловмисники часто використовують фішинг, зловмисне програмне забезпечення (віртуальні віруси), а також методи відмови в обслуговуванні (DDoS-атаки) для крадіжки грошей або здійснення фінансових махінацій [6].

Іншим важливим напрямком кіберзлочинності є атаки на медичні установи. Зокрема, хакери часто цілеспрямовано атакують медичні бази даних для крадіжки особистої інформації пацієнтів, що може призвести до серйозних наслідків, таких як крадіжка ідентичності або продаж медичних записів на чорному ринку [7]. Крім того, зловмисники можуть здійснювати кібератаки на медичні пристрої або системи управління, що ставить під загрозу життя людей. Інші важливі типи кіберзлочинів включають атакування інфраструктури критичного значення, такої як енергетичні системи, транспортні мережі та водопостачання. Такі атаки можуть мати катастрофічні наслідки для громадської безпеки і здатні паралізувати цілі регіони або країни [8].

Кіберзлочинність є глобальним явищем, яке не знає кордонів. Хакери можуть здійснювати свої злочини з будь-якої точки світу, що ускладнює їх розслідування та покарання. Кіберзлочинці часто приховують свою діяльність, використовуючи методи анонімізації через мережі, такі як веб-пошукач «Tor» [9], або через заражені комп'ютери, що використовуються як «зомбі-мережі». Це створює додаткові труднощі для правопорядку, оскільки відсутність фізичних кордонів у кіберпросторі дозволяє злочинцям діяти з будь-якої країни, що знижує ефективність національних правових систем. Цей транснаціональний аспект кіберзлочинності вимагає міжнародного співробітництва для обміну даними про кіберзлочини, вироблення спільних стандартів безпеки та створення глобальних механізмів боротьби з кіберзлочинцями. Важливими інструментами для подолання кіберзлочинів є міжнародні угоди та організації, такі як Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) [10] та «Інститут Інтерполу», які працюють над забезпеченням міжнародного правопорядку в кіберпросторі [11]. Слід зазначити, що кіберзлочинність має

серйозні наслідки як для глобальної безпеки, так і для світової економіки. На глобальному рівні, кібератаки можуть спричиняти порушення функціонування державних інститутів, економічну дестабілізацію та загрози національній безпеці. Наприклад, кібератаки на електричні мережі, урядові структури або транспортні системи можуть паралізувати критичні елементи державної інфраструктури та створити хаос у суспільстві а економічні наслідки кіберзлочинності є надзвичайно великими. Так, згідно з оцінками, глобальні втрати від кіберзлочинності досягли трильйонів доларів, що включає не лише прямі фінансові збитки, але й витрати на відновлення після атак, компенсацію постраждалим та заходи для забезпечення безпеки в майбутньому. Багато компаній витрачають значні ресурси на забезпечення кібербезпеки та відновлення своїх систем після атак, що знижує ефективність їхньої роботи та може призводити до втрати довіри споживачів. Відтак, кіберзлочинність є серйозним викликом для глобальної безпеки та економіки, і боротьба з цими загрозами вимагає ефективної міжнародної співпраці, зміцнення правових норм та розвитку нових технологій для протидії злочинності в цифровому середовищі.

Одним з основних викликів, з якими стикається сучасне суспільство в умовах цифрових загроз, є забезпечення захисту прав людини в кіберпросторі. Кібербезпека, з одного боку, є необхідною для захисту від злочинних дій, таких як крадіжка особистих даних, шахрайство, кібератаки на критичні інфраструктури, а з іншого – вимагає дотримання фундаментальних прав і свобод, таких як право на приватність, свободу слова та право на доступ до інформації. У контексті цифрових загроз важливо підтримувати баланс між забезпеченням безпеки та захистом прав людини. Наприклад, застосування засобів кібербезпеки, таких як моніторинг інтернет-активності громадян для виявлення потенційних кіберзлочинців, не повинно порушувати права на конфіденційність та особисту недоторканність. Використання новітніх технологій для виявлення кіберзлочинців повинно здійснюватися з дотриманням етичних принципів, що враховують потребу в захисті базових прав людини в цифровому середовищі.

Однією з найскладніших етичних дилем у сфері кібербезпеки є питання балансу між

конфіденційністю особистих даних і необхідністю боротьби з кіберзлочинами. Боротьба з кіберзлочинністю вимагає використання потужних технологій для моніторингу та аналізу великих обсягів інформації, однак це може призводити до порушень права на приватність. З одного боку, ефективне виявлення та попередження кіберзлочинів, таких як фінансові шахрайства чи кібертероризм, потребує доступу до великої кількості особистих даних. З іншого боку, ці дії можуть призвести до ненавмисного вторгнення в особисте життя громадян і порушення їхніх прав на конфіденційність. Тому важливо розробляти правові норми, які дозволяють забезпечити ефективний захист від кіберзлочинців, не порушуючи при цьому прав громадян на приватність.

Використання технологій стеження для боротьби з кіберзлочинністю, таких як системи моніторингу онлайн-активності, аналізування даних користувачів чи впровадження систем масового стеження, може призвести до значних етичних і правових проблем. Хоча ці технології можуть допомогти у виявленні та запобіганні кіберзлочинам, вони також створюють ризик виникнення явища, яке часто називають «великою братою» – постійного нагляду за громадянами державою чи іншими суб'єктами. Ці технології можуть бути використані для моніторингу особистої діяльності громадян у мережі, що викликає побоювання щодо зловживань та порушень основоположних прав людини. Постійне стеження може спричинити втрату приватності, обмеження свободи вираження думок і навіть використовуватись для політичних чи соціальних репресій [112]. Етичні аспекти такого стеження полягають у питаннях, наскільки далеко можна йти в обмеженні прав людини заради забезпечення національної безпеки чи боротьби з кіберзлочинністю. Тому важливо, щоб використання технологій стеження мало чіткі обмеження, контролювалося відповідними інститутами та не призводило до серйозних порушень основних прав і свобод людини. Таким чином, етичні та правові аспекти кібербезпеки полягають у необхідності забезпечення захисту від кіберзлочинності без шкоди для прав людини, що потребує створення чіткої правової бази, яка балансуватиме між безпекою та особистими свободами. Таким чином, одним із ключових аспектів міжнародної співпраці у боротьбі з кіберзлочинністю

є необхідність створення єдиних стандартів реагування на кібератаки. Кіберзлочинність не має національних кордонів, що ускладнює боротьбу з нею на рівні окремих країн. Тому саме міжнародне співробітництво є надзвичайно важливим для ефективного вирішення проблеми.

На Конгресі ООН [1] з запобігання злочинності в Кіото було підкреслено важливість формулювання спільних міжнародних стандартів для реагування на кібератаки, які б дозволяли країнам обмінюватися інформацією, координувати свої дії і запобігати поширенню кіберзлочинів. Такі стандарти повинні охоплювати визначення кіберзлочинності, стратегії протидії кіберзагрозам, а також механізми юридичного співробітництва для оперативного розслідування та покарання винних.

Крім того, вважається необхідним створювати міжнародні платформи для обміну досвідом, найкращими практиками та технологіями, що дозволяють ефективно реагувати на нові загрози у кіберпросторі. Ці ініціативи можуть сприяти швидкому реагуванню на атаки та мінімізації їхніх негативних наслідків для глобальної безпеки. Обмін інформацією між країнами є основою ефективної боротьби з кіберзлочинністю, адже у глобалізованому світі кіберзагрози можуть виникати в будь-якій точці планети і швидко поширюватися через цифрові канали. Тому без швидкого і ефективного обміну інформацією між урядами, правоохоронними органами, міжнародними організаціями та приватним сектором не можна забезпечити достатній рівень кібербезпеки.

Важливими елементами цього процесу є створення міжнародних баз даних для обміну інформацією про кіберзлочини, розробка стандартів щодо збору і обміну доказами кіберзлочинів, а також сприяння співпраці між державами в розслідуванні кібератак. Оскільки кіберзлочинці часто діють анонімно і використовують території кількох країн, координація між країнами є необхідною для запобігання, виявлення та покарання таких злочинів. Приналежно, в рамках міжнародних організацій, таких як Інтерпол та Європол, були створені спеціалізовані підрозділи для боротьби з кіберзлочинністю, що дозволяють здійснювати обмін даними про кіберзлочини та координувати дії різних країн у відповідь на спільні загрози [13].

Приватний сектор відіграє критичну роль у забезпеченні кібербезпеки, оскільки більшість глобальних цифрових інфраструктур належать компаніям, а не державам. Інтернет-платформи, банки, медичні установи та інші організації регулярно стикаються з кіберзагрозами, тому їх залучення до боротьби з кіберзлочинністю вбачається обов'язковим.

Так, на Конгресі в Кіото [1] було зазначено важливість партнерства між державами і приватним сектором у забезпеченні кібербезпеки. Приватні компанії повинні не лише дотримуватися національних стандартів безпеки, але й активно співпрацювати з урядами для розробки та впровадження заходів з кіберзахисту. До таких заходів відносяться спільні дослідження та інновації в галузі кібербезпеки, а також активний обмін інформацією про нові загрози та вразливості. Приватний сектор також може допомогти у боротьбі з кіберзлочинністю через використання новітніх технологій, таких як штучний інтелект, аналіз великих даних та блокчейн. Ці технології можуть бути застосовані для виявлення та запобігання кіберзлочинам ще на етапі їх планування або підготовки.

Таким чином, міжнародна співпраця у боротьбі з кіберзлочинністю повинна включати ефективний обмін інформацією, створення єдиних стандартів реагування на кібератаки та залучення приватного сектору до захисту глобальної кіберінфраструктури. Тільки за умови комплексного підходу, що включає взаємодію держав, міжнародних організацій і приватних компаній, можна забезпечити ефективну протидію кіберзлочинності в умовах глобалізації цифрового середовища.

У сучасному світі боротьба з кіберзлочинністю стає дедалі більш складною через швидкий розвиток технологій, які використовуються не лише для забезпечення безпеки, а й для здійснення злочинних дій. Важливою складовою цієї боротьби є застосування новітніх технологій, таких як штучний інтелект (ШІ) та аналітика великих даних, що мають значний потенціал у сфері кіберзахисту. З одного боку, ці технології можуть забезпечити своєчасне виявлення та нейтралізацію кіберзагроз, а з іншого — породжують низку етичних, правових і технічних проблем, які потребують ретельного аналізу та регулювання. Так, штучний інтелект і великі дані використовуються для аналізу величезних обсягів

інформації, що надходить із різних джерел, зокрема з кіберпростору, в реальному часі. Це дозволяє виявляти аномалії, які можуть свідчити про спроби здійснення кіберзлочинів, таких як фішинг, зломи чи шкідливі програми. ШІ може допомогти в автоматизації процесів виявлення та реагування на кіберзагрози, що істотно знижує час на реакцію та зменшує ризик успіху атаки. Великі дані, в свою чергу, забезпечують можливість здійснювати комплексний аналіз та прогнозувати потенційні загрози, що дозволяє будувати більш ефективні стратегії кіберзахисту.

Проте використання цих технологій несе з собою не тільки переваги, але й суттєві ризики. Одним із головних ризиків є проблема захисту приватності особистих даних. ШІ і великі дані здатні збирати та обробляти великі обсяги персональної інформації, що ставить під загрозу конфіденційність. За допомогою таких технологій можна не лише захистити дані, а й порушити основні права людини, зокрема право на приватність та свободу особистої інформації. З цієї точки зору, етичні питання стають надзвичайно важливими, оскільки застосування штучного інтелекту в контексті кібербезпеки повинно забезпечувати баланс між захистом інтересів держави та правами людини [14].

В Україні, як і в багатьох інших країнах, проблема кіберзлочинності є однією з найважливіших у контексті національної безпеки. Проте для ефективної боротьби з кіберзлочинами необхідно вдосконалювати національне законодавство, яке наразі потребує адаптації до новітніх технологій і глобальних викликів [15]. Закони повинні не лише забезпечувати правову відповідальність за кіберзлочини, а й включати етичні стандарти, що регулюють використання новітніх технологій у сфері кібербезпеки [16]. Важливим елементом цього процесу є створення законодавчих норм, які забезпечують прозорість і підзвітність при

використанні технологій штучного інтелекту та аналізу великих даних у боротьбі з кіберзлочинами [17].

У цьому контексті рекомендації для України, засновані на результатах Конгресу ООН [1] у Кіото, передбачають необхідність розвитку національної політики в сфері кібербезпеки на основі етичних принципів, таких як прозорість, справедливість та відповідальність. Важливо інтегрувати міжнародні стандарти у національне законодавство, зокрема щодо обміну інформацією між країнами і координації дій на глобальному рівні. Крім того, необхідно залучати приватний сектор до захисту кіберінфраструктури, оскільки саме він є основним оператором сучасних цифрових технологій.

Одним із важливих аспектів є розвиток міжнародної співпраці, зокрема щодо обміну інформацією про кіберзагрози, що дозволяє державам швидше реагувати на кібернапади та запобігати їх поширенню. Враховуючи глобальний характер кіберзлочинності, країни повинні співпрацювати не лише в сфері правового регулювання, а й у розробці технологічних рішень для захисту від нових видів кіберзлочинів.

Отже, варто підкреслити, що результати Конгресу ООН [1], що відбувся в Кіото, створили потужну основу для глобальної боротьби з кіберзлочинністю, акцентуючи увагу на необхідності інтеграції етичних принципів у політику кібербезпеки. Дане питання є важливим для гармонійного розвитку цифрового суспільства, яке повинне не лише реагувати на кіберзагрози, але й забезпечувати права людини в умовах технологічних змін. Перспективи розвитку кібербезпеки у майбутньому полягають у постійному вдосконаленні міжнародного співробітництва, розвитку новітніх технологій та створенні правових і етичних стандартів, що гарантуватимуть захист прав громадян у цифровому світі.

Література:

1. United Nations. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/cpcj-kyoto-crime-congress-2021.html>. (дата звернення: 13.11.2024)
2. Європейське агентство з кібербезпеки (ENISA). Кібербезпека та кіберзлочинність в ЄС. ENISA Publications, 2022. URL: <https://www.enisa.europa.eu/publications>. (дата звернення: 13.11.2024)
3. United Nations. URL: <https://www.un.org/sg/ru/content/profiles/ghada-waly>. (дата звернення: 13.11.2024)
4. Yoko Kamikawa Office. URL: <https://www.kamikawayoko.net> (дата звернення: 13.11.2024)
5. Організація Об'єднаних Націй. 14-й Конгрес ООН з попередження злочинності та кримінальної юстиції. UNODC, 2018. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/14th-ccpcj.html>. (дата звернення: 13.11.2024)

6. APWG. URL: <https://apwg.org/trendsreports/>. (дата звернення: 13.11.2024)

7. Frontiers in Computer Science. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/computer-science/articles/10.3389/fcomp.2021.563060/full>. (дата звернення: 13.11.2024)

8. United States Agency for International Development. URL: <https://www.usaid.gov/ukraine/fact-sheets/aug-05-2022-cybersecurity>

9. Tor Browser. URL: <https://www.torproject.org/>. (дата звернення: 13.11.2024)

10. Рада Європи. Конвенція про кіберзлочинність. Угода № 185, 2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185>. (дата звернення: 13.11.2024)

11. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/stories/2021/11/cyber-security-evolving-cyber-crime-attacks/>. (дата звернення: 13.11.2024)

12. The impacts on society and people. URL: <https://digitalsociology.org.uk/ethics-digital-surveillance/>. (дата звернення: 13.11.2024)

13. Christen, M., Gordijn, B., Loi, M. The Ethics of Cybersecurity. Springer, 2021.

14. Kranenbarg, M. W., Leukfeldt, R. Artificial Intelligence and Cybersecurity: The Impact on Legal and Ethical Issues. Springer, 2021.

References:

1. United Nations. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/justice-and-prison-reform/cpcj-kyoto-crime-congress-2021.html> (Accessed November 13, 2024)

2. European Cyber Security Agency (ENISA). Cybersecurity and cybercrime in the EU. ENISA Publications, 2022. URL: <https://www.enisa.europa.eu/publications>. (Accessed November 13, 2024)

3. United Nations. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/profiles/ghada-waly> (Accessed November 13, 2024)

4. Yoko Kamikawa Office. URL: <https://www.kamikawayoko.net/> (Accessed November 13, 2024)

5. United Nations. 14th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. UNODC, 2018. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/14th-ccpcj.html>. (Accessed November 13, 2024)

6. APWG.2023. URL: <https://apwg.org/trendsreports/> (Accessed November 13, 2024)

7. Frontiers in Computer Science.2022. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/computer-science/articles/10.3389/fcomp.2021.563060/full> /. (Accessed November 13, 2024)

8. United States Agency for International Development. URL: <https://www.usaid.gov/ukraine/fact-sheets/aug-05-2022-cybersecurity>. (Accessed November 13, 2024)

9. Tor Browser. URL: <https://www.torproject.org/>. (Accessed November 13, 2024)

10. Council of Europe. Convention on Cybercrime. Agreement No. 185, 2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185>. (Accessed November 13, 2024)

11. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/stories/2021/11/cyber-security-evolving-cyber-crime-attacks/>. (Accessed November 13, 2024)

12. The impacts on society and people. URL: <https://digitalsociology.org.uk/ethics-digital-surveillance/>. (Accessed November 13, 2024)

13. Christen, M., Gordijn, B., Loi, M. (2021). The Ethics of Cybersecurity. Springer

14. Kranenbarg, M. W., Leukfeldt, R.(2021). Artificial Intelligence and Cybersecurity: The Impact on Legal and Ethical Issues. Springer

Стаття надійшла до друку 15 листопада 2024 року

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Вихрист С.М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін

Університету економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3844-1165>

LEGAL REGULATION OF DIGITALIZATION OF ENVIRONMENTAL MONITORING IN UKRAINE

Vykhryst S.M.,

Ph.D. in Law, Associate Professor, Department of State and Law, Economic and Law «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3844-1165>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню нормативно-правового регулювання цифровізації моніторингу довкілля в Україні на сучасному етапі. Прослідковується наскрізна актуалізація впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у визначних документах державного планування з акцентом на розвиток електронного врядування, цифровізації та автоматизації, у тому числі у сфері охорони довкілля. Звертається увага на приклади не лише нормативного закріплення відповідних трансформацій, а й практичної реалізації досліджуваних норм. Зокрема, висвітлено основні компоненти Загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля», функції Єдиної екологічної платформи «ЕкоСистема» та механізми забезпечення її технологічної сумісності та інформаційної взаємодії з автоматизованими інформаційними системами у відповідних сферах.

Відзначено системний характер прийнятого у 2023 році Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», яким закладено основу використання сучасних інформаційних технологій, зокрема автоматизованих інформаційних систем у сферах охорони, використання та відтворення складових довкілля, з метою інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, забезпечення прозорості даних та обміну інформацією щодо стану довкілля та його складових, інших інформаційних потреб управління у сферах охорони, використання та відтворення складових довкілля, а також забезпечення технологічної сумісності та здійснення інформаційної взаємодії зазначених автоматизованих інформаційних систем з автоматизованими інформаційними системами державної системи моніторингу довкілля та її підсистем та Єдиною екологічною платформою «ЕкоСистема».

У статті робиться висновок про те, що нормативно-правове регулювання моніторингу довкілля в Україні, яке останнім часом значною мірою скероване на розвиток положень щодо його цифровізації та автоматизації, є віддзеркаленням загальнодержавного процесу розвитку широкого та активного застосування інформаційно-комунікаційних технологій та інструментів електронного врядування в різних сферах суспільного життя.

Зазначені зусилля покликані підвищити якість інформаційного забезпечення управління у сфері охорони довкілля, екологічного інформування та доступу до інформації про стан довкілля (екологічної інформації), сприяти більш ефективній реалізації екологічних прав громадян, забезпечити взаємодію з екологічними інформаційними системами Європейського Союзу та іншими європейськими, а також транскордонними інформаційними екологічними ресурсами в рамках європейської та євроатлантичної інтеграції України та покращення стану довкілля в цілому.

Ключові слова: моніторинг довкілля, цифровізація, автоматизація, автоматизовані інформаційні системи, нормативно-правове регулювання, інформаційне забезпечення управління у сфері охорони довкілля, Єдина екологічна платформа «ЕкоСистема»

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 52.

Abstract. The article studies modern legal regulation of digitalization of environmental monitoring in Ukraine. It traces crosscutting actualization of the introduction of emerging information and communication technologies in the notable public planning documents with an emphasis on the development of electronic governance, digitalization

and automation, including in the field of environmental protection. It draws attention to examples of both normative consolidation of the relevant transformations, as well as to practical implementation of the provisions in point. In particular, it highlights the main components of the State-wide automated system «Open Environment», the functions of the Single ecological platform «EcoSystem» and the mechanisms for ensuring its technological compatibility and information interaction with automated information systems in relevant sectors.

The piece notes the systemic nature of the 2023 Law of Ukraine «On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the State Environmental Monitoring System, Information on the State of the Environment (Environmental Information) and Information Support for Environmental Governance», which lays the basis for the use of modern information technologies, in particular automated information systems in the field of protection, use and reproduction of elements of the environment, aiming at providing information support for governance decision-making, ensuring data transparency and exchange of information on the state of the environment and its elements, other governance information needs in the field of protection, use and reproduction of elements of the environment, as well as ensuring technological compatibility and implementation of information interaction of the above automated information systems with automated information systems of the state environmental monitoring system and its subsystems and the Single ecological platform «EcoSystem».

The article concludes that the normative and legal regulation of environmental monitoring in Ukraine, which has recently been largely focused on the development of provisions on its digitization and automation, is a reflection of the national process of development of the wide and active use of information and communication technologies and electronic governance tools in various spheres of social life.

The above efforts are designed to improve the quality of governance information support in the field of environmental protection, environmental information and access to information on the state of the environment (environmental information), to promote more effective implementation of citizens' environmental rights, ensure interaction with the environmental information systems of the European Union and other European, as well as transboundary information environmental resources under the European and Euro-Atlantic integration of Ukraine and improvement of the environment as a whole.

Keywords: *environmental monitoring, digitization, automation, automated information systems, normative legal regulation, governance information support in the field of environmental protection, the Single ecological platform «EcoSystem»*

Formulas: *0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 52.*

Постановка проблеми. Розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя і в діяльність органів публічної влади визначається одним з пріоритетних напрямів державної політики [1]. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для вдосконалення державного управління, становлення електронних форм взаємодії між органами публічної влади і фізичними та юридичними особами, а також створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля належать до основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні [1]. Стратегія сталого розвитку визначає розвиток електронного урядування одним з першочергових пріоритетів реформування системи державного управління [2]. Згідно з Концепцією розвитку електронного урядування в Україні електронне урядування – це форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого са-

моврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [3]. Згідно з Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України цифровізація – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливає інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні [4]. Цифрові технології мають значний потенціал для покращення екологічної ситуації в Україні. Серед першочергових ініціатив Концепція виділяє створення аналітичної системи, інтегрованої в європейські екологічні інформаційні системи [4]. Національна економічна стратегія на період до 2030 року відносить оцифрування даних та підвищення інтероперабельності реєстрів до шляхів досягнення стратегічної цілі 1, а

гармонізацію цифрового законодавства – до шляхів досягнення стратегічної цілі 4 [5]. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року з-поміж заходів з «Упровадження технологій електронного урядування в екологічній сфері» виокремлює створення, впровадження, забезпечення функціонування та адміністрування Єдиної екологічної платформи, впровадження взаємодії між інформаційними ресурсами Єдиної екологічної платформи та Системою електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта», Єдиним державним порталом адміністративних послуг та додатком «Дія» та автоматизацію реєстрів інформації про стан довкілля (зокрема, дані моніторингу довкілля), інтеграцію окремих інформаційних ресурсів Єдиної екологічної платформи до європейських інформаційних систем, інших європейських/транскордонних інформаційних екологічних ресурсів та надання доступу до інформаційних ресурсів Єдиної екологічної платформи органам публічної влади для провадження управлінської діяльності та здійснення належного екологічного урядування [6]. Таким чином, дослідження нормативно-правового регулювання ширшого та активнішого застосування інформаційно-комунікаційних технологій та інструментів електронного урядування в екологічній сфері, у тому числі цифровізації та автоматизації моніторингу довкілля в Україні на сучасному етапі є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню моніторингу довкілля, його окремих аспектів та видів приділяли увагу такі відомі вчені, як О.М. Адаменко, В.М. Боголюбов, І.М. Волошин, Н.М. Вознюк, І.П. Герасимов, А.І. Горова, І.І. Дуднікова, Ю.А. Израель, М.О. Клименко, Р.Манн, В.В. Медведєв, В.Б. Мокін, Л.М. Полетаєва, Ю.І. Посудін, А.М. Прищепа, С.П. Пушкін, Г.С. Ратушняк, Т.А. Сафранов та інші. Питанням цифровізації, діджиталізації, діджиталізації, цифрової трансформації, їх співвідношенню присвячено роботи С. Бреннена, Т. Гілеспі, О.Ю. Гусєвої, О. Кібенко, Д. Коєна, Д. Крейсса, Н.О. Левицької, С.В. Легомінової, Л.В. Машковської, Т. Оноре, Н.О. Петренко, О.С. Твердохліба, М.А. Теплюк,

Е. Шмідта та багатьох інших.

Не вирішені раніше проблеми загальної частини. Дослідження нормативно-правового регулювання цифровізації моніторингу довкілля в Україні на сучасному етапі не проводилося.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження нормативно-правового регулювання цифровізації моніторингу довкілля в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першою редакцією Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (пункт «в» частини першої статті 20) ще у 1991 році до компетенції Міністерства охорони навколишнього природного середовища УРСР і його органів на місцях віднесено організацію моніторингу навколишнього природного середовища, створення і забезпечення роботи республіканської екологічної інформаційної системи [7]. Зміни, внесені до цього пункту Законом України № 2973-IX від 20.03.2023 р. (Закон про державну систему моніторингу довкілля – Закон про ДСМД), викладають цю компетенцію Міндовкілля як «забезпечення функціонування державної системи моніторингу довкілля, утворення і забезпечення функціонування загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі» [8].

В минулі десятиліття докладалися зусилля різного ступеня успішності щодо реалізації зазначеної компетенції. Згадати хоча б Загальнодержавну автоматизовану систему «Відкрите довкілля» [9], створення якої передбачалося Концепцією, схваленою розпорядженням Уряду у 2018 році [10]. Протягом 2018-2020 рр. передбачалося створення таких компонентів системи «Відкрите довкілля» як:

- система управлінської діяльності та документообігу з модулем інтеграції до системи електронної взаємодії органів виконавчої влади і модулем для передачі документів на архівне зберігання;

- гео-портал екологічних даних з підсистемою моніторингу довкілля, реєстром викидів та перенесення забруднювачів (РВПЗ), геоінформаційним реєстром тери-

торій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ);

- портал адміністративних послуг і державних екологічних реєстрів з модулем інтеграції до Єдиного державного порталу адміністративних послуг;

- аналітична підсистема економічного і фінансового моделювання природоохоронної діяльності, прогнозування та підтримки прийняття управлінських рішень, звітності, планування, фінансування, здійснення стратегічної екологічної оцінки (СЕО), розрахунків природоохоронного ефекту, можливої еколого-соціально-економічної вигоди, оцінки завданих чи потенційних екологічних та соціально-економічних збитків;

- модуль інтеграції до системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів для забезпечення інтероперабельності (взаємосумісності) з державними, європейськими, транскордонними реєстрами, кадастрами, інформаційними ресурсами, системами, зокрема з питань моніторингу довкілля та РВПЗ, а також до європейських екологічних інформаційних систем [10].

Ініціативу з низки причин не було доведено до впровадження, проте технологічне ядро платформи, яке також стало основою для створення порталу державних послуг «Дія» [11], розвинулося у сучасну Єдину екологічну платформу «ЕкоСистема» [12]. Єдина екологічна платформа «ЕкоСистема» – це загальнодержавна екологічна автоматизована інформаційно-аналітична система забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережа, що передбачає створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорону, захист інформації, а також електронну взаємодію між фізичними та юридичними особами, фізичними особами-підприємцями, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами з метою надання адміністративних та інших публічних (електронних публічних) послуг у галузі охорони навколишнього природного середовища [13]. Запущена Міндовкіллям у тестовому режимі у травні 2021 року [14], «ЕкоСистема» наразі є повноцінно функціонуючою платформою, яка постійно розвивається та

вдосконалюється.

Наведе визначення «ЕкоСистеми» повною мірою відповідає частині четвертій статті 25-2, якою Законом про ДСМД доповнено розділ V Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», і яке набере чинності одночасно із Законом про ДСМД.

Отже «ЕкоСистема» – це не лише загальнодержавна екологічна автоматизована інформаційно-аналітична система забезпечення доступу до екологічної інформації, а й, насамперед, система забезпечення прийняття управлінських рішень. Згідно з частиною першою статті 25-2 Закону «з метою інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в галузі охорони навколишнього природного середовища формується інформаційні потреби управління у зазначеній сфері», які, в свою чергу, згідно з частиною другою цієї статті є основою для формування та функціонування ДСМД та її підсистем [7].

Згідно з частиною третьою статті 22-1 Закону дані та інформація, отримані в порядку функціонування ДСМД та її підсистем, вносяться до «ЕкоСистеми» [7]. Згідно з частиною четвертою статті 22-3 Закону «дані та інформація, отримані в результаті спостережень за станом довкілля або його складових, можуть використовуватися для забезпечення інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища» [7]. Більше того, якщо дані та інформація, отримані в результаті спостережень за станом довкілля або його складових, використовуються для забезпечення інформаційних потреб управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, а також в інших випадках, передбачених законодавством, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, які здійснюють спостереження за станом довкілля або його складових, безоплатно передають такі дані та інформацію до Міндовкілля [7]. У зв'язку з наведеним варто наголосити на нетотожності спостереження за станом довкілля і системою спостережень як елементом ДСМД.

Закон про ДСМД закладає нормативно-правову основу для забезпечення технологічної сумісності та здійснення ін-

формаційної взаємодії з автоматизованими інформаційними системами (АІС) у відповідних сферах. Так, відповідно до частини четвертої статті 22-2, якою доповнено Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», у режимах підвищеної готовності або реагування на надзвичайні екологічні ситуації, а також у частині даних та інформації ДСМД та її підсистем, що використовуються для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, завчасного реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації, моніторингу надзвичайних ситуацій або інформування у сфері цивільного захисту, у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку забезпечується технологічна сумісність та здійснюється інформаційна взаємодія «ЕкоСистеми» із системою моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій в Україні [8].

Аналогічні положення щодо забезпечення технологічної сумісності та здійснення інформаційної взаємодії АІС з «ЕкоСистемою» у межах інформації, що отримується у сфері використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, у сфері лісового господарства, у сфері охорони біологічного та ландшафтного різноманіття, у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу, у сфері охорони та раціонального користування надрами, у сфері охорони атмосферного повітря, у сфері охорони, використання і відтворення тваринного світу, у сфері охорони земель, у сфері використання та охорони екомережі, в галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з генетично модифікованими організмами, у межах інформації, що надходить до Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, а також у межах даних та інформації, що отримуються у сфері управління відходами, доповнено, відповідно, Водний кодекс України [15], Лісовий кодекс України [16], Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7], Закон України «Про рослинний світ» [17], Закон України «Про державну геологічну службу України» [18], Закон України «Про охорону атмосферного повітря» [19], Закон України «Про тваринний світ» [20], Закон України «Про охорону земель» [21], Закон України «Про еколо-

гічну мережу України» [22], Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [23], Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» [24], а також Закон України «Про управління відходами» [25].

Порядок інформаційної взаємодії між АІС органів державної влади та «ЕкоСистемою» затверджено постановою Уряду у липні 2024 року. Порядок визначає механізм інформаційної взаємодії між АІС органів державної влади та «ЕкоСистемою» під час автоматизованого обміну інформацією для здійснення ними повноважень, передбачених Конституцією та законами України. Інформаційну взаємодію відповідно до Порядку здійснюють суб'єкти інформаційних відносин: органи державної влади, на які законом покладено повноваження щодо здійснення моніторингу довкілля, оприлюднення та забезпечення доступу до екологічної інформації, отриманої в результаті такого моніторингу, а також регіональні центри моніторингу довкілля (у разі їх створення). Електронна інформаційна взаємодія відповідно до Порядку здійснюється з використанням АІС суб'єктів інформаційних відносин засобами системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта». Обсяг та структура даних, якими обмінюються суб'єкти інформаційних відносин через програмні інтерфейси АІС, визначаються договорами про інформаційну взаємодію або спільними рішеннями відповідно до Порядку, які оформляються окремими протоколами. Згідно з Порядком, суб'єкти інформаційних відносин забезпечують інформаційну взаємодію між АІС підсистем ДСМД та «ЕкоСистемою» [26].

Висновки. Останнім часом нормативно-правове регулювання моніторингу довкілля в Україні значною мірою скероване на розвиток положень щодо його цифровізації та автоматизації. Воно є частиною загальнодержавного процесу розвитку широкого та активного застосування інформаційно-комунікаційних технологій та інструментів електронного врядування в різних сферах суспільного життя, у тому числі екологічній

сфері. Закладено нормативно-правову основу використання сучасних інформаційних технологій, зокрема АІС у сферах охорони, використання та відтворення складових довкілля, з метою інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, забезпечення прозорості даних та обміну інформацією щодо стану довкілля та його складових, інших інформаційних потреб управління у сферах охорони, використання та відтворення складових довкілля, а також забезпечення технологічної сумісності та здійснення інформаційної взаємодії зазначених АІС з АІС підсистем ДСМД та Єдиною екологічною платформою «ЕкоСистема».

Зазначені зміни покликані підвищити якість інформаційного забезпечення управління у сфері охорони довкілля, екологічного формування та доступу до інформації про стан довкілля (екологічної інформації), сприяти більш ефективній реалізації екологічних прав громадян, забезпечити взаємодію інформаційних ресурсів Єдиної екологічної платформи «ЕкоСистема» з екологічними інформаційними системами ЄС та іншими європейськими, а також транскордонними інформаційними екологічними ресурсами в рамках європейської та євроатлантичної інтеграції України та покращення стану довкілля в цілому.

Література:

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 4. Ст. 67.
3. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. Офіційний вісник України. 2017. № 78. Ст. 2402.
4. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. Офіційний вісник України. 2018. № 16. Ст. 560.
5. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. Офіційний вісник України. 2021. № 22. Ст. 1015.
6. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 р. № 443-р. Офіційний вісник України. 2021. № 42. Ст. 2557.
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля : Закон України від 20.03.2023 р. № 2973-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 63. Ст. 208.
9. Зелена книга. Проблеми та можливості створення єдиної інформаційно-комунікаційної системи сфери охорони навколишнього природного середовища та сталого розвитку. Київ : ГО «Фундація «Відкрите Суспільство». 2018. 30 с. URL : <https://openaccess.org.ua/discussion/green-book> (дата звернення: 15.11.2024).
10. Про схвалення Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 825-р. Офіційний вісник України. 2018. № 90. Ст. 2989.
11. ЕкоСистема – як все починалося. URL: <https://kitsoft.ua/ua/projects/ekosistema> (дата звернення: 15.11.2024).
12. ЕкоСистема. URL: <https://eco.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2024).
13. Про Єдину екологічну платформу «ЕкоСистема» : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2021 р. № 1065. Офіційний вісник України. 2021. № 82. Ст. 5264.
14. В Україні запрацював єдиний екологічний вебпортал «ЕкоСистема» – Міндовкілля. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3332053-v-ukraini-zapracuvav-edinij-ekologicnij-vebportal-ekosistema-mindovkilla.html> (дата звернення: 15.11.2024).
15. Водний кодекс України: Закон України від 6.06.1995 р. № 213/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.
16. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17. Ст. 99.
17. Про рослинний світ : Закон України від 9.04.1999 р. № 591-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22-23. Ст. 198.
18. Про державну геологічну службу України: Закон України від 4.11.1999 р. № 1216-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 51. Ст. 456.
19. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 50. Ст. 678.

20. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14. Ст. 97.
21. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.
22. Про екологічну мережу України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1864-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 45. Ст. 502.
23. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31.05.2007 р. № 1103-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 35. Ст. 484.
24. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Закон України від 12.12.2019 р. № 377-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 22. Ст. 150.
25. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 17. Ст. 75.
26. Про інформаційну взаємодію між автоматизованими інформаційними системами органів державної влади та загальнодержавною екологічною автоматизованою інформаційно-аналітичною системою забезпечення прийняття управлінських рішень та доступу до екологічної інформації та її мережі : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2024 р. № 815. Офіційний вісник України. 2024. № 67. Ст. 4037.

References:

1. Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007-2015 roky : Zakon Ukrainy vid 09.01.2007 r. № 537-V. (2007). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 12, art. 102.
2. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» : Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 12.01.2015 r. № 5/2015. (2015). Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 4, art. 67.
3. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.09.2017 r. № 649-r. (2017). Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 78, art. 2402.
4. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyvrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018 r. № 67-r. (2018). Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 16, art. 560.
5. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 r. № 179. (2021). Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 22, art. 1015.
6. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho planu dii z okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha na period do 2025 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.04.2021 r. № 443-r. (2021). Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 42, art. 2557.
7. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha : Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. № 1264-XII. (1991). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 41, art. 546.
8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo derzhavnoi systemy monitorynhu dovkillia, informatsii pro stan dovkillia (ekolohichnoi informatsii) ta informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia u sferi dovkillia : Zakon Ukrainy vid 20.03.2023 r. № 2973-IX. (2023). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 63, art. 208.
9. Zelena knyha. Problemy ta mozhlyvosti stvorennia yedynoi informatsiino-komunikatsiinoi systemy sfery okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha ta staloho rozvytku. Kyiv : HO «Fundatsiia «Vidkryte Suspilstvo», 2018. 30 p. Available at : <https://openaccess.org.ua/discussion/green-book> (Accessed November 15, 2024).
10. Pro skhvalennia Kontseptsii stvorennia zahalnodержavnoi avtomatyzovanoi systemy «Vidkryte dovkillia» : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.11.2018 r. № 825-r. (2018). Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 90, art. 2989.
11. EkoSystema – yak vse pochynalosia. Available at : <https://kitsoft.ua/ua/projects/ekosistema> (Accessed November 15, 2024).
12. EkoSystema. Available at : <https://eco.gov.ua> (Accessed November 15, 2024).
13. Pro Yedynu ekolohichnu platformu «EkoSystema» : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.10.2021 r. № 1065. (2021). Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 82, art. 5264.
14. V Ukraini zapratsiuvav yedynyi ekolohichnyi vebportal «EkoSystema» - Mindovkillia. Ukrinform. Available at : <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3332053-v-ukraini-zapracuvav-edinij-ekologicnij-vebportal-ekosistema-mindovkilla.html> (Accessed November 15, 2024).
15. Vodnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 6.06.1995 r. № 213/95-VR. (1995). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 24, art. 189.
16. Lisovyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 21.01.1994 r. № 3852-XII. (1994). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 17, art. 99.
17. Pro roslynnyi svit : Zakon Ukrainy vid 9.04.1999 r. № 591-XIV. (1999). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 22-23, art. 198.
18. Pro derzhavnu heolohichnu sluzhbu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 4.11.1999 r. № 1216-XIV. (1999). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 51, art. 456.
19. Pro okhoronu atmosfernoho povitria : Zakon Ukrainy vid 16.10.1992 r. № 2707-XII. (1992). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 50, art. 678.

20. Pro tvarynnyi svit : Zakon Ukrainy vid 13.12.2001 r. № 2894-III. (2001). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 14, art. 97.

21. Pro okhoronu zemel : Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 962-IV. (2003). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 39, art. 349.

22. Pro ekolohichnu merezhu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 r. № 1864-IV. (2004). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 45, art. 502.

23. Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprobuvanni, transportuvanni ta vykorystanni henetychno modyfikovanykh orhanizmiv : Zakon Ukrainy vid 31.05.2007 r. № 1103-V. (2007). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 35, art. 484.

24. Pro zasady monitorynhu, zvitnosti ta veryfikatsii vykydiv parnykovykh haziv : Zakon Ukrainy vid 12.12.2019 r. № 377-IX. (2020). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 22, art. 150.

25. Pro upravlinnia vidkhodamy : Zakon Ukrainy vid 20.06.2022 r.

№ 2320-IX. (2023). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 17, art. 75.

26. Pro informatsiinu vzaiemodiiu mizh avtomatyzovanyimi informatsiinymi systemamy orhaniv derzhavnoi vlady ta zahalnoderzhavnoiu ekolohichnoiu avtomatyzovanoiu informatsiino-analitychnoiu systemoju zabezpechennia pryiniattia upravlinskykh rishen ta dostupu do ekolohichnoi informatsii ta yii merezhi : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.07.2024 r. № 815. (2024). Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 67, art. 4037.

Стаття подана до друку 18 листопада 2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A15

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

Дзісяк О.П.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри теорії та історії держави і права**Університет економіки та права «КРОК»**м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113**e-mail: DzisiakO@krok.edu.ua**ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7130-361X>***Цвук О.В.,***аспірант**Університет економіки та права «КРОК»**м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113**e-mail: TsvykOV@krok.edu.ua**ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7109-0162>*

THE STATE AND PROSPECTS OF LEGAL REGULATION OF E-COMMERCE IN UKRAINE

Dzisiak O.P.,*PhD in Law,**associate Professor of the Department**of Theory and History of State and Law of «KROK» University**Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113**e-mail: DzisiakO@krok.edu.ua**ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-7130-361X>***Tsvyk O.V.,***Postgraduate student of the University of Economics and Law «KROK»**Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113**e-mail: TsvykOV@krok.edu.ua**ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7109-0162>*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасного стану та перспектив правового регулювання електронної комерції в Україні в контексті глобалізаційних процесів і євроінтеграційних викликів. Акцентовано увагу на тому, що електронна комерція є комплексним правовим явищем, регулювання якого здійснюється на перетині загальних і спеціальних норм різних галузей права. У роботі проаналізовано основні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність у цій сфері, зокрема Конституцію України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та Закон України «Про електронну комерцію».

Підкреслено наявність прогалин у чинному законодавстві, зокрема у питаннях захисту персональних даних, що створює ризики для прав користувачів і суперечить міжнародним стандартам. Особливу увагу приділено досвіду Європейського Союзу, зокрема впровадженню Загального регламенту про захист даних (GDPR), який забезпечує прозорість обробки персональних даних, мінімізацію їх збору та реалізацію права користувачів на їх видалення.

Окрім цього, у статті розглянуто важливі питання функціонування платіжних систем, які є основою здійснення розрахунків у сфері електронної комерції. Відзначено відсутність належного правового регулювання розрахунків у віртуальних активах (криптовалютах), що створює правову невизначеність та сприяє розвитку тіньової економіки. Стаття підкреслює необхідність гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами, що сприятиме підвищенню ефективності функціонування електронної комерції, захисту прав користувачів і інтеграції України до глобального цифрового ринку.

Ключові слова: електронна комерція, цифрова економіка, правове регулювання, інформаційно-комунікаційні технології.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 15.

Abstract. The article is devoted to the study of the current state and prospects of the legal regulation of e-commerce

in Ukraine in the context of globalization processes and European integration challenges. Attention is focused on the fact that e-commerce is a complex legal phenomenon regulated at the intersection of general and special norms of various branches of law. The paper analyzes the main legal acts governing this field, including the Constitution of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Commercial Code of Ukraine, and the Law of Ukraine «On Electronic Commerce».

The article emphasizes existing gaps in the current legislation, particularly regarding the protection of personal data, which creates risks for user rights and contradicts international standards. Special attention is paid to the experience of the European Union, particularly the implementation of the General Data Protection Regulation (GDPR), which ensures transparency in data processing, minimization of data collection, and the realization of the right of users to have their data deleted.

In addition, the article addresses key issues related to the functioning of payment systems, which serve as the foundation for transactions in the field of e-commerce. The lack of appropriate legal regulation of transactions involving virtual assets (cryptocurrencies) is noted, which creates legal uncertainty and contributes to the development of the shadow economy. The article underscores the necessity of harmonizing national legislation with European standards, which will contribute to improving the efficiency of e-commerce, protecting user rights, and integrating Ukraine into the global digital market.

Keywords: e-commerce, digital economy, legal regulation, information and communication technologies.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 15.

Постановка проблеми. У процесі становлення ринкових відносин в Україні підприємницька діяльність зазнала суттєвих змін, що зумовлено глобалізаційними процесами та стрімким поширенням доступу до мережі Інтернет. Ці фактори сприяли активному розвитку підприємницької діяльності у цифровому середовищі, що сформувало новий формат економічної діяльності — електронну комерцію. У контексті глобалізації та цифровізації економічних відносин електронна комерція стала невід’ємною складовою сучасного ринку товарів і послуг, забезпечуючи зручність, швидкість і доступність для споживачів, а також відкриваючи нові можливості для підприємців.

Однак, динамічний розвиток цифрових технологій, транскордонний характер електронної комерції та зростання ризиків у цифровому середовищі вимагають систематичного перегляду та вдосконалення законодавства, оскільки регулювання цієї сфери потребує швидкої адаптації нормативно-правової бази до нових технологічних реалій та її гармонізації з міжнародними стандартами.

Додатковим викликом для електронної комерції в Україні стало повномасштабне вторгнення Росії, яке суттєво вплинуло на діяльність суб’єктів господарювання. У цих умовах бізнес був змушений оптимізувати свою діяльність через впровадження цифрових інструментів, що, з одного боку, сприяло подальшій цифровізації економіки, а з іншого — актуалізувало проблеми правового регулювання, зокрема в аспекті міжнародної торгівлі. Необхідність виходу на міжнародні ринки потребує відповідності національно-

го законодавства не лише внутрішнім потребам, але й нормам права Європейського Союзу та приписам міжнародних актів.

Усе це зумовлює актуальність сучасного стану регулювання електронної комерції в Україні, визначення прогалів у чинному законодавстві, а також розробки перспективних напрямів гармонізації національної правової бази із європейськими стандартами для забезпечення ефективного функціонування електронної комерції у сучасних умовах.

Стан опрацювання проблематики.

Окремі аспекти правового регулювання розглядалися у працях провідних українських науковців, зокрема В.В. Резнікова, О.М. Вінник, Т.С. Гудіма, Д.Д. Євтушенко, В.М. Желіховський, І.Б. Белік, К.М. Краус, Н.М. Краус, О.В. Манжура, М.О. Перепелиця, Л.В. Товкун та інших.

Однак, попри вагомий внесок зазначених науковців у розробку наукових і законодавчих основ регулювання електронної комерції, динамічний розвиток цифрових технологій і глобалізація економіки створюють нові виклики. Постійна зміна умов функціонування електронної комерції зумовлює необхідність поглибленого теоретичного дослідження сучасних проблем, перегляду наявних підходів та формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Метою дослідження. На основі здійснення аналізу наукових джерел, нормативно-правового забезпечення, вітчизняного і закордонного досвіду, виявити стан і визначити тенденції правового регулюван-

ня забезпечення, становлення та розвитку електронної комерції в Україні, а також виділення ключових напрямків реформування та вдосконалення регулювання відповідно до євроінтеграційних викликів та сучасних світових тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Електронна комерція є багатогранним явищем, яке досліджується у різних наукових площинах: правознавстві, економіці, товарознавстві, маркетингу, тощо. Зокрема, в аспекті правового регулювання законодавче визначення електронної комерції міститься в Законі України «Про електронну комерцію», де електронна комерція визначається як відносини, спрямовані на отримання прибутку, які виникають у процесі укладання правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків. Ці правочини здійснюються дистанційно із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, унаслідок чого у їхніх учасників виникають права та обов'язки майнового характеру [1].

Серед науковців існують різні підходи до визначення поняття «електронна комерція». Так, наприклад, В.М. Желіховський пропонує визначення електронної комерції як системи взаємовідносин у сфері здійснення обміну даними (електронними документами) та інформацією між суб'єктами господарювання з використанням глобальної мережі Інтернет [2]. О. Шевченко розглядає електронну комерцію як аналог традиційної торгівлі, але здійснюваної за допомогою мережі Інтернет [3]. Т. Тардаскіна, Ю. Терешко та Є. Стрельчук зазначають, що електронна комерція (e-commerce) — вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій. [4]. За словами О.В. Мельника, електронна комерція (від англ. Electronic Commerce) є складовою частиною цифрової економіки, яка охоплює всі фінансові й торговельні транзакції, проведені через комп'ютерні мережі, а також бізнес-процеси, пов'язані з організацією таких транзакцій [5].

На думку В.В. Резнікової є два підходи, що використовуються науковцями при описі поняття електронна комерція, перший: як до підприємницької (комерційної) діяльності, що є різновидом господарської діяльності, та другий, як до особливих правовідносин

– відносин електронної комерції, що потребують комплексного врегулювання нормами різних галузей права [6].

Водночас Комісія Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) дає всеохоплююче визначення електронної комерції. Відповідно до цього підходу, електронна комерція включає всі види комерційної діяльності, здійснюваної шляхом обміну інформацією, створеною, переданою, отриманою і збереженою електронними, оптичними чи іншими аналогічними засобами. До таких засобів належать електронний обмін даними (EDI), електронна пошта, телеграф, телекс або телефакс [7].

Загальну основу регулювання електронної комерції складає Конституція України, як акт вищої юридичної сили, що статтею 42 закріплює право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом та норми Цивільного Кодексу України та Господарського Кодексу України, що встановлюють правові основи господарської діяльності між суб'єктами правовідносин в Україні [8].

Основним нормативно-правовим актом України, який визначає організаційно-правові засади здійснення електронної комерції в Україні та регулює відносини, що виникають під час укладення й виконання правочинів, вчинених в електронній формі із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем є Закон України «Про електронну комерцію» [1]. З огляду на використання інформаційних технологій в правовідносинах, електронна комерція вже існувала в українському правовому полі. Проте, як слушно зазначають Л.В. Товкун та М.О. Перепелиця Законом №675-VIII був врегульований значний масив суспільних відносин, які до його прийняття взагалі знаходились поза рамками правового регулювання [9].

В той же час, правові та організаційні засади організації та здійснення підприємницької діяльності суб'єктами господарювання також регулюються окремими нормативно-правовими актами. Так, правовідносини у сфері електронної комерції регулюються законодавчими актами, що поширюють свою дію на всі види господарських правовідносин, але і містять норми, спеціально присвя-

чені окремим аспектам регулювання електронної комерції.

Зокрема, Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Закон України «Про рекламу», Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», і оскільки більшість договорів та правочинів укладаються суб'єктами підприємницької діяльності із фізичними особами, застосовуються також положення Закону України «Про захист прав споживачів».

Окрім цього, учасники відносин у сфері електронної комерції зобов'язані забезпечити захист персональних даних, які стали їм відомі з електронних документів чи повідомлень під час вчинення електронних правочинів або укладення електронних договорів, у порядку, встановленому Законом України «Про захист персональних даних» [10]. Маркетплейси та інші суб'єкти господарювання активно збирають персональні дані користувачів для персоналізації рекламних матеріалів та оптимізації своїх послуг.

Водночас в Україні відсутнє чітке регулювання, яке б зобов'язувало суб'єктів електронної комерції регулярно переглядати надані дозволи на обробку даних користувачами та видаляти надлишкову інформацію, що збирається інтернет-ресурсами. Це створює ризики порушення прав користувачів та невідповідності міжнародним стандартам у сфері захисту персональних даних.

Прикладом вдосконалення законодавства може слугувати практика Європейського Союзу, де діє Директива 2002/58/ЄС про конфіденційність та електронні комунікації [11], а також подальше впровадження Загального регламенту про захист персональних даних - General Data Protection Regulation (GDPR) [12]. GDPR зобов'язує суб'єктів господарювання дотримуватися принципів прозорості, мінімізації обробки даних та права користувачів на видалення своїх даних («право на забуття»).

Важливим аспектом для функціонування електронної комерції є наявність платіжних систем, що дозволяють здійснювати розрахунки у мережі Інтернет або іншим дистанційним способом. Правові засади здійснення розрахунків, у тому чис-

лі дистанційних платіжних операцій, урегульовано відповідним профільним Законом України «Про платіжні послуги» [13]. Цим законом врегульовано порядок відкриття рахунків, розпорядження коштами на рахунках та здійснення розрахунків дистанційним шляхом.

При цьому з огляду на зростання практики приймання оплати за товари та послуги у віртуальних активах (криптовалюті) суб'єктами електронної комерції, через відсутність належного правового регулювання такі платежі залишаються поза межами правового поля, що сприяє формуванню тіньової економіки. Як зазначають О. Омельчук та М. Новаченко, виходячи зі спільної для криптовалюти та електронної комерції тенденції швидко змінюватися, при розробці відповідних нормативно-правових актів важливо знаходити компроміс між просуванням технологічних досягнень та їх унормуванням, оскільки надмірно обмежувальні правила можуть пригнічувати розвиток інновації, а м'які наражати учасників цих відносин на високі ризики» [14].

На законодавчому рівні питання регулювання використання віртуальних активів в Україні залишається невирішеним. 17 лютого 2022 року було прийнято Закон України «Про віртуальні активи», який не набув чинності з причин внесення змін до Податкового законодавства, які не було здійснено. Водночас у квітні 2023 року Європейський парламент ухвалив регламент «Про ринки криптовалют» (Markets in crypto-Assets, MiCA) – перший у світі всеосяжний збір правил для криптоактивів, спрямований на створення єдиної європейської правової бази послуг криптовалюти, який набере чинності з 30 грудня 2024 року [15]. Наразі у Верховній Раді зареєстровано декілька законопроектів, спрямованих на легалізацію віртуальних активів та поступову гармонізацію українського законодавства до положень європейського законодавства в рамках MiCA, проте жоден із них досі не був ухвалений.

Це створює правову невизначеність, оскільки суб'єкти електронної комерції позбавлені можливості законно приймати платежі у віртуальних активах (криптовалюті). Тому, питання легалізації розрахунків у віртуальних активах є важливою складовою

функціонування електронної комерції.

В свою чергу, Регламент ЄС «Про ринки криптоактивів» (MiCA), який встановлює єдині правила для криптовалютного ринку, може стати орієнтиром для України у створенні відповідної нормативно-правової бази.

Висновки. Електронна комерція в Україні є комплексним явищем, правове регулювання якого здійснюється на перетині, як загальних та спеціальних норм різних га-

лузей права, так і міжнародно-правових стандартів, що зумовлено особливостями здійснення діяльності в цифровому середовищі.

Подальше вдосконалення законодавства у сфері електронної комерції, зокрема гармонізація з європейськими стандартами, сприятиме підвищенню ефективності її функціонування, захисту прав користувачів та інтеграції України у глобальний цифровий ринок.

Література:

1. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII 96 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. - № 45. Ст. 410.
2. Желіховський В. М. Правові засади електронної комерції в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Желіховський В'ячеслав Михайлович. - К., 2008. - 218 с.
3. Шевченко О.О. Електронна комерція в умовах чинного законодавства // Право України. - 2003. - № 10. - С. 82-83.
4. Тардаскіна Т. М. Електронна комерція / Т. М. Тардаскіна, Є. М. Стрельчук, Ю. В. Терешко. - Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. - 244 с.
5. Мельник О. В. Електронна комерція як складова частина електронного бізнесу [Електронний ресурс] / О. В. Мельник // VII Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Соціум. Наука. Культура» – Режим доступу до ресурсу: <http://intkonf.org/melnik-ov-elektronna-komertsiya-yak-skladovachastina-elektronnogo>
6. Поняття, значення та перспективи правового забезпечення електронної комерції в Україні / В. Резнікова // Теорія і практика інтелектуальної власності. - 2015. - № 2. - С. 58-72. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2015_2_10 (дата звернення: 07.10.2024)
7. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce, Art. 1 & 2(a) [Electronic resource]. URL: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf (дата звернення: 07.10.2024)
8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141
9. Товкун Л.В., Перепелиця М.О. Правове регулювання електронної комерції та особливості її оподаткування в Україні та світі / Л.В. Товкун, М.О. Перепелиця // Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2022. - № 3, С.178-182.
10. Про захист персональних даних: Закон України № 2297-VI від 01.06.2010 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>. (дата звернення: 07.10.2024)
11. Директива 2002/58/ЄС Європейського парламенту і Ради від 12.07.2002 р. стосовно обробки персональних даних та захисту права на недоторканість особистого життя у сфері електронних комунікацій (Директива про право на недоторканість особистого життя та комунікації) електронні засоби зв'язку URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b34 (дата звернення: 07.10.2024)
12. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance), [online] Eur-lex.europa.eu, 2017. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (дата звернення: 07.10.2024)
13. Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 07.10.2024)
14. Омельчук О. С., Новиченко М. Ю. Унормування обігу криптовалют (до питання визначення основних проблем і ризиків) // Перспективні напрямки наукових досліджень – 2023: матеріали ХХІХ міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 21 серп. 2023 р.). – Вінниця, 2023. С. 76-79.
15. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in cryptoassets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/1114/> (дата звернення: 07.10.2024)

References:

1. On Electronic Commerce: Law of Ukraine dated September 3, 2015, No. 675-VIII 96 // Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2015. No. 45. -Art. 410.
2. Zhelikhovskiy V.M. Legal Foundations of Electronic Commerce in Ukraine: Candidate of Legal Sciences dissertation: 12.00.07 / Zhelikhovskiy Vyacheslav Mykhailovych. - Kyiv, 2008. - 218 p.
3. Shevchenko O.O. Electronic Commerce under Current Legislation // Ukrainian Law. – 2003. No. 10. - pp. 82–83.
4. Tardaskina T.M. Electronic Commerce / T.M. Tardaskina, Ye.M. Strelchuk, Yu.V. Tereshko. - Odesa: O.S. Popov ONAT, 2011. - 244 p.

5. Melnyk O.V. Electronic Commerce as a Component of E-Business [Electronic resource] / O.V. Melnyk // VII All-Ukrainian Scientific and Practical Online Conference «Society. Science. Culture» – URL: <http://intkonf.org/melnikov-elektronna-komertsiya-yak-skladovachastina-elektronnogo>. (Accessed October 07,2024)
6. Reznikova V. Concept, Significance, and Prospects of Legal Support for Electronic Commerce in Ukraine // Theory and Practice of Intellectual Property. – 2015. – No. 2. – pp. 58–72. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpiv_2015_2_10. (Accessed October 07,2024)
7. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce, Art. 1 & 2(a) [Electronic resource]. URL: http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf. (Accessed October 07,2024)
8. Constitution of Ukraine // Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 1996. – No. 30. – Art. 141.
9. Tovkun L.V., Perepelytsia M.O. Legal Regulation of Electronic Commerce and Features of Its Taxation in Ukraine and the World // Legal Scientific Electronic Journal – Electronic Professional Edition of the Faculty of Law of Zaporizhzhia National University. – Zaporizhzhia, 2022. – No. 3, pp. 178–182.
10. On the Protection of Personal Data: Law of Ukraine No. 2297-VI dated June 1, 2010 [Electronic resource]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>. (Accessed October 07,2024)
11. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council dated July 12, 2002, on the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on Privacy and Electronic Communications) [Electronic resource]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b34. (Accessed October 07,2024)
12. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of April 27, 2016, on the protection of natural persons regarding the processing of personal data and the free movement of such data, repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance). [Online] Eur-lex.europa.eu, 2017. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>. (Accessed October 07,2024)
13. On Payment Services: Law of Ukraine dated June 30, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>. (Accessed October 07,2024)
14. Omelchuk O.S., Novichenko M.Yu. Regulation of Cryptocurrency Circulation (On Defining Key Issues and Risks) // Prospective Directions of Scientific Research – 2023: Materials of the XXIX International Scientific and Practical Online Conference (Kyiv, August 21, 2023). – Vinnytsia, 2023. – pp. 76-79.
15. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council dated May 31, 2023, on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No. 1093/2010 and (EU) No. 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj> (date of access: January 15, 2024). (Accessed October 07,2024)

Стаття надійшла до друку 15 жовтня 2024 року

**РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 351.746.2

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A16

**ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ДЕТЕКТИВНИХ
ПОСЛУГ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ**

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: viktoriyav@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Руда Є. С.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: rudays@krok.edu.ua*

**EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF THE PROVISION
OF DETECTIVE SERVICES IN FOREIGN COUNTRIES AND ITS
IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

Koroleva V.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Department of State and Legal Disciplines «KROK» University Kyiv,
st. Tabirna, 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2998-6144>*

Ruda E.S.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: : rudays@krok.edu.ua*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню досвіду правового регулювання надання детективних послуг у зарубіжних країнах та його впровадження в Україні. З'ясовано, що приватні детективи, приватні агентства, бюро стають дедалі важливішими суб'єктами правоохоронної системи, відіграючи значну роль у виконанні функцій правоохоронних органів сучасних держав. Виявлено, що у зарубіжних країнах існують різні моделі організації та функціонування приватної детективної діяльності, а також різні форми їхньої взаємодії з державними правоохоронними органами. В країнах Європи та США приватні детективи мають у своєму розпорядженні більш широкий спектр уповноваження. Україна активно розвивається в цьому напрямку. В ході написання роботи виявлено, що на різних етапах розвитку України держава змінювала своє ставлення до приватної детективної діяльності - від відмови до законодавчого дозволу на збір інформації на договірній основі для учасників судових процесів. Акцентована увага на тому, що діяльність приватних детективів безпосередньо пов'язана з правами людини та громадянина, а тому досвід таких країн, як Франція, США, Великобританія та інших, у створенні правових умов для детективної діяльності може бути корисним для України, яка має для цієї діяльності історичні, юридичні та фактичні передумови. У зарубіжних країнах приватні детективи активно сприяють державним органам у боротьбі зі злочинністю. Держава при цьому заохочує діяльність приватних детективних структур та детективів, законодавчо її регулює та надає їм значні права. У підсумку зроблено висновок, що детективна діяльність має свої специфічні цілі та завдання, свій об'єкт і суб'єкти діяльності; власний інструментарій, який

зробить детективну роботу максимально ефективною та незалежною. У зв'язку з цим Україні важливим є врахування досвіду провідних країн щодо правового регулювання детективної діяльності.

Ключові слова: детективні послуги, приватний детектив, договір, ліцензія, кваліфікація приватного детектива.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 16.

Abstract. The article is devoted to the study of the experience of legal regulation of the provision of detective services in foreign countries and its implementation in Ukraine. It was found that private detectives, private agencies, bureaus are becoming increasingly important subjects of the law enforcement system, playing a significant role in the performance of the functions of law enforcement bodies of modern states. It was found that in foreign countries there are different models of organization and functioning of private detective activities, as well as different forms of their interaction with state law enforcement bodies. In European countries and the USA, private detectives have a wider range of powers at their disposal. Ukraine is actively developing in this direction. In the course of writing the work, it was revealed that at different stages of the development of Ukraine, the state changed its attitude towards private detective activities - from refusal to legislative permission to collect information on a contractual basis for participants in legal proceedings. The emphasis is on the fact that the activities of private detectives are directly related to human and civil rights, and therefore the experience of such countries as France, the USA, Great Britain and others in creating legal conditions for detective activities can be useful for Ukraine, which has historical, legal and factual prerequisites for this activity. In foreign countries, private detectives actively assist state bodies in the fight against crime. At the same time, the state encourages the activities of private detective structures and detectives, regulates them by law and grants them significant rights. As a result, the conclusion is made that detective activities have their own specific goals and objectives, their own object and subjects of activity; their own tools that will make detective work as effective and independent as possible. In this regard, it is important for Ukraine to take into account the experience of leading countries in the legal regulation of detective activities.

Keywords: detective services, private detective, contract, license, qualification of a private detective.

Formulas: 0, fig.:0, tabl.:0, ref.:16.

Постановка проблеми. Останнім часом серед науковців триває активна дискусія щодо необхідності запровадження правового регулювання надання детективних послуг в Україні. Це зумовлено зростаючою кількістю суб'єктів приватної детективної діяльності, які поступово стають важливою частиною механізму реалізації правоохоронної функції держави. Приватні детективи, агентства та бюро набувають все більшого значення в системі забезпечення правопорядку, виконуючи важливі функції у боротьбі зі злочинністю. Існують різні моделі організації та функціонування приватної детективної діяльності, а також варіанти співпраці приватних детективів із державними правоохоронними органами. Приватна детективна та охоронна діяльність вже добре інтегрована в правоохоронну систему і показала свою здатність впливати на боротьбу зі злочинністю та іншими протиправними діями. Основною відмінністю приватних детективів у різних країнах є обсяг наданих державою повноважень, що значною мірою визначає ефективність їх роботи. У країнах Європи та США приватні детективи мають значно ширші повноваження, і Україна активно розвивається в цьому напрямку. Розвиток приватних детективних агентств дійсно може стати важливим і ефективним елемен-

том у зміцненні кримінологічної політики країни, а тому аналіз зарубіжного законодавства щодо приватної детективної діяльності дозволить виокремити позитивний досвід у зазначеній сфері та виробити пропозиції щодо його впровадження в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказана проблематика активно досліджується такими вченими: А.М. Волинська, В.В. Корольова, С.К. Даниленко, Є.О. Курта, В.Д. Поливанюк, Н.В. Лесько, Д.Г. Мулявка, О.С. Тарасенко, А.Й. Француз та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Станом на сьогодні в Україні відсутня чітка правова регламентація правовідносин у сфері надання детективних послуг. Тому для усунення недосконалості правового регулювання цієї діяльності важливо провести детальний аналіз міжнародного досвіду правового регулювання детективної діяльності з метою визначення можливих шляхів адаптації таких підходів в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз досвіду правового регулювання надання детективних послуг у зарубіжних країнах та можливі шляхи його імплементації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запровадження інституту приватних детективів у таких країнах, як США, Велика

Британія, Франція, Німеччина та інших, для світової спільноти є підтвердженням ефективності його функціонування. Діяльність детективних організацій вже сприймається як звичне і усталене явище, ретельно врегульоване національним законодавством зазначених країн. Законодавчі акти цих держав визначають широкий перелік та обсяг детективних послуг і функцій, результати яких є важливими та затребуваними суспільством, оскільки вони можуть бути використані як процесуальні докази в майже всіх категоріях судових справ.

Згідно із зарубіжним досвідом, діяльність приватних детективів і працівників приватних охоронних організацій регламентується по-різному. Наприклад, у США відсутній єдиний федеральний закон про приватну детективну та охоронну діяльність. Регламентацію приватних детективних та охоронних послуг віднесено до юрисдикції штатів, наприклад Закон штату Нью-Джерсі «Про приватну детективну діяльність» 1939 року [1, с. 250]. У Франції діяльність приватних детективів регулюється законом «Про організацію професії приватного детектива» 1991 року, в Іспанії – Законом № 23 1992 року та Королівський декретом № 2364 1994 року. В Італії відповідне регулювання було включено в розділ IV Кодексу законів про громадську безпеку 1931 року. У Португалії діяльність приватних правоохоронних служб регламентується Законом N 276/93 від 10 серпня 1993 року [2, с. 43].

У Великобританії обов'язкове ліцензування приватної детективної діяльності та реєстрація приватних детективів було встановлено лише в 2001 році. Уряд країни неодноразово ставив перед парламентом питання необхідності введення обов'язкової реєстрації приватних детективів з обов'язковою спеціальною перевіркою їх органами поліції. Парламентом було підготовлено низку законопроектів про обов'язкову реєстрацію кваліфікованих приватних детективів, але їх так і було прийнято. Натомість, у 2001 р. було прийнято закон, який запровадив обов'язкове ліцензування приватної детективної діяльності та, відповідно, реєстрацію приватних детективів. Для здійснення завдань у сфері ліцензування та перевірки приватної детективної діяльності було ство-

рено Орган індустріальної безпеки Великобританії (Security Industry Authority). Особи, які пройшли перевірку в державних органах на добросесність та професійну придатність, мають право доступу до бази даних національної поліцейської комп'ютерної системи. Приватний детектив, не порушуючи закону, може отримати інформацію про підданих країни, зокрема за повним поіменним списком британських виборців та судовим досьє [3, с. 86-87].

У Великій Британії приватний детектив, як правило, працює спільно з адвокатами-соліситорами. Така кооперація дуже продуктивна та вигідна клієнту та обом сторонам. Соліситор, обравши детектива, ставить йому певні завдання, оскільки він керує розслідуванням. Детективи здійснюють кримінальне переслідування на тих самих підставах, що й поліція. Детектив має широкі права з розслідування, аж до арешту особи, яка вчиняє або вчинила злочин, що тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше п'яти років. Зібравши достатньо інформації, детектив та соліситор роблять від імені замовника заяву про звинувачення. Це означає, що магістрат повідомляють про злочин, у зв'язку з яким потрібен наказ про виклик особи до суду. Детектив у Великобританії може користуватися широким арсеналом оперативної техніки, стежити за будь-якою особою, фотографувати її на робочому місці, на вулиці, в інших громадських місцях.

Характерною особливістю приватного розшуку у Великій Британії є й те, що там детективи, надаючи великі інформаційні послуги та володіючи великими правами, зазвичай, працюють у тісній взаємодії з адвокатами, цим ніби подвоюють їхні можливості із захисту правий і законних інтересів своїх замовників. Вони беруть на себе деяку частину оперативно-розшукової діяльності, підтримують регулярні контакти та обмінюються оперативно значущою інформацією з органами поліції та контррозвідки, у деяких випадках здійснюючи навіть спільні заходи [4].

У Федеративній Республіці Німеччини діяльність детективних агентств регулюється федеральним законом «Про приватні підприємства», тобто детективні агенції зареєстровані як установи, що займають-

ся підприємницькою діяльністю. У зв'язку з цим зайняття таким видом діяльності не потребує додаткового ліцензування. Детективні агентства (бюро) виконують усі закони та постанови, що стосуються установ такого роду в Німеччині. Для того, щоб стати детективом у Німеччині, не потрібно мати спеціальну чи юридичну освіту чи досвід роботи у місцевих правоохоронних органах. Аналіз офіційних інтернет-сайтів німецьких детективних бюро дозволяє зробити висновок, що в країні існують спеціальні центри з підготовки детективів, де вони проходять підготовку (у формі прямого або дистанційного навчання) в галузі юриспруденції, економіки тощо. Наприклад, при Федеральному союзу німецьких детективів функціонує Центр з навчання детективного бізнесу (Zentralstelle fuer die Au Stimmungion im Detektivgewerbe). Принципово важливим моментом діяльності приватних детективних бюро є необхідність збереження ними конфіденційної інформації про клієнтів. У Німеччині охороняються всі дані, які у картотеках приватних розшукових служб, навіть, пов'язані з доходами і боргами громадян. Формами взаємодії приватних детективів із державними правоохоронними органами Німеччини є: спільне планування та проведення спеціальних операцій; обмін оперативною інформацією; спільне використання оперативних сил та засобів [4].

Французьке законодавство, на відміну від англійського та німецького, визначає приватну розшукову та приватну охоронну як окремі напрями діяльності. Діяльність приватних детективів у Франції регулюється Законом «Про організацію професії приватного детектива». Відповідно до цього Закону, приватний детектив має право здійснювати заходи, спрямовані на: пошук безвісно відсутніх осіб, пошук викраденого чи втраченого майна; збір інформації про сімейний стан, моральні якості, платоспроможність особи; збирання доказів або пошук фактичних даних, які можуть призвести до викриття особи у скоєнні злочину, припинення конфліктів між особами тощо; виявлення промислового шпигунства; здійснення іншої діяльності, не забороненої згідно з чинним законодавством Франції.

Для здійснення детективної діяльності

особі необхідно отримати спеціальний дозвіл, який надає Міністерство внутрішніх справ Франції. Для отримання спеціального дозволу кандидат має відповідати таким вимогам: на день видачі дозволу особа має досягти 21 року; особа має бути громадянином Франції чи іншої держави, яка входить до Європейського Союзу; особа має пройти обов'язковий курс навчання у встановленому МВС Франції навчальному закладі – сьогодні це Університет Пантеон-Асса Париж II (L'Universit Pan-on-Assas Paris II); протягом останніх п'яти років особа не повинна працювати в поліції, розвідувальних, контрольно-розвідувальних органах чи військових формуваннях; особа не повинна мати судимості за скоєння кримінального правопорушення; особа не повинна мати адміністративних та інших дисциплінарних покарань (наприклад, позбавлення права на роботу за професією або відмови у довірі у будь-якій формі); особа не повинна перебувати під слідством. Спеціальний дозвіл видається особі терміном від 5 до 10 років. Оформляється такий дозвіл протягом шести місяців. При цьому приватний детектив у Франції немає права володіти зброєю [5, с. 9].

Формами взаємодії приватних детективів із державними правоохоронними органами Франції є такі:

– міністр внутрішніх справ, міністр юстиції, орган судової влади в межах своїх повноважень можуть вимагати від детектива, який обслуговує певну територію, будь-яку необхідну інформацію для забезпечення національної безпеки, підтримки громадського порядку, запобігання та розкриття злочинів;

– якщо в ході виконання своїх службових обов'язків детективу стане відомо про будь-які факти скоєного або злочину, що готується, він повинен негайно поінформувати про це прокурора або суд на контрольованій ними території [1, с. 252].

У Японії було прийнято закон № 214 від 1934 року «Про приватне підприємництво у сфері безпеки», в якому наведено такі вимоги для здійснення приватної детективної та охоронної діяльності: а) наявність у кандидата спеціальної підготовки; б) письмовий дозвіл на провадження приватної охоронної та детективної діяльності; в) відсут-

ність судимості [6].

Діяльність приватних детективів в Польщі регулює Закон «Про детективні послуги» прийнятий 06 липня 2001 року. В цьому законі чітко визначені права, обов'язки та процедура набуття офіційного статусу детектива, регулюється перелік детективних послуг. Детективна діяльність в Польщі – ліцензована. Ліцензія є безстроковою, за неї кандидат має сплатити ліцензійний збір. Контролюють діяльність детективів – органи внутрішніх справ Польщі. Вони ведуть реєстр детективів, зупиняють дію ліцензій та проводять перевірки [7, с. 256].

Загалом, аналіз змісту іноземних законів дозволяє зробити висновок, що зайняття приватною детективною діяльністю дозволяється лише за умови отримання відповідного свідоцтва (ліцензії). Порядок і процедура видачі ліцензій регламентується й контролюється. Національними законодавствами встановлені чіткі вимоги (громадянство, освіта, спеціальна підготовка, відсутність судимості) до зайняття приватною детективною діяльністю. Наприклад, за відповідним законом у Республіці Словенія ліцензія може бути видана заявнику, який: є громадянином Республіки Словенії або держави-члена Європейського союзу, Європейської економічної зони або Швейцарської Конфедерації; придбав кваліфікацію після закінчення першого рівня професійної програми навчання або аналогічну кваліфікацію за кордоном, яка визнана відповідно до чинного національного законодавства, що регулює освітню галузь; склав іспит за спеціальністю детектива; пройшов спеціальну перевірку; протягом останніх двох років не працював в якості співробітника поліції або посадової особи у розвідувальних органах (ст. 12) [4].

Отже, у зарубіжних державах приватний розшук надає активне сприяння державним органам у боротьбі зі злочинністю. Держава при цьому заохочує діяльність приватних детективних структур та детективів, законодавчо її регулює та надає їм значні права. Звісно ж, що більш ніж столітній досвід Франції, США, Великобританії та інших країн у створенні процесуальних умов для детективної діяльності може бути корисним і для України, що має для цієї діяльності

історичні, юридичні та фактичні умови.

На різних етапах розвитку України держава змінювала ставлення до приватної детективної діяльності – від заперечення до законодавчого дозволу можливості збору відомостей на користь учасника кримінального процесу на договірній основі. Так, приватний детектив за договором з учасником процесу може зібрати для нього інформацію, зокрема встановити очевидців злочину, місце знаходження предметів та документів, які можуть бути долучені до кримінальної справи як докази. Крім того, збираючи відомості, детектив може безпосередньо сприймати факти та обставини, що мають значення для кримінальної справи, про які може дати свідчення на допиті як свідок. Відомості, зібрані детективом, як можуть мати значення на стадії розслідування, так і послужити основою порушення кримінальної справи. Незамінним детектив може стати під час підготовки матеріалів у справах приватного обвинувачення. Слід зауважити, що він може збирати відомості як для обвинувачення, так і захисту, зрівнюючи права сторін.

Викладене наочно свідчить, що «участь приватного детектива в кримінальному процесі не тільки не суперечить його основним принципам, але, навпаки, є однією з гарантій реалізації учасниками кримінального судочинства їх прав, сприяє вирішенню завдань та досягненню цілей правосуддя».

Аналізуючи права та обов'язки приватних детективів у різних країнах світу, можна зробити висновок, що національне законодавство в цій галузі містить ряд суттєвих недоліків і недоопрацювань. Насамперед це стосується відсутності окремої статті в КПК України, яка б чітко визначала права та обов'язки приватних детективів як учасників кримінального судочинства. Крім того, в Україні не має законодавчого регулювання детективної діяльності. Тим часом у багатьох країнах світу приватна детективна діяльність є легалізованою та приносить значну користь суспільству. Прийняття Закону «Про приватну детективну діяльність» дозволить на законодавчому рівні встановити належний державний контроль за цим видом діяльності та легалізує приватну детективну діяльність, яка реально здійснюється, є затребуваною та визнаною суспільством.

По-друге, процедура видачі ліцензій для роботи приватними детективами не до кінця оформлена, що призводить до ситуації, коли громадяни не звертають увагу на справжність ліцензії або взагалі не вимагають її наявності. У результаті таких порушень неможливо говорити про належно оформлену договірну основу, що має містити конкретне замовлення та визначену винагороду за виконану роботу [8, с. 85].

До національного законодавства необхідно запровадити новели, які дозволять:

1) використовувати відомості, зібрані приватним детективом, за дорученням як сторони захисту, так і звинувачення, як на досудовій стадії, так і при провадженні слідства, а при необхідності – і на стадії судового розгляду;

2) у встановленому законом порядку надавати приватному детективу інформацію, що містить відомості про учасників процесу, для виконання доручень як сторони захисту, так і звинувачення;

3) приватному детективу при повідомленні слідчому або суду про факт укладання з ним договору стороною захисту чи звинувачення не повідомляти про всі нюанси укладеної з ним угоди;

4) виступати приватному детективу в кримінальному процесі як свідок, не розкриваючи при цьому всіх сил та засобів, які

були використані при отриманні доказової інформації [9, с. 232].

З урахуванням конституційного положення про те, що кожен має право захищати свої права і свободи всіма способами, не забороненими законом, ширша участь приватного детектива у судочинстві забезпечить реальне забезпечення прав та законних інтересів громадян.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що для повноцінної роботи приватних детективів необхідне законодавче врегулювання такої діяльності, зокрема прийняття Закону «Про приватну детективну діяльність». Це дозволить на законодавчому рівні встановити належний державний контроль за цим видом діяльності та легалізує приватну детективну діяльність, яка реально здійснюється, є затребуваною та визнаною суспільством. Відповідний законопроект повинен надати достатнього об'єму повноважень детективам (повинен чітко та конкретно прописувати кожен крок), значно збільшити можливості громадян та суб'єктів господарювання України у захисті законних інтересів, конституційних прав та свобод. Важливим є і внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відомчих наказів та інструкцій.

Література:

1. Черков В. О., Попов П. О. Приватна детективна діяльність у розвинутих країнах світу. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2010. Вип. 2. С. 248-259.
2. Волинська А. М. Надання детективних послуг за законодавством зарубіжних країн: позитивний досвід цивільно-правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. Вип. 39(1). С. 41-46.
3. Француз. А.Й., Істоміна А.С. Приватна детективна діяльність: міжнародний досвід та національні перспективи. Legal Bulletin. 2022. С. 81-90.
4. Вінгловська, О. І. Шляхи імплементації кращого зарубіжного досвіду у сфері регулювання діяльності інституту приватних детективів. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування, № 10. 2023. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-01-11>. (Accessed October 29, 2024)
5. Бугайчук К.Л. Інститут приватних детективів за кордоном: порівняльно-правовий аналіз. Право і безпека. 2016. № 1 (60). С. 7-13.
6. Корольова В.В., Ніколенко Б.С. Деякі цивільно-правові аспекти щодо надання детективних послуг. Legal Bulletin. №11. 2024. 57-63.
7. Лесько Н. В. Організаційно-правові засади діяльності приватних детективів у Польщі та Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 34(73). № 2. С. 252-257.
8. Даниленко С. К. Поняття, зміст детективних послуг та перспективи їх розвитку в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 3. С. 84-86.
9. Курта Є. О., Поливанюк В. Д. Види приватних детективних послуг, що можуть надаватись в Україні: перспективи правового регулювання з урахуванням міжнародного досвіду. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 4. С. 229-235.

References:

1. Cherkov V.O., Popov P.O. (2010). Pryvatna detektyvna diialnist u rozvynutykh krainakh svitu [Private detective activities in developed countries of the world]. Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka. 2. 248-259 [in Ukraine].
2. Volynska A. M. (2016). Nadannia detektyvnykh posluh za zakonodavstvom zarubizhnykh krain: pozytyvnyi dosvid tsyvilno-pravovoho rehuliuвання [Provision of detective services under the legislation of foreign countries: positive experience of civil law regulation]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 39(1). 41-46 [in Ukraine].
3. Frantsuz. A.I., Istomina A.S. (2022). Pryvatna detektyvna diialnist: mizhnarodnyi dosvid ta natsionalni perspektyvy [Private detective work: international experience and national perspectives]. Legal Bulletin. 81–90 [in Ukraine].
4. Vinhlovska, O. I. (2023). Shliakhy implementatsii krashchoho zarubizhnoho dosvidu u sferi rehuliuвання diialnosti instytutu pryvatnykh detektyviv [Ways to implement the best foreign experience in the field of regulating the activities of the institute of private detectives]. Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannya. 10 [in Ukraine].
5. Buhachuk K.L. (2016). Instytut pryvatnykh detektyviv za kordonom: porivnialno-pravovyi analiz [Institute of Private Detectives Abroad: Comparative Legal Analysis]. Pravo i bezpeka. 1 (60). 7-13 [in Ukraine].
6. Korolova V.V., Nikolenko B.S. (2024). Deiaki tsyvilno-pravovi aspekty shchodo nadannia detektyvnykh posluh [Some civil law aspects of providing detective services]. Legal Bulletin 11. 57–63 [in Ukraine].
7. Lesko N. V. (2023). Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti pryvatnykh detektyviv u Polshchi ta Ukraini [Organizational and legal principles of private detectives in Poland and Ukraine]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii : Yurydychni nauky. 34(73), 2. 252-257 [in Ukraine].
8. Danylenko S. K. (2015). Poniattia, zmist detektyvnykh posluh ta perspektyvy yikh rozvytku v Ukraini [The concept, content of detective services and prospects for their development in Ukraine]. Pivdenoukraiynskiyi pravnychi chasopys. 3. 84-86 [in Ukraine].
9. Kurta Ye. O., Polyvaniuk V. D. (2016). Vydy pryvatnykh detektyvnykh posluh, shcho mozhut nadavatys v Ukraini: perspektyvy pravovoho rehuliuвання z urakhuvanniam mizhnarodnoho dosvidu [Types of private detective services that can be provided in Ukraine: prospects for legal regulation taking into account international experience]. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 4. 229-235 [in Ukraine].

Стаття надійшла до друку 01 листопада 2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A17

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**Француз А.Й.,**

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: anatoliyjf@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Васечко А.В.,

*здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: VasechkoAV@krok.edu.ua*

COMBATING CORRUPTION IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE**Frantsuz A. Yo.,**

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of State and Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Vasechko A. V.,

*graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: VasechkoAV@krok.edu.ua*

Анотація. Питання протидії і боротьби з корупційними проявами стоїть досить гостро, особливо зараз, коли в Україні йде війна. В історичній ретроспективі в нашій державі побудована власна національна система безпеки України, що декларує загальноприйняті норми міжнародного права, що дозволило державі заснувати власну європейську ідентичність і запустити складний процес трансформації суспільства, а також системи національної безпеки. Події останніх років в Україні визначають корупцію в умовах воєнного стану в Україні, як загрозу національній безпеці держави України в цілому. У зазначеному контексті Президент України визнав повільну боротьбу з корупцією в умовах воєнного стану в Україні головною перешкодою на шляху прогресу української державності. Корупція в умовах воєнного стану в Україні визнана як супутнє явище низького рівня політичної конкуренції. Нерівномірне зростання економічних показників держави, слабе громадянське суспільство, його позиція та неефективність роботи інституцій стають передумовами для розвитку рівня корупції в Україні. Взаємоінтеграція вищезазначених факторів призводить до формування нових видів корупції в умовах воєнного стану в Україні. Високий рівень корупції існує на всіх рівнях системи адміністративного управління та руйнує її основи.

У статті зазначено науково-теоретичний аналіз реалізації політики у сфері запобігання та подолання корупції в Україні. Визначено чинники, що вплинули на зниження сприйняття корупції, серед яких слід виокремити нещодавню конституційну кризу, незавершеність реформ у сфері запобігання корупції у зв'язку із війною, переформатування діяльності основних суб'єктів реалізації антикорупційної політики, основна увага яких сфокусована зараз на досягненні перемоги, нестача професійних керівних кадрів основних спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Проаналізовано заходи та проекти органів державної влади з початку війни – Національного агентства запобігання корупції, інших суб'єктів, що забезпечують антикорупційну діяльність. Авторами зазначено, що у поствоєнний період органам державної влади та інституціям, які реалізують антикорупційну політику, першочергово необхідно забезпечити виконання певних заходів, а саме: завершення впровадження застосування новітніх технологій електронного урядування; мінімізація розподільчих та дозвільних функцій; зменшення розміру державного апарату та встановлення обмежень щодо заробітної плати; підвищення

професіоналізму посадових осіб; впровадження перевірки державних службовців на поліграфі; розробка дієвих механізмів контролю з боку громадських організацій, які користуються високою довірою громадян; публікація на прозорій основі звітів про розподіл фінансової допомоги щодо відбудови України за галузями та регіонами, територіальними громадами. Запропоновані авторами заходи дозволять знизити корупційні ризики у поствоєнний період, забезпечити прозорість діяльності органів державної влади та підвищити рівень довіри до них.

Ключові слова: корупція, державна влада, запобігання корупції, поствоєнний період, військовий стан, антикорупційна реформа.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. The issue of countering and fighting corruption is quite acute, especially now, when there is a war in Ukraine. In historical retrospect, our country built its own national security system of Ukraine, which declares generally accepted norms of international law, which allowed the country to establish its own European identity and launch a complex process of transformation of society, as well as the national security system. The events of recent years in Ukraine define corruption in the conditions of martial law in Ukraine as a threat to the national security of the state of Ukraine as a whole. In this context, the President of Ukraine recognized the slow fight against corruption in the conditions of martial law in Ukraine as the main obstacle to the progress of Ukrainian statehood. Corruption in the conditions of martial law in Ukraine is recognized as a concomitant phenomenon of a low level of political competition. The uneven growth of the state's economic indicators, the weak civil society, its position and the ineffectiveness of the work of institutions become prerequisites for the development of the level of corruption in Ukraine. The mutual integration of the above-mentioned factors leads to the formation of new types of corruption in the conditions of martial law in Ukraine. A high level of corruption exists at all levels of the administrative management system and destroys its foundations.

The article provides a scientific and theoretical analysis of policy implementation in the field of preventing and combating corruption in Ukraine. The factors that influenced the decrease in the perception of corruption were identified, among which the recent constitutional crisis, the incompleteness of reforms in the field of corruption prevention due to the war; reformatting of the activities of the main subjects of anti-corruption policy implementation, whose main attention is now focused on achieving victory, lack of professional management personnel of the main specially authorized subjects in the field of anti-corruption. The activities and projects of state authorities since the beginning of the war – the National Agency for the Prevention of Corruption, other entities that provide anti-corruption activities – have been analyzed. The authors indicate that in the post-war period, state authorities and institutions implementing anti-corruption policy must first ensure the implementation of certain measures, namely: completion of the implementation of the latest electronic government technologies; minimization of distribution and permission functions; reducing the size of the state apparatus and setting salary restrictions; increasing the professionalism of officials; introduction of polygraph examination of civil servants; development of effective mechanisms of control by public organizations that are highly trusted by citizens; publication on a transparent basis of reports on the distribution of financial assistance for the reconstruction of Ukraine by industries and regions, territorial communities.

The measures proposed by the authors will reduce corruption risks in the post-war period, ensure the transparency of the activities of state authorities and increase the level of trust in them.

Keywords: corruption, state power, prevention of corruption, post-war period, martial law, anti-corruption reform.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Корупція явище досить складне та багатогранне, на сьогодні немає єдиного та чіткого визначення корупції в умовах воєнного стану в Україні. У теорії адміністративного права існує два підходи до аналізу відповідного явища корупції в умовах воєнного стану в Україні. Прихильники традиційного підходу аналізують корупцію в умовах воєнного стану в Україні з позиції взаємодії двох сторін. Відзначено, що інтерес до корупції зростає упродовж останніх років, це зумовлено єдиною думкою вчених і дослідників щодо негативних наслідків цього явища, зокрема, це руйнує громадянське суспільство та демократію, ускладнює економічний розвиток країни в цілому.

Під час війни та особливо у післявоєнний період важливо те, в якому стані знахо-

диться антикорупційна діяльність органів державної влади. Курс на європейську інтеграцію вимагає від України дотримання вимог Ради Європи, що потребує впровадження ефективних механізмів запобігання та протидії корупції, імплементації кращих зарубіжних практик боротьби з цим негативним соціальним явищем, насамперед політичних, нормативно-правових, організаційно-функціональних, інституційних механізмів подолання та попередження корупції, що успішно реалізовані в передових зарубіжних країнах. Тому вибрана тема дослідження є особливо актуальною в умовах протистояння військовій агресії росії та необхідності розбудови держави після війни. Різним аспектам антикорупційної діяльності органів державної влади, питанням розробки та реалізації антикорупційної політики,

а також впровадження антикорупційної реформи та антикорупційним механізмам присвячено низку доробок вітчизняних науковців. А саме праці В. Гвоздецького [1].

У давні часи, коли стратегія ще не набула цивільного значення, згадане поняття займало центральне місце у будь-якій військовій науці та розглядалося як визначення основного напрямку завдання удару противнику задля подальшого розвитку воєнних дій у потрібному руслі. Безпосередньо тактика, у воєнному розумінні, конкретизує, яким чином домогтися виконання тих глобальних задач та завдань, які окреслені стратегією [2, с. 91].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Форми корупції та ймовірні ризики виникнення нових її форм зумовлені широким колом об'єктивних і суб'єктивних причин, що є характерними для умов кардинальних політичних і соціально-економічних перетворень у суспільстві та державі. Серед таких причин поширеності корупції в Україні можна визначити наступні: психологічні втрати перехідного періоду у житті суспільства. Розпад старої системи моральних та інших духовних цінностей спричинив ситуацію втрати значною частиною населення моральних орієнтирів, духовних опор і, одночасно, до широкого поширення цинізму, аморальності та криміналізації суспільної свідомості; становлення нових державних інститутів. Стара вертикаль державного управління поступово замінюється новою. Досить частим реорганізаціям піддається система центральних органів влади – міністерств, відомств. Вони скорочуються, об'єднуються, реорганізуються, потім знову поновлюються, відроджуються. Зрозуміло, що в таких умовах вірогідність корупційних діянь значно зростає; перерозподіл державної власності. Після проголошення незалежності України розпочався процес перерозподілу державної власності у нові її форми: створення акціонерних товариств, передача в оренду, розпродаж і перехід у приватну власність земель, підприємств тощо. Цей процес супроводжується чисельними корупційними діяннями, пов'язаними як з оцінкою вартості об'єктів, так і з передачею (продажем) їх новим господарям; тінізація економіки. Тіньовою економікою

називають економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, або спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства. Тіньова економіка підриває основи існування держави, розкладає державний апарат, оскільки однією з умов її наявності є широкий підкуп працівників державних органів; кризові економічні явища. Спад виробництва, скорочення об'ємів продукції, відсутність оновлення основних фондів у всіх галузях народного господарства сприяють тому, що все більше підприємств, юридичних і фізичних осіб вимушені шукати кредити, позички і дотації. За таких обставин збільшується кількість звернень до чиновників відповідних міністерств і відомств і, як наслідок, більш поширеною і всеохопною стає корупція, захоплюючи все нові й нові сфери суспільства; незавершеність формування правового поля в Україні. Суперечливість вимог одного закону вимогам інших законів стає причиною масового тиску на державні органи, створює сприятливі умови до корупційних дій з боку посадових осіб державних установ, організацій і підприємств різних форм власності; незадовільний стан протидії злочинності. В умовах криміналізації суспільства, поширення особливо тяжких злочинів, боротьба з корупцією за рангом важливості поступається місцем перед замовними убивствами, розбійними нападами тощо. Разом з тим правоохоронні та антикорупційні органи потребують сучасних дієвих методик виявлення і фіксації корупційних діянь, їх ефективного попередження [6, с. 74-75].

Мета і завдання статті. Метою статті є розгляд актуальних проблем протидії корупції в Україні та напрацювання шляхів реформування системи забезпечення протидії корупції як одного з визначальних напрямів для її подолання.

За останні десятиліття корупція досить часто інтерпретується як складне негативне суспільне явище, зумовлене внутрішніми політичними, економічними, культурними й адміністративними чинниками.

Виклад основного матеріалу. Війна – онтологічний виклик для будь-якого народу, держави. Українці сповна на собі це відчули. У стані війни всі «хронічні хвороби»

суспільства проявляються з винятковою гостротою. Не стала виключенням й корупція в Україні. Збереження численних її інституційних компонентів стало справжньою проблемою і для національної безпеки у новітніх умовах. Інструменти корупції так само використовуються ворогом, як і фізична зброя. Значний сегмент злочинної колаборації за своєю соціально-правовою сутністю є також своєрідно корупцією зі зрадницько-політичним відтінком. І на це також слід зважати, формуючи стратегічний підхід до протидії корупції.

Стратегія, так само як і тактика, є невід’ємними складниками загальної протидії корупційній злочинності. Обидва зазначені поняття часто використовуються в науковій літературі та стосуються більшості суспільних сфер життя, хоча спочатку обидва терміни були суто воєнними та стосувалися саме воєнної справи. З часом стратегія й тактика поступово увійшли до цивільного понятійного апарату та стали складником багатьох наук (економіка, менеджмент, кримінологія тощо) [10, с. 91]

Окремі науковці розглядають стратегію як галузь державної діяльності, яка втілює в життя концептуальні питання теорії та практики запобігання злочинності, боротьби з нею та її профілактики. Така державна діяльність конкретизується у програмуванні, плануванні, прогнозуванні та безпосередньому здійсненні певних дій, спрямованих на досягнення конкретизованої мети [3, с. 30]. Безпосередньо тактика в кримінологічному розумінні являє собою складову частину стратегії, яка вирішує ті поточні завдання, які окреслюються стратегічно з метою досягнення кінцевої цілі. Тактика протидії корупційній злочинності – це цілеспрямована та планомірна діяльність, зосереджена на досягненні мети, затвердженої стратегією [4, с. 243].

А. М. Михненко наголошує на тому, що тактика антикорупційної діяльності – це певне обережне втручання уповноважених органів для ліквідації та винищення корупційних дій та проявів, яке відбувається на підставі заздалегідь визначеного стратегічного плану [5, с. 169].

Державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади, що

здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції.

Покращання ефективності протидії корупційним проявам є також одним із основних зобов’язань, взятих Україною у межах співпраці з міжнародними фінансовими та іншими організаціями. Проблема протидії корупції є актуальною з огляду на значну увагу суспільства до цієї діяльності, високий рівень недовіри до суб’єктів владних повноважень й високу латентну корумпованість службових і посадових осіб.

В Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» антикорупційна реформа визначена як одна з пріоритетних поряд з реформою системи національної безпеки і оборони, судовою реформою та реформою правоохоронної системи, децентралізацією та реформою державного управління [7].

Згідно із законодавством формуванням і реалізацією державної політики є Національне агентство з питань запобігання корупції.

Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – Національне агентство) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Національне агентство, у межах, визначених цим та іншими законами, є відповідальним перед Верховною Радою України і підконтрольним їй та підзвітний Кабінету Міністрів України [8, Ст. 4].

О. В. Ткаченко та К. А. Задорожний небезпідставно зазначають, що діяльність міністерств, відомств, військових формувань сектору безпеки і оборони України, їх органів управління щодо запобігання та виявлення корупції повинна ґрунтуватися на тому, що суспільство повинно бути впевненим у високому рівні доброчесності їх посадових осіб, військовослужбовців та цивільних осіб. Досягнення цієї мети неможливе без наполегливого впровадження системних заходів щодо створення дієвого механізму запобігання корупції, посилення спроможності протидіяти корупційним проявам на всіх рівнях, а особливо в секторі безпеки і

оборони. Корумпований оборонний сектор здатний суттєво впливати на криміналізацію політики та економіки країни і тим самим перетворюватися на загрозу її національній (державній) безпеці, а також національним інтересам. Вдосконалення дієвих антикорупційних механізмів повинно бути пріоритетним напрямом майбутньої антикорупційної стратегії України мати всеохоплюючий, а не секторальний характер. Зусилля держави з питань боротьби з корупцією у секторі безпеки і оборони мають бути спрямовані на впровадження ефективних та прозорих процедур, за яких можливо оцінювати пов'язані з корупцією ризики, та забезпечення ефективного й прозорого управління, а також на здійснення потужної публічної інформаційної кампанії з питань антикорупційної діяльності та забезпечення необхідної підтримки антикорупційних структур. Реалізація антикорупційних заходів дасть свої позитивні результати внаслідок вдосконалення системи антикорупційного законодавства у поєднанні з можливістю його ефективного правозастосування. Корупція не повинна бути шляхом та способом задоволення потреб фізичних або юридичних осіб порівняно із задоволенням таких потреб у законний спосіб. Наявні антикорупційні заходи мають постійно оцінюватися на предмет результатів від їхнього впровадження, а також відповідної реакції у випадку зменшення їхньої ефективності шляхом удосконалення передусім заходів органі-

заційно-правового характеру та адміністративного примусу, а також забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для усіх суб'єктів правовідносин. Метою запроваджуваних заходів має бути створення середовища, в якому корупція не матиме умов для свого існування. Подальші наукові пошуки, які спрямовувалися на вивчення сучасного позитивного досвіду запровадження антикорупційних заходів у оборонних відомствах зарубіжних країн та можливості його запровадження в Україні є неабияк перспективними [9, с. 70–71].

Висновки. На основі вищезазначеного можна побачити, що протидія корупції – це достатньо складний процес, особливо коли корупція проявляється буквально в усіх сферах життя суспільства і держави. Дане питання корупційних проявів особливо загострюється в умовах війни в Україні, тому що в такий час необхідно вдосконалювати та посилювати роботу антикорупційних органів, оборонних відомств, вдосконалювати антикорупційні заходи, і, дійсно, ці заходи мають перевірятися на предмет ефективності та можливого подальшого використання.

Також слід вдосконалити профвідбір до органів, які займаються протидією корупції, має бути ретельна і так би мовити кропітка перевірка осіб на компетенцію у цій сфері.

Література:

1. Гвоздецький В.Д. Організаційно-правові засади запобігання і протидії корупції в Україні : монографія. Київ : МП Леся, 2018. 592 с.
2. Кікалішвілі М. В. Програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2019. Вип. 59(2). С. 90-94.
3. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні : монографія / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний; за ред. Чл.-кор. Нац. Акад. Прав. Наук України, д-ра юрид. Наук В. В. Голіни; Нац. Акад. Прав. Наук, Ін-т вивч. Пробл. Злочинності. Харків : Право, 2012. 303 с. С. 30.
4. Голіна В. В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М.Г. Колодяжний; за заг. Ред. В.В. Голіни. Харків : Право, 2012. 304 с. С. 243.
5. Запобігання та протидія корупції : навч. Посібник / А. М. Михненко та ін.; за ред. А.М. Михненка; Акад. Фін. Упр. Вид. 4-те, переробл. й доповн. Київ : Акад. Фін. Упр., 2013. 664 с.
6. Мовчан А. В. Основні причини поширення корупційних явищ в органах державної влади України. А. В. Мовчан, М. А. Мовчан. Проблеми антикорупційної діяльності в Україні: зб. Матер. Міжнар. Наук.-практ. Конф. (Київ, 18 трав. 2015 р.) / МАУП. К.: МП «Леся». 2015. С. 73.
7. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. Урядовий кур'єр. 2015. № 6. 15 січ.
8. Закон України «Про запобігання корупції». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 49. ст.2056) від 14 жовтня 2014 року <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. Ткаченко О. В., Задорожний К. А. Антикорупційні заходи в Національній гвардії України як складовий елемент боротьби з корупцією у секторі безпеки і оборони. Честь і закон. 2022. № 1. С. 66-72.
10. Кікалішвілі М. В. Програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. Науковий віс-

References:

1. Hvozdetzky V.D. Organizational and legal principles of preventing and countering corruption in Ukraine: monograph. Kyiv: MP Lesya, 2018. 592 p.
2. Kikalishvili M. V. Programming strategy and tactics against corruption crime. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. 2019. Issue 59(2). P. 90-94.
3. State programming and regional planning of crime prevention measures in Ukraine: monograph / V. V. Golina, S. Yu. Lukashevich, M. G. Kolodyazhny; under the editorship Member-cor. National Acad. Right Sciences of Ukraine, Doctor of Law. Science of V.V. Holina; National Acad. Right Science, Institute of Studies Problem Crimes. Kharkiv: Pravo, 2012. 303 p. P. 30.
4. V. V. Golina State programming and regional planning of crime prevention measures in Ukraine / V. V. Golina, S. Yu. Lukashevich, M.G. well; in general Ed. V.V. Golin Kharkiv: Pravo, 2012. 304 p. P. 243.
5. Prevention and counteraction of corruption: education. Manual / A. M. Mykhnenko and others; under the editorship A.M. Mykhnenka; Acad. Finn. Exercise View. 4th, revised And add. Kyiv: Acad. Finn. Upr., 2013. 664 p.
6. A. V. Movchan The main reasons for the spread of corruption phenomena in the state authorities of Ukraine / A. V. Movchan, M. A. Movchan // Problems of anti-corruption activity in Ukraine: coll. Mater. International Scientific and practical Conf. (Kyiv, May 18, 2015) / МАУП. К.: МР «Lesya», 2015. С. 73-76.
7. On the Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020»: Decree of the President of Ukraine dated January 12 2015 No. 5/2015 // Government courier. 2015. No. 6. January 15
8. Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» (Vedomosti Verkhovna Rada (VVR), 2014, No. 49, Article 2056) dated October 14, 2014 <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. Tkachenko O. V., Zadorozhny K. A. Anti-corruption measures in the National Guard of Ukraine as a constituent element of the fight against corruption in the security and defense sector. Honor and law. 2022. No. 1. P. 66-72.
10. Kikalishvili M. V. Programming strategy and tactics against corruption crime. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. 2019. Issue 59(2). P. 90-94.

Стаття надійшла до друку 21 жовтня 2024 року

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2024-14-A18

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТИ

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Барабаш М.Т.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: barabashmt@krok.edu.ua*

LEGAL ASPECTS OF SURROGATE MOTHERHOOD: INTERNATIONAL AND NATIONAL CONTEXTS

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of State
and Legal Disciplines
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Barabash M. T.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: barabashmt@krok.edu.ua*

Анотація. Статтю присвячено аналізу правових аспектів сурогатного материнства в міжнародному та національному контекстах. Це питання набуває особливої актуальності в умовах глобалізації та розвитку репродуктивних технологій, оскільки воно торкається важливих аспектів, таких як права людини, етика та сімейне право. Сурогатне материнство, як форма допоміжних репродуктивних технологій, викликає багато правових, етичних та соціальних дискусій, оскільки включає різноманітні правові механізми, що регулюють відносини між сторонами, які беруть участь у цьому процесі.

З одного боку, міжнародні норми, такі як Конвенція ООН про права дитини, підкреслюють необхідність захисту прав дитини, народженої через сурогатне материнство, а також забезпечують дотримання прав жінок, які стають сурогатними матерями. З іншого боку, національне законодавство в Україні та інших країнах часто має прогалини у регулюванні цього процесу, що може призводити до зловживань і нерегульованих ситуацій.

У статті також розглядаються правові виклики, з якими стикаються всі учасники процесу сурогатного материнства, включаючи питання біоетики, договірних відносин, права на материнство та батьківство, а також можливість виникнення правових спорів. Акцентується увага на важливості встановлення чітких правових рамок, які б захищали як права дітей, так і права жінок, що беруть участь у програмах сурогатного материнства.

Ключові слова: сурогатне материнство, міжнародні норми, національне законодавство, права людини, біоетика, репродуктивні технології.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 7.

Abstract. The article is dedicated to analyzing the legal aspects of surrogacy in international and national contexts. This issue has gained particular relevance in the context of globalization and the development of reproductive

technologies, as it touches upon important aspects such as human rights, ethics, and family law. Surrogacy, as a form of assisted reproductive technology, raises numerous legal, ethical, and social discussions, as it encompasses various legal mechanisms regulating the relationships between the parties involved in this process.

On one hand, international norms, such as the UN Convention on the Rights of the Child, emphasize the need to protect the rights of children born through surrogacy and ensure the rights of women who become surrogates. On the other hand, national legislation in Ukraine and other countries often has gaps in regulating this process, which can lead to abuses and unregulated situations.

The article also addresses the legal challenges faced by all participants in the surrogacy process, including issues of bioethics, contractual relations, rights to motherhood and fatherhood, as well as the potential for legal disputes. The importance of establishing clear legal frameworks that protect both the rights of children and the rights of women participating in surrogacy programs is emphasized.

Keywords: surrogacy, international norms, national legislation, human rights, bioethics, reproductive technologies.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 7.

Постановка проблеми. Сурогатне материнство стало важливою темою в контексті розвитку сучасного суспільства, що супроводжується зростаючими технологічними можливостями у сфері репродукції. Проте, не зважаючи на його популярність, правові аспекти цієї практики залишаються недостатньо врегульованими як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Основною проблемою є відсутність єдиних міжнародних стандартів, що регулюють відносини у сфері сурогатного материнства. Різноманітність підходів та норм у різних країнах може призводити до правових колізій і зловживань, які заважають забезпеченню прав усіх учасників процесу, зокрема дітей, сурогатних матерів і батьків.

Національне законодавство багатьох країн, включаючи Україну, не містить чітких норм, що стосуються прав та обов'язків сторін, а також механізмів захисту прав дітей, які народжуються через сурогатне материнство. Це створює ризик виникнення ситуацій, коли права жінок, які виступають в ролі сурогатних матерів, можуть бути порушені, а також прав дітей, що вимагають особливої уваги і захисту.

Крім того, питання біоетики та моральної відповідальності у сфері сурогатного материнства залишаються предметом жвавих дискусій. Важливо усвідомлювати, що сурогатне материнство пов'язане не лише із правовими, але й етичними аспектами, які потребують уважного розгляду та обговорення.

Таким чином, постає необхідність глибокого аналізу правових аспектів сурогатного материнства в міжнародному та національному контекстах, а також визначення шляхів удосконалення правового регулювання, щоб забезпечити ефективний захист прав усіх учасників цього складного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню вказаних питань присвячено праці вітчизняних фахівців у галузі цивільного та міжнародного приватного права, зокрема В.А. Ватраса, Я.І. Вереса, А.П. Головащука, Н.М. Квіт, Ю.В. Коренги, О. Розгона, І.В. Чеховської, О.С. Юніна, О.А. Явора. Серед зарубіжних науковців, що займаються цією темою, варто відзначити Л.К. Айвара, Н. Анцуха, Р. Кемперса (Kempers Roger), Ж. Коэна (Cohen Jean), Т.А. Мосієнко, А.А. Пестрикова, Л.Б. Ситдікова та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права «четвертого покоління», до яких належать репродуктивні права, викликають численні суперечки на побутовому та науковому рівнях. Деякі дослідники вважають, що ці права мають бути закріплені в міжнародному та національному законодавстві, тоді як інші заперечують їх існування, посиляючись на моральні, етичні та релігійні норми. Сурогатне материнство є одним із таких спірних питань у цій дискусії.

Дослідження прав у цій сфері активно проводяться в усьому світі. Проте через суттєві відмінності в етичних та доктринальних підходах у різних країнах, досягнення загального визнання та нормативного закріплення цих прав на міжнародному та національному рівнях є складним завданням. Наприклад, у Цивільному кодексі України репродуктивні права не виділені окремо в системі особистих немайнових прав фізичних осіб. Лише в статті 281 ЦК України зазначається, що повнолітні жінки та чоловіки мають право на проведення лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій за медичними показаннями [3, с. 312].

У міжнародних документах, що стосуються прав людини, таких як Загальна

декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966), та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), захист репродуктивних прав не передбачений. Навіть у міжнародних актах, таких як Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1979) і Конвенція про права дитини (1989), відсутні чіткі формулювання з цього питання.

Вітчизняні науковці розглядають правову природу репродуктивних прав у кількох аспектах: як самостійні права фізичних осіб, як частину права на життя, або як елемент права на охорону здоров'я. Професор Р. Стефанчук стверджує, що розгляд репродуктивних прав лише як частини права на життя є помилковим, оскільки це право має свою специфіку. Репродуктивні права слід розглядати як окрему категорію, що забезпечує можливості для реалізації репродуктивної функції особи.

Сурогатне материнство, як форма реалізації репродуктивних прав, набуває все більшої популярності. Однак у різних країнах немає єдиного законодавчого визначення цього поняття. О.О. Берестовий характеризує сурогатне материнство як один із видів репродуктивних технологій, за якої здорова жінка, згідно з угодою, виношує дитину для іншої родини після штучного запліднення. У цьому процесі можуть використовуватися яйцеклітини та сперма безплідної пари або донорські матеріали, але дитина повинна мати генетичну спорідненість з одним із батьків.

Термін «сурогатна мати» вживається досить широко, однак найбільше визнання отримало визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) 2001 року, яке описує сурогатну матір як жінку, яка завагітніла в результаті запліднення ооцитів, які належать третій стороні. ВООЗ не використовує терміни «мати» або «батько», що свідчить про те, що відносини між донорами та сурогатною матір'ю розглядаються як договірні [6, с. 10].

Сурогатне материнство має глибокі корені та значну історію. Історичні приклади, зокрема з Біблії, демонструють, що це явище не суперечить християнським моральним принципам, за умови, що жін-

ка, яка виступає в ролі сурогатної матері, є безплідною. З розвитком репродуктивних технологій стало можливим виношування дитини, яка має генетичний зв'язок з батьками, що не можуть мати дітей самостійно. Розглядаючи міжнародний досвід правового регулювання сурогатного материнства, можна виділити три основні моделі. Перша з них – альтруїстичний режим, який існує в таких країнах, як Австралія, Канада, Великобританія, Нідерланди та Бельгія. У цих країнах сурогатне материнство дозволено, але жінка-сурогатка отримує лише компенсацію за витрати, пов'язані з вагітністю та медичним обслуговуванням, не маючи права на додаткову оплату за свої послуги. Законодавство в деяких з цих країн, наприклад, в Іспанії, Канаді та Нідерландах, забороняє рекламу репродуктивних технологій та послуг сурогатних матерів. Другою моделлю є дозвільний режим, який стосується країн, таких як Грузія, Південна Африка, Росія та Україна, де сурогатне материнство легалізовано з певним регулюванням. Наприклад, в Ізраїлі для кожного етапу процесу потрібні державні дозволи, а в Південній Африці контракт із сурогатною матір'ю повинен бути затверджений судом. Третя модель – заборонений режим, який спостерігається в країнах, таких як Франція, Швеція, Угорщина, Німеччина, Ісландія, Італія, Японія, Швейцарія, Пакистан і Саудівська Аравія, де укладення договорів про сурогатне материнство заборонено. Основною метою цих країн є запобігання перетворенню дітей на товар і експлуатації сурогатних матерів. Наприклад, у Німеччині та Австрії будь-яке штучне запліднення жінки, яка планує відмовитися від дитини, вважається злочином. У Франції сурогатне материнство є незаконним, оскільки це суперечить законодавству про усиновлення та принципам недоторканості людського тіла [7, с. 141-145.]

У Сполучених Штатах правове ставлення до сурогатного материнства варіюється від штату до штату. Наприклад, у штатах Мічиган і Нью-Йорк сурогатне материнство заборонене, в той час як Каліфорнія є центром комерційного сурогатного материнства, а у Вірджинії законодавство забороняє лише комерційні угоди. На основі міжнародного досвіду та етичних міркувань, на нашу

думку, українське законодавство в цій сфері потребує значних змін. Часто діти, народжені сурогатними матерями в Україні для іноземців, не визнаються в країнах, де такі репродуктивні технології заборонені, що може призводити до несанкціонованого вивезення дітей з України. Це створює ризики для їхньої безпеки та благополуччя. Запровадження альтруїстичного режиму в українському законодавстві, що регулює сурогатне материнство, може підвищити захист прав дітей, прав сурогатних матерів і генетичних батьків. Це зменшить ризик невизнання батьківських прав, отриманих іноземцями в Україні, і статусу дітей.

М. Ярема висловлює думку, що ані комерційне, ані альтруїстичне сурогатне материнство не можуть вважатися прийнятними, адже «навіть якщо намір сурогатної матері є добрим, засоби та сам предмет залишаються недобрими. Комерційна основа сурогатного материнства з моральної точки зору заслуговує на ще жорсткішу оцінку, адже це означає купівлю-продаж функцій тіла та самої новонародженої дитини» [8, с. 358].

Категорично проти сурогатного материнства виступає деякі юристи, наголошуючи, що ця практика підриває людську гідність жінки, оскільки її організм та репродуктивні функції використовуються як товар. Вона вважає це репродуктивною експлуатацією, що загрожує правам жінок та дітей і є зловживанням уразливим становищем людей. За її словами, сурогатне материнство сприяє нерівності та дискримінації, несе великі ризики для життя та здоров'я як сурогатних матерів, так і їхніх дітей. Жінка, яка виношує за гроші, і організація, яка це організовує, не є рівними партнерами в разі судових суперечок: очевидно, хто матиме більше важелів впливу. Найкращий спосіб захистити жінок і дітей в Україні – це заборонити сурогатне материнство, а не намагатися його регулювати.

У той же час, є й прихильники цього процесу, які стверджують, що сурогатне материнство слід розглядати як частину репродуктивних прав особи. Вона зазначає, що народження дитини методом *in-vitro* з допомогою гестаційного кур'єра (сурогатної матері) є одним із методів лікування безпліддя, який має юридичні підстави, закріплені в

Цивільному і Сімейному кодексах України. Вона вважає, що трактування сурогатного материнства як «торгівлі тілом» є так само абсурдним, як і звинувачення донорів крові в продажу свого біологічного матеріалу.

Ставлення суспільства до сурогатного материнства не є однозначним, тому його заборона не є оптимальним рішенням. Необхідно розробити нормативно-правовий акт, який би захищав права жінок у контексті сурогатного материнства. Наразі існує чимало нерегульованих питань, таких як відсутність механізмів компенсації в разі виникнення у сурогатної матері захворювань під час вагітності, які можуть вплинути на її можливість народжувати в майбутньому, а також питання реалізації права на аборт [5, с. 280-191].

Ще однією проблемою є відсутність типового договору між клінікою, жінкою та сурогатною матір'ю, а також необхідність психологічної підтримки сурогатних матерів під час і після пологів. Україні потрібно розробити модель організації сурогатного материнства, яка враховувала б усі позитивні та негативні аспекти цієї практики, а також визначити законодавчі заходи для запобігання так званому «сурогатному туризму». Доцільно передбачити, що сурогатне материнство може здійснюватися лише для громадян України та іноземців, які є громадянами країн, де цей метод не заборонено. У випадках, коли іноземці проживають в країні, де вони є громадянами, має діяти законодавство цієї країни. Крім того, сурогатне материнство повинно застосовуватися тільки в разі, якщо дитина має генетичний зв'язок принаймні з одним із майбутніх батьків, і відсутній безпосередній генетичний зв'язок дитини з сурогатною матір'ю, за винятком випадків, коли сурогатною матір'ю є родич майбутніх батьків [4, с. 59-60].

На сьогоднішній день правове регулювання сурогатного материнства в Україні базується на ряді нормативно-правових актів, зокрема: Цивільному кодексі України, Сімейному кодексі України, Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій, затвердженому наказом Міністерства охорони здоров'я від 9 вересня 2013 року № 787, Основах законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992

року № 2801-ХІІ, а також Правилах державної реєстрації актів цивільного стану від 18 жовтня 2000 року № 52/5 (у редакції від 28.12.2019). На жаль, в Україні не існує комплексного законодавства, яке б повноцінно регулювало відносини у сфері сурогатного материнства [2, с. 77-80].

Згідно зі статтею 51 Конституції України, держава забезпечує охорону сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. Сімейний кодекс України (далі – СКУ) також сприяє зміцненню сімейних відносин і їхній охороні на державному рівні. Наприклад, відповідно до пункту 1 статті 49 СКУ, дружина має право на материнство, а згідно з пунктом 1 статті 50 цього ж Кодексу, чоловік має право на батьківство [1].

Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні визначає вимоги, що висуваються до однієї зі сторін угоди – сурогатної матері. Сурогатною матір'ю може бути тільки повнолітня та дієздатна жінка, яка має власну здорову дитину, а також яка добровільно надала письмову заяву за встановленою формою і не має медичних протипоказань, тобто перебуває в хорошому і стабільному стані здоров'я. Окрім цього, вона не може мати прямого генетичного зв'язку з дитиною, однак можливе виношування дитини близькими родичами майбутніх батьків (матір, сестра, двоюрідна сестра тощо). Усі кандидати по-

винні проходити обов'язкове медичне обстеження та надавати достовірну інформацію про свою історію вагітності, пологів та перенесені захворювання.

Висновки. Сурогатне материнство регулюється різними нормативно-правовими актами як на міжнародному, так і на національному рівні. Країни застосовують різні моделі: від заборони до альтруїстичного та комерційного підходів, що свідчить про відсутність єдиного підходу. В Україні існує нагальна потреба в комплексному правовому регулюванні сурогатного материнства, оскільки чинне законодавство не забезпечує достатньої охорони прав усіх учасників процесу – сурогатних матерів, генетичних батьків та дітей. Дискусії навколо сурогатного материнства викликають багато етичних та моральних запитань. Проблеми експлуатації, прав жінок і дітей потребують особливої уваги з боку законодавців та суспільства. Існує потреба в розробці спеціального законодавства, яке б враховувало всі аспекти сурогатного материнства, зокрема механізми захисту прав сурогатних матерів і дітей, а також запобігання негативним соціальним наслідкам. Вивчення міжнародного досвіду в цій сфері може стати основою для вдосконалення українського законодавства, забезпечення правового захисту та створення умов для етичного використання репродуктивних технологій.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381> (дата звернення: 28.10.2024).
2. Занфірова Т. Забезпечення принципу свободи правці в умовах воєнного стану. Підприємство, господарство і право. 2017. № 4. С. 77-80.
3. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
4. Обушко В.В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: мат-ли ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпро, 15 березня 2019 р. Дніпро: ДДУВС. 2019. С. 59-60.
5. Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. № 4(22). 2022. С. 280-291.
6. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. За загальною редакцією Т.Л. Сироїд. Харків: Право. 2019. 494 с.
7. Розумовський О.С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Вип. 70. 2022. С. 141-145.

References:

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR. Date of update: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381> (Accessed October 28, 2024).
2. Zanfirova T. Ensuring the principle of labor freedom under martial law. Entrepreneurship, Economy and Law. 2017. No. 4. pp. 77-80.
3. Kuchuk A.M. Theoretical foundations of legal polycentrism: monograph. Dnipro: Dniprop. State University of

Internal Affairs; Lira LTD, 2017. 312 p.

4.Obushko V.V. Limitations on human and civil rights during the introduction of martial law in Ukraine. International and National Security: Theoretical and Applied Aspects: Materials of the III International Scientific-Practical Conference, Dnipro, March 15, 2019. Dnipro: DDUVS, 2019. pp. 59-60.

5.Motsa A.A., Motsa V.V. Human rights under martial law. Scientific Perspectives. No. 4(22). 2022. pp. 280-291.

6.International Public Law. International Protection of Human Rights: Textbook. Edited by T.L. Syroyd. Kharkiv: Pravo, 2019. 494 p.

7.Rozumovskyi O.S. Protection of human rights related to the violation of Article 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950) in the context of armed conflict. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Vol. 70. 2022. pp. 141-145.

Стаття надійшла до друку 31 жовтня 2024 року

ГАРАНТІЯ «ГУМАННЕ ПОВОДЖЕННЯ» ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Чистякова А.С.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: chystyakovaa@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0299-2755>

THE GUARANTEE OF «HUMANE TREATMENT» FOR MILITARY PERSONNEL – PRISONERS OF WAR WHO ARE ON THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES

Chistyakova A.S.,

PhD in Law

Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: chystyakovaa@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0299-2755>

Анотація: З початку повномасштабного вторгнення в російському полоні перебуває понад 4000 українців. Серед порушень, що стосуються поводження з військовополоненими, найбільш часто зустрічаються: негуманне поводження, що принижує честь та гідність людини; ненадання медичної допомоги відповідно до стану здоров'я; незаконне утримання в СІЗО, закладах пенітенціарної системи; відмова підтвердження інформації про особу військовополоненого та місце його утримання; відсутність зв'язку з рідними, ненадання їм інформації про місцезнаходження, стан здоров'я та умови утримання військовополоненого; утримання військовополонених на небезпечній відстані від зони бойових дій. Оскільки бойові дії, переважно, ведуться на території України то момент потрапляння у полон, може відбуватися, в тому числі і на тимчасово окупованих територіях України.

З початку війни на території України межі та кордони тимчасово окупованих територій постійно змінюються. Актуальним питанням залишається точне визначення ліній зіткнення, що дозволяють в «натурі» здійснити виокремлення державної території із правовим режимом тимчасової окупації, адже під час активної фази бойових дій такі «лінії» можуть мати виключно тимчасовий характер.

Перебування в межах тимчасово окупованих територій може бути примусовим та добровільним. Тимчасова окупація російською федерацією територій України незалежно від її тривалості, є незаконною і не створює для російської федерації жодних територіальних прав, однак межі окупованих територій – категорія динамічна. Національні «закони про окупацію» автоматично не породжують визнання факту окупації та відповідальності держав за міжнародним правом, більш того одним і тим самим територіям надається «в моменті» різний правовий статус Україною та державою – окупантом (рф). Одночасно положення міжнародного гуманітарного права є обов'язковими для виконання в тому числі на територіях, правовий статус яких сторони конфлікту оцінюють по-різному. З військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-яка незаконна дія чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її владою, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення вимог міжнародного гуманітарного права.

Яка країна відповідає за дотримання прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території? Який зміст гарантії «гуманне поводження»? Чи перебуває місцезнаходження військовополоненого військовослужбовця в кореляції з повнотою реалізації вказаної гарантії? З якого моменту у військовополоненого військовослужбовця виникає вказана гарантія? Зазначена стаття є спробою надати відповіді на зазначені питання.

Ключові слова: гарантії, юридичні гарантії, військовослужбовці, військовий стан, військовополонені, гуманне поводження, права людини, військовий конфлікт, ненадання медичної допомоги, тортури, незаконне утримання, гуманітарне право.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 12.

Abstract. Since the beginning of the full-scale invasion, more than 4,000 Ukrainians have been held in Russian

captivity. Among the violations related to the treatment of prisoners of war, the most common are: inhumane treatment that degrades the honor and dignity of a person; failure to provide medical care in accordance with the state of health; illegal detention in pre-trial detention centers and penitentiary institutions; refusal to confirm information about the identity of a prisoner of war and the place of his or her detention; lack of communication with relatives, failure to provide them with information about the whereabouts, health status and conditions of detention of a prisoner of war; detention of prisoners of war at a dangerous distance from the territory of Ukraine. Since the hostilities are mainly conducted on the territory of Ukraine, the moment of capture can occur, among other things, on the temporarily occupied territories of Ukraine.

Since the beginning of the war on the territory of Ukraine, the borders and boundaries of the temporarily occupied territories have been constantly changing. An urgent issue is the exact definition of the contact lines, which allow for the «natural» separation of the state territory with the legal regime of temporary occupation, since during the active phase of hostilities such «lines» can be of an exclusively temporary nature.

Staying within the temporarily occupied territories can be forced and voluntary. The temporary occupation of the territories of Ukraine by the Russian Federation, regardless of its duration, is illegal and does not create any territorial rights for the Russian Federation, but the boundaries of the occupied territories are a dynamic category. National «laws on occupation» do not automatically give rise to the recognition of the fact of occupation and the responsibility of states under international law, and moreover, the same territories are granted different legal status by Ukraine and the occupying state (the Russian Federation) «in the moment». At the same time, the provisions of international humanitarian law are binding, including on the territories whose legal status is assessed differently by the parties to the conflict. Prisoners of war must always be treated humanely. Any unlawful act or omission on the part of the POW-holding Power that causes death or seriously endangers the health of a POW under its authority is prohibited and will be considered a serious violation of international humanitarian law.

Which country is responsible for the observance of human and civil rights and freedoms in the temporarily occupied territory? What is the content of the «humane treatment» guarantee? Is the location of a prisoner of war correlated with the full realization of this guarantee? From what moment does the said guarantee arise for a POW? This article is an attempt to provide answers to the above questions.

Keywords: *guarantees, legal guarantees, military personnel, martial law, prisoners of war, humane treatment, human rights, military conflict, failure to provide medical care, torture, illegal detention, humanitarian law.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12.

Постановка проблеми. Відповідно до статистичних даних, наведених Центром стратегічної комунікації та інформаційної безпеки, станом на листопад 2023 року у російському полоні перебувають щонайменше 4337 українців. Дані про полонених вносяться до Єдиного реєстру осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Понад 15 тисяч українців офіційно вважаються такими, що зникли безвісти. Ймовірно частина з них – утримується примусово на окупованих територіях, в тому числі в статусі військовополонених. Серед порушень, що стосуються поводження з військовополоненими, найбільш часто зустрічаються: негуманне поводження, що принижує честь та гідність людини; ненадання медичної допомоги відповідно до стану здоров'я; незаконне утримання в СІЗО, закладах пенітенціарної системи; відмова у підтвердженні інформації про особу військовополоненого та місце його утримання; відсутність зв'язку з рідними, ненадання їм інформації про місцезнаходження, стан здоров'я та умови утримання військовополоненого; утримання військовополонених на небезпечній відстані від зони бойових дій.

За таких обставин, з'ясувати зміст та особливості гарантії «гуманне поводження» видається актуальним.

Метою статті є з'ясування змісту гарантії «гуманне поводження» військовослужбовців, які знаходяться в статусі «військовополонених» на тимчасово окупованих територіях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні аспекти статусу військовополонених та режим військового полону досліджували такі науковці: А. В. Войціховський, М. А. Грига, М. В. Грушко, К. П. Горда, І. М. Жаровська, В. Лисик, Я. В. Міняйлук, В. Й. Пашинський, В. Репецький та ін. Темі правової природи міжнародного гуманітарного права приділено значну увагу в працях таких учених, як: Р. Адельханян, І. Бліщенко, В. Глушков, О. Губаренко, В. Ємельянов, М. Карпенко, І. Карпець, А. Капта, А. Кидальник, В. Киричко, І. Лукашук, В. Навроцький, А. Наумов, В. Нікітюк, В. Панов, А. Піонтковський, А. Полторак, П. Ромашкин, Л. Савинський, І. Соломоненко, А. Трайнин, П. Фріс, В. Фуркало, М. Хавронюк та ін.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статистичних даних, наведених

Центром стратегічної комунікації та інформаційної безпеки, станом на листопад 2023 року у російському полоні перебуває щонайменше 4337 українців (як військовослужбовців, так і цивільних полонених). Серед порушень, що стосуються поводження з військовополоненими, найбільш часто зустрічаються: негуманне поводження, що принижує та честь та гідність людини; ненадання медичної допомоги відповідно до стану здоров'я; незаконне утримання в СІЗО, закладах пенітенціарної системи; відмова підтвердження інформації про особу військовополоненого та місце його утримання; відсутність зв'язку з рідними, ненадання їм інформації про місцезнаходження, стан здоров'я та умови утримання військовополоненого; утримання військовополонених на небезпечній відстані від зони бойових дій [1]. За таких обставин акцент уваги на гарантіях військовослужбовців – військовополонених є надзвичайно актуальним.

Військовополоненими, у розумінні ст. 4 Женевської конвенції [2] від 12 серпня 1949 року, яку ратифіковано із застереженнями Указом ПВС УРСР від 03.07.1954, про зняття застережень та здійснення заяви також див. Закон № 3413-IV від 08.02.2006, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема; 3) членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо ця територія окупована, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; с) вони носять зброю відкрито; d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; 3) членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; 4) осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових ко-

респондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку; 5) членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; б) жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни. Таким чином, за міжнародними конвенційними стандартами, з моменту потрапляння військовослужбовців в полон вони одразу підпадають під захист міжнародного гуманітарного права та на них розповсюджуються гарантії військовополонених. Важливо, що Конвенція застосовується до осіб військовополонених та тих, які прирівнюються до них згідно Конвенції з моменту, коли вони підпадають під владу супротивника до їхнього остаточного звільнення та репатріації. Зазначений «момент» слід рахувати з моменту фактичного потрапляння до влади супротивника, яке може статися «до» фактичної реєстрації військовополоненого в місці його утримання. Моментом «остаточного звільнення» слід вважати момент повного відновлення правового статусу особи, в якому вона була до того, як потрапити під владу супротивника.

Тимчасово окупована російською федерацією територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»).

З початку війни на території України та під час війни межі та кордони тимчасово окупованих територій постійно змінюються. З одного боку, держава-агресор визнавала з 2014 р. по 2022 р. окремі окуповані території суб'єктами РФ, а Україна – ті самі території

вважає тимчасово окупованими. І перебування в цих регіонах та в межах таких територій осіб може бути примусовим та добровільним.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII (далі – Закон № 1207-VII) [3], тимчасово окупованою територією (надалі – ТОТ) визнається: 1) сухопутна територія тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, водні об'єкти або їх частини, що знаходяться на цих територіях; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території інших тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) інша сухопутна територія України, внутрішні морські води і територіальне море України, визнані в умовах воєнного стану тимчасово окупованими рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України; 4) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1, 2 і 3 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями [3]. Разом із тим, статті 1 та 2 Закону № 1207-VII визначають, що ТОТ є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України.

Відповідно до частин 2 та 3 ст. 4 Закону № 1207-VII правовий режим ТОТ передбачає особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, які проживають на ТОТ. Правовий режим ТОТ може бути визначено, змінено чи скасовано виключно законами України. В умовах воєнного стану правовий режим тимчасово окупованої території, визначається, змінюється і скасовується рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України.

Відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина на ТОТ

покладається на рф як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права (ч. 3 ст. 5 Закону № 1207-VII) [3].

Міжнародне гуманітарне право захищає всіх, хто не бере або припинив участь у воєнних діях незалежно від того, який правовий статус має територія, на якій фактично військовослужбовець змінює процесуальний статус на військовополоненого внаслідок захоплення його у полон або будь-якого іншого способу потрапляння особи до рук супротивної сторони. Відповідно до положень міжнародного гуманітарного права, військовослужбовці стають військовополоненими, коли потрапляють до рук супротивної сторони конфлікту, і одразу користуються імунітетом від судового переслідування за законні воєнні дії і не користуються імунітетом за порушення міжнародного гуманітарного права, від військовослужбовців також вимагається відрізнятись від цивільного населення під час нападу або військової операції та операції з підготовки до нападу. Сфера дії міжнародного гуманітарного права не обмежене територіальними межами тимчасово окупованих територій чи територій, яким «в моменті» можуть надаватися різний правовий статус сторонами конфлікту, оскільки умовою для наявності у особи імунітету міжнародного гуманітарного права є припинення взяття участі у воєнних діях (момент фактичного потрапляння військовослужбовця у полон).

Гарантія «завжди гуманного поводження» з військовополоненими (ст. 13 Конвенції) передбачає і заборону застосування фізичного калічення або медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах. Зазначений стандарт «гуманного поводження завжди» ґрунтується на основоположній концепції людської гідності, який виключає будь-яке нелюдське або принизливе поводження. Умови, в яких тримаються військовополонені мають включати повагу до переконань і релігійних обрядів [4]; забезпечення достатнього харчування і питної води [5]; надання належного одягу [6]; гарантії здоров'я і гігієни [7]; надання належної медичної допомоги [8]; захист від насильства і небезпек збройного конфлікту [9]; право на

сон [10]; право підтримувати належні контакти із зовнішнім світом [11]. Зазначений стандарт виключає і будь-яке сексуальне насильство проти військовополоненого в усіх можливих формах [12]. Однак і бездіяльність в окремих випадках може також бути оцінена як негуманне ставлення, наприклад у випадку ненадання військовополоненому необхідного обсягу медичної допомоги, внаслідок чого була спричинена смерть військовополоненого або створена серйозна загроза здоров'ю військовополоненого. У той же час зазначена гарантія також виключає будь-які медичні втручання, які прямо не передбачені потребою стану здоров'я військовополоненого. ЄСПЛ в окремих рішеннях звертає увагу, що фізична недоторканність особи охоплюється поняттям «приватного життя», яке захищається статтею 8 Конвенції (див. рішення від 26 березня 1985 року у справі «X і Y проти Нідерландів» (X and Y v. the Netherlands), п. 22, Series A No 91). Крім того, тіло особи стосується найбільш особистісного аспекту приватного життя і обов'язкове медичне втручання, навіть якщо воно є мінімальним, становить втручання у це право (див. рішення у справах «Y.F. проти Туреччини» (Y.F. v. Turkey), заява № 24209/94, п. 33, ECHR 2003-IX з подальшими посиланнями, та «Соломахін проти України» (Solomakhin v. Ukraine), заява № 24429/03, п. 33, від 15 березня 2012 року).

Стаття 13 Конвенції захищає військовополонених від цікавості публіки. Ця складова гарантії «гуманне поводження» включає заборону здійснення фото- або відеозйомку військовополонених, окрім як в

офіційних цілях, щоб офіційні зображення або інша особиста інформація про військовополонених надійно зберігалися, а доступ до них був дозволений лише персоналу, який безпосередньо займається виконанням відповідних обов'язків. Можна допустити, що зображення фото та/чи відео є додатковою інформацією про те, що військовополонені живі, перебувають в певних умовах, але з іншого боку негативні практики знімання відео та/чи фотоматеріалів умов тримання військовополонених вказують на те, що ці фото та/чи відеоматеріали використовуються в тому числі в цілях пропаганди чи в інших цілях несумісних з тими, які пов'язані з якнайшвидшим звільненням військовополонених.

Висновки. Тимчасово окуповані території мають окремі специфічні особливості, якими є «мобільність» їх географічних ліній, динамічність в умовах активної фази протистояння та надання одним і тим самим територіям різного процесуального статусу сторонами конфлікту. Одночасно зазначені особливості не впливають на обсяг гарантій міжнародного гуманітарного права, який надається військовополоненому. Початком дії гарантії «гуманного поводження» є момент фактичного потрапляння до рук супротивника. Гарантія «гуманного поводження завжди» ґрунтується на основоположній концепції людської гідності, який виключає будь-яке нелюдське або принизливе поводження та складається із сукупності стандартів, суть яких полягає поваги до життя, здоров'я та гідності людини та у належних умовах тримання військовополонених.

Література:

1. Росія порушує всі норми Женевських конвенцій у поводженні з військовополоненими: за матеріалами правозахисної групи «Січ». URL: <https://sich-pravo.org/russia-porushuie-vsi-normy-zhenevskykh-konventsij-u-povodzhenni-z-vijskovopolonenu/> (дата звернення: 01.11.2024)

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, яку ратифіковано із застереженнями Указом ПВС УРСР від 03.07.1954 // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 01.11.2024)

3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 01.11.2024)

4. Див., наприклад, Австралія, Посібник з права збройних конфліктів, 2006 р., п. 9.58; Чад, Посібник з МГП, 1996 р., с. 28 (версія до ратифікації Чадам Додаткового протоколу II); Непал, Посібник для армії, 2011 р., с. 6; Шрі-Ланка, Військовий статут, 2003 р., п. 1222; Туреччина, Посібник з права збройних конфліктів, 2001 р., с. 158; Сполучене Королівство, Спільна доктрина щодо полонених осіб, 2015 р., с. 2-7, п. 211(i); і Сполучені Штати Америки, Військово-морський посібник, 2017 р., п. 11.2.

5. Див., наприклад, Чад, Посібник з МГП, 1996 р., с. 28; Данія, Військовий статут, 2016 р., с. 476; Шрі-Ланка, Військовий статут, 2003 р., п. 1221; Туреччина, Посібник з права збройних конфліктів, 2001 р., с. 158; Сполучене Королівство, Спільна доктрина щодо полонених осіб, 2015 р., с. 2-5, п. 211(b); та Сполучені Штати Америки, Військово-морський посібник, 2017 р., п. 11.2.

6. Див., наприклад, Сполучене Королівство, Спільна доктрина щодо полонених осіб, 2015 р., с. 2-6, п. 211(f), і Сполучені Штати Америки, Військово-морський посібник, 2017 р., п. 11.2.

7. Див., наприклад, Чад, Посібник з МПП, 1996 р., с. 28; Шрі-Ланка, Військовий статут, 2003 р., п. 1228; Туреччина, Посібник з права збройних конфліктів, 2001 р., с. 158; Сполучене Королівство, Спільна доктрина щодо полонених осіб, 2015 р., с. 2-6, п. 211(d).

8. Див., наприклад, Канада, Посібник з поводження з військовополоненими, 2004 р., с. 1В-4; Чад, Посібник з МПП, 1996 р., с. 28; Данія, Військовий статут, 2016 р., с. 475; Шрі-Ланка, Військовий статут, 2003 р., п. 1228; Туреччина, Посібник з права збройних конфліктів.

9. Див., наприклад, Чад, Посібник з МПП, 1996 р., с. 28; Данія, Військовий статут, 2016 р., с. 476; Шрі-Ланка, Військовий статут, 2003 р., п. 1228; і Туреччина, Посібник з права збройних конфліктів, 2001 р., с. 158.

10. Див., наприклад, Нова Зеландія, Військовий статут, 2019, т. 4, с. 12-14, п. 12.3.7, та Сполучені Штати Америки, Міністерство оборони, Огляд дотримання Міністерством оборони Указу Президента про умови тримання військовополонених, 2009 р., с. 29.

11. Посібник для армії, 2011 р., с. 3; Шрі-Ланка, Військовий статут, 2003 р., п. 1228; Туреччина, Посібник з права збройних конфліктів, 2001 р., сс. 159-160; Сполучене Королівство, Спільна доктрина щодо полонених осіб, 2015 р., с. 2-7, п. 211(l); та Сполучені Штати Америки, Міністерство оборони (МО), Програма щодо військовополонених МО, Директива № 2310.01Е, 19 серпня 2014 року, розділ 3(b)(1) («Політика»). Див. також Копенгагенський процес: Принципи та керівні положення (2012), pp. 2, 9 і 10.

12. Стаття 13 «Гуманне поводження з військовополоненими», коментар до Женевської конвенції про військовополонених. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/10/komentar-geneva-konventsiiya-viyskovopolohneni/13>. (дата звернення: 01.11.2024)

References:

1. Rosiia porushuie vsi normy Zhenevskykh konventsii u povodzhenni z viyskovopolonenymy: za materialamy pravozakhysnoi hrupy «Sich». URL: <https://sich-pravo.org/rosiia-porushuie-vsi-normy-zhenevskykh-konventsiiy-u-povodzhenni-z-viyskovopolonenymy/> (дата звернення: 01.11.2024)

2. Zhenevska konventsiiia pro povodzhennia z viiskovopolonenymy vid 12 serpnia 1949 roku, yaku ratyfikovano iz zasterezhenniamy Ukazom PVS URSR vid (03.07.1954 // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (Accessed November 01,2024)

3. Law of Ukrain(2014, April. 15)№ 1207-VII «Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyı rezhyim na tymchasovo okupovaniı terytorii Ukraïny» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (Accessed November 01,2024)

4. Dyv., napryklad, Avstraliia, Posibnyk z prava zbroinykh konfliktiv, 2006 r., p. 9.58; Chad, Posibnyk z MHP, 1996 r., s. 28 (versiia do ratyfikatsii Chadom Dodatkovoho protokolu II); Nepal, Posibnyk dlia armii, 2011 r., s. 6; Shri-Lanka, Viiskovyi statut, 2003 r., p. 1222; Turechchyna, Posibnyk z prava zbroinykh konfliktiv, 2001 r., s. 158; Spoluchene Korolivstvo, Spilna doktryna shchodo polonenykh osib, 2015 r., s. 2-7, p. 211(i); i Spolucheni Shtaty Ameryky, Viiskovomorskyi posibnyk, 2017 r., p. 11.2.

5. Dyv., napryklad, Chad, Posibnyk z MHP, 1996 r., s. 28; Daniia, Viiskovyi statut, 2016 r., s. 476; Shri-Lanka, Viiskovyi statut, 2003 r., p. 1221; Turechchyna, Posibnyk z prava zbroinykh konfliktiv, 2001 r., s. 158; Spoluchene Korolivstvo, Spilna doktryna shchodo polonenykh osib, 2015 r., s. 2-5, p. 211(b); ta Spolucheni Shtaty Ameryky, Viiskovomorskyi posibnyk, 2017 r., p. 11.2.

6. Dyv., napryklad, Spoluchene Korolivstvo, Spilna doktryna shchodo polonenykh osib, 2015 r., s. 2-6, p. 211(f), i Spolucheni Shtaty Ameryky, Viiskovo-morskyi posibnyk, 2017 r., p. 11.2.

7. Dyv., napryklad, Chad, Posibnyk z MHP, 1996 r., s. 28; Shri-Lanka, Viiskovyi statut, 2003 r., p. 1228; Turechchyna, Posibnyk z prava zbroinykh konfliktiv, 2001 r., s. 158; Spoluchene Korolivstvo, Spilna doktryna shchodo polonenykh osib, 2015 r., s. 2-6, p. 211(d).

8. Dyv., napryklad, Kanada, Posibnyk z povodzhennia z viiskovopolonenymy, 2004 r., s. 1В-4; Chad, Posibnyk z MHP, 1996 r., s. 28; Daniia, Viiskovyi statut, 2016 r., s. 475; Shri-Lanka, Viiskovyi statut, 2003 r., p. 1228; Turechchyna, Posibnyk z prava zbroinykh konfliktiv.

9. Dyv., napryklad, Chad, Posibnyk z MHP, 1996 r., s. 28; Daniia, Viiskovyi statut, 2016 r., s. 476; Shri-Lanka, Viiskovyi statut, 2003 r., p. 1228; i Turechchyna, Posibnyk z prava zbroinykh konfliktiv, 2001 r., s. 158.

10. Dyv., napryklad, Nova Zelandiia, Viiskovyi statut, 2019, t. 4, s. 12-14, p. 12.3.7, ta Spolucheni Shtaty Ameryky, Ministerstvo oborony, Ohliad dotrymannia Ministerstvom oborony Ukazu Prezydenta pro umovy trymannia viiskovopoloneniykh, 2009 r., s. 29.

11. Posibnyk dlia armii, 2011 r., s. 3; Shri-Lanka, Viiskovyi statut, 2003 r., p. 1228; Turechchyna, Posibnyk z prava zbroinykh konfliktiv, 2001 r., ss. 159-160; Spoluchene Korolivstvo, Spilna doktryna shchodo polonenykh osib, 2015 r., s. 2-7, p. 211(l); ta Spolucheni Shtaty Ameryky, Ministerstvo oborony (МО), Prohrama shchodo viiskovopoloneniykh МО, Dyrektyva № 2310.01Е, 19 serpnia 2014 roku, rozdil 3(b)(1) («Polityka»). Dyv. takozh Kopenhahenskyi protses: Pryntsyppu ta kerivni polozhennia (2012), pp. 2, 9 i 10.

12. Stattia 13 «Humanne povodzhennia z viiskovopolonenymy», koментар do Zhenevskoi konventsii pro viiskovopoloneniykh. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2024/10/komentar-geneva-konventsiiya-viyskovopolohneni/13>. (Accessed November 01,2024)

Стаття надійшла до друку 12 листопада 2024 року

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІЇ КО- РУПЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: anatoliyjf@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Довгошея Р.В.,

*здобувачка ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DovhosheiaRV@krok.edu.ua*

CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN COMBATING CORRUPTION IN UKRAINE DURING THE WAR

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of State and Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Dovhosheya R. V.,

*graduate of the Master's degree
of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DovhosheiaRV@krok.edu.ua*

Анотація. У статті визначено й висвітлено роль інститутів громадянського суспільства у процесі запобігання та протидії корупції в Україні в умовах війни. Підтверджено, що ефективність здійснення заходів щодо нейтралізації корупційного фактору у діяльності публічного апарату в Україні перебуває у прямій залежності від ступеня проактивності інститутів громадянського суспільства щодо реалізації антикорупційних ініціатив, а відтак доведена необхідність системного дослідження форм та методів налаштування практичної взаємодії правоохоронних інститутів держави з соціальним середовищем у площині запобігання корупції.

Охарактеризовано стан наукової розробленості зазначених питань, відзначається недостатня увага наукової та експортної спільнот щодо дослідження інститутів громадянського суспільства, а також проблем, з якими вони стикаються щодо протидії корупції.

У статті обґрунтовується необхідність актуалізації детального аналізу теми участі громадянського суспільства в протидії корупції, зважаючи на його суттєвий вплив на діяльність антикорупційних органів державної влади, а також його роль як найбільш ефективного комунікатора із суспільством щодо успіхів і невдач в антикорупційній діяльності.

Визначено й охарактеризовано нормативно-правову основу здійснення громадськістю антикорупційної діяльності. Відзначається ключова роль громадських організацій, інших юридичних осіб та громадян щодо реальних заходів протидії явищу корупції, зважаючи на пряму зацікавленість цих суб'єктів в успішному зменшенні її рівня. Висвітлено значний вклад громадських організацій в боротьбі з корупцією в Україні.

Авторами проаналізовано власний досвід антикорупційної діяльності в порівнянні з довоєнним часом. Розглянуто ключові перешкоди на шляху ефективного залучення громадянського суспільства у сферу запобігання корупції та запропоновано ефективні засоби щодо їх усунення, включно з пропозиціями щодо удосконалення національного законодавства.

З'ясовано вітчизняні причини невикористання в повній мірі можливостей інститутів громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції, а також умови розвитку участі інститутів громадянського суспільства у запобіганні корупції. Визначено напрями інститутів громадянського суспільства для підвищення ефективності запобігання та боротьби з корупцією.

Ключові слова: антикорупційна діяльність, громадські організації, громадянське суспільство, державне управління, інститути громадянського суспільства, запобігання корупції, правопорушення, війна в Україні.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 16.

Abstract. *The article identifies and highlights the role of civil society institutions in the process of preventing and combating corruption in Ukraine in the context of war. It is confirmed that the effectiveness of measures to neutralize the corruption factor in the activities of the public apparatus in Ukraine is directly dependent on the degree of proactivity of civil society institutions in implementing anti-corruption initiatives, and therefore the need for a systematic study of the forms and methods of setting up practical interaction between law enforcement institutions of the State and the social environment in terms of preventing corruption is proved.*

The author characterizes the state of scientific development of these issues and notes the insufficient attention of the scientific and expert communities to the study of civil society institutions and the problems they face in combating corruption.

The paper substantiates the need to actualize a detailed analysis of the topic of civil society's participation in combating corruption, given its significant impact on the activities of anti-corruption public authorities, as well as its role as the most effective communicator with society regarding successes and failures in anti-corruption activities.

The author identifies and characterizes the legal framework for the implementation of anti-corruption activities by the public. The author emphasizes the key role of public organizations, other legal entities, and citizens in real measures to counteract the phenomenon of corruption, given the direct interest of these entities in successfully reducing its level. The author highlights the significant contribution of public organizations to the fight against corruption in Ukraine.

The author analyzes his own experience of anti-corruption activities in comparison with the pre-war period. The key obstacles to the effective involvement of civil society in the field of corruption prevention are considered, and effective means of their elimination are proposed, including proposals for improving national legislation.

The author identifies the domestic reasons for not fully utilizing the capabilities of civil society institutions in preventing and combating corruption. The conditions for the development of participation of civil society institutions in the prevention of corruption are determined. The directions of civil society institutions to improve the effectiveness of preventing and combating corruption are identified.

Keywords: *anti-corruption activity, public organizations, civil society, state administration, institutions of civil society, prevention of corruption, crimes, war in Ukraine.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 16.

Постановка проблеми. Актуальність обраної тематики базується на рості корупційної загрози для ефективного функціонування органів публічної влади та інститутів, які становлять собою осередок консолідації демократичних начал соціальної системи. Особливого значення рівня національної безпеки набуває протидія корупції в Україні в умовах війни.

У протидії розповсюдженню явища корупції значну роль має відігравати свідомо й суспільно-активна частина громадянського суспільства, зокрема інститути громадянського суспільства, а особливо громадські організації, що позиціонують себе як антикорупційні. Активно та якісно здійснюючи, як приклад, інформаційно-роз'яснювальну, просвітницьку діяльність серед широких верств населення, ці організації збільшують вплив на різні напрями державної політики у сфері запобігання та протидії корупції шляхом посилення участі громадськості у своїй діяльності.

Запорука ефективності боротьби з корупцією полягає у необхідності залучення до цього процесу якомога більшої кількості суб'єктів антикорупційної діяльності, провідним із яких сьогодні вбачається громадянське суспільство, що набуває особливого значення в умовах війни.

Стан дослідження. Питання корупції, як суспільного явища дослідженні в працях таких науковців: О. Бусол, М. Мельник, А. Михненко, О. Мусієнко, Є. Невмержицький, Н. Нижник, В. Олуйко, С. Серьогін, А. Тіньков та ін.

Роль інститутів громадянського суспільства в протидії корупції досліджувалась такими авторами, як: Л. Герасименко, В. Ортинський, Н. Підбережник, С. Шрамко, Б. Якимюк, В. Абдуллаєв, А. Француз та ін.

Проте початок повномасштабного вторгнення вніс зміни у механізм протидії корупційних явищ, а отже протидія корупції в умовах воєнного стану та її особливості – актуальна тема сьогодення, що й зумовлює

актуальність розгляду ролі громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції на сучасному етапі розвитку української держави.

Метою статті є висвітлення ролі інститутів громадянського суспільства у процесі запобігання та протидії корупції в Україні в умовах війни й визначення заходів її підвищення.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до приписів ст. 5 Конституції України: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [1]. Дана правова норма описує інтегративний характер соціального впливу суспільних інститутів на процеси державної влади і визначає можливість соціальної модифікації певних суспільних векторів.

У контексті євроінтеграційного вектору розвитку української держави, а саме, національне керівництво міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу, в стислі терміни в рамках інтеграції України в міжнародне співтовариство, фактично, а не де-юре, має проявити конструктивну взаємодію та ефективну співпрацю з громадянським суспільством.

Сучасне громадянське суспільство відіграє важливу роль у запобіганні корупції та боротьбі з нею. Але слід розуміти, що феномен корупції – це ознака не тільки держави, а й громадянського суспільства в цілому. «Корупційна діяльність громадян» та її рівень іншими словами, громадянське суспільство є одним із джерел виникнення та поширення феномену корупції, оскільки саме люди, громадяни, а не всі інші, ініціюють корупцію, створюють передумови для її виникнення та розвитку, беруть участь у корупційних діях тощо. Але не псевдо антикорупційна діяльність, а реальна діяльність, якою в основному займаються морально зрілі і свідомі громадяни, які займають соціально справедливу позицію, яка є невід’ємною частиною різноманітної системи громадянського суспільства.

За даними Transparency International Україна отримала 33 бали зі 100 можливих відповідно до індексу сприйняття корупції у

2022 році та посіла 116 місце з 180 країн, що вкотре підкреслює наявну проблему в нашій державі [2]. Думки українців з цього питання дуже різні, тому неможливо однозначно відповісти, чи зріс рівень корупції під час воєнного стану. Але ми безперечно можемо сказати, що боротьба з корупцією в нашій країні актуальна.

З початком повномасштабного вторгнення робота антикорупційних органів зазнала обмежень, що були зумовлені введенням воєнного стану. Відповідно до статистики наведеної на сайті НАЗК, за 2022 рік декларації подали понад 190 тисяч осіб та лише 13 народних депутатів. Через значне обурення суспільства та великий резонанс 12 жовтня 2023 року набрав чинності Закон України № 3384-IX, яким відновлено декларування та функції НАЗК.

У той же час, ми вважаємо, що крім війни, необхідно відзначити, що факторами наявності корупції в нинішній ситуації є: нестабільна економічна ситуація в країні, деморалізація суспільства, недостатня інформованість громадян і відсутність усвідомлення невідворотності покарання за організовані корупційні дії, прогалини в законодавстві, недовіра людей до керівництва держави тощо.

Як у міжнародному, так і в українському праві одним з суб’єктів боротьби з корупцією є організації громадянського суспільства, серед яких на особливу увагу заслуговують антикорупційні неурядові організації (далі – НУО) та асоціації. У сучасному світі антикорупційні НУО відіграють провідну роль у процесах і заходах із запобігання та боротьби з корупцією. Саме сприяння відкритості та прозорості органів державної влади створює сприятливі умови для боротьби з корупцією загалом, виявляє факти корупції, корупційних та пов’язаних з корупцією злочинів і забезпечує притягнення винних осіб до різних видів відповідальності, відповідно до чинного законодавства.

Правовою основою для здійснення цієї діяльності є ст. 36 Конституції України і Закон України «Про громадські об’єднання» [3]. Також громадські об’єднання, їх члени або уповноважені представники та окремі громадяни у діяльності щодо запобігання корупції наділені правами, перелік яких на-

ведено у ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» [4]. Згідно з цим антикорупційним законом, держава заохочує громадян розкривати інформацію про корупційні злочини. З цією метою в Україні запроваджено систему інформування про факти корупції так званий інститут викривачів.

Національне антикорупційне законодавство України ґрунтуються на наявній міжнародній антикорупційній правовій базі. Наприклад, стаття 13 Конвенції ООН проти корупції встановлює міжнародні стандарти участі громадськості в діяльності, спрямованій на організацію та здійснення заходів із запобігання і припинення корупції. Відповідно до наведеної статті, кожна держава-учасниця вживає відповідних заходів у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права з метою сприяння активній участі окремих осіб, груп, інституцій за межами державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що реалізують свою діяльність на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції [5, с. 2; 11].

Отже, принципи та форми участі суспільства у попередженні корупції і протидії їй визначені у статті 13 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та охоплюють, зокрема: 1) посилення прозорості і сприяння залученню громадян до процесів прийняття рішень; 2) забезпечення для громадськості ефективного доступу до інформації; 3) здійснення заходів з інформування громадськості, які б сприяли створенню атмосфери нетерпимості до корупції; 4) повагу, заохочення і захист свободи пошуку, отримання і поширення інформації про корупцію [6].

Відповідна діяльність держави повинна включати, зокрема, залучення широкого кола громадян до процесів прийняття та реалізації прийнятих рішень, а також підвищити рівень відкритості та прозорості органів публічної влади шляхом забезпечення права та його ефективної реалізації на отримання публічної інформації та права вільно збирати, публікувати та розповсюджувати інформацію відповідно до статті 19 Загальної де-

кларації прав людини та інших міжнародних тематичних документів, у яких задекларовано це право [5].

На сучасному етапі розвитку глобалізованого світу основними виконавцями вищевказаних принципів, закріплених у міжнародних правових актах, є міжнародні антикорупційні НУО. Однією з найавторитетніших таких організацій є Transparency International, яка з моменту свого створення 1993 року мала значний вплив на організацію антикорупційних кампаній по всьому світу.

Ця організація долучилася до створення платформи «Реанімаційний пакет реформ» та разом із партнерами розробили законопроекти, що лягли в основу майбутньої антикорупційної реформи. Transparency International Ukraine адмініструвала реформу публічних закупівель та державних продажів. Організація передала державі відповідні електронні системи, адміністраторами яких стали держпідприємства ProZorro та ProZorro. Продажі. Аналогічно організація долучилася до медичної реформи – передала державі електронну медичну систему eHealth. Також роль організації була значною у запуску Вищого антикорупційного суду. Українське представництво Transparency International одним з перших в країні почало займатися підтримкою викривачів корупції. Також Transparency International Ukraine займається підвищенням прозорості місцевого самоврядування через програму «Прозорі міста». Контроль за дотриманням законодавства та принципів системи ProZorro в публічних закупівлях організація здійснює через спільноту організовану довкола проекту DOZORRO [7].

За даними Державної служби статистики України [8] за 2024 рік, в Україні нараховується більше двох сотень громадських організацій, що позиціонують свою діяльність як антикорупційну. Однак, на відміну від Transparency International Ukraine, їхня діяльність у сучасній Україні не є ефективним механізмом попередження та боротьби з корупцією. Не беручи до уваги діяльність Transparency International Ukraine, можна сказати, що сьогодні в Україні немає справді сильного вітчизняного незалежного антикорупційного руху, який був би спроможний

ефективно впливати на державу, політичну владу, громадські інститути та окремих представників. Однак, виходячи з суспільної оцінки ситуації з корупцією в країні, потреба в такій організації чи русі все ще існує.

З огляду на зарубіжний досвід, вважаємо, що Україні слід активніше впроваджувати такі чотири ключові напрями для підвищення ефективності запобігання та боротьби з корупцією стосовно інститутів громадянського суспільства:

1) створити механізми ефективної взаємодії між правоохоронними органами, іншими державними органами, наділеними владними повноваженнями, та організаціями громадянського суспільства, включно з антикорупційними НУО та свідомими громадянами;

2) вживати систематичних конкретних заходів щодо активнішого залучення громадян до процесу запобігання та боротьби з корупцією;

3) забезпечити доступ громадян до інформації про діяльність органів державної влади;

4) послідовне вирішення питань, порушених у цивільних скаргах громадян та посилення контролю щодо притягнення до відповідальності за недотримання норм чинного законодавства.

До форм і методів залучення громадян у роботу механізмів протидії корупції відносяться:

– впровадження дійсно ефективного механізму участі інститутів громадянського суспільства у проведенні незалежної антикорупційної експертизи документів;

– участь громадян у розслідуванні злочинів і правопорушень корупційного характеру;

– розроблення та реалізація програм антикорупційної просвіти;

– зміцнення неприйняття корупції в суспільстві;

– розроблення та підтримка інтернет-порталів та інших веб-сайтів, присвячених питанням боротьби з корупцією та ін. [9].

Однак ми глибоко переконані, що для реалізації цих заходів і розв'язання складної проблеми боротьби з корупцією в нашій країні громадські організації повинні мати

ефективні юридичні повноваження.

Сучасні НУО виступають у ролі посередників між органами державної влади та суспільством. У сфері боротьби з корупцією вони виконують такі дві головні функції:

1. виступають у ролі критичних спостерігачів за роботою державних органів, вимагаючи інформацію про їхню діяльність, викриваючи корупцію та злочинність, стежачи за поведінкою й способом життя громадянських діячів і керуючи державними закупівлями.

2. неурядові організації ведуть пропагандистську, просвітницьку та освітню діяльність серед населення, збирають та опрацьовують інформацію про корупцію, досліджують способи її подолання, готують пропозиції, запускають відповідні проекти та передають їх у державні органи для реалізації.

Сьогодні в Україні потенціал інститутів громадянського суспільства щодо запобігання та боротьби з корупцією використовується недостатньо з низки причин, серед яких:

– несистематичний характер діяльності інститутів громадянського суспільства;

– нерозвинені інститути громадянського суспільства;

– надмірне регулювання прямої демократії;

– переважно консультативний та дорадчий характер участі громадян у державному та місцевому управлінні;

– різні ролі та значення інститутів громадянського суспільства в різних частинах країни і на різних рівнях державного та місцевого управління тощо.

Невирішеним сьогодні залишається питання, як змінити корупційний менталітет українців. Для цього необхідно зробити всі кроки, але першим кроком має стати подолання суспільної пасивності та сприйняття корупції як загально визнаного факту. Усі суб'єкти громадянського суспільства – політичні партії, НУО та асоціації, громадські рухи, представники приватного сектору, місцева влада, ЗМІ, професійне співтовариство і, звісно, пересічні громадяни, які щоденно зіштовхуються з негативними наслідками корупції, – мають бути зацікавлені у

формуванні нетерпимості до корупції. Нижче перелічено деякі з ключових питань, що потребують вирішення.

Незважаючи на те, що Україна перебуває в стані активного конфлікту, лише 18% населення вважає, що головна загроза безпеці України походить ззовні. Таким чином, безпека, пов'язана зі злочинністю, є невід'ємною частиною національної безпеки.

Необхідно враховувати фактори, які можуть свідчити про те, що громадянське суспільство в державі розвивається на достатньому рівні, а отже, здатне справляти суттєвий вплив на процес правопорушень у соціальному середовищі, а саме:

а) юридична гарантія правового статусу учасників суспільних відносин;

б) визначення процесуальних аспектів реалізації правосуб'єктності інститутів громадянського суспільства;

в) реальність засобів захисту правового статусу громадських організацій;

г) адміністративна прозорість публічного управління.

Ґрунтуючись на досвіді низки зарубіжних країн, які розв'язують проблему інтеграції інститутів громадянського суспільства в антикорупційну сферу, автор пропонує такі заходи з модернізації національного публічно-правового континууму на прикладі практичного досвіду Фінляндії, Великої Британії, Південної Кореї та Швеції:

а) для забезпечення належного рівня нормативно-правового забезпечення статусу антикорупційних неприбуткових організацій (далі – НПО), порядку формування кадрового складу, кваліфікаційних вимог до кандидатів і порядку здійснення ними своїх повноважень необхідне дотримання логічної структури національного антикорупційного законодавства та, з огляду на ієрархічний характер нормативно-правової бази, ухвалення типових положень про практичну реалізацію функцій, покладених на цей вид НПО. Для забезпечення можливості практичної реалізації функцій, покладених на цей вид НПО, з погляду ієрархії нормативно-правової бази, необхідне ухвалення типових положень щодо діяльності цього виду НПО;

б) бажано усунути вибірковість в акредитації постійних підрозділів громадського моніторингу при центральному органі ви-

конавчої влади та інтегрувати структурні підрозділи останнього в адміністративно-територіальні одиниці України;

в) Переглянути систему фінансування антикорупційних НУО за прикладом Швеції;

г) систематично впроваджувати систему електронного урядування на практиці по прикладу Південної Кореї, відповідно до принципу повної прозорості всіх адміністративних актів;

д) запровадити в кримінально-процесуальне законодавство модель винятку з презумпції невинуватості в корупційних злочинах, поклавши на відповідну посадову особу, яка є підозрюваним або обвинуваченим, обов'язок доводити законність своїх дій, джерело свого майна та інші кримінальні факти;

е) скасувати практику централізації бюджету і складні процедури консолідації та перерозподілу бюджетних коштів через єдиний казначейський рахунок, замінивши цю модель повною бюджетною автономією для місцевих громад і відкритістю муніципального бюджетного процесу.

Основними запоруками удосконалення механізму залучення громадянського суспільства у процес запобігання корупції в Україні виступають:

1) регулювання правових засад формування та функціонування інститутів громадянського суспільства, орієнтованих на боротьбу з корупцією;

2) забезпечити організацію діяльності антикорупційних громадянських інститутів у всіх процесах державного управління;

3) значно розширити участь громадськості в поточній контрольній діяльності шляхом впровадження електронного документообігу, як єдиної системи для всіх адміністративних органів, зробивши інформацію про результати, етапи та предмети розгляду індивідуальних скарг на державні органи доступною для приватних органів, причому не лише для органів ради з особливим статусом, а й для широкого загалу, розширити склад охоплення громадської складової антикорупційної діяльності за рахунок залучення її до цієї сфери [9].

Громадські організації представляють інтереси громадянського суспільства і

виступають як противага політичній владі. Вони впливають на владу з метою впровадження антикорупційних заходів і пильно стежать за будь-якими спробами підірвати реалізацію антикорупційних реформ. Слід зазначити, що в суспільному середовищі цей вплив досить відчутний. Реформи мають бути «реальними», а не номінальними, оскільки організації громадянського суспільства неупереджено стежать за їхньою реалізацією та ефективністю. Така оцінка допомагає виявити сфери, що потребують поліпшення, й забезпечити ефективне використання ресурсів.

Окрім протидії корупції, громадські організації зосереджуються на превентивних заходах. Вони працюють над розбудовою інституційної доброчесності, сприянням етичній поведінці та прищепленням цінностей протидії корупції в суспільстві [10].

Як зазначає доктор юридичних наук, професор А.Й. Француз, для формування зрілого розвинутого громадянського суспільства потрібна свідомо, цілеспрямована, реальна державна підтримка. Громадянське суспільство покликане стати локальним фактором недопущення криміналізації та олігархізації суспільства та влади, запобігання знищенню реальної демократії та свободи. Неприйняття інститутів громадянського суспільства, які повинні функціонувати в напрямі контролю, призводить до створення благодатних умов системної корупції, процвітання «кланової олігархії» [11, с. 22].

Автор сам є співзасновником, членом Правління громадської організації «Захисний успішний залізничник» (ЄРДПОУ 41314942). ГО ЗУЗ є правозахисною організацією, що здійснює громадський контроль за діяльністю посадових осіб у тому числі правоохоронних органів, військових формувань, органів місцевого самоврядування та судів, з метою викриття та запобігання корупції сприяє органам, які відповідно до законодавства України здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції з протидії корупції.

Крім того, автор є головним редактором та журналістом інформаційного агентства ГО «ЗУЗ». Так, у червні 2024 року автором в колаборації з веб-порталом «Наші

гроші» та «Слідство. Інфо» в результаті моніторингу закупівель ProZorro було виявлено значне завищення цін на будівельні матеріали у кошторисі поточного ремонту будівель для Національної гвардії України про що було повідомлено Міністерство внутрішніх справ України, Кабінет Міністрів України та опубліковано статтю на сторінці інформаційного агентства ГО «ЗУЗ» [12].

В липні 2024 року автором було виявлено, що високопосадовцями Департаменту Локомотивного господарства АТ «Укрзалізниця» організована «схема» неправомірного отримання коштів шляхом оформлення фіктивних документів на відрядження. ГО «ЗУЗ» були направлені відповідні запити до правоохоронних органів, Кабінету міністрів та до АТ «Укрзалізниця» для вжиття необхідних заходів реагування та притягнення винних до відповідальності. Крім того, для залучення громадськості та надання розголосу злочину автором була опублікована стаття на сторінці інформаційного агентства ГО «ЗУЗ» [13].

На запити та повідомлення про злочини органи державної влади надавали формальні «відписки», фактично тим самим ігноруючи громадський контроль наданий інститутам громадянського суспільства на законодавчому рівні.

Аналізуючи довоєнну антикорупційну діяльність ГО «ЗУЗ», автор вимушений констатувати, що в умовах війни реакція правоохоронних органів та інших органів державної влади на повідомлення про злочини від громадських організацій зазнала негативних тенденцій.

Проблему реалізації контролюючих функцій громадянського суспільства окреслює в своїй науковій праці Н. Підбережник, яка відзначає: «... незважаючи на те, що національне законодавство України передбачає участь інститутів громадянського суспільства в реалізації державної антикорупційної політики та наголошує на важливості здійснення громадського контролю за діяльністю державних службовців, корумпований стан системи правосуддя та правоохоронних органів, системи державного управління загалом позбавляє громадян реальних ефективних державно-управлінських механізмів участі у боротьбі з коруп-

цією» [14, с. 134].

Слід зазначити, що інститути громадянського суспільства вже внесли значний вклад в боротьбу з корупцією в Україні. Наприклад, громадська організація «Центр протидії корупції» проадвокувала 34 законопроекти. Вона є однією з головних лобістів антикорупційного законодавства та створення антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Агентства по поверненню активів. Група «Антикорупційна реформа» своїми здобутками вважає кілька ключових антикорупційних законопроектів [15].

Багато громадських організацій в Україні співпрацюють з міжнародними партнерами, використовуючи знання, досвід та ресурси для протидії корупції. Ця співпраця допомагає впроваджувати найкращі практики та відповідати міжнародним стандартам боротьби з корупцією. Наприклад, Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції Національного університету «Києво-Могилянська академія» (ACREC) спільно з Лейденським університетом (Нідерланди) розпочали перший в Україні дослідницький проєкт. Головна мета проєкту – з'ясувати, які фактори пояснюють успіхи та виклики антикорупційної діяльності громадянського суспільства в Україні [16].

Зазвичай подібна міжнародна кооперація відбувається за рахунок отримання грантів на проведення різних заходів. Важливо зауважити, що низка міжнародних громадських організацій мають свої представництва в Україні.

Важливою є роль антикорупційних інформаційних агентств, які проводять журналістські розслідування та слугують захисниками суспільних інтересів, забезпечують незалежний нагляд, мобілізують громади, захищають викривачів, діють як протидія політичній владі. Вони чинять вплив на владу з метою впровадження антикорупційних заходів і залишаються пильними щодо будь-яких спроб підірвати втілення антикорупційних реформ.

Хотілося б звернути увагу, що в умовах публічності подібний вплив є дуже відчутним. Серед найбільш впливових слід виділити:

- Слідство. Інфо – незалежну українську агенцію журналістських розслідувань, що спеціалізується на розслідуваннях корупції у органах влади та гучних кримінальних злочинах. Створена у 2012 році журналістами Дмитром Гнапом та Анною Бабінець. Агенція відзначена численними нагородами в тому числі зарубіжними.

- «Наші гроші з Денисом Бігусом» – програма журналістських розслідувань, що викриває корупційні схеми українських чиновників. Один з ключових проєктів групи Bihus.Info. Автор ідеї та ведучий – Денис Бігус. Після виходів програми «Наші гроші з Денисом Бігусом», було зупинено ряд корупційних схем, затримано, звільнено та покарано чимало корупціонерів.

Підсумовуючи все наведене вище, виокремлюємо такі три головні положення:

1. Національна антикорупційна політика має реалізовуватися лише за активної участі свідомої громадськості, про що свідчить робота громадянського суспільства, зокрема антикорупційних НУО, та має ґрунтуватися на комплексному застосуванні таких процедур: профілактика, просвітництво, контроль та інформування.

2. Чинниками, що мають посилити вплив громадянської дії у боротьбі з корупцією в сучасній Україні, є мінімізація бюрократичних процедур отримання інформації про корупційні чинники, подальше вдосконалення роботи судових та правоохоронних органів, а також забезпечення надійного захисту осіб, які повідомляють про факти корупції, забезпечення захисту осіб, які повідомляють про факти корупції тощо.

3. Спільне здійснення антикорупційного моніторингу та активна реалізація дослідницьких, аналітичних та освітніх програм у рамках національної антикорупційної політики забезпечують відкритість та доступність інформації органів державної влади для широкого загалу щодо стану, рівня, кількості корупції та реалізації відповідних антикорупційних заходів у процесі запобігання корупції та боротьба з нею тощо.

З вищезазначеного можна дійти висновку, що чинне законодавство передбачає низку способів впливу громадянського суспільства на діяльність, спрямовану на запобігання та протидію корупції в системі

правосуддя. До них належать: висвітлення діяльності судів та органів державної влади у ЗМІ, інформування населення щодо фактів корупції, громадський контроль, розробка та реалізація освітніх програм за участю НПО.

Найефективнішим із них ми вважаємо громадський контроль. Однак його потенціал обмежений недосконалістю чинного законодавства. Це виражається у відсутності механізмів його реалізації та спеціального законодавства, що регулює це питання. Тому ми вважаємо, що цей закон має бути ухвалений якомога швидше.

Очевидно, що війна змінила пріоритети і мандати всередині уряду, але це не ска-

Постановка проблеми. Актуальність обраної тематики базується на рості корупційної загрози для ефективного функціонування органів публічної влади та інститутів, які становлять собою осередок консолідації демократичних начал соціальної системи. Особливого значення рівня національної безпеки набуває протидія корупції в Україні в умовах війни.

У протидії розповсюдженню явища корупції значну роль має відігравати свідомо й суспільно-активна частина громадянського суспільства, зокрема інститути громадянського суспільства, а особливо громадські організації, що позиціонують себе як антикорупційні. Активно та якісно здійснюючи, як приклад, інформаційно-роз'яснювальну, просвітницьку діяльність серед широких верств населення, ці організації збільшують вплив на різні напрями державної політики у сфері запобігання та протидії корупції шляхом посилення участі громадськості у своїй діяльності.

Запорука ефективності боротьби з корупцією полягає у необхідності залучення до цього процесу якомога більшої кількості суб'єктів антикорупційної діяльності, провідним із яких сьогодні вбачається громадянське суспільство, що набуває особливого значення в умовах війни.

Стан дослідження. Питання корупції, як суспільного явища дослідженні в працях таких науковців: О. Бусол, М. Мельник, А. Михненко, О. Мусієнко, Є. Невмержицький, Н. Нижник, В. Олуйко, С. Серьогін, А. Тінков та ін.

Роль інститутів громадянського су-

сувало завдання боротьби з корупцією. На жаль, Україна, як і раніше, стикається з проблемами корупційних потоків, купівлі-продажу гуманітарної допомоги та хабарів в оборонному секторі. Однак воєнний стан не є підставою для порушення Закону про протидію корупції. Навпаки, в таких умовах особливо важливо забезпечити ефективний контроль і нагляд за дотриманням Закону, щоб запобігти корупції та зловживанню владою, притягнути винних у корупційних злочинах до відповідальності, згідно з чинним законодавством і гарантувати право на справедливий судовий розгляд, навіть в умовах збройного конфлікту.

спільства в протидії корупції досліджувалась такими авторами, як: Л. Герасименко, В. Ортинський, Н. Підбережник, С. Шрамко, Б. Якимюк, В. Абдуллаєв, А. Француз та ін.

Проте початок повномасштабного вторгнення вніс зміни у механізм протидії корупційних явищ, а отже протидія корупції в умовах воєнного стану та її особливості – актуальна тема сьогодення, що й зумовлює актуальність розгляду ролі громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції на сучасному етапі розвитку української держави.

Метою статті є висвітлення ролі інститутів громадянського суспільства у процесі запобігання та протидії корупції в Україні в умовах війни й визначення заходів її підвищення.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до приписів ст. 5 Конституції України: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [1]. Дана правова норма описує інтегративний характер соціального впливу суспільних інститутів на процеси державної влади і визначає можливість соціальної модифікації певних суспільних векторів.

У контексті євроінтеграційного вектору розвитку української держави, а саме, національне керівництво міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу, в стислі терміни в рамках інтеграції України в міжнародне співтовариство, фактично, а не де-юре, має проявити конструктивну взає-

модію та ефективну співпрацю з громадянським суспільством.

Сучасне громадянське суспільство відіграє важливу роль у запобіганні корупції та боротьбі з нею. Але слід розуміти, що феномен корупції – це ознака не тільки держави, а й громадянського суспільства в цілому. «Корупційна діяльність громадян» та її рівень іншими словами, громадянське суспільство є одним із джерел виникнення та поширення феномену корупції, оскільки саме люди, громадяни, а не всі інші, ініціюють корупцію, створюють передумови для її виникнення та розвитку, беруть участь у корупційних діях тощо. Але не псевдо антикорупційна діяльність, а реальна діяльність, якою в основному займаються морально зрілі і свідомі громадяни, які займають соціально справедливу позицію, яка є невід’ємною частиною різноманітної системи громадянського суспільства.

За даними Transparency International Україна отримала 33 бали зі 100 можливих відповідно до індексу сприйняття корупції у 2022 році та посіла 116 місце з 180 країн, що вкотре підкреслює наявну проблему в нашій державі [2]. Думки українців з цього питання дуже різні, тому неможливо однозначно відповісти, чи зріс рівень корупції під час воєнного стану. Але ми безперечно можемо сказати, що боротьба з корупцією в нашій країні актуальна.

З початком повномасштабного вторгнення робота антикорупційних органів зазнала обмежень, що були зумовлені введенням воєнного стану. Відповідно до статистики наведеної на сайті НАЗК, за 2022 рік декларації подали понад 190 тисяч осіб та лише 13 народних депутатів. Через значне обурення суспільства та великий резонанс 12 жовтня 2023 року набрав чинності Закон України № 3384-IX, яким відновлено декларування та функції НАЗК.

У той же час, ми вважаємо, що крім війни, необхідно відзначити, що факторами наявності корупції в нинішній ситуації є: нестабільна економічна ситуація в країні, деморалізація суспільства, недостатня інформованість громадян і відсутність усвідомлення невідворотності покарання за організовані корупційні дії, прогалини в законодавстві, недовіра людей до керівництва

держави тощо.

Як у міжнародному, так і в українському праві одним з суб’єктів боротьби з корупцією є організації громадянського суспільства, серед яких на особливу увагу заслуговують антикорупційні неурядові організації (далі – НУО) та асоціації. У сучасному світі антикорупційні НУО відіграють провідну роль у процесах і заходах із запобігання та боротьби з корупцією. Саме сприяння відкритості та прозорості органів державної влади створює сприятливі умови для боротьби з корупцією загалом, виявляє факти корупції, корупційних та пов’язаних з корупцією злочинів і забезпечує притягнення винних осіб до різних видів відповідальності, відповідно до чинного законодавства.

Правовою основою для здійснення цієї діяльності є ст. 36 Конституції України і Закон України «Про громадські об’єднання» [3]. Також громадські об’єднання, їх члени або уповноважені представники та окремі громадяни у діяльності щодо запобігання корупції наділені правами, перелік яких наведено у ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» [4]. Згідно з цим антикорупційним законом, держава заохочує громадян розкривати інформацію про корупційні злочини. З цією метою в Україні запроваджено систему інформування про факти корупції так званий інститут викривачів.

Національне антикорупційне законодавство України ґрунтуються на наявній міжнародній антикорупційній правовій базі. Наприклад, стаття 13 Конвенції ООН проти корупції встановлює міжнародні стандарти участі громадськості в діяльності, спрямованій на організацію та здійснення заходів із запобігання і припинення корупції. Відповідно до наведеної статті, кожна держава-учасниця вживає відповідних заходів у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права з метою сприяння активній участі окремих осіб, груп, інституцій за межами державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що реалізують свою діяльність на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції [5, с. 2; 11].

Отже, принципи та форми участі суспільства у попередженні корупції і протидії їй визначені у статті 13 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та охоплюють, зокрема: 1) посилення прозорості і сприяння залученню громадян до процесів прийняття рішень; 2) забезпечення для громадськості ефективного доступу до інформації; 3) здійснення заходів з інформування громадськості, які б сприяли створенню атмосфери нетерпимості до корупції; 4) повагу, заохочення і захист свободи пошуку, отримання і поширення інформації про корупцію [6].

Відповідна діяльність держави повинна включати, зокрема, залучення широкого кола громадян до процесів прийняття та реалізації прийнятих рішень, а також підвищити рівень відкритості та прозорість органів публічної влади шляхом забезпечення права та його ефективної реалізації на отримання публічної інформації та права вільно збирати, публікувати та розповсюджувати інформацію відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та інших міжнародних тематичних документів, у яких задекларовано це право [5].

На сучасному етапі розвитку глобалізованого світу основними виконавцями вищевказаних принципів, закріплених у міжнародних правових актах, є міжнародні антикорупційні НУО. Однією з найавторитетніших таких організацій є Transparency International, яка з моменту свого створення 1993 року мала значний вплив на організацію антикорупційних кампаній по всьому світу.

Ця організація долучилася до створення платформи «Реанімаційний пакет реформ» та разом із партнерами розробили законопроекти, що лягли в основу майбутньої антикорупційної реформи. Transparency International Ukraine адмініструвала реформу публічних закупівель та державних продажів. Організація передала державі відповідні електронні системи, адміністраторами яких стали держпідприємства ProZorro та ProZorro.Продажі. Аналогічно організація долучилася до медичної реформи – передала державі електронну медичну систему eHealth. Також роль організації була значною у запуску Вищого антикорупційного суду. Українське представни-

цтво Transparency International одним з перших в країні почало займатися підтримкою викривачів корупції. Також Transparency International Ukraine займається підвищенням прозорості місцевого самоврядування через програму «Прозорі міста». Контроль за дотриманням законодавства та принципів системи ProZorro в публічних закупівлях організація здійснює через спільноту організовану довкола проекту DOZORRO [7].

За даними Державної служби статистики України [8] за 2024 рік, в Україні нараховується більше двох сотень громадських організацій, що позиціонують свою діяльність як антикорупційну. Однак, на відміну від Transparency International Ukraine, їхня діяльність у сучасній Україні не є ефективним механізмом попередження та боротьби з корупцією. Не беручи до уваги діяльність Transparency International Ukraine, можна сказати, що сьогодні в Україні немає справді сильного вітчизняного незалежного антикорупційного руху, який був би спроможний ефективно впливати на державу, політичну владу, громадські інститути та окремих представників. Однак, виходячи з суспільної оцінки ситуації з корупцією в країні, потреба в такій організації чи русі все ще існує.

З огляду на зарубіжний досвід, вважаємо, що Україні слід активніше впроваджувати такі чотири ключові напрями для підвищення ефективності запобігання та боротьби з корупцією стосовно інститутів громадянського суспільства:

1) створити механізми ефективної взаємодії між правоохоронними органами, іншими державними органами, наділеними владними повноваженнями, та організаціями громадянського суспільства, включно з антикорупційними НУО та свідомими громадянами;

2) вживати систематичних конкретних заходів щодо активнішого залучення громадян до процесу запобігання та боротьби з корупцією;

3) забезпечити доступ громадян до інформації про діяльність органів державної влади;

4) послідовне вирішення питань, порушених у цивільних скаргах громадян та посилення контролю щодо притягнення до відповідальності за недотримання норм

чинного законодавства.

До форм і методів залучення громадян у роботу механізмів протидії корупції відносяться:

- впровадження дійсно ефективного механізму участі інститутів громадянського суспільства у проведенні незалежної антикорупційної експертизи документів;
- участь громадян у розслідуванні злочинів і правопорушень корупційного характеру;
- розроблення та реалізація програм антикорупційної освіти;
- зміцнення неприйняття корупції в суспільстві;
- розроблення та підтримка інтернет-порталів та інших веб-сайтів, присвячених питанням боротьби з корупцією та ін. [9].

Однак ми глибоко переконані, що для реалізації цих заходів і розв'язання складної проблеми боротьби з корупцією в нашій країні громадські організації повинні мати ефективні юридичні повноваження.

Сучасні НУО виступають у ролі посередників між органами державної влади та суспільством. У сфері боротьби з корупцією вони виконують такі дві головні функції:

1. виступають у ролі критичних спостерігачів за роботою державних органів, вимагаючи інформацію про їхню діяльність, викриваючи корупцію та злочинність, стежачи за поведінкою й способом життя громадянських діячів і керуючи державними закупівлями.

2. неурядові організації ведуть пропагандистську, просвітницьку та освітню діяльність серед населення, збирають та опрацьовують інформацію про корупцію, досліджують способи її подолання, готують пропозиції, запускають відповідні проекти та передають їх у державні органи для реалізації.

Сьогодні в Україні потенціал інститутів громадянського суспільства щодо запобігання та боротьби з корупцією використовується недостатньо з низки причин, серед яких:

- несистематичний характер діяльності інститутів громадянського суспільства;
- нерозвинені інститути громадянсько-

го суспільства;

- надмірне регулювання прямої демократії;
- переважно консультативний та дорадчий характер участі громадян у державному та місцевому управлінні;
- різні ролі та значення інститутів громадянського суспільства в різних частинах країни і на різних рівнях державного та місцевого управління тощо.

Невирішеним сьогодні залишається питання, як змінити корупційний менталітет українців. Для цього необхідно зробити всі кроки, але першим кроком має стати подолання суспільної пасивності та сприйняття корупції як загальновизнаного факту. Усі суб'єкти громадянського суспільства – політичні партії, НУО та асоціації, громадські рухи, представники приватного сектору, місцева влада, ЗМІ, професійне співтовариство і, звісно, пересічні громадяни, які щоденно зіштовхуються з негативними наслідками корупції, – мають бути зацікавлені у формуванні нетерпимості до корупції. Нижче перелічено деякі з ключових питань, що потребують вирішення.

Незважаючи на те, що Україна перебуває в стані активного конфлікту, лише 18% населення вважає, що головна загроза безпеці України походить ззовні. Таким чином, безпека, пов'язана зі злочинністю, є невід'ємною частиною національної безпеки.

Необхідно враховувати фактори, які можуть свідчити про те, що громадянське суспільство в державі розвивається на достатньому рівні, а отже, здатне справляти суттєвий вплив на процес правопорушень у соціальному середовищі, а саме:

- а) юридична гарантія правового статусу учасників суспільних відносин;
- б) визначення процесуальних аспектів реалізації правосуб'єктності інститутів громадянського суспільства;
- в) реальність засобів захисту правового статусу громадських організацій;
- г) адміністративна прозорість публічного управління.

Ґрунтуючись на досвіді низки зарубіжних країн, які розв'язують проблему інтеграції інститутів громадянського суспільства в антикорупційну сферу, автор пропонує такі заходи з модернізації національного публіч-

но-правового континууму на прикладі практичного досвіду Фінляндії, Великої Британії, Південної Кореї та Швеції:

а) для забезпечення належного рівня нормативно-правового забезпечення статусу антикорупційних неприбуткових організацій (далі – НПО), порядку формування кадрового складу, кваліфікаційних вимог до кандидатів і порядку здійснення ними своїх повноважень необхідне дотримання логічної структури національного антикорупційного законодавства та, з огляду на ієрархічний характер нормативно-правової бази, ухвалення типових положень про практичну реалізацію функцій, покладених на цей вид НПО. Для забезпечення можливості практичної реалізації функцій, покладених на цей вид НПО, з погляду ієрархії нормативно-правової бази, необхідне ухвалення типових положень щодо діяльності цього виду НПО;

б) бажано усунути вибірковість в акредитації постійних підрозділів громадського моніторингу при центральному органі виконавчої влади та інтегрувати структурні підрозділи останнього в адміністративно-територіальні одиниці України;

в) Переглянути систему фінансування антикорупційних НУО за прикладом Швеції;

г) систематично впроваджувати систему електронного урядування на практиці по прикладу Південної Кореї, відповідно до принципу повної прозорості всіх адміністративних актів;

д) запровадити в кримінально-процесуальне законодавство модель винятку з презумпції невинуватості в корупційних злочинах, поклавши на відповідну посадову особу, яка є підозрюваним або обвинуваченим, обов'язок доводити законність своїх дій, джерело свого майна та інші кримінальні факти;

е) скасувати практику централізації бюджету і складні процедури консолідації та перерозподілу бюджетних коштів через єдиний казначейський рахунок, замінивши цю модель повною бюджетною автономією для місцевих громад і відкритістю муніципального бюджетного процесу.

Основними запоруками удосконалення механізму залучення громадянського суспільства у процес запобігання корупції в Україні виступають:

1) регулювання правових засад формування та функціонування інститутів громадянського суспільства, орієнтованих на боротьбу з корупцією;

2) забезпечити організацію діяльності антикорупційних громадянських інститутів у всіх процесах державного управління;

3) значно розширити участь громадськості в поточній контрольній діяльності шляхом впровадження електронного документообігу, як єдиної системи для всіх адміністративних органів, зробивши інформацію про результати, етапи та предмети розгляду індивідуальних скарг на державні органи доступною для приватних органів, причому не лише для органів ради з особливим статусом, а й для широкого загалу, розширити склад охоплення громадської складової антикорупційної діяльності за рахунок залучення її до цієї сфери [9].

Громадські організації представляють інтереси громадянського суспільства і виступають як протипава політичній владі. Вони впливають на владу з метою впровадження антикорупційних заходів і пильно стежать за будь-якими спробами підірвати реалізацію антикорупційних реформ. Слід зазначити, що в суспільному середовищі цей вплив досить відчутний. Реформи мають бути «реальними», а не номінальними, оскільки організації громадянського суспільства неупереджено стежать за їхньою реалізацією та ефективністю. Така оцінка допомагає виявити сфери, що потребують поліпшення, й забезпечити ефективне використання ресурсів.

Окрім протидії корупції, громадські організації зосереджуються на превентивних заходах. Вони працюють над розбудовою інституційної доброчесності, сприянням етичній поведінці та прищепленням цінностей протидії корупції в суспільстві [10].

Як зазначає доктор юридичних наук, професор А.Й. Француз, для формування зрілого розвинутого громадянського суспільства потрібна свідомо, цілеспрямована, реальна державна підтримка. Громадянське суспільство покликане стати локальним фактором недопущення криміналізації та олігархізації суспільства та влади, запобі-

гання знищенню реальної демократії та свободи. Неприйняття інститутів громадянського суспільства, які повинні функціонувати в напрямі контролю, призводить до створення благодатних умов системної корупції, процвітання «кланової олігархії» [11, с. 22].

Автор сам є співзасновником, членом Правління громадської організації «Захищений успішний залізничник» (ЄРДПОУ 41314942). ГО ЗУЗ є правозахисною організацією, що здійснює громадський контроль за діяльністю посадових осіб у тому числі правоохоронних органів, військових формувань, органів місцевого самоврядування та судах, з метою викриття та запобігання корупції сприяє органам, які відповідно до законодавства України здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції з протидії корупції.

Крім того, автор є головним редактором та журналістом інформаційного агентства ГО «ЗУЗ». Так, у червні 2024 року автором в колаборації з веб-порталом «Наші гроші» та «Слідство. Інфо» в результаті моніторингу закупівель ProZorro було виявлено значне завищення цін на будівельні матеріали у кошторисі поточного ремонту будівель для Національної гвардії України про що було повідомлено Міністерство внутрішніх справ України, Кабінет Міністрів України та опубліковано статтю на сторінці інформаційного агентства ГО «ЗУЗ» [12].

В липні 2024 року автором було виявлено, що високопосадовцями Департаменту Локомотивного господарства АТ «Укрзалізниця» організована «схема» неправомірного отримання коштів шляхом оформлення фіктивних документів на відрядження. ГО «ЗУЗ» були направлені відповідні запити до правоохоронних органів, Кабінету міністрів та до АТ «Укрзалізниця» для вжиття необхідних заходів реагування та притягнення винних до відповідальності. Крім того, для залучення громадськості та надання розголосу злочину автором була опублікована стаття на сторінці інформаційного агентства ГО «ЗУЗ» [13].

На запити та повідомлення про злочини органи державної влади надавали формальні «відписки», фактично тим самим ігноруючи громадський контроль наданий інститутам громадянського суспільства на законодавчому рівні.

Аналізуючи довоєнну антикорупційну діяльність ГО «ЗУЗ», автор вимушений констатувати, що в умовах війни реакція правоохоронних органів та інших органів державної влади на повідомлення про злочини від громадських організацій зазнала негативних тенденцій.

Проблему реалізації контролюючих функцій громадянського суспільства окреслює в своїй науковій праці Н. Підбережник, яка відзначає: «... незважаючи на те, що національне законодавство України передбачає участь інститутів громадянського суспільства в реалізації державної антикорупційної політики та наголошує на важливості здійснення громадського контролю за діяльністю державних службовців, корумпований стан системи правосуддя та правоохоронних органів, системи державного управління загалом позбавляє громадян реальних ефективних державно-управлінських механізмів участі у боротьбі з корупцією» [14, с. 134].

Слід зазначити, що інститути громадянського суспільства вже внесли значний вклад в боротьбу з корупцією в Україні. Наприклад, громадська організація «Центр протидії корупції» проадвокувала 34 законопроекти. Вона є однією з головних лобістів антикорупційного законодавства та створення антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Агентства по поверненню активів. Група «Антикорупційна реформа» своїми здобутками вважає кілька ключових антикорупційних законопроектів [15].

Багато громадських організацій в Україні співпрацюють з міжнародними партнерами, використовуючи знання, досвід та ресурси для протидії корупції. Ця співпраця допомагає впроваджувати найкращі практики та відповідати міжнародним стандартам боротьби з корупцією. Наприклад, Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції Національного університету «Києво-Могилянська академія» (ACREC) спільно з Лейденським університетом (Нідерланди) розпочали перший в Україні дослідницький проект. Головна мета проекту – з'ясувати, які фактори пояснюють успіхи та виклики антикорупційної діяльності гро-

мадянського суспільства в Україні [16].

Зазвичай подібна міжнародна кооперація відбувається за рахунок отримання грантів на проведення різних заходів. Важливо зауважити, що низка міжнародних громадських організацій мають свої представництва в Україні.

Важливою є роль антикорупційних інформаційних агентств, які проводять журналістські розслідування та слугують захисниками суспільних інтересів, забезпечують незалежний нагляд, мобілізують громади, захищають викривачів, діють як противага політичній владі. Вони чинять вплив на владу з метою впровадження антикорупційних заходів і залишаються пильними щодо будь-яких спроб підірвати втілення антикорупційних реформ.

Хотілося б звернути увагу, що в умовах публічності подібний вплив є дуже відчутним. Серед найбільш впливових слід виділити:

- Слідство. Інфо – незалежну українську агенцію журналістських розслідувань, що спеціалізується на розслідуваннях корупції у органах влади та гучних кримінальних злочинах. Створена у 2012 році журналістами Дмитром Гнапом та Анною Бабінець. Агенція відзначена численними нагородами в тому числі зарубіжними.

- «Наші гроші з Денисом Бігусом» – програма журналістських розслідувань, що викриває корупційні схеми українських чиновників. Один з ключових проєктів групи Bihus.Info. Автор ідеї та ведучий – Денис Бігус. Після виходів програми «Наші гроші з Денисом Бігусом», було зупинено ряд корупційних схем, затримано, звільнено та покарано чимало корупціонерів.

Підсумовуючи все наведене вище, виокремлюємо такі три головні положення:

1. Національна антикорупційна політика має реалізовуватися лише за активної участі свідомої громадськості, про що свідчить робота громадянського суспільства, зокрема антикорупційних НУО, та має ґрунтуватися на комплексному застосуванні таких процедур: профілактика, просвітництво, контроль та інформування.

2. Чинниками, що мають посилити вплив громадянської дії у боротьбі з корупцією в сучасній Україні, є мінімізація бюро-

кратичних процедур отримання інформації про корупційні чинники, подальше вдосконалення роботи судових та правоохоронних органів, а також забезпечення надійного захисту осіб, які повідомляють про факти корупції, забезпечення захисту осіб, які повідомляють про факти корупції тощо.

3. Спільне здійснення антикорупційного моніторингу та активна реалізація дослідницьких, аналітичних та освітніх програм у рамках національної антикорупційної політики забезпечують відкритість та доступність інформації органів державної влади для широкого загалу щодо стану, рівня, кількості корупції та реалізації відповідних антикорупційних заходів у процесі запобігання корупції та боротьба з нею тощо.

З вищезазначеного можна дійти висновку, що чинне законодавство передбачає низку способів впливу громадянського суспільства на діяльність, спрямовану на запобігання та протидію корупції в системі правосуддя. До них належать: висвітлення діяльності судів та органів державної влади у ЗМІ, інформування населення щодо фактів корупції, громадський контроль, розробка та реалізація освітніх програм за участю НПО.

Найефективнішим із них ми вважаємо громадський контроль. Однак його потенціал обмежений недосконалістю чинного законодавства. Це виражається у відсутності механізмів його реалізації та спеціального законодавства, що регулює це питання. Тому ми вважаємо, що цей закон має бути ухвалений якомога швидше.

Очевидно, що війна змінила пріоритети і мандати всередині уряду, але це не скасувало завдання боротьби з корупцією. На жаль, Україна, як і раніше, стикається з проблемами корупційних потоків, купівлі-продажу гуманітарної допомоги та хабарів в оборонному секторі. Однак воєнний стан не є підставою для порушення Закону про протидію корупції. Навпаки, в таких умовах особливо важливо забезпечити ефективний контроль і нагляд за дотриманням Закону, щоб запобігти корупції та зловживанню владою, притягнути винних у корупційних злочинах до відповідальності, згідно з чинним законодавством і гарантувати право на справедливий судовий розгляд, навіть в умовах збройного конфлікту.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text2> (дата звернення: 19.10.2024).
2. Transparency International Ukraine: Індекс сприйняття корупції. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 19.10.2024).
3. Про громадські об'єднання: Закон від 22.03.2012 №4572-VI. База даних «Законодавство України». ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 19.10.2024).
4. Про запобігання корупції: Закон від 14.10.2014 №1700-VII. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 19.10.2024).
5. Ортинський В. Роль громадянського суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». №3(27), 2020. С. 1-6. URL: <http://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-7-number-327-2020/role-civil-society-and-media-fight-against> (дата звернення: 19.10.2024).
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Конвенція. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 19.10.2024).
7. Transparency International Ukraine: Про нас. URL: <https://ti-ukraine.org/about/#mission> (дата звернення: 19.10.2024).
8. Державна служба статистики України: Реєстр громадських організацій. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.10.2024).
9. Абдуллаєв В.А. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. Публічне управління та митне адміністрування. 2021. №3(30). С. 5-13. URL: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-3.1> (дата звернення: 19.10.2024).
10. Бондаренко О. С. Роль і напрями діяльності громадськості в реалізації антикорупційних реформ. Право і безпека. 2023. № 4 (91). С. 82-94. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.07> (дата звернення: 19.10.2024).
11. Француз А.Й. Роль громадянського суспільства у протидії корупції. А.Й. Француз, В.С. Половинко. Правничий вісник Університету «КРОК». 2016. Вип. 24. С.19-23. URL: <https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a24c43bd-8a43-4c19-8615-49583db1f411/content> (дата звернення: 01.11.2024).
12. Довгошея Р.В. Скільки можна «заробити» на ремонті корівника для Національної Гвардії України. Інформаційне агентство ГО «ЗУЗ» URL: <https://profspilkaszu-gozuz.org.ua/publications/skilky-mozhna-zarobyty-na-remonti-korivnyka-dlya-natsionalnoyi-hvardiyi-ukrayiny> (дата звернення: 19.10.2024).
13. Довгошея Р.В. Як вкрати у залізниці 30 млн. грн. на «схемах» з орендою житла. Інформаційне агентство ГО «ЗУЗ». URL: <https://profspilkaszu-gozuz.org.ua/publications/yak-vkrasty-u-zaliznytsi-30-mln-hrn-na-skhemakh-z-orendoyu-zhytla> (дата звернення: 19.10.2024).
14. Підбережник Н. П. Участь громадськості у запобіганні та протидії корупції в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 3(48). ч. 1. С.131-137.
15. Антикорупційні громадські організації: Права людини. URL: <http://akp.prava-lyudyny.org/about-corruption/anticorruption/antikoruptsijni-gromadski-organizatsiji.html> (дата звернення: 05.11.2024)
16. Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції в Україні: Наші проекти: URL: <https://asrec.org.ua/nashi-proekty/> (дата звернення: 05.11.2024).

References:

1. Constitution of Ukraine: Law of 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Database «Legislation of Ukraine»/BP of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text2> (Accessed October 19, 2024);
2. Transparency International Ukraine: Corruption Perceptions Index. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (Accessed October 19, 2024);
3. On public associations: Law of 22.03.2012 No. 4572-VI. Database «Legislation of Ukraine»/Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (Accessed October 19, 2024);
4. On Prevention of Corruption: Law of 14.10.2014 No. 1700-VII. Database «Legislation of Ukraine»/Verkhovna Rada of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Accessed October 19, 2024);
5. Ortynskiy V. The role of civil society and media in the fight against corruption. Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Series: «Legal Sciences». No. 3(27), 2020. P. 1–6. Available at: <http://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-7-number-327-2020/role-civil-society-and-media-fight-against> (Accessed October 19, 2024);
6. United Nations Convention against Corruption: Convention // Database «Legislation of Ukraine»/Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (Accessed October 19, 2024);
7. Transparency International Ukraine: About us. URL: <https://ti-ukraine.org/about/#mission> (Accessed October 19, 2024);
8. State Statistics Service of Ukraine: Register of Public Organizations. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed October 19, 2024);
9. Abdullaev V.A. The role of civil society in preventing and combating corruption. Public administration and customs administration. 2021. No. 3(30). P. 5-13. Available at: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-3.1> (Accessed October 19, 2024);

10. Bondarenko O. S. The role and directions of public activity in the implementation of anti-corruption reforms. Law and Security. 2023. No. 4 (91). Pp. 82-94. Available at: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.07> (Accessed October 19, 2024);
11. Francuz A.Y. The role of civil society in combating corruption/ A.Y. Francuz, V.S. Polovynko //Legal Bulletin of the University «KROK». 2016. Issue 24. P.19-23. Available at: <https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a24c43bd-8a43-4c19-8615-49583db1f411/content> (Accessed November 01, 2024);
12. Dovgosheya R.V. How much can you «earn» on repairing a cowshed for the National Guard of Ukraine. Information agency of the NGO «ZUZ». URL: <https://profspilkaszu-gozuz.org.ua/publications/skilky-mozhna-zarobyty-na-remonti-korivnyka-dlya-natsionalnoyi-hvardiyi-ukrayiny> (Accessed October 19, 2024);
13. Dovgosheya R.V. How to steal 30 million UAH from the railway on «schemes» with housing rental. Information agency of the NGO «ZUZ». URL: <https://profspilkaszu-gozuz.org.ua/publications/yak-vkrasty-u-zaliznytsi-30-mln-hrna-skhemakh-z-orendoyu-zhytla> (Accessed October 19, 2024);
14. Pidberezhenyuk N. P. Public participation in preventing and combating corruption in Ukraine in the context of European integration processes. Effectiveness of public administration. 2016. Issue 3(48). Part 1. P.131-137.
15. Anti-corruption public organizations: Human Rights. URL: <http://akp.prava-lyudyny.org/about-corruption/anticorruption/antikorupsiyni-gromadski-organizatsiji.html> (Accessed November 05, 2024);
16. Interdisciplinary Scientific and Educational Center for Combating Corruption in Ukraine: Our Projects. URL: <https://acrec.org.ua/nashi-proekty/> (Accessed November 05, 2024).

Стаття надійшла до друку 18 листопада 2024 року

КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРОРИЗМУ В СВІТІ. СПОСОБИ ТА ЕЛЕМЕНТИ КЛАСИФІКАЦІЇ

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Сніцаренко К.О.,

*здобувач ступеня вищої освіти «Магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: SnitsarenkoKO@krok.edu.ua*

CLASSIFICATION OF TERRORISM IN THE WORLD. METHODS AND ELEMENTS OF CLASSIFICATION

Frantsuz A. Yo.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences
Professor, Head of the Department of State and Legal Disciplines of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2861-1252>*

Snitsarenko K. O.,

*graduate of the Master's degree of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SnitsarenkoKO@krok.edu.ua*

Анотація. В межах цієї наукової статті здійснено дослідження самого поняття тероризму, його напрямки та види за критеріями. В статті описаний міжнародний досвід в класифікації тероризму, а також досвід країн та організацій. Проаналізовано наукові роботи, історичні події та документи, пов'язані з тероризмом. Здійснено аналіз основних способів та елементів класифікації терористичної діяльності, які застосовуються в міжнародному та національному законодавстві, наукових дослідженнях і практиці боротьби з тероризмом.

Розглянуто фактори, які впливають на формування класифікаційних підходів, зокрема політичні, релігійні, ідеологічні та етнічні мотиви терористичної діяльності. Запропоновано загальну класифікацію, що охоплює типи тероризму за такими критеріями як мотиви і цілі, масштаби, методи та засоби, суб'єкти. Метою наукової статті є висвітлення проблем з якими можна зіштовхнутись в процесі класифікації тероризму, а також демонстрація чому класифікація тероризму необхідна світу. Також в науковій статті розглянуто, як тероризм змінювався впродовж століття для розуміння його розвитку. Автори наголошують на необхідності стандартизації підходів до класифікації тероризму для забезпечення ефективної міжнародної співпраці у сфері боротьби з цим явищем. Дослідження має практичну цінність для формування стратегії протидії тероризму, розробки профілактичних заходів та вдосконалення законодавчих норм. Представлені висновки можуть бути корисними для правоохоронних органів, міжнародних організацій і дослідників у сфері безпеки.

Ключові слова: класифікація тероризму, класифікація тероризму в країнах та організаціях, міжнародний досвід.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 6.

Abstract. The article is dedicated to analyzing the legal aspects of surrogacy in international and national contexts. This issue has gained particular relevance in the context of globalization and the development of reproductive technologies, as it touches upon important aspects such as human rights, ethics, and family law. Surrogacy, as a form of

assisted reproductive technology, raises numerous legal, ethical, and social discussions, as it encompasses various legal mechanisms regulating the relationships between the parties involved in this process.

On one hand, international norms, such as the UN Convention on the Rights of the Child, emphasize the need to protect the rights of children born through surrogacy and ensure the rights of women who become surrogates. On the other hand, national legislation in Ukraine and other countries often has gaps in regulating this process, which can lead to abuses and unregulated situations.

The article also addresses the legal challenges faced by all participants in the surrogacy process, including issues of bioethics, contractual relations, rights to motherhood and fatherhood, as well as the potential for legal disputes. The importance of establishing clear legal frameworks that protect both the rights of children and the rights of women participating in surrogacy programs is emphasized.

Keywords: *classification of terrorism, classification of terrorism in countries and organizations, international experience.*

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 6.

Постановка проблеми. В сьогодні ми часто чуємо про тероризм, хтось навіть з ним зустрічався. Та мало хто розуміє, що тероризм, як і решта злочинів мають класифікуватися для розуміння його складу, мети, мотивів. Цікаво те, що загальноприйнятого способу класифікації не існує. Кожен науковець по-своєму класифікує терористичні акти. Класифікація необхідна для того, щоб сповна описати структуру злочину і в результаті зробити висновки для подальшого розуміння. Тобто, тероризм не можна охарактеризувати як один вид злочину, він має безліч нюансів, які ми розглянемо та охарактеризуємо в статті. Це необхідно для ефективної роботи слідчої та судової систем, а також для запобігання тероризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на міжнародний характер проблем протидії тероризму, їх дослідженню присвячено чимало праць зарубіжних вчених, з-поміж яких слід виокремити Р. А. Адельханяна, Ю. М. Антоняна, І. І. Артамонова, В.А. Васильєва, П. Вілкінсона, Б.Я. Гаврилова, Х.П. Гассера, С.У. Дікаєва, А.І. Долгової, М. Креншоу, В. Лакера, Г. М. Міньковського, М. Ф. Мусаєяна, Г. В. Овчіннікової, І. Л. Трунова, В. В. Устінова, О. М. Хлобоустова, Б. Хофмана та ін. За роки незалежності України низка актуальних кримінально-правових проблем протидії тероризму стала предметом комплексних наукових досліджень у працях П. П. Андрушко, В. Ф. Антипенка, В. О. Глушков, В. К. Гришук, О. М. Джужі, О. С. Допілки, В. П. Ємельянова, Н. А. Зелінська, Ю. А. Іванова, В. В. Коваленко, О. М. Костенко, В. В. Крутова, В. С. Канціра, В. М. Комарницького, В. А. Ліпкана, С. М. Мохончука, Д. Й. Никифорчука, Л. В. Новікової, М. В. Се-

микіна, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко і ін. Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри численну кількість досліджень на тему тероризму, класифікація не систематизована. Нема чітко вираженого напрямку дій. Формулювання цілей статті. Основна ціль статті полягає у дослідженні класифікації тероризму та її систематизації для ефективності використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток тероризму – наслідок активного розшарування населення, його ідеологічного розмежування і оформлення політичних рухів. Тероризм як світове явище постав наприкінці 19 століття.

Поступово тероризм став головною проблемою міжнародної політики. Коли 1900 року зустрічалися керівники найбільш індустріально розвинених держав, то більшість з них ставили першим на порядку денному питання тероризму. Сьогодні тероризм – це не лише диверсанти-одиначки, викрадачі літаків і шахіди-камікадзе. Сучасний тероризм – це потужні розгалужені і добре організовані структури. Нині у світі налічується близько 500 нелегальних організацій.

Міжнародний тероризм – специфічна форма тероризму, що зародилася в кінці 1960-х років та отримала досить вагомий розвиток до кінця ХХ – початку ХХІ століття. Основними цілями міжнародного тероризму нині є дезорганізація державного управління, завдання економічної та політичної шкоди, порушення підвалин суспільного апарату, які мають, на думку терористів, мотивувати владу до зміни політики.

Загальноприйняте визначення тероризму поки що не визначено. У більшості випадків термін використовується як засіб у політичній боротьбі, оскільки кожна краї-

на, по суті сама визначає, відноситься та або інша група до категорії «терористів» або «бійців за свободу», а самі акти терору виконуються локально.

Основними ознаками міжнародного тероризму є глобалізація, професіоналізація та опора на екстремістську ідеологію. Також відзначається використання терористів-самогубців, загроза використання не конвенційної (ядерної, хімічної та бактеріологічної) зброї та раціонального підходу. Один із сучасних дослідників тероризму Браян Дженкінс вважає міжнародний тероризм новим типом конфлікту.

Транснаціональний (міжнародний тероризм) визначається державним департаментом США як «тероризм, що зачіпає громадян і території більше, ніж однієї країни» [3]. Тероризм стає міжнародним, підкреслює Л. Моджорян, коли як терорист, так і його жертви є громадянами однієї держави чи різних держав, але злочин вчинений за межами цих держав; терористичний акт спрямований проти осіб, захищених міжнародним правом; підготовка до терористичного акту проводиться в одній державі, а здійснюється в іншій», вчинивши терористичний акт в одній державі, терорист переховується в іншій, відтак постає питання про його екстрадицію[2].

Політичний тероризм має власну класифікацію. За ідеологічними орієнтаціями виокремлюють правий (неофашистський, право-авторитарний) і лівий (революційний, анархістський, троцькістський тощо) тероризм.

Лівий тероризм орієнтується на різні ліві соціально-політичні доктрини (марксизм, ленінізм, троцькізм, анархізм, маоїзм, кастроїзм тощо). Мішенню для лівих терористів стають представники панівної політичної еліти, державні чиновники, співробітники органів безпеки, банкіри, бізнесмени, незалежні фахівці (економісти, юристи, журналісти), що співпрацюють з урядом, функціонери проурядових політичних партій.

Правий тероризм орієнтується на традиційні для нації політичні доктрини й цінності. Мішенню для нього є, насамперед, ліві та ліберальні політики й активісти профспілкового руху.

Державний і недержавний тероризм

пов'язані між собою, взаємно провокують одне одного, однак ця взаємозалежність не є прямолінійною та не завжди реалізується на практиці. Державний терор стимулює прояви недержавного тероризму, роблячи неможливими інші методи боротьби з існуючим політичним режимом; саме він жорстоко придушує будь-яку опозицію, нерідко цілком ліквідує й опозиційні терористичні угруповання. З точки зору ідентичності суб'єктів терористичної діяльності, тероризм може бути етнічний і релігійний. Суб'єктами етнічного тероризму є групи, чий статус визначається етнічною приналежністю. Цей різновид тероризму є прагненням до зміни. Праві терористи рідше створюють спеціалізовані бойові організації, намагаючись діяти у вигляді секретних бойових груп легальних організацій право-радикального характеру.

Політичний тероризм розглядається і кваліфікується як форма політичного насильства, опозиційна діяльність екстремістських організацій або окремих осіб, метою яких є систематичне або одиничне використання насилля (або його загрози) для залякування урядів, населення тощо.

С. Ланцов, наголошуючи на політичному аспекті терору, визначає його як «застосування насильства, враховуючи фізичне знищення людей, для досягнення якої-небудь політичної мети» [4, с. 136].

Особливістю політичного тероризму є залякування населення як спосіб впливу на владу, інструмент тиску на неї. «Публічність дій, масовість жертв, навіювання суцільного страху, – відзначає Г. Маляр, – є проміжною метою для досягнення кінцевої політичної мети».

За способами впливу на об'єкт тероризм можна поділити на демонстративний та інструментальний. Демонстративний полягає у приверненні уваги до якоїсь проблеми, загостренні ситуації навколо неї для отримання реакції наприклад політичних опонентів. Інструментальний полягає у отриманні конкретного результату. Несе в собі фізичний характер. Тобто завдання фізичної шкоди опонентам та не винним людям.

Терор і тероризм нетотожні феномени суспільного буття. На думку В. Канціра, терор означає державні насильницькі дії або ж загрози їхнього застосування для досяг-

нення політичних цілей. Натомість тероризм – опозиційні державним структурам акти насильства [6, с. 267–268]. Походження тероризму у світовій науці пояснюється переважно у межах біологічного та соціального підходів. Біологічний підхід пов'язує тероризм з насильницькою природою людини, природною боротьбою за виживання і досягнення своїх цілей будь-якими доступними засобами. Натомість соціальний підхід виходить з визначального значення соціальних процесів виникнення тероризму і є переважним серед різних підходів до пояснення його природи. У межах цього підходу існують дві теорії соціальних причин виникнення й існування тероризму: «теорія червоної мережі» та «теорія суспільства вседозволеності». Відповідно до першої теорії, основна роль з підтримки тероризму належить зовнішнім покровителям (колишнім соціалістичним державам). Прихильники другої теорії акцентують свою увагу на тому, що тероризму сприяє, власне, характер демократичних режимів тобто «суспільства вседозволеності» [5, с. 61-62].

Висновки. Отже, аналіз праць та власні роздуми над проблематикою тероризму допомогли нам охарактеризувати його за такими

критеріями : несе в собі насилля, яке не може бути виправдане метою; має політичні цілі та мотив; спрямовується проти переважаючих за силою структур(влада держави і т.п.); тероризм не хвилює доля людей, лише ціль. За цілями політичних терористів, розрізняють раціональний, ідеологічний та релігійний типи тероризму. Мотивація сучасного тероризму не обов'язково політична. Навіть у випадках суто політичної спрямованості, таких як ускладнення міжнародних відносин, вплив на внутрішню і зовнішню політику держав, мотивація може бути найрізноманітнішою – від фундаменталістського, сектантського, релігійного, націоналістичного фанатизму до прагнення до самоствердження, прославлення себе, помсти. Проблема досліджуваної теми полягає у різноманітності проявів тероризму, різних підходах до його вивчення, це ускладнює створення єдиного загальноприйнятого формулювання його сутності для розуміння. Ми вважаємо доцільно класифікувати тероризм за напрямом його дії, тобто на що він спрямований. За мотивами та цілями. За місцем його скоєння та масштабом. За методами та засобами а також за суб'єктами. Це допоможе швидко та ефективно класифікувати тероризм

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. URL: <http://sum.in.ua/s/teroryzm> (дата звернення: 10.10.2024)
2. Моджорян Л. А. Тероризм: правда і вигадка. 2-ге вид. М., 1986. С. 14.
3. Pattern of Global Terrorism: 1988. Wash., 1989. P. V.
4. Ланцов С. Терор і терористи. Словник. Вид-во державного університету. 2004. 184 с.
5. Марченко А.В. Аналіз факторів виникнення та ескалації тероризму в сучасному світі. Соціопростір: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. № №1'10. С. 61-65.
6. Канцір В. Сутнісний та змістовий аспекти політичного тероризму. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 266-270. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/23553> (дата звернення: 10.10.2024)

References:

1. Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language [Electronic resource]. URL: <http://sum.in.ua/s/teroryzm>.(Accessed October 10,2024)
2. Mozhoryan L. A. Terrorism: truth and fiction. 2nd edition. M., 1986. P. 14.
3. The pattern of global terrorism: 1988. Washington, 1989. P.V.
4. Lantsov S. Terror and terrorists. Dictionary. S. A. Lantsov. House State University, 2004. 184 p.
5. Marchenko A.V. Analysis of the factors of the emergence and escalation of terrorism in the modern world. Socioprostrir: an interdisciplinary collection of scientific papers on sociology and social work. No. No. 1'10. P. 61-65.
6. Kantsir V. Substantial and substantive aspects of political terrorism. Journal of the Kyiv University of Law. 2010. No. 2. P. 266-270. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/23553> (Accessed October 10, 2024).

Стаття надійшла до друку 20 жовтня 2024 року

ТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Сидор В.Д.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1794-2577>*

Прилуцький С.В.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: prylutskyisv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7646-7868>*

Ищенко Ю.І.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ishchenkoyi@krok.edu.ua*

Перепадін К.В.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: perepadinkv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5205-5824>*

TERRORISM AS A THREAT TO INTERNATIONAL SECURITY

Sydor V.D.,

*Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1794-2577>*

Prylutskyi S.V.,

*Postgraduate student of the University of Economics and Law «KROK»
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: prylutskyisv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7646-7868>*

Ishchenko Y.I.,

*Postgraduate student of the University of Economics and Law «KROK»
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ishchenkoyi@krok.edu.ua*

Perepadin K.V.,

*Postgraduate student of the University of Economics and Law «KROK»
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: perepadinkv@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5205-5824>*

Анотація. У статті аналізується тероризм як негативне небезпечне явище, що становить реальну загрозу міжнародній системі безпеки.

Загострення в умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, «страусина політика» ряду держав, що імітують протидію та боротьбу з міжнародним російським тероризмом і злочинні підходи ряду інших держав, що надають різного роду допомогу російському екстремізму у виді продажу товарів подвійного призначення (наприклад радіоелектронних чіпів), які використовуються при виготовленні зброї масового знищення, несуть свої життєво небезпечні кроваві наслідки.

Ескалація суспільно-політичних етнічних, релігійних конфліктів і протиріч, змушує усвідомити соціум світу, що дефініція «тероризм» стає дедалі частіше небезпечною на всіх континентах світу.

Чисельні напрацювання питань генези, становлення і розвитку та еволюції цього негативного антилюдського явища, вимагає постійної уваги, а також осмислення та розуміння тероризму як негативного явища. Напрацювання і вироблення ефективної протидії та методів боротьби спільного міжнародного характеру вимагає дієвої внутрішньої і зовнішньої політики, спроможності належної, реальної, функціональної, цілеспрямованої дії державного апарату у застосунках протидії тероризму, дієвості суспільно-економічних програм, і широкого спектру заходів, у цілях боротьби з тероризмом.

Ключові слова: загроза, тероризм, протидія, міжнародна безпека.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 5.

Abstract. The article analyzes terrorism as a negative dangerous phenomenon that poses a real threat to the international security system.

The aggravation of the full-scale war unleashed by Russia against Ukraine, the «ostrich policy» of a number of states that imitate countering and combating international Russian terrorism and the criminal approaches of a number of other states that provide various kinds of assistance to Russian extremism, in the form of the sale of dual-use goods (for example, electronic chips) used in the manufacture of weapons of mass destruction, have their life-threatening bloody consequences.

The escalation of socio-political, ethnic, religious conflicts and contradictions makes the society of the world realize that the definition of «terrorism» is becoming more and more dangerous on all continents of the world.

Numerous developments in the genesis, formation and development and evolution of this negative anti-human phenomenon require constant attention, as well as comprehension and understanding of terrorism as a negative phenomenon. The development and development of effective counteraction and methods of combating a common international character requires an effective domestic and foreign policy, the ability of the proper, real, functional, purposeful action of the state apparatus in the application of countering terrorism, the effectiveness of socio-economic programs, and a wide range of measures in order to combat terrorism.

Keywords: threat, terrorism, counteraction, international security.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 5.

Постановка проблеми. Динаміка поширення та зростання терористичних тенденцій, призводить до того, що питання тероризму виходить на перший план організації міжнародної безпеки країни демократичного спрямування, незалежно від їх розвитку чи геополітичного розташування. У реаліях сьогодення розмах даного кровавого явища вражаюче деструктивний, що його досить справедливо прирівнюють до світової епідемії.

Смертоносні реальності війни, розв'язаної росією проти України, війна у Сирії, Лівані, військова агресія проти Ізраїлю демонструє кроваву руйнівну сутність тероризму, глобальність масштабів економічних, моральних, політичних і людських втрат.

Особливістю сучасного глобального світу є те, що тероризм, як негативне явище, своєю непередбачуваністю, жорстокою демонстративною агресивністю, руйнує всі цивілізовані гарантії міжнародного права,

безпеки світового співтовариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тероризм як суспільно небезпечне негативне явище вивчається багатьма суспільно-політичними науками. Його різнобічність і різновекторність є предметом наукових досліджень багатьох науковців та дослідників у різних напрямках. Зокрема, науково-теоретичним підґрунтям при підготовці наукової статті стали праці В. Антитенко, А. Братасюка, В. Ємельянова, В. Крутова, М. Погорецького, В. Сідака, С. Телешуна, А. Француза, О. Яценко та ін.

Формулювання цілей статті. Визначення і висвітлення даного негативного явища з точки зору традиційних та інноваційних напрямків протидії й боротьби з тероризмом. Визначення змісту базових категорій комплексного висвітлення умов і причин, що живлять дане явище – тероризм, розгляд і пропозиції стратегій протидії.

Виклад основного матеріалу. Крах

радянської імперії та її сателітів (Країн так званого Варшавського договору, Ради економічної взаємодопомоги) призвело до руйнації радянських конструкцій таємних таборів і інших закритих з грифом цілком таємно, закладів, а також підготовки терористів й їх груп з сторони спецслужб Східного партнерства. У даному контексті доцільно зауважити, що аналогічні, подібні конструкції мали місце й у країнах іншої полярності. Адже світ був практично до 21-го століття біполярним. Чітко проглядався, за показовою демонстрацією «взаєморозуміння» і «намірів дружби», антагонізм, створення військових блоків, таємна гонка озброєнь, розробка новітніх технологій озброєння, мілітаризація космосу і т.п.

Рушійна сила світового терору перейшла у дещо інше завуальоване русло. Адже наступником радянської облуди стала російська недоімперія, яка продовжувала сповідувати радянську мораль і комуністичні постулати. І демонстраційними їх маркерами є сьогодні повномасштабна війна проти України, втягування інших країн в орбіту третьої світової війни, полум'я якої вже горить і розгорається на світових просторах. Це вже категорія далеко не локальних військових гібридних конфліктів. Адже у кровавій жорній жорстокої війни поступово втягується все більше і більше країн, прямо чи опосередковано. Як можна та потрібно кваліфікувати з юридичної точки зору дії країн, виробничих структур і компаній, що поставляють мікросхеми та інші технології, які живлять російську військову машину, що сіє сотні тисяч смертей, не тільки в Україні, але як засвідчує реальність на інших континентах нашої планети. Для прикладу країни Близького Сходу, російська зброя використовувалась терористами і у Ізраїлі, російські терористи «вагнерівці» сіяли смерть у африканських країнах і т.п.

Після таких «підходів, позицій і ініціатив» є цілком очевидно, що сьогоднішній тероризм вийшов на новий рівень та реально демонструє загрози не одній, а багатьом державам, практично всьому демократичному світу. Новим і важливим елементом сучасного тероризму є детермінанта зростання смертельного потенціалу, а число жертв незрівнянно вище ніж за попередні десятиліття в цілому.

Завдяки технічному прогресу та глобалізаційних процесів у економіці, не представляє проблем отримати всі необхідні похідні і матеріали для організації й проведення терористичних атак.

Зокрема потрібно застерегти, що наступним можливим полем терористичних викликів можуть стати комп'ютерні системи. І ці приклади вже не поодинокі у світі. Безкровні атаки з використанням інтернету вже мають місце, паралізують економіку, державні і приватні структури, заклади й організації, транспортні мережі і т.п., наносячи значний економічний та матеріальний збиток, моральні і психологічні розлади й порушення.

Ще є однією з дуже небезпечних складових тенденцій і наглядна демонстрація у інтернет-ресурсах, що слугує свого роду навчанням та пропагандою публікації матеріалів, схем, конструкції різної бойової техніки, інструкції з її експлуатації, виготовлення і закладці вибухових матеріалів, з детальними коментарями про їх використання для здійснення насильницьких терористичних дій.

Всі ці зазначення реально засвідчують та підтверджують, що сучасний тероризм, хоча і у опозиційних налаштуваннях до глобалізаційних світових процесів, але цілеспрямовано, з власною вигодою уміло їх використовує у своїй злочинній діяльності, що загрожує міжнародній безпеці.

У контексті вищеокресленого, важливим є так званий індекс тероризму, що представляє собою зазначення та аналіз у світі конфліктів, що проявляються через індикатори, які окреслюють сутність протікання даного негативного явища, його небезпеки для регіонального та глобального безпекового рівня, за рівнем напруги, від мінімальної небезпеки до складності загрозам міжнародної безпеки, максимального рівня, із значними тяжкими, катастрофічними наслідками.

За глобальним індексом тероризму Україна класифікується протягом більше десяти років як країна з «високою» терористичною небезпекою.

У той же час, доцільно звернути увагу на те, що практично за вказаний вище період, на одному і тому ж рівні постійно

знаходяться країни, які продукують (несуть) терористичні загрози, практично є джерелом терористичної небезпеки для всього демократичного світу.

Отже, справедливо виникає питання, а чому повинна бути така терпимість світового співтовариства до потенційної світової небезпеки і трендів, які загрожують планетарній безпеці людства – терористична агресія?

Поки міжнародна спільнота «активно рухається», «активно співчуває і розділяє небезпеку», «досягає повного розуміння тероризму», шукає способи «ефективної» протидії, комунікує активно щодо понять і розуміння визначення термінології слова, тероризм демонструє свою динаміку розвитку, поширюється та множитья, демонструючи агресію, сіючи жах. На повну потужність залучає до своїх лав так звані «вагнерівські» терористичні угруповання, «Хамас», «Хезболлу», «Аль-Каїду» та ін. із залученням всіх компонентів «війни четвертого покоління». З інформації арабських ЗМІ, росія вербувала сірійських бойовиків для участі у війні проти України, серед найманців були і члени хезболи. ЧВК «Вагнер» і «Хезболла» у 2022р. домовились про відправку вісімсот терористів-бойовиків в Україну [1].

Досить показовою у даному контексті є позиція Ізраїлю [4], яка може, на нашу думку, мати свій позитив. Терористи всіх мастей і видів, й ті, хто їх підтримує й фінансує повинні розуміти, знати та відчувати, що невідворотність покарання за здійснені міжнародні тяжкі небезпечні злочини проти світового співтовариства існує, і вона реальна.

У повному розумінні цього слова, земля у них повинна горіти під ногами, а повсякденне життя бути пеклом, нетерпимість до них, постійно їх супроводжувати, а страх смерті жити у душі і серці до їх скончини.

Як приклади, до яких світовий демократичний соціум відносить і розуміє з позитивом, цілеспрямоване знищення кровавого лідера «Хезболли», визнаної терористичною організацією Насралли Х., головного архітектора терористичних актів 07.10.2023 р. Сінавара Ях'ї, операція «Гнів Божий» з ліквідації терористів з організації «Чорний вересень», що тривала цілеспрямовано майже двадцять років та інших.

Цілком реалістично, у контексті окресленої проблематики представник Ізраїлю при ООН Гілад Ердан звинуватив російських терористів, на чолі з путіним, у використанні при здійсненні терористичної агресії проти України іранських безпілотників для вбивства цивільних людей, постачанні зброї «Хезболлі» і т.п. [5].

Чи знищення США терористів світового масштабу лідерів і натхненників «Аль-Каїди» Осама бен Ладена, 02.05.2011 р. чи 02.09.2022 р. ватажка тієї ж організації терористів Аймана аль-Завагірі.

Світ повинен об'єднатися, керівники держав демократичного спрямування згуртувати спільні зусилля і можливості, продемонструвати розуміння історичної години, коли «божевільний недоімператор» загрожує світу ядерною зброєю, масовим знищенням.

Пріоритети розумного повинні бути переглянуті, найгостріші виклики локалізовані якнайскоріше всіма доступними методами. Приклади цьому наявні у повсякденній практиці боротьби з міжнародними терористичними загрозами. Основний акцент даної проблематики потрібно ставити на створення реальної коаліції з забезпечення миру у світі.

Терористи типу путіна й інші повинні усвідомити, зрозуміти та засвоїти назавжди динаміку демократичної сили боротьби зі світовими небезпеками. Це реальна прививка від терористичних синдромів, яка буде передаватись на генному рівні, і «хапальні терористичні рефлекси» відійдуть у вічність.

У реаліях сьогодення переважна кількість країн демократичного табору вважаємо за необхідне створення комплексної системи боротьби з терористичною загрозою на рівні світової спільноти.

На міжнародному та європейському рівнях потрібно змінити тенденції та підходи до формування дієвої співпраці у протидії й боротьбі з тероризмом. На рівні міжнародних організацій та груп від країн, у тому числі й України, у ці структури повинні входити і призначатись професіонали, які мають значний досвід роботи у цій сфері, професійний вишкіл й авторитет, а не формування у більшості з позицій непотизму, що маємо на даний момент, чи політичної

доцільності і т.п.

Особливі підходи і пріоритети повинні бути при обміні та опрацюванні інформації, роботи з нею, здійснення контролю проходження, відповідальності, організації належної, реальної взаємодії між спецслужбами та іншими правоохоронними органами. Ефективний, особливий контроль (спецконтроль) у організації протидії й боротьби фінансування терористичної діяльності. Адже, повинно бути зрозумілим, що фінанси для терору, це основа основ, живильна сила і фундамент для здійснення терору, закупівлі зброї, технічних засобів, оплати терористичних дій і т.п. Необхідно відмітити у контексті вищезазначеного, як один із ключових факторів протидії і боротьби з тероризмом повинна бути належна база нормативно-правового спрямування міжнародного характеру.

Для прикладу, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму та інші, направлені на регулювання окремих сфер, зокрема такі як: бойовий тероризм, ядерний тероризм, фінансування тероризму. Але, на наш погляд, ці важливі документи повинні йти у ногу з часом, мати реальну конкретику, а не декларативну складову і тяглість загальних понять.

Глобальна контртерористична стратегія ООН повинна бути важливим документом, що направлений на основні напрямки контртерористичної діяльності, це попередження, захист, переслідування та реагування. Документ повинен забезпечувати співпрацю держав-учасниць у запобіганні, протидії і боротьбі з тероризмом, у всіх його формах та видах, складається з 41 пункту. Але, що маємо у реальності, в умовах повномасштабної війни в Україні, кровавої, жакливої, де кількість жертв вираховується сотнями тисяч, де головний терорист світу, путін, сіє зло, погрожує світу ядерним ударом.

Головна адміністративна посадова особа ООН А. Гутерреш, що на даній посаді з 2017 р. прибуває з неанонсованим візитом у жовтні 2024 р. до російської Казані на триденний саміт країни BRICS, до головного терориста світу путіна, що перебуває під ордером на арешт від Міжнародного кримінального суду, тисне руку і кланяється міжнародному злочинцю, що є неприйнят-

ним.

Це якраз і є тим яскравим доказом подвійності стандартів світової політики. Але і на цей раз світові лідери держав та громадськість промовчали, і зробили респектабельний вид. ООН вже давно стала відстійником для бувших посадовців ЄС, перетворилась на імпотентну структуру. У підтвердження до даної сентенції, маємо яскравий приклад Українських реалій. Де провідна роль ООН? Створеної після кровопролитної другої світової війни у 1945 р., країнами з держав-співзасновниць, де Україна, яка на той час була у складі радянських республік, стала як самостійна країна однією з держав-співзасновниць ООН. Україна справно сплачує фінансові внески в ООН, як і 193 країни разом з нею. Але ми відзначаємо, що ООН давно перестала бути головним світовим безпековим гарантом. Весь світ платить значні фінансові внески на функціонування громадської практично бездіяльної організації з багаточисельними функціонерами, але всі потенційні безпекові виклики різного характеру та спрямувань відображаються тільки заявами про наміри. І сам статут ООН, який написаний ще в 1945 р., давно застарів та потребує змін у відповідності до реалій часу.

У ЄС потрібно реально зосередитись на реалізації дієвої, цілеспрямованої й ефективної політики запобігання, протидії та боротьби з тероризмом, шляхом підвищення взаємодії і співпраці з Інтерполом, Європоллом, Євроюстом та іншими міжнародними й регіональними структурами у окресленій сфері. Зосередити реальні зусилля інформаційного наповнення та реалізації інформації оперативних баз даних, їх закритості і синхронності контролю.

Позбутися волокити, витоків інформації, забезпечити надійність зберігання. Приклади сучасного досвіду, що має певні позитиви, має місце у досвіді США у представлений Національній стратегії протидії внутрішньому тероризму 2021р.

Це один з перших документів в історії США, стратегічно спрямований на усунення умов та причин внутрішнього тероризму [2].

Привернути увагу і налагодити та спрямувати імпульс реагування влади на стійкість внутрішнім викликам і загрозам націо-

нальній безпеці США від наявних викликів терористичної реальності, передбачаючи та застосовуючи комплексні запобіжні заходи.

Позитивними прикладами є і стратегії Великої Британії у забезпеченні національної безпеки країни, в основі яких основними є ключові цінності, верховенство закону, захист прав та свобод людини, демократична і відповідальна прогнозована влада, справедливість, рівноправність, свобода, толерантність. Ці базові принципи дають позитиви для добробуту й процвітання країни.

Розумні підходи до продукації, створення і формування коаліції держав, наміри та можливості створення Балто-Чорноморського союзу східноєвропейських держав, Балто-Чорноморської геополітичної вісі, як одне з можливих наддержавних об'єднань, в умовах багато полярного світу, війни в Україні і на Близькому Сході є чи не одним з найкращих способів забезпечення міжнародної безпеки.

Велика Британія показує третій у світі за величиною оборонний бюджет.

Високий світовий рівень запобігання протидії та боротьби з тероризмом, ефективну організацію роботи спецслужб у області оборони і безпеки, міцну позицію розуміння і взаємодію з НАТО.

Це засвідчує, що є реальна дієва база для боротьби з найгострішими викликами та загрозами національній безпеці. Великобританія продовжує активно співпрацювати зі своїми союзниками, європейськими з сусідніми країнами, структурами ЄС, з метою забезпечення безпеки і стабільності на європейському континенті [3].

Література:

1. Залива П. Хто такі ХАМАС і Хезболла та чому вони воюють проти Ізраїлю. 09.10.2023 р. URL: https://24tv.ua/viyuna-izrayili-zaraz-hto-taki-hamas-hezbollah_n2407285 (дата звернення: 10.10.2024)
2. Бохенко В.М. Удосконалення системи боротьби з тероризмом: досвід США. Інформація і право. №3 (38). 2021. с. 149-154.
3. Амро А.Н. Становлення та розвиток системи державного управління у сфері національної безпеки: міжнародно-правовий аспект. Дис. докт. філософії. 281 Київ. 2021. 224 с.
4. Усі проти всіх. Що відбувається в Ізраїлі та у світі після початку війни на Близькому Сході. РБК-Україна. 21.10.2023 р. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/usi-proti-vsih-shcho-vidbuvaetsya-izrayili-1697842564.html> (дата звернення: 10.10.2024)
5. Постпред Ізраїлю в ООН – Лаврову: росія вбиває цивільних українців іранською зброєю. UKRINFORM. 24.01.2024 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3817524-postpred-izrailu-v-oon-lavrovu-rosia-vbivae-civilnih-ukrainciv-iranskou-zbroeu.html> (дата звернення: 10.10.2024 р.)

References:

1. Zaliva P. Who are Hamas and Hezbollah and why they are fighting against Israel. 09.10.2023 URL: https://24tv.ua/viyuna-izrayili-zaraz-hto-taki-hamas-hezbollah_n2407285 (Accessed October 10, 2024)
2. Bokhenko V.M. Improvement of the system of combating terrorism: the experience of the United States.

Висновки. Тероризм є однією з найбільш жорстких і небезпечних форм злочинної діяльності, яка має високу суспільну небезпеку і вкрай негативно впливає на законність, правопорядок, стабільність держави. Запобігання, протидія, боротьба з тероризмом потребує комплексного підходу, який повинен передбачати такі основні складові чинники, як реальне нормативно-правове законодавство направлена на локалізацію тероризму як на міжнародному так і регіональному рівнях, розкриття, супровід кримінальних справ, розшук та переслідування терористів, реальні заходи, спеціальні комплексні програми по усуненню умов та причин, що можуть сприяти терористичним викликам і ризикам. Реальні спеціальні заходи протидії поширення терористичної ідеології як на міжнародному, так і регіональному рівнях.

Міжнародну та регіональну співпрацю, розробку спільних стратегій боротьби з тероризмом, встановлення жорстких, всебічно контрольованих, економічних і помітних санкцій відносно країн-терористичної лояльності, і безпосередньо країн, що несуть всі терористичні загрози.

Разом з тим, лише на окреслених рекомендаціях ми не повинні зупинятись, повинно бути цілком зрозумілим, що вони не можуть бути вичерпні. Реальним світовим процесам властиві закони діалектики. Необхідно шукати все нові підходи та шляхи вирішення проблематики терористичних загроз й викликів, що і ставилось за мету у намаганнях висвітлення квестії дослідження у даній статті.

Information and Law No. 3 (38). 2021. pp. 149-154.

3. Amro A.N. Formation and Development of the System of State Administration in the Sphere of National Security: International Legal Aspect. Dis. Doc. Philosophy. 281 Kyiv. 2021. 224 p. (in Russian).

4. All against all. What is happening in Israel and in the world after the start of the war in the Middle East. RBC-Ukraine. 21.10.2023 URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/usi-proti-vsih-shcho-vidbuvaetsya-izrayili-1697842564.html> (Accessed October 10, 2024)

5. Israel's permanent representative to the UN to Lavrov: Russia kills Ukrainian civilians with Iranian weapons. UKRINFORM. 24.01.2024 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3817524-postpred-izrailu-v-oon-lavrovu-rosia-vbivae-civilnih-ukrainciv-iranskou-zbroeu.html> (Accessed October 10, 2024)

Стаття надійшла до друку 16 жовтня 2024 року

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2024-14

Collection of scientific works
Збірник наукових праць

Legal Bulletin
Випуск 4 (14)/ Issue 4(14)

Статті автора – матеріал, який відображає винятково точку зору автора. Редакція «Legal Bulletin» не відповідає за достовірність та тлумачення наведеної інформації і виконує винятково роль носія. Точка зору редакції журналу може не збігатися з точкою зору авторів статей.

The author's articles are material that exclusively reflects the author's point of view. The editorial office of «Legal Bulletin» is not responsible for the accuracy and interpretation of the given information and performs exclusively the role of a carrier. The point of view of the journal editors may not coincide with the point of view of the authors of the articles.

Підписано до друку 30.11.2024р. Формат 64x84/8.

Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура
Times New Roman. Ум. друк.
арк. 8,2. Наклад 100 прим.
Зам. 265.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру ДК № 613 від
25.09.2001р.

Надруковано департаментом поліграфії ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32 тел.: (044) 455-69-80,
e-mail: print@krok.edu.ua